

317.287

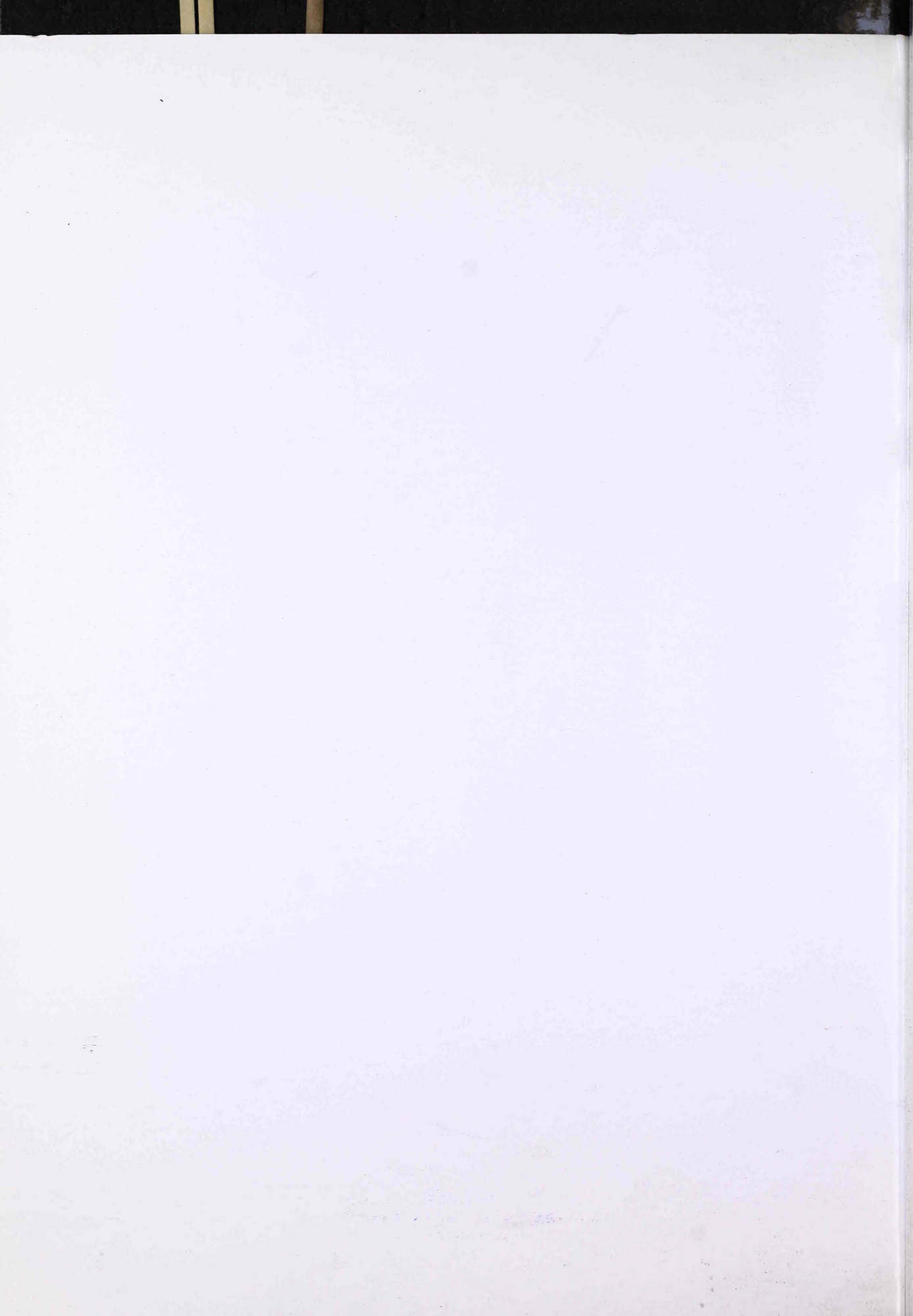
INTÉZMÉNYHASZNÁLAT

Kultúra és Közösség

művelődéselméleti folyóirat

III. folyam X. évfolyam 2006. III-IV. szám Ára 1600 Ft

317.287

Tartalom

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

III. folyam X. évfolyam 2006. III-IV. szám Ára 1600 Ft

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Lapunk szerkesztősége
az MTA Szociológiai Kutatóintézetének
Kultúrákutató Műhelyében működik

Főszerkesztő: Tibori Tímea
Főszerkesztő-helyettes: Németh István

A szerkesztőbizottság tagjai: Antalóczy Tímea, Farkas Mária,
A. Gergely András, Kraiciné dr. Szokoly Mária, Szirmai Viktória,
Tamási Péter, T. Kiss Tamás, Utasi Ágnes

Szerkesztőségünk címe:
MTA Szociológiai Kutatóintézet
1014 Budapest, Úri utca 49. Tel./fax: 224-0797

Felelős kiadó: Németh István

A kiadó címe:
Új Mandátum Lap- és Könyvkiadó
1149 Budapest, Fráter György tér 11.
Tel./fax: 221-0951, 221-8099
www.ujmandatum.hu

Olvasószerkesztő: Laki Ildikó és Knoch László
Fotó: Zátonyi Tibor
Nyomás, kötés: Kánai nyomda
Felelős vezető: Korándi József

A 2006. évi négy szám 2600 Ft-os előfizetési díjáról szóló átutalásukat az alábbi bankszámlaszámon
kérjük teljesíteni: 10032000-01731172-00000000

A szám megjelenését
a Pro Cultura Alapítvány

és Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatala támogatja.

ISSN 0133-2597

Tartalom

INTÉZMÉNYHASZNÁLAT

Diósi Pál: Rutinok és választások a művelődési házak használatában 5

DISZKRIMINÁCIÓ

Nagy Andrea: Az antidiszkriminációs jogalkotás dilemmái 75

FELNÓTTOKTATÁS

Tibori Tímea: Kutatási beszámoló 83

Csoma Gyula: Lehet, hogy az analfabétáké a jövő...? 107

BUDAPEST

Pap Ágnes: A Vészkorszak nyomai az épített környezetben és az emberi emlékezetben 115

SZEMLE

Laki Ildikó: Változó világ – új megközelítésben 129

Tibori Tímea: A perifériáról a centrumba 131

Szerzőink 134

A kutatás célja, mintája és az érintett intézmények

A DIÓDATA Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda a Budapest Főváros XIII. kerületi Polgármesteri Hivatal felkérése alapján 2004. október 13. és november 22. közötti adatfelvétellel szociológiai célvizsgálatot végzett a kerület 18–70 év közötti, érvényes állandó lakcímmel rendelkező lakói körében. A kutatás célja a kerületben működő közművelődési intézmények

lően az utóbbi évtizedek kutatásaiban gyakran alkalmazott, kulturálisfogyasztás-vizsgálatok néhány rendszeresen használt kérdését is szerepeltettük. Így került sor arra, hogy 15 szabadidős szokás gyakoriságát és 12 művelődési terep igénybevételét is vizsgáljuk, ill. azt, hogy van-e olyan program, klub, csoport vagy tanfolyam, amelynek kedvéért felkeresnék a kerület művelődési házainak valamelyikét.

A kutatás adatfelvételéhez standard szociológiai kérdőívet használtunk,

Diósi Pál

Rutinok és választások

a művelődési házak használatában

(szociológiai kutatás zárótanulmánya)

ismeretének, igénybevételük elemi tényeinek, ill. programjaik ismeretének, elfogadhatóságának feltárása volt, amit a szabadidő-töltési szokások és a művelődés helyszíneinek vizsgálata egészített ki.

Az intézmények ismeretét, igénybevételük alapvető tényeit és ezek információs háttérét hét intézmény esetében vizsgáltuk. A programokról kialakult informáltságot, ill. azok elfogadhatóságát ennél szűkebb körben, de részletesebben vizsgáltuk. A három, várhatóan legismertebb intézmény közül minden megkérdezettet egynek a kiválasztására kértük, majd a kiválasztott intézmény programjaihoz, illetve folyamatosan működő tanfolyamaihoz, klubjaihoz és egyéb csoportjaihoz kapcsolható viszonyokat vizsgáltuk öt-öt alapvető kérdésben. Az intézményi gyakorlat ilyen karakterű vizsgálata a hazai művelődéskutatásban novumnak számít. Emellett a megbízó kérésének megfele-

amelyet a megkérdezetteket lakáson felkereső kérdezőbiztosok, személyes kikérdezéssel töltötték ki. A kutatáshoz használt 600 személyes minta életkor és nemek szerint arányosan képviselte az itt élő, 1934 és 1986 között született, 74709 személyt. A BM Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatala által készített minta a vizsgált sokaság 0.8 százalékos képviseletét biztosította. A megíusuló kérdések ellensúlyozására az alapmintával megegyező szerkezetű, 100 százalékos pótmintával dolgoztunk.

Az adatfelvétel időzítésekor azt tartottuk szem előtt, hogy a kérdezés előtt és után egy-egy hónap egyedi programjairól és a folyamatosan működő csoportokról egyaránt kérdezhessünk. Választásunk azért esett az október közepétől kezdődő egy hónapra, mert így szeptember közepétől december közepéig kérdezhettünk

5

K É K

az egyedi rendezvényekről. Ezzel jól átfoghattuk az intézmények őszi szezonkezdésétől a karácsonyt megelőző programokig a mindig szezonális intézményi gyakorlat egy részét. Pontosabban: az éves működés tíz hónapjából kettőt. Hasonló helyzetet a kora tavaszi periódus kínálhatott volna, de partnerünk számára ez az időzítés célszerűbb volt. Az adatfelvétel befejezése és a kódolás megkezdése közötti időben elvégeztük a kérdőívek alapos ellenőrzését, elkészítettük a kódutasítást, próbakódolást végeztünk, és elkészültek a kódlapok.

Az elemi ismertség és igénybevétel mozzanatait kezdetben a következő hat intézménynél kívántuk megismerni:

6

K É K

- Angyalföldi József Attila Művelődési Központ;
- Láng Művelődési Központ;
- Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Ház;
- Újlipótvárosi Klub Galéria;
- Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda;
- Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda Vízöntő Pinceklubja.

A hat intézmény mindegyikét egyedi működési profil, és ebből adódóan sajátos arculat jellemzi. Szervezetileg legtöbbjük önálló, de fennállásuk során ebben volt változás is, hiszen a Gyermek- és Ifjúsági Ház korábban a kerület úttörőháza volt, és ezt megelőzően egy ideig a József Attila Művelődési Központ ifjúsági klubjaként is működött.

Már itt megemlítenédek tartom, hogy az Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda nem tartozik a jel-

legzetes művelődési intézmények közé. Ez olyannyira nyilvánvaló az intézmény és fenntartója számára is, hogy dokumentumaikban egyaránt speciális művelődési intézményként határozzák meg. A Vízöntő Pinceklub pedig az Ifjúsági Iroda telephelyeként működik, szervezetiileg szorosan az Irodához tartozik.

A kutatás előkészítése során minden intézménnyel szoros munkakapcsolatban álltunk, a tervezett kérdőívet a vezetőkkel vagy kompetens munkatársaikkal megbeszéltek. E munkafázis során javasolták, hogy az elemi ismertség és igénybevétel vizsgálatát terjesszük ki a József Attila Művelődési Központ Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteményre, amelyet a megbízó eredetileg nem sorolt a vizsgálandó intézmények közé. Ebben a munkafázisban nem láttuk akadályát a bővítésnek, így a Helytörténeti Gyűjteményről, amely szervezetiileg a Művelődési Központ telephelye, munkatársai pedig a Művelődési Központ dolgozóinak állományába tartoznak, a felvétel során elkülönítve kérdeztünk. Ugyanúgy, mint ahogyan a Vízöntő Pinceklubról.

A kutatásban érintett intézmények közül további kettő egy ideig szervezetiileg összetartozott. Az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Ház az ötvenes évek elején a József Attila Művelődési Központ ifjúsági klubja volt, majd néhány év múlva átszervezték Úttörőházzá. A rendszerváltás idején átvette a kerület önkormányzata, és azóta új intézményi keretek között működik.

A standard kérdőív második téma-blokkjában két hónap egyedi rendezvényeiről és folyamatos működésű csoportjairól (esetenként heti rendszerességű állandó programjairól) kellett megtudnunk az alábbiakat:

- az eseményt (csoportot) testreszabottnak tekinti-e a megkérdezt;
- érdeklődési körébe vág-e;
- tud-e róla;
- van-e erre szánható ideje;

- belépő-, tag, ill. tandíjas programoknál (csoportoknál) reálisnak tartja-e a részvételi díjat.

A részben múlt idejű helyzetek miatt e kérdéseket a kérdezőbiztosoknak kétváltozatú kisegítő kártyával kellett feltenniük. A megkérdezettek számára pedig két programkártya tartozott a kérdőívhez, amelyeken megtalálták a programok (csoportok) nevét, időpontját, közreműködőt és – az ingyenes események kivételével – a részvétel költségét. A programkártyára kerülő események (csoportok) kiválasztása az érintett intézmények vezetőivel folytatott konzultációsorozat során dőlt el. A megnevezésen kívül feltüntetett információkat is tételesen egyeztetettük. Ahol erre lehetőség volt, ott az intézmény műsorfüzetét, tájékoztatóit vettük alapul, de ezeket is javaslatnak tekintettük, amelyen az intézmények vezetői korrigálhattak. A Láng Művelődési Központ esetében, műsorfüzet hiányában, a kerületi újságban közreadott programokat tekintettük kiindulási alapnak. Az intézmények számára október 5-ig tartottuk nyitva a korrekciós lehetőségeket, így a kérdezőbiztosok eligazítását megelőzően nyolc nappal még alakíthatták a programkártyák tartalmát. Ez elsősorban a csoportok miatt volt fontos, mert az újonnan meghirdetett csoportok esetében előfordulhatott, hogy alacsony szintű érdeklődés miatt egy-egy terv nem valósul meg. Nem kívántunk egyetlen megkérdezettet és egy intézményt sem olyan helyzetbe hozni, amelyben kérdőívünk alapján nem létező program (csoport) iránt érdeklődik valaki.

A kutatás tervének kidolgozása során úgy gondoltuk, nem kérdeztünk egynél több intézmény programjairól, hiszen intézménytől függően 105 és 155 között változó számú elemi kérdésre vártunk válaszokat. El kellett döntenünk, hogy mely intézmények közül, milyen alapon válasszuk ki azt az egyet, amelyről a mintába került személyeket megkérdezzük.

Intézményhasználat

Azt tartottuk az egyetlen helyes megoldásnak, ha a megkérdezettre bízunk, melyik intézményt választja. Készül-nünk kellett azokra a helyzetekre, amelyekben a megkérdezettek elégtelen információik miatt nem tudnak választani. Aki nem tudta spontán módon eldönteni, hogy miről válasszon szívesebben, az kapott három kiválasztó kártyát, amelyeken egy-egy intézmény programjainak és csoportjainak megnevezése szerepelt. Ezek megegyeztek a programkártyákon szereplő első információkkal. A döntést követően kérdezőbiztosaink átadták az előnyben részesített kiválasztókártyával azonos színű programkártyát, és programonként feltették öt-öt kérdésünket. A válaszok jelölésére a kérdőívben jelölőtáblázatok szerepeltek. Dolgozatunkhoz a kérdőívet és az annak részét alkotó kiválasztó- és programkártyákat mellékletként csatoljuk.

Itt kell leírnunk, hogy miért szűkítettük a választható intézmények körét háromra a hételemű kínálatból, és milyen megfontolások nyomán végeztük el az előválasztást. Másképp fogalmazva, arra kell válaszolnunk, hogy miért három, és miért éppen ez a három intézmény lett választható.

A választ fordított sorrendben érdekes megfogalmaznunk. A hét intézmény ismeretében kézenfekvő volt, hogy öt részkérdésünkre csak olyan programokról (csoportokról) várhatunk számottevő arányban érdemi válaszokat, amelyek ha relatív módon is, de a megkérdezettek minél szélesebb köre számára képezhetnek valós alternatívát. Emiatt olyan intézményekre kár lett volna kiterjesztenünk a programvizsgálatot, amelyek sajátos helyzetű vagy érdeklődésű lakossági csoportok számára jelentenek kínálatot.

Az Ifjúsági Tanácsadó Iroda és Pinceklubja (mely az Iránytű igazgatója szerint az odajárók egy része számára terápiás csoportként működik) a fiatal korosztályon belül elsősorban azoknak nyújthat támogatási lehetőséget, akik gondjaikkal felkeresik az Iránytűt. Ez pedig a választható anonimitás

mellett is gyakran magas eléricsi küszöböt jelent, hiszen előbb meg kell fogalmazniuk gondjukat, csak azután dönthetnek a tanácsadás igénybevételéről. „Te vagy a probléma és a megoldás is” – idézhetjük az egyedül megoldhatatlannak tekintett gondokkal foglalkozó ifjúságsegítők alapfelismerését. Ezek emiatt nem feleltek meg egy 18–70 év közötti lakossági mintán végzett kutatás részletes programvizsgálata kritériumainak.

Az Újlipótvárosi Klub Galéria döntően a képzőművészet, kisebb részben az irodalom, elvétve a zene iránt érdeklődőkre számíthat, és e műfajokból is elsősorban a kortárs szerzők bemutatására törekszik. Joggal feltételezhetjük, hogy ezzel a profillal a megkérdezendők többsége esetében „rejtett intézménynek” bizonyul.

Az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény elsősorban nem az egyénileg betérő helyi lakosságnak dolgozik, még akkor sem, ha időnként átmegey a Váci út túloldalára, a Lehel piacra. Döntően egyeztetett időpontban érkező iskolai csoportok adják látogatói többségét, emiatt szintén kevésse remélhetjük, hogy egy részletes programvizsgálat tárgyát képezhetné.

A próbakérdést követően a megbízót egy ideig foglalkoztatta az a gondolat, hogy a Láng Művelődési Központ helyett a Vízöntő Pinceklubot szerepeltessük kiválaszthatóként, de az egyeztetések során végül lemondott erről az ötletéről.

A döntés másik részét egyszerűbb megindokolni. Az eddigi megfontolá-

sok az elhagyható intézményeket érintették, a háromelemű választható kör fenntartása mellett pedig az szőlt, hogy ekkora sorozat esetében a megkérdezettek még mérlegelhettek az esetleg rendelkezésükre álló információkat. Akkor is, ha ezek elegendőek voltak a spontán intézményválasztáshoz, és abban az esetben is, ha a kiválasztókártyák tartalmát kellett áttekinteniük. Ennél szűkebb kínálat nem fokozta volna érdemben a választás utáni válaszkapességet.

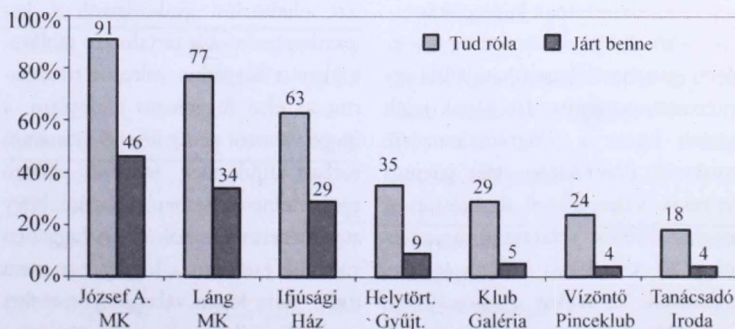
Előzetes megfontolásaink kontrolljaként az adatfeldolgozás során megneztük a hét intézmény ismertségéről és igénybevételéről megismert adato-

7

K É K

kat és az ismert, ill. választott intézmények közötti keresztkapcsolatokat.

Az oszlopdiagram plastikusan jelzi, hogy a három választható intézmény ismertsége lényegesen magasabb arányú a további érintett intézményeknél. Hasonlóak az elemi igénybevételről megismert válaszok is. Emellett érdekes egybevetni az ismertség és a használat oszlopainak arányait. Három esetben az informáltak 44–50 százaléka

1. ábra. Tud, illetve járt az intézményekben (% , N=600)

megfordult a művelődési házakban, a sajátos profilú intézményekben ugyanaz az arány 16–26% közötti. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a választás lehetőségéből kizárt intézményeket legalább látásból-hallomásból ismerők lényegesen ritkábban érezték készletét arra, hogy felkeressék az egyébként „képben lévő” intézményeket. Valójában két intézménycsoportot kell megkülönböztetnünk. Az első három esetben beszélhetünk érdemi informáltságról és használatról, a további négy intézményt – állásponturnk szerint éppen sajátos tevékenységeik miatt – kifejezetten szűk lakossági csoportok ismerik, ill. keresték fel.

Most érdemes megtekintenünk azt, hogy az intézmények ismertsége milyen kapcsolatban áll a megkérdezettek kiválasztó döntéseivel. Csak ennek ismeretében dönthetjük el, hogy a három választható intézmény meghatározása okozhatott-e információvesztést, vagy felvételünket jól előkészítő szelekció volt. Első lépésként megadjuk a programelemzésre választható házak mellett döntők súlyát, majd a három intézmény ismertségének és kiválasztásának kapcsolatát

Az első ábrán az ismertség és az elemi igénybevétel szempontjaiból egy intézménycsoportba tartozónak talált három házat a programelemzésre kiválasztó döntésekben már jelentős eltérések választják el egymástól. A megkérdezettek választásai hozzávetőleg 20 százalékos különbségekkel alakították ki azokat a csoportokat, amelyekben az egyes intézmények programjairól kérdezhettünk.

A programelemzésre kiválasztott házak (% , N = 600)

az intézmény	gyakoriság	%
Angyalföldi József Attila Művelődési Központ	328	55
Láng Művelődési Központ	198	33
Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Ház	74	12
Σ	600	100

1. táblázat. A József Attila MK kiválasztása, a ház ismertsége szerint (% , N = 600)¹

		spontán	kártyáról	mást választott	Σ
járt ott	n = 278	52	12	36	100
csak tud róla	n = 266	31	19	50	100
most hallott először					
létezéséről	n = 56	20	12	68	100
Σ		40	15	45	100

2. táblázat. A Láng MK kiválasztása, a ház ismertsége szerint (% , N = 600)²

		spontán	kártyáról	mást választott	Σ
járt ott	n = 204	26	26	58	100
csak tud róla	n = 256	13	17	70	100
most hallott először					
létezéséről	n = 140	9	17	74	100
Σ		16	17	67	100

3. táblázat. A Gyermek- és Ifjúsági Ház kiválasztása, a ház ismertsége szerint (% N = 599)³

		spontán	kártyáról	mást választott	Σ
járt ott	n = 174	13	9	78	100
csak tud róla	n = 206	2	7	91	100
most hallott először					
létezéséről	n = 219	3	5	92	100
Σ		5	7	88	100

Táblázataink értelmezése előtt szükséges néhány alapvető információt rögzítenünk a dolgozatunkban követett adatközlési gyakorlatról. A keresztkapcsolatokat tartalmazó táblázatokban a független változót rendszerint az első függőleges oszlopban, a függő változót pedig az első vízszintes sorban adjuk meg. Mindkét változó csoportelnevezéseiben előfordul, hogy rövidítéseket használunk. A független változók esetében a kérdésre a „nem tud”, „nem kíván válaszolni” eseteket ugyanúgy elhagyjuk, mint azokat a megkérdezetteket, akiktől az adott

kérdést nem kellett kérdezni. Így a táblázatok nem mindig a mintában szereplő 600 személyre érvényesek. Emiatt a táblázat címe után zárójelben minden alkalommal feltüntetjük az érvényes esetek számát. Ezt az N értéket indokolt esetben a változók csoportjainak nagyságával is kiegészítjük, amelyeket mindig a csoport elnevezését követő n jelzés után közlünk a táblázat első oszlopában, ill. sorában. A táblázatok címeit kiegészítő zárójeles információk utáni index arra a végjegyzetre utal, amelyben a táblázatra vonatkozó megjegyzéseket közöljük.

Az ábrák esetében hasonló eljárásokat követünk.

Adatközléseink közül a keresztábrákat és az ábrákat számozzuk, a rendezett sorokat, elemi megoszlásokat viszont nem. Esetenként **félkövér** és **kurzív** kiemeléseket alkalmazunk, amelyeknél mindig megadjuk, hogy mi tette azokat indokoltá. Többnyire egy-egy fontos tendencia érzékeltetését szolgálják. A rendezett sorok, alpmegoszlások adatsorozatait esetenként cezúrával osztjuk csoportokra, melyekre minden alkalommal utalunk a szövegben.

Az adattartalmakat az esetek többségében százalékban közöljük: Ettől csak akkor térünk el, ha olyan alacsony elemszámról kell adatokat használnunk, amelynél a százalékos arányok félrevezető álcizációt jelentenek. Ilyen esetekben gyakorisági adatokat használunk, amire minden alkalommal utalunk. A százalékos értékeket – a kerekítés általános szabályainak betartásával – mindig kerekítve közöljük.

A három intézmény kiválasztásában az ismertség és az elemi igénybevétel eltérései szerint jól értelmezhető tendencia tárul fel az 1–3. táblázatokban. Ezt követhetjük nyomon a félkövér kiemeléssel megkülönböztetett cellákban. Az eddig tájékozatlanok csoportjának növekedése mentén mind nagyobb lett az esély arra, hogy más intézményt válasszanak a megkérdezettek a programokkal kapcsolatos kérdéseinkhez.

Az is jól követhető, hogy személyes élmények birtokában gyakrabban jutottak el a megkérdezettek a spontán választáshoz. Azok körében, akik csak látásból-hallomásból tudtak a házakról, nagyobb szerephez jutottak a kiválasztó kártyák.

Ezeket a tendenciákat érdemes extrapolálnunk az intézmények második csoportjára. A hozzávetőleg egyharmados vagy ennél is alacsonyabb ismertségű, minden esetben egytized alatti elemi igénybevételű intézményeknek alig lett volna esélyük arra,

Intézményhasználat

hogy a megkérdezettek ezeket válasszák ki abból, hogy programjaikról, szolgáltatásaikról kérdéseket tegyünk fel.

Együttvéve bátran állíthatjuk, hogy az előzetes szelekcióval elkerültük a nagymértékű információvesztés buktatóját. Hozzá kell tennem, hogy az ebben a kerületben működő intézmények egy részének korábbi származó ismerete mellett jelentős szerepe volt azoknak az információknak, amelyeket az intézményvezetőktől és kollegáiktól kaptam az előzetes konzultációk során. Azok, akiket hosszú évek óta ismertem, ugyanúgy segítettek a kutatás előkészítését, mint azok, akikkel e munka során találkoztam először.

Munkánkhoz, melynek kereteit és tartalmát az eddigiekben jellemeztük, 600 megkérdezett kérdőívei álltak rendelkezésünkre. A programelemzésre választott intézménytől függően változó számú, de minden esetben 250-300 elemi kérdés közül minden kérdésre 8% válaszolt, 12% két alkalommal, 1-1% négy, ill. hat alkalommal nem válaszolt, és a megkérdezettek két százaléka ennél több esetben tért ki a válaszadás elől. Olyan válszhiány, amely az adatfeldolgozást akadályozta volna (személyi adat hiánya), nem fordult elő, így minden kérdőívet használhattunk.

A megkérdezettek összetételét az első fejezetben szociológiai szempontból elemezzük, a minta alpmegoszlása a fontosabb szociodemográfiai változók mentén így alakult:

Nemek szerint:	%
férfiak:	47
nők:	53
Életkor szerint:	%
20 éves korig:	4
21 – 30 éves:	22
31 – 40 éves:	19
41 – 50 éves:	19
51 – 60 éves:	22
61 – 70 éves:	14

Családi állapot szerint:	%
nőtlen, hajadon:	24
házasságban,	
élettársi kapcsolatban él:	58
elvált:	13
özvegy:	5

Iskolai végzettség szerint:	%
nyolc általánosnál kevesebb:	2
nyolc általános:	12
szakiskola, szakmunkásképző:	19
középfiskola:	42
főiskola, egyetem:	23
egyéb iskola:	2

Munkaerő-piaci aktivitás szerint:	%
aktív:	58
inaktív:	33

9

K É K

munkanélküli, amióta nem tanul: 1
eltartott: 8

Jelenlegi vagy utolsó foglalkozás szerint (N = 546):	%
vezető állású:	10
beosztott értelmiségi:	16
középfokú szellemi foglalkozású:	9
irodai alkalmazott:	14
szakmunkás:	26
betanított munkás:	16
segédmunkás:	4
önálló:	2
egyéb foglalkozású:	1
nem válaszolt:	2

Lakóhelyét a kerület melyik részéhez sorolja:	%
Angyalföld:	66
Vízafogó:	6
Újlipótváros:	26
nem tud válaszolni:	2

Hány generációs háztartásban él:	%
egy generációs:	41
két generációs:	53
három generációs:	5
besorolhatatlan:	1

A fenti összetételű minta megfelelt kutatásunk minden céljának. Vizsgálhattuk az intézmények elemi ismeretét és igénybevételét, a megkérdezettek reakcióit az általuk választott intézmény meghatározott időmetszethez tartozó programjai kapcsán. Ugyanígy vizsgálhattuk a szabadidőtöltési szokásokat és a művelődés meghatározott helyszíneinek igénybevételét. Mindezek nyomán beszámol-

Intézményhasználat

tevékenységével, a József Attila Művelődési Központ összetett felnőttoktatási munkájával, vagy a Helytörténeti Gyűjtemény kihelyezett kiállításával. Nem vizsgáltuk az intézmények közönségét, gazdálkodásukat és működésük egyéb alapvető összetevőit. Ebből adódóan eredményeink nem alkalmasak az intézmények minősítésére.

Nem hallgathatjuk el, hogy a DIÓDATA hagyományait folytatva szívesen elkészítettük volna a programelemző kérdésekhez választásra felkínált három intézményben a terepmunka idején tartott egyedi programok közönségének vizsgálatát. A finanszírozás reményében megkerestük a NKÖM illetékes helyettes államtitkárát, majd tanácsára a Magyar Művelődési Intézet igazgatóját. Mindketten szakmailag indokoltnak tartották törekvésünket. Egyetértettek azzal, hogy a programokkal kapcsolatos lakossági reakciók vizsgálatával párhuzamosan helyes lenne ugyanezeknél a programoknál megvizsgálni a közönség rekrutációját, információsháttérét és elégedettségét, hiszen munkánk ezzel lett volna „kerék”. Sajnos egyik intézménynek sem áll módjában ezt a munkát finanszírozni.

A terepmunka során a kérdezőbiztosok munkáját Csernel Katalin irányította, az adatrögzítéshez használt rögzítőfile Molnár István munkája. Nekik és a kutatásban részt vevő többi munkatársamnak egyaránt köszönettel tartozom munkájukért. Az intézmények vezetőinek és munkatársainak segítségét szintén köszönöm. És köszönet illeti a kutatás során megkérdezett 600 személyt, akik készséggel segítettek a kérdezőbiztosokat, hiszen együttműködésük nélkül e munka megvalósíthatatlan lett volna.

A megkérdezettek összetétele és életkörülményeik néhány jellemzője

A részletesen bemutatott alapmegoszlások egy részénél a további feldolgozás során összevonásokkal éltünk. Így az életkori csoportok közül a legfiatalabbak három évjáratot felölelő kis csoportját a 21–30 évesekkel együtt kezeljük, és az eredetileg tíz foglalkozási csoportból a vezető állásúakat a beosztott értelmiségiekkel, a középfokú szellemi foglalkozásúakat az irodai alkalmazottakkal, a betanított munkásokat pedig a segédmunkásokkal közös csoportban kezeljük. A 8 általános alatti végzettségűek mindössze 2 százaléknyi csoportját sem kezeljük elkülönítve, egyes esetekben pedig elhagyjuk a feldolgozás szempontjából értelmetlen csoportokhoz tartozó megkérdezetteket. Értelmezhetetlen lenne például azok életkorának, nemének taglalása, akik nem tudtak válaszolni arra a kérdésre, hogy lakóhelyük a kerület melyik részéhez sorolható. Elsőként a mintaképzésben szereplő változókra (a nemekre és az életkorra), majd a megkérdezettek helyzetének felvételünkben érintett összetevőire koncentrálnak. (2. ábra)

Az életkorban előrehaladva a 40. életévig csökken, majd a 60. életévig emelkedik az egyes életkori csoportok súlya. A legidősebbeknél ismét változik a tendencia, az idetartozók súlya jellegzetes csökkenést mutat. Az egyes csoportokon belül a 40. évig a férfiak kismértékű többletét látjuk. A férfínépesség számára kritikusnak tekintett 40 év felett már minden korcsoportban magasabb arányban jelennek meg a nők. Ezek a tendenciák megfelelnek a magyar népesség egészében ismert demográfiai helyzetnek, jól tükrözik a 74 709 személyből álló alapsokaság belső megoszlását.

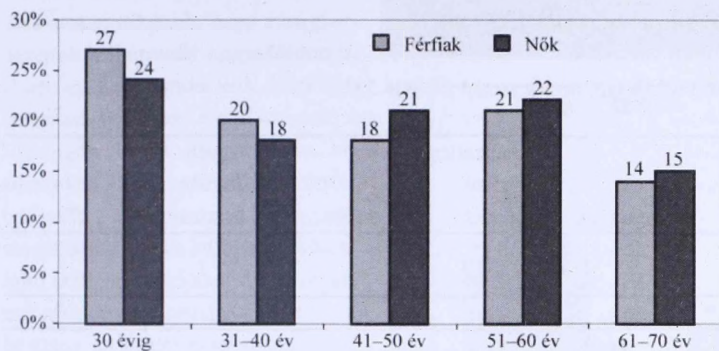
A kerület három lakóövezetéről az önbesorolás szerinti arányokat már megadtuk, most azt kell szemügyre vennünk, hogy a nemek és az életkori

10 K É K

hatunk arról, hogy a kerületben élők milyen tapasztalatokat szereztek az intézményekről, miképp reagáltak annak az intézménynek konkrét kínálatára, amelyhez a leginkább affinitásuk volt. Vizsgálhatjuk szabadidőtöltési szokásaikat, és tagoltan elemezhetjük a művelődés helyszíneinek használatát.

Ezeknek a vizsgálati irányoknak alapján megfogalmazhatjuk álláspontunkat a kerületben működő intézményegyüttes egészéről. Pontosabban arról, hogy az intézményi szerkezet milyen mértékben illeszkedik a kerületben élő, jellegzetesen tagolt népességhez.

Itt kell egyértelművé tennünk azt is, hogy kutatásunk mire nem irányult. Nem vizsgáltuk átfogóan egyetlen intézmény működését sem. Csak példaképp említjük, hogy nem foglalkozhattunk az Ifjúsági Tanácsadó Irodai iskolákban végzett drogprevenció

2. ábra. A megkérdezettek életkora, nemek szerint (% N=600)

csoportok szerint milyen arányban élnek a megkérdezettek a kerület e három megkülönböztethető részében. (4. táblázat)

A kutatásunkban megkérdezett férfiak és nők elhanyagolható eltéréssel sorolták lakóhelyüket a három településrész egyikébe. Elvétele tartózkodtak az állásfoglalástól, annak ellenére, hogy van néhány olyan környék, amiről ember legyen a talpán, aki magabiztosan megítéli, vajon Angyalföldhöz vagy az Újlipótvárosához tartozik. Tétélezzük fel, hogy a bizonytalanok, a besorolást visszautasítók ezeken a helyeken élnek.

A három településrész egymáshoz viszonyított arányai azt adják vissza, ami a kerület ismeretében várható volt. A legújabb beépítésű Vízafogó népessége eltörpül a korábban benépesült, és lényegesen nagyobb területen elhelyezkedő Angyalföld és Újlipótváros mellett.

Célszerűnek láttuk, hogy az életkori megoszlást e három lakóövezetben elkülönítve is áttekintsük. Elsősorban azért, mert képet kívántunk adni arról, hogy a területi tagoltság mentén kiegyenlített sokaságot kérdeztünk-e. A 5. táblázatban bemutatott életkori szerkezetet láttuk.

Az életkori arányok néhány százalékos eltérésekkel igen közeliek. A Vízafogón kérdezettek körében a legfiatalabbak javára látunk egy kis eltolódást, de ez alig haladja meg a várható belső hiba 3 százalékos mértékét, így óvatosan kell szemlélnünk. Talán kapcsolódik a beépítés idejéhez, de lehet a véletlen műve is. Azt viszont bizto-

san állíthatjuk, hogy ezek az adatkülönbségek még kismértékű szignifikanciával sem járnak együtt. Hasonlóan a nemek és az életkor, ill. a nemek és a településrészek keresztkapcsolatát bemutató adatokhoz.

Együttvéve azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek demográfiai összetétele megfelel a mintától elvárható arányosságnak, alkalmas arra, hogy az alapsokaságot képviselje.

A nemek szerint vizsgálva az iskolázottságban kisebb, a foglalkozásban markánsabb eltéréseket láttuk. Az első szempont szerint felesleges a keresztkapcsolatokat összegző táblázat bemutatása, mindössze azt kell kiemelnünk, hogy a férfiak érdemi arányban (9%) gyakrabban számoltak be szakmunkás végzettségről, mint a nők. A további eltérések a hibahatárt éppen

elérő vagy azt alig meghaladó mértékek, megemlítésük a foglalkozásszerkezetben látott hatásuk miatt indokolt.

Együttvéve az eltérések megfelelnek a magyarországi felnőtt népesség körében ismert tendenciának: a nők valamivel gyakrabban fejezik be tanulmányaikat az általános iskolával, ritkábban folytatják szakmunkásképzőben, és tanulmányaik gyakrabban a középiskola elvégzéséig tartanak.

A foglalkozásban már jelentősebb különbségeket találtunk. (6. táblázat)

A nők körében kétszeres a középfokú szellemi foglalkozásúak és irodai alkalmazottak aránya, és említésre méltó a szakképzetlen fizikai dolgo-

11

K É K

zók súlya is. Ugyanakkor a férfiak között a szakmunkások előfordulása éppen a duplája a jelenleg vagy utolsó munkahelyükön ilyen munkakörben

4. táblázat. A megkérdezettek lakóhelye, nemek szerint (% N = 600)

	Angyalföld	Vízafogó	Újlipótváros	n. tudja, n. válaszol	Σ
férfiak	64	6	27	3	100
nők	67	6	26	1	100
Σ	66	6	26	2	100

5. táblázat. Életkori csoportok, a három településrész szerint (% N = 587)

	30 évig	31-40 év	41-50 év	51-60 év	61-70 év	Σ
Angyalföld	25	19	20	23	13	100
Vízafogó	29	20	17	17	17	100
Újlipótváros	23	22	18	21	16	100
Σ	25	19	19	22	15	100

Intézményhasználat

6. táblázat. Foglalkozás, nemek szerint (% , N = 537)⁴

	vezető, beosztott értelmiségi	középf. szellemi, irodai alk.	szakképzetlen fizikai szakmunkás	munkás	önálló	egyéb foglal- kozású	Σ
férfiak	27	15	36	17	3	2	100
nők	26	31	18	23	2	–	100
Σ	27	23	26	20	3	1	100

foglalkoztatott nőkének. A különbségek nemcsak a férfiak gyakoribb szakmunkás végzettségéhez kapcsolódnak, hanem nagy valószínűséggel a középfokú iskolázottságú férfiak gy-

hanem a településrészek szerint megkülönböztetett csoportokban találtuk. Ezt érdemes részleteiben is áttekintenünk. (7. táblázat)

Az Angyalföldön élő megkérdezettek körében a középiskolánál alacsonyabb végzettségük súlya meghaladja a másik két lakóövezetben látott mértéket. A különbség elsősorban azoknál szembeötlő, akik legfeljebb a 8 általános elvégzéséig jutottak el. A szinte azonos arányú középiskolai végzettség jelenti a fordulópontot, hiszen az angyalföldiek körében a felsőfokú végzettség praktikusán a legkisebb alcsoportra jellemző. Az egyéb iskolai végzettséget említő, mindössze 10 személy gyakorlatilag nem befolyásolja az összképet, ezért jelenlétét nem is tekintjük értelmezendőnek.

A most látott eltérések jelentősen

befolyásolják a három településrész lakóinak munkaerő-piaci esélyeit. Nem gondoljuk, hogy csak az iskolázottságnak van differenciáló szerepe, hiszen a foglalkozásbeli különbségek a tudástőke eltérésein túl, magukon viselik a kapcsolati hálóban kialakult esélynövelő, ill. esélykorlátozó hatásokat is, mint ahogyan az eltérő viselkedéskultúra következményeit. Hagyományok, kapcsolatok és iskolázottság mellett további összetevők is részt vesznek a foglalkozásszerkezet kialakításában, de kutatásunkban ezek belső kapcsolatait nem kívántuk vizsgálni. Megemlítésüket nem kerülhettük meg, hiszen más kutatásokból tudjuk, hogy korántsem egyetlen tényező okozza a foglalkozásbeli különbségeket. Olyan mértékű eltéréseket találtunk a településrészek foglalkozásszerkezetében, amelyeket meg kell mutatnunk. Nézzük a részleteket! (8. táblázat)

Minden csoportban több kiemelendő adatot találtunk. Az angyalföldiek esetében a szakmunkások dominanciáját és a vezető, ill. beosztott értelmiségi munkakörök alacsony arányát. A kerületet munkáskerületnek tekintő közkeletű felfogás éppen az Angyalföldön élők foglalkozási struktúrájából ered.

7. táblázat. Iskolai végzettség, a három településrész szerint (% , N = 586)⁵

	8 általánosig	szakmunkásképző	középiskola	főiskola egyetem	egyéb iskola	Σ
Angyalföld	17	24	41	16	2	100
Vizafogó	9	17	40	34	–	100
Újlipótváros	8	10	42	40	–	100
Σ	14	20	41	23	2	100

8. táblázat. Foglalkozás, a három településrész szerint (% , N = 537)⁶

	vezető, beosztott értelmiségi	középf. szellemi, irodai alk.	szakképzetlen fizikai szakmunkás	munkás	önálló	egyéb foglal- kozású	Σ
Angyalföld	19	24	32	22	2	1	100
Vizafogó	41	14	24	14	–	–	100
Újlipótváros	48	25	13	13	7	1	100
Σ	27	24	26	19	3	1	100

12

K É K

koribb szakközépiskolai végzettségéhez is.

Az iskolai végzettség jelentős eltéréseit nem a demográfiai változók,

Intézményhasználat

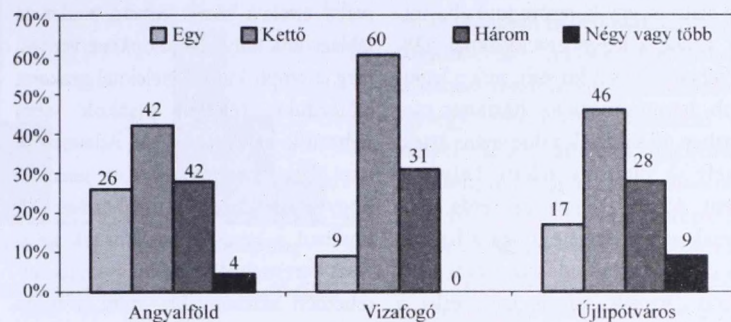
Ha arra gondolunk, hogy a megkérdezettek kétharmada Angyalföldön él, akkor azt kell mondanunk, hogy ez a látásmód igencsak megalapozott. A Vizafogón lakók csoportjában két adatra kell koncentrálnunk: a vezetők, beosztott értelmiségiek kiugróan magas arányára és a különböző középfokú szellemi munkakörökben dolgozók alacsony előfordulására. Az utóbbi arány attól kap nagy nyomatókat, hogy az itt élők többsége (62%) szellemi munkakörökben dolgozik vagy dolgozott utoljára.

A harmadik lakóövezet esetében már 66% az összes szellemi foglalkozású súlya, fizikai munkakörökről az itt élők mintegy negyedrésze számolt be, és számottevő az önállóak előfordulása is. Újlipótvárosról egyértelműen elmondhatjuk, hogy az itt élők a munka világának egy egészen más szegmensét képviselik, mint az angyalföldiek.

Együttvéve azt kell kiemelnünk a három településrész lakosságának iskolázottsága és foglalkozásszerkezete alapján, hogy ezek a lakóövezetek nem csupán területi elhatárolásokat jelentenek. Sőt, a földrajzi bizonytalanságokra is gondolva azt kell mondanunk, hogy elsősorban nem területi, hanem társadalmi tényként kell a három településrészről beszélnünk. Olyan különbségeket hordoznak, amelyeknek hatása kutatásunk szűken vett érdeklődési területein is megjelenik.

Mielőtt az intézményekhez kapcsolódó eredményeinket elemeznénk még néhány további eltérést kell bemutatnunk. Ezek részben a megkérdezettek életkörülményeihez, részben lokális beágyazottságukhoz kötődnek.

Oszlopdiagramunk plasztikusan érzékelteti, hogy a három településrész beépítése során eltérő elvek vezették a családháztartások otthonainak kialakítását. A lakók számára minimális intimítást sem biztosító egyszobás lakások aránya Angyalföldön a legmagasabb, Újlipótvárosban lényegesen alacsonyabb, és a legutóbb épült Vizafogón már csak egytized alatt fordul elő a családi otthon követelményeinek

3. ábra. A lakások szobaszáma, a három településrész szerint (% , N=582)⁷

alig megfelelő, szinte tagolatlan egyszobás lakás. A kétszobás otthonok súlyát (részben ezzel összefüggően) éppen itt találtuk a legmagasabbnak. Háromszobás lakások mindhárom lakóövezetben közel azonos arányban épültek. Igazán nagyméretű – négy vagy ennél többszobás lakásról – Angyalföldön elvétve számoltak be, Vizafogón egyáltalán nem találtunk ilyen otthonokban élőket, és arányuk az Újlipótvárosban a legmagasabb. A szélső kategóriák előfordulása nyomán azt kell mondanunk, hogy Angyalföldön épültek a legkevésbé otthonos lakások, és az eredetileg dominánsan Bauhaus beépítésű Újlipótvárosban készültek a legjobb feltételeket biztosító lakások.

A legújabb beépítésű Vizafogón egyetlen mozzanat jelzi, hogy itt érvényesülhetett a legkorszerűbb otthontervezés. Fürdőszoba nélküli lakásokról Angyalföldön 6%, az Újlipótvárosban 2% adott számot, viszont a Vizafogón megkérdezettek között egyáltalán nem találtunk fürdőszoba nélküli lakásban élőket.

A lakásviszonyok mellett betekintést szereztünk az életkörülmények egy másik szegmensébe is. Nem kérdeztük a jövedelem nagyság adatait, viszont a háztartáshoz tartozók és a közülük jövedelemmel rendelkezők számát ismerjük. Ezek az adatok három megkérdezett kivételével lehetővé tették, hogy képet alkossunk a családháztartásaikban egy keresőre jutó eltartottakról. Az alapadatok így alakultak:

13
KÉK

Az egy keresőre jutó
eltartottak száma (% , N = 597)

1,5 alatt:	57
1,5 – 2 között:	30
2 felett:	13
Σ	100

Mint minden átlag, ez az adatsor is jelentős csoporteltéréseket fed el, ezért több változó mentén is vizsgáltuk a különbségeket. Három metszetben találtunk szignifikáns adatokat: az iskolázottság, a foglalkozás és a háztartások generációs szerkezete kapcsán. Többváltozós regresszióanalízis segítségével megnéztük, hogy e változók közül melyik, mennyire befolyásolja a kereső-eltartott arányt. Feltételezésünknek megfelelően a háztartások generációs szerkezete. Ez viszont olyan kézenfekvő, hogy szükségtelennek látjuk a részadatok bemutatását, beérjük az egyes csoportok domináns

Intézményhasználat

változatainak közlésével. Az egygenerációs háztartások 96 százalékában 1,5 alatti az egy keresőre jutó eltartottak súlya, a kétgenerációsoknál 52% esetben 1,5 és 2 közötti, míg a legkisebb, háromgenerációs háztartás csoportban 45 százalék a domináns érték, amely 2 eltartott feletti helyzetet jelent. Az első látásra igen erős adatoknak az a gyengéje, hogy a harmadik csoporthoz mindössze 29 megkérdezett tartozik, vagyis igen ritka a háromgenerációs háztartások előfordulása.

Emiatt fontosabbnak tartottuk a szintén jelentős szerepű, iskolai végzettség szerinti kapcsolatok áttekintését.

14 K É K

Ezt a metszetet szociológiai szempontból fontosabbnak is tekintjük, mint a generációszerkezet szerinti tagoltságot. Az iskolázottság és a kereső-eltartott arány kapcsolatát tíz „egyéb” végzettségű személy elhagyása után a 9. táblázat szerintinek találtuk.

A kiemelt adatok diagonális elrendezése jól jelzi, hogy a poláris értékek határozzák meg a kapcsolat legfontosabb tendenciáját. Az iskolázottságban előrehaladva fokozatosan nő a kevesebb eltartottól gondoskodók aránya és egyben csökken a magasabb eltartási kötelezettségük súlya. A kiemelt

szélső értékek között látható tendencia táblázatunk minden oszlopára érvényes, még az empirikus felvételeknél gyakorta előforduló „véletlen piszkok” sem nehezítik az eligazodást. Adataink a napi életvitelre értelmezve azt jelentik, hogy az iskolázottabb megkérdezettek körében a keresőképes korúak javarészt keresnek is, családnagyságuk feltehetően alacsonyabb, mint a többi megkérdezetté, és ezekből adódóan az eltartottakról könnyebben gondoskodhatnak másoknál. Fenti két feltételezésünket a keresztkapcsolatok ellenőrzése után sem kellett elvetnünk, a magasabb végzettségű megkérdezettek tényleg kisebb családokban élnek, és gyakrabban aktív keresők, mint az általános iskolát, vagy szakmunkásképzőt végzettek.

Egészében véve azt állíthatjuk, hogy az iskolázottabb megkérdezettek megélhetési feltételei annyival előnyösebbek társaikénál, hogy keresőként kevesebb eltartottal kell gondoskodniuk. Ismételjük, hogy kutatásunkban sem a jövedelemnagyságot, sem az életszunderdekből adódó kiadások nagyságát nem vizsgáltuk, viszont nem kívántuk megkerülni azt a feladatot, hogy a rendelkezésünkre álló adatok nyomán az életkörülmények egy szegmensébe betekintést biztosítsunk.

A megkérdezettek lokális beágyazottságát úgy vizsgáltuk, hogy részletesen megkérdeztük, szüleik és nagyszüleik között volt-e olyan, aki ide született vagy itt élt a kerületben. A részadatok összevonása után áttekinthetjük, hogy a megkérdezettek az első, a második vagy a harmadik itt élő generációhoz tartoznak. Ezeket a

hagyományokat azért fontos ismerünk, mert a lokális beágyazottság az intézmények többsége esetében a tájékozottságot és a személyes tapasztalatokat egyaránt befolyásolja. Az összkép így alakult:

Melyik itt élő generációhoz tartozik
(%, N = 600)

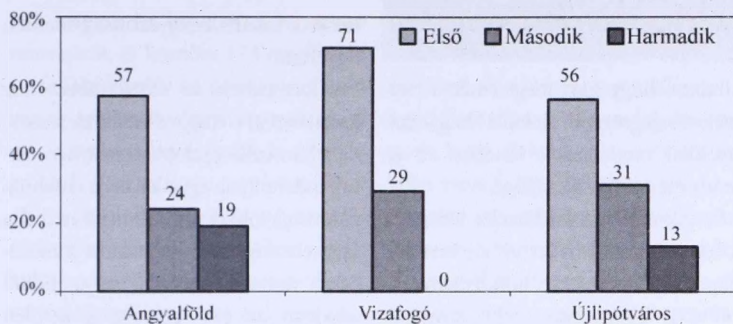
első:	58
második:	26
harmadik:	16
Σ	100

Együttvéve a megkérdezettek 42 százalékáról állíthatjuk, hogy családi előtörténetük van a kerületben. A szigorúan vett demográfiai változók szerint ebben nem találtunk érdemi eltéréseket, viszont a három településrész mentén van említésre méltó különbség (4. ábra).

A legkisebb csoportról, a Vizafogón élőkről állíthatjuk a legkevésbé, hogy családjuknak helyi hagyományaik vannak. Itt a legmagasabb az első generációs megkérdezettek súlya és egyáltalán nincsenek harmadik generáció óta itt élő családok. Ez egyértelműen összefügg a terület beépítésének idejével. A másik két településrészen a hagyomány nélküli megkérdezettek közel azonos arányban alacsonyabbnak találtak. A több generációra visszatekintő családok körében az angyalföldieknél magasabb a már harmadik generáció óta itt élők súlya. Az Újlipótvárosban élők között többen állították, hogy szüleik közül legalább egy itt született vagy itt élt egy ideje, viszont nagyszüleikről ugyanezt kevesebben állították. Egészében véve a legnagyobb csoportot jelentő angyalföldiekről a harmadik generáció okán állíthatjuk, hogy kevéssel erősebb a lokális beágyazottságuk, az Újlipótvárosban élők közel ilyen súlyú helyi hagyományról adtak számot, míg a Vizafogón megkérdezettekénél találtak a legkevésbé család kötettséget a kerülethez.

9. táblázat. Az egy keresőre jutó eltartottak súlya, iskolai végzettség szerint (% , N = 586)⁸

	1,5 alatti	1,5 – 2 között	2 felett	Σ
8 általánosig	43	38	19	100
szakmunkásképző	52	30	18	100
középiskola	61	30	9	100
főiskola-egyetem	65	26	9	100
Σ	58	30	12	100

4. ábra. Melyik itt élő generációhoz tartozik, településrész szerint (% , N=587)⁹

A hét intézmény ismerete, igénybevétele és az ismeretek forrásai

Dolgozatunk első fejezetében bemutattuk a kutatásunkban érintett hét intézményről megismert alapvető tájékozottság és elemi igénybevétel átfogó adatait. Az első ábra oszlopdiagramján átlátható volt, hogy a kerület lakossága előtt közel sem egyformán ismert intézmények álltak érdeklődésünk homlokterében, és elemi igénybevételük igencsak eltérő. A tájékozottság és a használat tényeit öt változóval találtuk eltérő fokú kapcsolatban: három alapvető demográfiai változó (életkor, iskolázottság, foglalkozás), a negyedik a kerületi beágyazottságot jellemzi, az ötödik pedig azt, hogy a megkérdezettek melyik településrészen élnek. A feldolgozás során figyelemmel kísért harmincöt keresztkapcsolat korántsem azonos súlyú, teljes körű bemutatásuk felesleges részletek-

kel terhelné az olvasót. Ezért első lépésként azt kellett tisztáznunk, hogy melyik intézmény esetében milyen változó(k)nak kell valódi jelentőséget tulajdonítanunk, és melyek azok, amelyeknek szerény szerepük van, esetleg nem is befolyásolják az ismereteket és a használatot.

Az elkülönítés érdekében minden intézmény esetében többváltozós regresszió-elemzést végeztünk a felsorolt öt független változó bevonásával. Az eljárás szigorúbb szelekcióra ad lehetőséget, mint az, amikor két változó kapcsolatát elszigetelt keresztábrák sorozatával szemléljük. A hét sorozat mindegyikében azt láttuk, hogy az összes változó részese a kapcsolat együttesnek. Egyszer sem fordult elő, hogy valamelyik változót az elemzés során idegen elemnek találtuk volna, olyan esettel viszont minden intézménynél találkoztunk, amikor valamelyik változónak nem volt szignifikáns kapcsolata az elemi

ismerettel, és az intézmény használatával. Ezeket az eredményeket egyetlen táblázatban is bemutathatjuk, így áttekinthető, melyik kapcsolatot érdemes részletesen értelmeznünk egy-egy intézmény esetében, és melyek azok, amelyek mellőzése indokolt. A független változókat táblázatunk első oszlopában szerepeltetjük, az intézményeket pedig az első sorban az ismertség és használat sorrendjében, úgy ahogyan az első ábrán szerepelnek.

A táblázatban **felkövér** kiemeléssel megjelölt cellák alapján egy olyan tendenciát ismerhetünk fel, amely az öt független változót két csoportra osztja.

15 KÉK

Az elemi demográfiai változókat inkább az intézménysorozat kevésbé ismert tagjai esetében találtuk fontosnak. A kerületi beágyazottság és a településrészek viszont jellegzetesen a felnőtt lakosság körében legismertebb, inkább igénybe vett három intézménynél jártak együtt erősebb

10. táblázat. A hét intézményhez tartozó szignifikancia a többváltozós regresszió-elemzésben, az öt független változó szerint (N = 518)¹⁰

	József A. MK	Láng MK	Ifjúsági Ház	Helytörténeti Gyűjtemény	Klub Galéria	Vizöntő Pinceklub	Ifjúsági Tanácsadó
életkor	igen erős	igen erős	szignifikáns	erős	erős	nem szignifikáns	nem szignifikáns
iskolai végzettség	nem szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns	igen erős	igen erős	erős	nem szignifikáns
foglalkozás	nem szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns
a család hányadik generációja	igen erős	igen erős	igen erős	szignifikáns	szignifikáns	nem szignifikáns	nem szignifikáns
melyik településrészen él	erős	erős	nem szignifikáns	nem szignifikáns	igen erős	nem szignifikáns	igen erős

szignifikancia szintekkel. Hangsúlyozzuk: tendenciáról és nem törvényszerű jelenségről kell beszélnünk.

Ez a különbség tendenciaként is alkalmas arra, hogy minden intézménynél eldönthessük, mely kereszt-kapcsolatot kell elkülönítve értelmeznünk. A többváltozós elemzésnek éppen ez a szelekció volt a célja: az elszigetelten esetleg jelentősnek tűnő, de kevésbé fontos kapcsolatok kiszűrése. A kiemelések nyomán intézményenként egy-egy keresztkapcsolat részleteire koncentrálnak.

Az Angyalföldi József Attila Művelődési Központot ismerték a legtöbben (544 személy) és közülük 278 állította,

Intézményhasználat

állította, hogy már megfordult a házban. A legrégebbi lokális hagyományokkal rendelkezők körében ez az arány eléri a 75 százalékot.

Ennek éppen a fordítottját láthatjuk a házat látásból-hallomásból ismerők kapcsán. Élmények nélküli ismeretekről (53) elsősorban azok számoltak be, akiknek nincsenek helyi hagyományaik. Köztes helyzetűnek találtuk azt a csoportot, akiknek vagy szülei, vagy nagyszülei között vannak hely-

ismét a lokális beágyazottság mentén figyelünk.

A kiemelések az előző táblázathoz hasonlóan itt is diagonális elrendezésűek, de a harmadik oszlopban már nem látunk indokoltan egyetlen cella tartalmának megjelölését sem. Ennél a háznál a saját élményt már meghaladja a mindössze verbális ismeretek súlya. Ebből adódóan az első generációs kerületi lakosok és az erős családi hagyományokkal rendelkezők között kisebb az eltérés, a szélső értékek 10-10 százalékkal közelebb kerültek egymáshoz.

12. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat a Láng Művelődési Központtól, a lokális beágyazottság szerint (% , N = 600)¹²

	járt a házban	csak tud a házról	most hallott róla	Σ
első generáció	27	46	27	100
második generáció	36	45	19	100
harmadik generáció	57	26	17	100
Σ	34	43	23	100

beliek, végül a kerület harmadik generációs lakói körében már csak 22% állította, hogy csupán tud az intézményről.

Az ellentétes tendenciák jellegzetes indikátora a szélső értékek poláris elhelyezkedése az első két oszlopban.

Egészében véve is alacsony azok aránya, akik a kérdezőbiztostól hallottak elsőként a ház létezéséről. Az előző két tendencia után már magától értetődőnek láthatjuk a tősgyökeres helybeliekre jellemző arányt: körükben mindössze 3% azok súlya, akik mind eddig semmiféle értesülést sem szereztek az AJAMK létezéséről.

A Láng Művelődési Központtól 460 megkérdezettnek volt legalább elemi ismerete, és körükből 204 személy már megfordult a házban. A részletekre

A különbségek csillapodása még nem írja felül a már ismerős tendenciákat: a legerősebb helyi kötődésűek körében mintegy kétszeres a személyes élmények előfordulása, mint az elsőgenerációs megkérdezettek között. Ennek a tendenciának itt is a fordítottja jellemzi a csak ismeretekről beszámoló arányait.

Az adatfelvétel időpontjáig tájékoztatlanok aránya mindhárom alcsoportban átlaghoz közeli. Az elsőgenerációs körben kevéssel meghaladja azt, a második-harmadik kerületi generációban pedig valamivel elmarad attól.

A lokális beágyazottság jelentős szerepe mellett mindenképpen meg kell említenünk az összkép egy elemét. Ennél a háznál az előzőtől eltérően már kismértékben magasabb a mindössze ismeretekkel rendelkezők aránya. Az elmozdulást azért tekintjük fontosnak, mert egy újabb tendencia kezdetét jelzi. Folytatása következik, mondhatnánk az ismert média fordulatot kölcsönvéve.

A „nagy” intézmények sorában a harmadik az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Ház. A megkérdezettek közül

11. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat az AJAMK-ról, a lokális beágyazottság szerint (% , N = 600)¹¹

	járt a házban	csak tud a házról	most hallott róla	Σ
első generáció	36	53	11	100
második generáció	51	39	10	100
harmadik generáció	75	22	3	100
Σ	46	45	9	100

hogy személyes élménye is kapcsolódik a házhoz. A többváltozós elemzés nyomán a lokális beágyazottság szerinti megoszlásokat értelmezzük:

A kerület legnagyobb és egyben a legösszetettebb működésmódú intézményének elemi használata és ismerete egyértelműen szoros kapcsolatban áll a megkérdezettek helyi beágyazottságával. Kiemeléseink alapján több tendenciát is leírhatunk. A mind korábbi családi hagyományok felé haladva markáns lépésekkel emelkedik a házat személyes élmény alapján ismerők súlya. Azok közül, akiknek egyetlen felmenője sem élt a kerületben, erős egyharmad

Intézményhasználat

381 számolt be legalább elemi szintű ismeretéről, és közülük 174 megfordult a ház falai között. Az összképben látott iménti tendencia újabb lépéseként itt már a tájékoztatlanok teszik ki a legnagyobb (219 személyes) csoportot.

Kiemeléseink az első és a harmadik oszlopban találhatóak, az elmény nélküli ismeretek arányaiban ezúttal már nem találtunk említésre érdemes eltéréseket. A szélső értékeket ennek ellenére átlós szerkezetben találjuk, ami markánsan jelzi: az eltérő beágyazottságú alcsoportokat más szintű élmények, elemi ismeretek, és tájékozatlanság jellemzik. Csakhogy az eltérések közötti ólós a tapasztalatok esetében újabb 10 százalékkal zárult. Ugyanakkor a – már domináns arányú – tájékozatlanság oszlopában a korábbi két intézmény-

esetében ez a tényező mutatkozott a legjelentősebbnek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy akiknek a legmélyebbek a helyi családi hagyományaik, azoknak nagyobb esélyük van a három kiemelt intézmény ismeretére és használatra. Két vagy három generáció óta itt élő családok körében meglehetősen nehéz lehetett „elkerülni” a találkozást a három intézmény valamelyikével. Sőt, a lokális hagyományok mentén még az is egyértelművé vált, hogy az erősebb kötődésű megkérdezettek a három „nagy” intézményből többről szereztek személyes tapasztalatot.

Táblázatunk mintegy sűríti az előző három keresztkapcsolat tapasztalatait. Azoknak a megkérdezetteknek, akik-

intézményekről. Mint ahogyan gyakrabban szerezhették első személyes benyomásait egy-egy családi program keretében. Akiknek családi közvetítés segíthette e házak felfedezését, azoknak nem csak létezésükről, de működésükről is mélyebben bevéssett tudásuk alakulhatott ki. Nem a véletlen műve, hanem a családi tapasztalatokból és gyakorlatból fakad az, amit a 11–13. táblázatokban láttunk. A több generációra visszanyúló lokális beágyazottság elősegíti a pusztán verbális tudásnál nagyobb arányú személyes élmény megszerzését. Nem valamely transzcendens hatás révén, hanem a látható, hallható és átélhető családi gyakorlat nyomán.

13. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Háizról, a lokális beágyazottság szerint (% , N = 600)¹³

	járt a házban	csak tud a házról	most hallott róla	Σ
első generáció	22	35	43	100
második generáció	36	37	27	100
harmadik generáció	42	29	29	100
Σ	29	34	37	100

nél nagyobb távolságot látunk a generációs alcsoportok között. Az eltérő beágyazottsághoz kapcsolódó tendenciák – a személyes élmény mellett – már a tájékoztatlanokra hívják fel figyelmünket. Az első generációs kerületi lakosok körében az ismeret nélküliek súlya a legjelentősebb, a harmadik generációs megkérdezettek esetében a személyes élmények aránya meghaladja a két másik alcsoportnál látottakat.

Együttvéve azt kell mondanunk, hogy a kevésbé ismert és használt intézmények felé haladva a lokális beágyazottság egyre kisebb eltérésekkel jár együtt. Az eddig áttekintett házaknál ennek hatását fontosabbnak találtuk a többi figyelemmel kísért változóénál, emiatt kell megkülönböztetett szerepűnek tartanunk. Azt láttuk ugyanis, hogy a három legismertebb és leggyakrabban felkeresett intézmény-

nek családja több generáció óta a kerületben élt, nagyobb esélyük volt arra, hogy több házba is eljussanak a három „nagy” intézmény közül. Az első generációs kerületi lakosok viszont gyakrabban egyetlen helyről sem szereztek saját élményből fakadó ismeretet e házak közül. Kézenfekvő, hogy azok, akiknek szülei, esetleg már nagyszülei is a kerületben éltek, gyakrabban hallhatták felmenőik személyes élménybeszámolóit ezekről az

A többnyire sajátos működésű, speciális célcsoportot megcélzó, további intézményeknél éppen e sajátosságok miatt vált kisebb jelentőségűvé a lokális beágyazottság. A szülők, nagyszülők gyakorlatából többnyire hiányzik azok használata. Egyik-másik a sajátos működésmódon túl, olyan rövid múltú, hogy a megkérdezettek felmenői emiatt nem ismerhették, nem használhatták azokat. Úgy gondoljuk, hogy ilyen okok miatt váltak fontosabbá a további intézmények használata, ismerete kapcsán más változók. A

14. táblázat. Hány intézményben jártak a három „nagy” közül, a lokális beágyazottság szerint (% , N = 600)¹⁴

	sehol	egyben	kettőben	háromban	Σ
első generáció	49	26	17	8	100
második generáció	34	24	28	14	100
harmadik generáció	17	18	39	26	100
Σ	40	24	23	13	100

Intézményhasználat

15. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteményről, az iskolázottság szerint (% , N = 600)¹⁵

	járt a gyűjteményben	csak tud róla	most hallott róla	Σ
8 általánosig	5	14	81	100
szakmunkásképző	6	28	68	100
középiskola	6	26	68	100
főiskola/egyetem	17	32	51	100
Σ	9	26	65	100

további négy intézmény használatáról, ismeretéről mindegyiküknél azokat a keresztkapcsolatokat értelmezzük, amelyek a többváltozós elemzés nyomán a legfontosabbnak mutatkoztak. A sorrendet változtatlanul az igénybevételről megismert adatok határozták meg.

Az egytized alatti igénybevétellel jellemezhető mezőny élén az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény áll, amelyről 208 személynek voltak értesülései és közülük 52 megkérdezett már megfordult falai között. Az ismeretek és a tapasztalatok ez esetben az iskolai végzettség mentén kialakult alcsoportokban válnak el a legélesebben egy-

A verbális ismeretek esetében fordított helyzetet találtunk. Az általános iskolánál magasabb végzettségű alcsoportokat közel azonos súlyú, látásból-hallomásból szerzett ismeret jellemzi. Mindössze a tanulmányaikat legfeljebb az általános iskola végéig befejező, a megkérdezettek legszűkebb körét adó, 86 személyes alcsoportot találtunk igen alacsony arányban tájékozottnak. Ez persze nem jelenti azt, hogy az iskolázottabbak ismeretei erről az intézményről megközelítenék a három „nagy” bármelyikének ismertségét. A távolság újabb nyomatékot ad a két intézménycsoport elkülönített kezelésének. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy akik általános iskolát követően bármilyen szintig tanultak, társaiknál nagyobb eséllyel szereztek értesülést a Helytörténeti Gyűjtemény létéről.

A domináns válasz csoportot képező tájékozatlanok súlya a két poláris iskolázottságú alcsoportban tett indokoltá kiemeléseket. A legkevésbé iskolázottak négyötöde a kérdezőbiztostól hallott először az intézményről, és a felsőfokú végzettségűeknek is több mint fele így szerzett tudomást róla. A köztes iskolázottságú csoportokat kutatásunkig praktikusán azonos, átlagérték közeli arányban elkerülték az ilyen tartalmú hírek, vagy ők kerülték el azok befogadását. Mindenesetre az itt élő 18–70 év közötti népességből megkérdezettek kétharmada tőlünk tudta meg, hogy ilyen gyűjtemény működik a kerületben. A reprezentatív minta ez esetben feljo-

gosít arra, hogy a kerület felnőtt népességének kétharmadáról is ezt állítsuk.

A sorozat következő tagja az Újlipótvárosi Klub Galéria, amelyet 171 megkérdezett ismert, viszont körükből mindössze 30 kereste fel valamely kiállítására kapcsán. A keresztkapcsolatok sorából a településrészek szerinti tagoltság mentén találtuk a legerősebb szignifikancia szintet, így ezeket az eredményeket célszerű részleteiben is áttekintnünk. A feldolgozásból kirekesztettük azokat, akik nem tudták eldönteni, mely lakóövezetben élnek, így 587 személy választait kezelhettük (16. táblázat).

A megszokotthoz képest sok adatot jelöltünk kiemeléssel, mert két tendenciát is hangsúlyosnak láttunk. Elsőként a lokalitásnak egy eddig érintetlen összetevőjét, az intézmény pozíciójából adódó könnyű elérést. Az Újlipótvárosban élők számára a Galéria könnyűszerrel megismerhető, és a válaszok tanúbizonysága szerint elérhető is. Erre utalnak az ismertség és a használat magas, ill. a tájékozatlanság alacsony arányai. Mindezek ellenére tévedés lenne azt gondolnunk, hogy az Újlipótvárosban működő Galéria ismertsége és igénybevétele mindössze a közelség kapcsán vált az ott élő megkérdezettek kiváltságává.

A Dráva utca páratlan oldalától kezdődő Vizafogó szinte alig esik távolabb a Galériától, mint a páros oldaltól a Nagykörútig terjedő Újlipótváros. De ha az utcatáblákon feltüntetettnél szigorúbban, a Csanády utca vagy

mástól. A keresztkapcsolat vizsgálatakor nem vettük figyelembe a 10 „egyéb” végzettségű megkérdezett, és az egyetlen olyan személyt, aki nem válaszolt az elemi ismeretekről, személyes tapasztalatokról feltett kérdéseinkre.

A kiemelésekkel jelölt adatok alapján azt kell mondanunk, hogy a személyes élmény és a verbális tudás a két poláris iskolázottság mentén mutat eltérő jellegzetességeket. A személyes tapasztalatok eltérései a középiskolai végzettségig a hibahatáron belüliek. Emiatt azonos szintűnek kell tartanunk e három alcsoport közvetlen élményeit. A felsőfokú végzettségű megkérdezettek minden társuknál lényegesen gyakrabban jártak a Helytörténeti Gyűjteményben, ők azok, akik említésre méltó arányban szereztek személyes élményeket erről az intézményről.

16. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat az Újlipótvárosi Klub Galériáról, a településrész szerint (% , N = 600)¹⁶

	járt az intézményben	csak tud róla	most hallott róla	Σ
Angyalföld	2	19	79	100
Vizafogó	3	8	89	100
Újlipótváros	14	39	47	100
Σ	5	24	71	100

Victor Hugo utca mentén húzzuk meg Újlipótváros határát, mert a jellegzetes Bauhaus beépítés dominanciáját vesszük figyelembe, akkor sem kerül igazán távolra egymástól a két lakóövezet. És a Galéria még mindig egy ugrásnyira lesz a Vizafogótól.

Miért látunk a Vizafogón élők esetében az angyalföldiekkel egybecsengető tapasztalat és annál is alacsonyabb tájékozottság adatokat? Ezek már nem értelmezhetőek a lokális közelség alapján, hiszen abból az Újlipótvárosban és az Angyalföldön élők közötti értékek következnek. Azt sem gondolhatjuk, hogy az Újlipótvárosban élők magas iskolázottságával jár együtt a képzőművészet iránti magasabb érdeklődés, hiszen a Vizafogón lakók iskolázottsága (sőt foglalkozásszerkezete is) igen közeli az Újlipótvárosban megkérdezettekéhez. (Lásd: 7. és 8. táblázatok.)

Azt gondoljuk, hogy erre a kérdésre a hipotézis szintjén tudunk válaszolni, amelynek elvetésére vagy tarthatóságára felvételünk alapján csak közvetett adataink vannak. A generációs szerkezet kapcsán láthattuk, hogy az Újlipótvárosban megkérdezettek között az erős lokális beágyazottság jóval gyakoribb, mint a Vizafogón élők esetében. (Lásd 4. ábra) A megkérdezettek szüleinek foglalkozását nem kérdeztük, de feltételezzük, hogy az Újlipótvárosban a második-harmadik generációs értelmiségiek súlya lényegesen magasabb, mint a Vizafogón. A képzőművészet, kiváltképp a

kortárs alkotók iránti fogékonyság, érdeklődés kialakulása a generációk óta értelmiségi légkört biztosító családokban sokkal gyakoribb, mint azok körében, akik családjuk történetében elsőként váltak értelmiségivé. A három településrészen megkérdezettek művelődési szokásai közül a múzeumlátogatás gyakoriságáról és a legutóbbi múzeumlátogatás időpontjáról megismert adatok ezt a feltételezésünket erősítik:

Az oszlopdiagram-pár érzékletesen ábrázolja, hogy a Vizafogón látott alacsony tapasztalat és tájékozottság arányok nem a Klub Galéria iránti sajátos távolságtartásból adódnak. A múzeum-, és kiállításlátogatás a magas iskolázottság és az Újlipótvárosban megkérdezettekéhez közeli foglalkozásszerkezet ellenére általában is ritkábban fordul elő a Vizafogón élők szabadidős tevékenységeinek sorában.

A Vizafogón élők sorában a havi több, múzeum-, és kiállításlátogatásról beszámoló aránya inkább az angyalföldiek gyakorlatára emlékeztet. A legutóbbi ilyen alkalom jellemzésében

is a Vizafogón és az Angyalföldön élők válaszait találtuk közelinek. Csak a viszonylag ritka kiállításlátogatás, és mindkét megközelítésben a soha válaszok esetében találtunk hasonlóságot az Újlipótváros és a Vizafogó között. A két kérdés válasz-szerkezetét együtt szemlélve azt kell mondanunk, hogy az ilyen tartalmú szabadidőtöltés a Vizafogón és az Angyalföldön élőket egyaránt kevésbé vonzza, míg az Újlipótvárosban lakók időtöltéseibe jobban beépült.

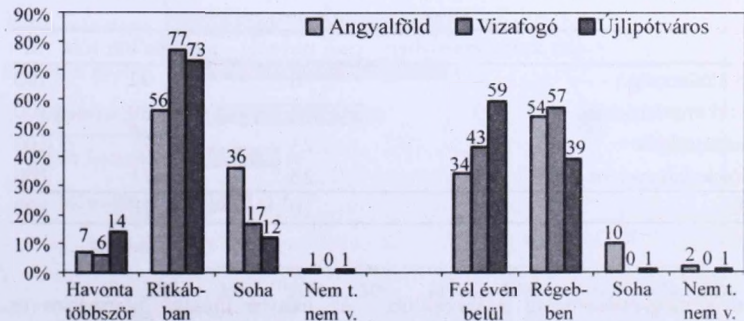
Az ilyen programok iránti általános beállítottság ismeretében inkább érthetőek a helyi lehetőséget jelentő Klub Galéria kapcsán megismert tapasztalat

19

K É K

és tájékozottság arányok. Azt gondoljuk, hogy az Újlipótvárosban élőkrol megfogalmazott hipotézisünket nem kell elvetnünk, az ott élők kulturális hagyományaiiban a képzőművészetnek tényleg beágyazottabb helye van.

Az eddigiektől jelentősen eltér a Vizöntő Pinceklub igénybevételének és ismeretének megosztottságáról bemutatható keresztkapcsolat. Ennél az intézménynél ismét az iskolázottság meghatározó szerepéről kell beszél-

5. ábra. Múzeum- és kiállításlátogatás gyakorisága az utóbbi évben és a legutóbbi ilyen időtöltés időpontja a településrész szerint (% , N=587)¹⁷

Intézményhasználat

nünk. A többi figyelemmel kísért változó esetében semmilyen szinten nem találtunk szignifikáns adatokat. A pinceklubról 146 megkérdezettnek voltak információi, közülük 24 állította, hogy megfordult ott, míg 454 személy tőlünk szerezte első értesülését. A keresztkapcsolatban nem vizsgáltuk az egyéb iskolázottságú és a válaszhiányos eseteket. Ezt láttuk:

Mindössze két adatot kellett kiemelnünk, mert minden más különbség olyan közel áll a hibahatárhoz, hogy értelmezésüket okkal szemfényvesztésnek tarthatnánk. Az alig iskolázottnak tekinthető, legfeljebb 8 általánostnak még jutottak el a Pinceklub-

látásolagos ismeretről kell beszél-nünk, hiszen élményszintű tapasztalat csak elvéve erősíti a verbális értesüléseket.

Az általánosan érvényes tájékozatlanságot egyetlen alcsoport esetében sem írják felül a válaszok, mondhatnánk: csak „alulirással” találkoztunk. Az összképet azzal kell jellemeznünk, hogy a Vizöntő esetében a tudás, ismeret karakterű tényekre általában jellemző képet ismertünk meg, mivel az iskolázottság most is megosztja az ismereteket. Esetünkben ez hiányos és még hiányosabb tájékozottságú tagolódást jelent.

Az iskolázottság szerinti keresztkapcsolatot emiatt tartottuk az eddigiektől eltérőnek. A Helytörténeti Gyűjtemény esetében ugyanez a változó leg-

szintű tapasztalatokkal, 489 megkérdezett a kérdezőbiztostól hallott először az Iránytúról. A figyelemmel kísért változók sorából csak a településrészek esetében találtunk megemlíthető keresztkapcsolatot. Ez esetben 587 személy adataira támaszkodhattunk.

Kiemelendő adatokat az Újlipótvárosban élő megkérdezettek csoportjában találtunk. Mindhárom válasz esetében az átlagértékektől érdemi mértékben, tehát hibahatáron túl eltérő arányokat találtunk. Személyes tapasztalatot az összképnél kétszer gyakrabban említettek, az átlagosnál 10 százalékkal többen rendelkeztek látásból-hallomásból szerzett ismeretekkel, és mintegy kétharmadra tehető azok súlya, akik tőlünk értesültek a Tanácsadó és Információs Irodáról.

Ezek az adatok nem csak informáltabbnak mutatják az itt élőket, de a

20

KÉK

ba, elvéve tudnak az intézményről, domináns többségükhöz eddig semmiféle értesülés nem jutott el.

A náluk bármilyen szinten magasabb végzettségűek három alcsoportjában minden válasz az átlag körüli arányokban fordul elő, igen kis szóródással. Ez a kép arra utal, hogy ezek az iskolázottsági szintek nem választják

18. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat az Ifjúsági Tanácsadó és Információs Irodáról, a településrész szerint (% , N = 587)¹⁹

	járt az intézményben	csak tud róla	most hallott róla	Σ
Angyalföld	2	12	86	100
Vizafogó	3	6	91	100
Újlipótváros	8	25	67	100
Σ	4	15	81	100

alább egy alcsoportnál érdemi arányú személyes tapasztalattal jár együtt, míg a Pinceklubnál egyetlen ilyen iskolázottsági szintet sem találtunk.

használat egészében véve alacsony szintjéhez képest a szolgáltatások gyakoribb igénybevételét is jelzik. Úgy látjuk, hogy az Újlipótváros szívében működő intézménynek a kerületben élők közül elsősorban azok számára van valódi jelenése, akik kórhajításnyira élnek a Tanácsadó Irodától.

Nem gondoljuk, hogy ebben kizárólag a lokális közelség játszik szerepet. Sőt, valószínűnek tartjuk, hogy egyáltalán nem vizsgált, de közismert összetevő nagymértékben hozzájárul az Iroda településrészek szerint eltérő ismertségéhez, használatához. Az anonimitás révén tudatosan alacsony elérési küszöbűnek szánt Tanácsadó a Vizafogón és az Angyalföldön élők számára feltehetően egyaránt magas elérési küszöbűnek számít. Probléma-

17. táblázat. Elemi tájékozottság és személyes tapasztalat a Vizöntő Pinceklubról, az iskolázottság szerint (% , N = 589)¹⁸

	járt az intézményben	csak tud róla	most hallott róla	Σ
8 általánosig	–	8	92	100
szakmunkásképző	3	17	80	100
középiskola	5	24	71	100
főiskola/egyetem	6	23	71	100
Σ	4	20	76	100

el a megkérdezetteket a Pinceklub ismeretében, igénybevételében. Egészen véve mindhárom csoportnál

Az Iránytú Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodát 111 személy ismerte, és közülük 22 rendelkezett élmény-

Intézményhasználat

megoldó rutinjaikban a tanács- és segítségkeresésnek ez a módja szinte egyáltalán nem jelenik meg, az újlipótvárosi megkérdezettek körében viszont emlithető mértékben elfogadott az ilyen támaszkeresés. Más kutatásainkból tudjuk, hogy az egyedül megoldhatatlannak tűnő gondokkal is elsősorban kortársaiknál keresnek segítséget, ill. azzal gyakran felérő nyitott füleket a bajbajutottak. Egy széles életkori spektrumú kutatás során nem vizsgálhattuk a személyes gondok súlyának szubjektív megítélését, sőt magukat a gondokat sem. De ez nem lehet elégséges ok arra, hogy megfedelkedzünk máshonnan szerzett tapasztalatainkról. Ezért gondoljuk, hogy adataink a lokális közelségen túl, a most körülírt elérési küszöb jelenésről, annak eltéréseiről is szólnak.

Együttvéve azt kell mondanunk, hogy a hét intézmény ismeretében, igénybevételében megismert eltérések domináns összefüggése a lokalitás kétféle megjelenéséhez tartozik. A megkérdezettek lokális beágyazottságának jelentőségét elsősorban a három „nagy” intézmény esetében láthattuk. Ezt a kapcsolat sorozatot azért tekintjük jelentősnek, mert a legismertebb, leggyakrabban felkeresett intézmények esetében tette nyilvánvalóvá a családok helyi hagyományainak szerepét. A lokalitáshoz kötődő másik változó révén a megkérdezettek lakóhelye és az intézmény közelsége közötti kapcsolat vált átláthatóvá, de mindkét esetben szükséges volt további összefüggések értelmezése is. Az iskolai végzettség jelentős szerepét szintén két intézménynél kellett értelmeznünk, és úgy láttuk, hogy elsősorban az iskolázottság szélső pólusain elhelyezkedő megkérdezetteket jellemzik markáns tájékozottság- és élménykülönbségek.

Az eddigiekben áttekintett tájékozottság-profilok háttérben mindegyik intézménynél többféle információforrás működésével kell számolnunk. A megkérdezettek valószínűleg eltérő módon őrzik emlékezetükben,

hogy melyekkel is találkoztak egy-egy intézmény kapcsán. Feltételezhetjük, hogy azokra emlékeznek pontosabban, amelyek tartalmukban, kivitelükben mélyebb benyomást gyakoroltak rájuk, és a lényegtelennek tekintett információk inkább kihullottak. E megfontolások alapján az információforrásokról kapott válaszokat nem az intézmények tájékoztató munkája objektív lenyomatának, hanem a válaszadók körében feltárható szubjektív képének tekintjük. Ez a szubjektív kép azért érdekel bennünket, mert a valós és a potenciális látogatók arra emlékeznek, amelynek bevétele valamiért fontossá vált számukra. Az információforrásokról megismert válaszok áttekintésekor ezek a megfontolások vezetnek értelmezéseinket.

Kérdéseink öt intézmény esetében hét információforrást érintettek, a Láng Művelődési Központ és az Újlipótvárosi Klub Galéria kapcsán nem kérdeztünk a műsorfüzetről, mert a kutatás előkészítése idején egyiküknek sem volt műsorfüzete. A figyelembe vett információhordozók ilyen sorozatot képeztek: műsorfüzet, az intézmény más kiadványa vagy plakátja, a XIII. kerületi Hírnök című kerületi újság, a kerületi kábeltelevízió, internet, személyes élménytapasztalat, ismerősök által elmondott hírek-élmények. Azt is rögzítettük, ha

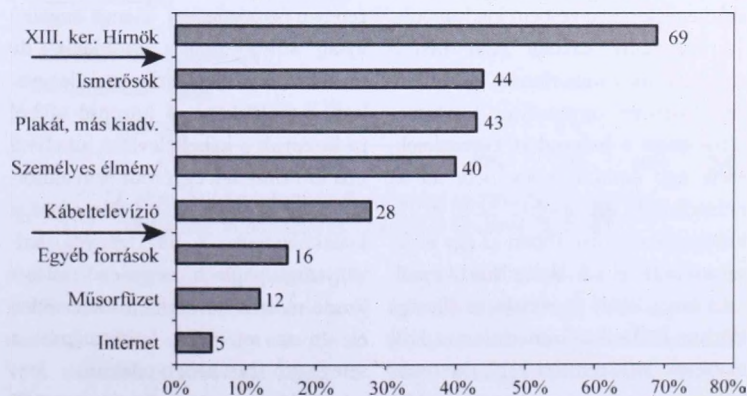
valaki egyéb forrásokra hivatkozott. Utóbbiakat heterogén tartalmaik ellenére egyetlen kategóriában kódoltuk, mert tipizálásuktól aránytalanul sok munka eredményeként igen kevés információöbbltet várhattunk.

Az emlékezetben megőrzött információszerkezetet intézményenként elkülönítve, grafikusán ábrázoltuk. Oszlopdiagramjaink az intézményeket ismerők sorrendjében következnek.

Az oszlopdiagram kategóriatengelyre mutató két nyíllal három sávra osztottuk az információforrás-sorozatot. A kerületi újság dominanciájához tudnunk kell, hogy ez elvben minden postaládába eljut a kerületben.

21

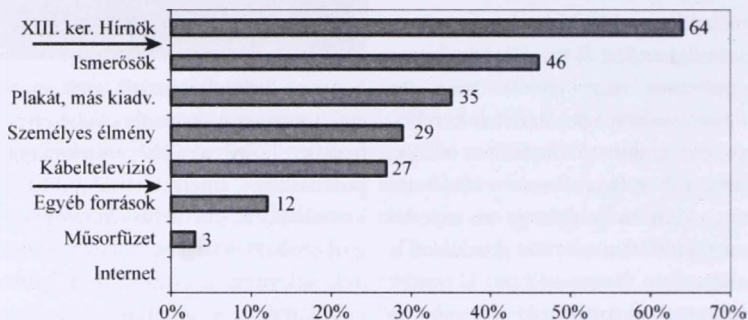
K É K

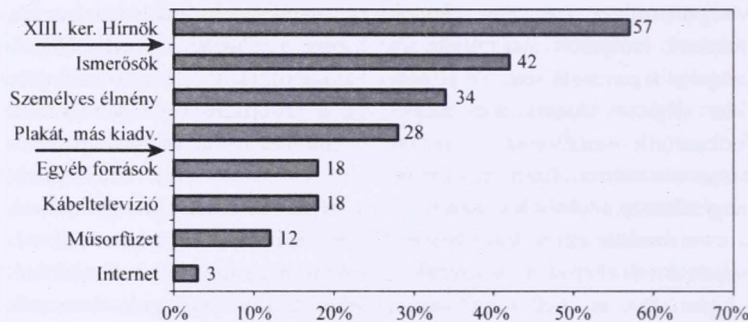
6. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései a József Attila Művelődési Központtól (%; N=544)²⁰

Az emlékképek „alsóházában” a vegyes tartalmú egyéb hírforrások mellett a műsorfüzetet és az internetet találjuk. A ház műsorfüzetére elsősorban a látogatók tehetnek szert. Korábbi közönségkutatásunk során többször is tapasztaltuk, hogy az információs pulton volt műsorfüzet, de a vendégek asztalaira nem tettek ebből az információban gazdag kiadványból. Az internet elérése pedig napjainkban még egy szűk kör kiváltsága, nem meglepő, hogy az onnan szerzett értesüléseket igen ritkán említették.

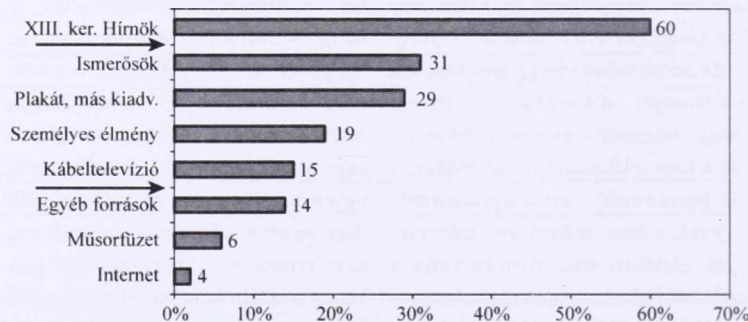
Hasonló információszerkezetre emlékeznek a Láng Művelődési Központtól tájékozott megkérdezettek (7. ábra).

7. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései a Láng Művelődési Központtól (%) (N=460)

8. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Háztól (%) (N=380)

9. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteménytől (%) (N=208)

A három sávban azonos elemeket találunk, de a középső sávban belül a személyes tapasztalatokat gyakrabban említették, mint a plakátokat, kiadványokat. A házbeli események többsége különböző egyesületek, civil szervezetek visszatérően befogadott programja, amelyeknek „gazdái” alig képesek ismertetőket megjelentetni, így alig akad emlékezetbe véshető kiadványuk.

A harmadik sávban adat nélkül szerepeltetjük a műsorfüzetet. A Művelődési Központ ugyanolyan forrasszegény, mint a befogadott egyesületek, ezért úgy döntött, hogy nem ad ki műsorfüzetet. Az „alsóház” belső struktúrája gyakorlatilag ebben az egy mozzanatban tér el a 6. ábrán látott képtől.

Az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Házhöz köthető információforrásokról már csak 380 személyt kérdezhettünk. Válaszaik szerkezete szintén az eddig megismerthez közeli képet mutatott (8. ábra).

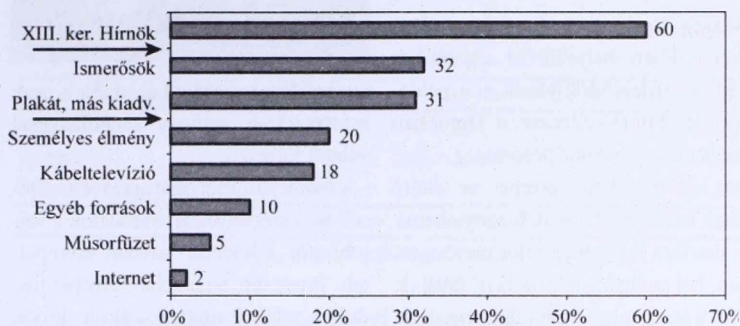
Az információforrások sávos szerkezetében a felsőházat jelentő kerületi újság súlya tovább csökkent, de továbbra is a megkérdezettek leggyakoribb emlékképe. A középső sávban itt kiszorult a kábeltelevízió, amelyről már az érintettek egyötöde sem állította, hogy szerepe volt tájékozottsága kialakulásában. A ház igényes, halványársárga papíron megjelenő műsorfüzete most is kevesek emlékezetében él, és az internetet változatlanul a sereghajtó szerepében találtuk.

A Helytörténeti Gyűjteményt 208 megkérdezett ismerte, akik információik forrásaira a 9. ábra szerint emlékeznek.

A érintettek emlékezetében változatlanul a helyi újság áll az élen. A középső (25–50% közötti) sáv már csak két elemből áll. Viszonylag gyakran emlékeznek plakátokra és más kiadványokra, és majdnem ugyanilyen szinten ismerőseiktől hallotti híreket, élményeket említették. A saját tapasztalatok az öttagú „alsóházba” kerültek. A műsorfüzet 10% alatti súllyal szerepel. Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy az intézmény az AJAMK telephelyeként működik, saját műsorfüzete nincs, tematikus tárlatairól e ház alig említett műsorfüzetének rovatként olvashat az érdeklődő.

Az Újlipótvárosi Klub Galéria esetében még hézagosabbak a megkérdezettek emlékképei:

Változatlanul a XIII. kerületi Hírnök a domináns információhordozó. A középső sávban már csak az ismerősöktől szerzett értesüléseket találjuk. A többi információforrást a 25 százalékos küszöb alatt említették. Ennél az intézménynél ismét hiányzik a műsorfüzet. Pénzügyi lehetőségeiket behatárolja, hogy a fenntartótól kapott támogatáson kívül csak pályázatokon elnyert összegekben bízhatnak, mivel látogatóiktól nem kérhetnek belépődíjat. A programok költségeit kigazdálkodják, de az eseményeket felsoroló havi tájékoztató mellett, műsorfüzet kiadására nem is gondolnak.

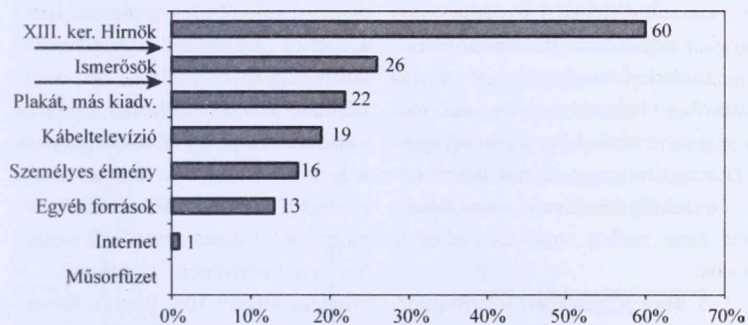

11. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései a Vizöntő Pinceklubról (%) (N=146)

Az Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodánál 111 megkérdezett tartozott az információforrásokról kérdezhető körbe. A válaszok nyomán egy kevéssel tagoltabb információszerkezetet ismertünk meg:

A kerületi újságot a Tanácsadó Irodát ismerők információs szerkezeté-

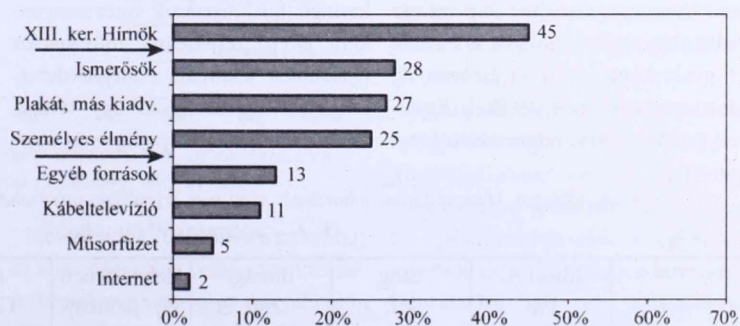
azonos súllyal az informális forrásokat, a plakátokat és más kiadványokat, valamint a személyes élményeket találjuk itt. Újabb törést követően négy, kevéssé jelentős információfor-

10. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései az Újlipótvárosi Klub Galériáról (%) (N=171)

A Vizöntő Pinceklub esetében egy kissé gyakoribb emlékképeket idéztek fel:

A pinceklubról tájékozottak változatlanul a helyi újságot emlegették a leggyakrabban. A középső sáv a Vizöntő esetében két elemből áll. Az informális hírforrásokkal szinte azonos súllyal plakátokra, más kiadványokra emlékeznek. Az utolsó sáv éles töréssel kezdődik. Az itt talált öt információforrás közül a saját élmény és a kábeltelevízió az érintettek egyötödének emlékeiben él, a további három elem már igen kis súllyal szerepel. A műsorfüzet alatt ez esetben is egy másik intézmény, az Ifjúsági Tanácsadó Iroda kiadványát kell értenünk. Ezt és az internet említését ezúttal is a véletlen művének tekinthetjük.

12. ábra. Milyen információforrásokból származnak értesülései az Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodáról (%) (N=111)

ben csak megszorítással tekinthetjük külön sávhoz tartozó információhordozónak. Ellene szól, hogy mindössze 45% válaszaiban szerepel. Mégis az elkülönítés mellett döntöttünk, mert a további elemek éles töréssel követik. A középső sáv három tagból áll. Szinte

Egészében szemlélve a hét intézményről tájékozottak információs hátterét, elsőként azt kell kiemelnünk, hogy mindegyiknél a XIII. kerületi Hírnök elvitathatatlan dominanciájával találkozunk. Tudjuk, hogy a lapszámok nem mindig jutnak el a posta-

tudnak. Érdeklődésünk ettől kezdve az első csoport intézményeire irányul, hiszen csak ezeknél ismerünk elegendő adatot az informáltság és az intézmény használatának kapcsolatához. Az így elhatárolt három ház esetében azt vizsgáljuk, hogy az emlékezetben őrzött információk tagoltsága miképp függ össze az intézmények használatából fakadó személyes tapasztalatokkal.

A vonaldiagram azt jelzi, hogy az informálatlanok legtöbbször nem jártak az intézményekben, a legalább három eltérő forrásból származó, és megőrzésre érdemesnek tartott értesülés hozzávetőleg 50-60 százalékos valószínűséggel kapcsolódik bármelyik intézmény felkereséséhez. Négy-öt információ az érintettek domináns többsége esetében a házak használatához kötődik, ennél több értesülés esetén csak a véletlen műve, ha valaki nem megy el az így ismert házba. Valószínűsíthetjük, hogy bármelyik intézmény esetén a használat növeli az információs nyáláb tagoltságát. Észre kell vennünk azt is, hogy a József Attila Művelődési Központ az

A József A. Művelődési Központról felidézett információk sávjai, a településrészek szerint (% , N = 587)²²

	egy sem	háromig	négy-öt	hat v. több	Σ
Angyalföld	8	62	23	7	100
Vizafogó	9	77	11	3	100
Újlipótváros	16	79	4	1	100
Σ	10	68	17	5	100

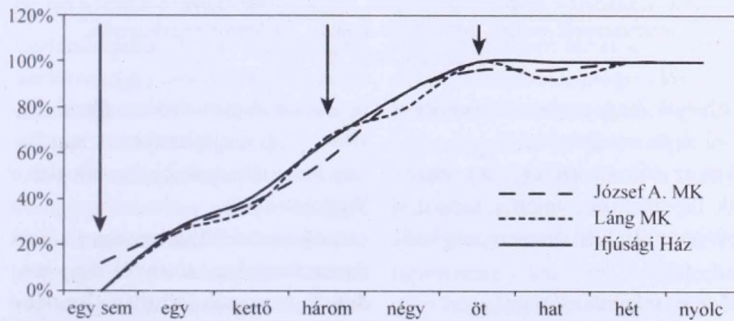
19. táblázat

A Láng Művelődési Központról felidézett információk sávjai, a településrészek szerint (% , N = 587)²³

	egy sem	háromig	négy-öt	hat v. több	Σ
Angyalföld	21	63	13	3	100
Vizafogó	17	72	11	–	100
Újlipótváros	35	62	10	–	100
Σ	25	63	10	2	100

20. táblázat

nifikáns adatokat a felidézett információk sűrűségével. Ezek: az életkor, az iskolázottság, a lokális beágyazottság és a településrészek. Most is többváltozós regresszió-elemzéssel választottuk ki azt, amelyet a legszorosabb kapcsolatban találtunk a felidézhető információk sávterjedelmével. Ez a kapcsolat a településrészek esetében jár együtt a legerősebb szignifikancia szintekkel (19. táblázat).

13. ábra. Milyen arányban jártak a három intézményben, az emlékezetben őrzött információk száma szerint (% , N=544, 460, ill. 380)²¹

egyetlen, amelyben informálatlanok is megfordultak.

Az így jellemezhető tendencia mindhárom házra érvényes. A szorosan egymásba fonódó görbék egyértelművé teszik, hogy ez a kapcsolat igen kis eltérésekkel a három „nagy” intézményt egyaránt jellemzi. A diagramon nyilakkal jelöltük, hogy miként osztozott négy sávra az információhalmazt. Az összevont kategóriák áttekinthetőbbé teszik, az információs nyáláb tagoltságának keresztkapcsolatait. Négy változó keresztkapcsolatai eredményeztek szig-

Kiemeléseink átláthatóvá teszik, hogy az intézményről információ felidézésére képtelenek aránya az Angyalföldön élők körében a legalacsonyabb, és az Újlipótvárosban a legmagasabb. A négy-öt információforrásra emlékezők súlya ezzel ellentétes tendenciát képez. A három megőrzött információig tartó sávban némi kiegyenlítődést látunk az újlipótvárosiak javára. A negyedik oszlopban a hibahatár körüli eltérések miatt félrevezetőnek tartottuk a kiemeléseket. A szélső értékek poláris elrendezése egyértelműen azt jelzi, hogy az

AJAMK információs nyálábja döntően az Angyalföldön lakó megkérdezettek számára tartalmazott bevésendő információkat.

A kevésbé ismert intézmények felé haladva e kép elemei átrendeződnek (20. táblázat).

A Láng MK esetében az információkra egyáltalán nem emlékezők súlya a Vizafogón marad érdemi mértékben alacsonyabb az összképtől. Változatlanul az Újlipótvárosban élők a legkevesbé informáltak, és körükben a következő információs sáv sem eredményez kiegyenlítődést. Ebben a sávban ismét a Vizafogón megkérdezettek celláját kellett kiemelnünk, mert az idetartozók súlya említésre méltó arányban átlag feletti. A következő sávban nincs jelentős különbség a településrészek között, az utolsó oszlop adatait ismét a véletlennek tulajdoníthatjuk. Egészében azt látjuk, hogy jobbra a Vizafogón élők rendelkeznek az intézményről felidézhető információkkal és

az Újlipót városban a leghiányosabb a megkérdezettek tájékozottsága.

Az Ifjúsági Ház kapcsán a most leírt átrendeződési tendencia folytatódik:

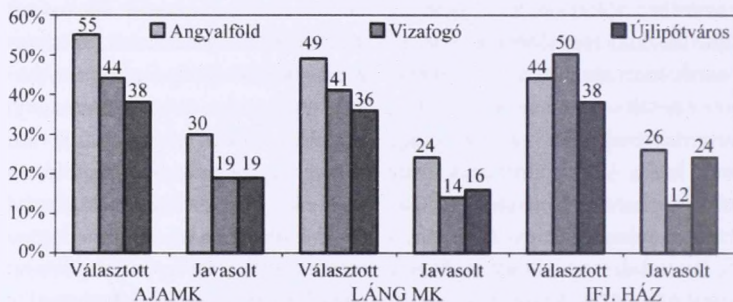
Ennél a háznál mindössze két kiemelendő adatot találtunk, mindkettő a Vizafogón megkérdezettek informáltságához kapcsolódik. Az informálatlanok arányának általános emelkedése legkevésbé a Vizafogón élőket érinti. A másik két településrész praktikusán nem válik el az átlagtól, egyharmad feletti az egyetlen információra sem emlékezők aránya. Három információig is az átlagnak megfelelő súllyal jutnak el. Ebben a sávban ismét a Vizafogón láttunk

Intézményhasználat

résztől esik a „legtávolabbra”. És itt a távolság elsősorban a ráhangoltságot, az értesülésekre nyitott füleket jelenti, a készenléteket a hírek befogadására.

Úgy látjuk, hogy az AJAMK esetében a földrajzi és az attitűdbeli közelség az angyalföldiek körében egybeesik, a Vizafogón élőkhez is közelinek tarthatjuk a házat, míg Újlipót város – a metró ellenére is – nagyon messze van az intézménytől. A másik két házról elsősorban a Vizafogón lakó megkérdezettek emlékeznek többféle információhordozóra, az angyalföldiek köztes helyzetűek, és az újlipót városiakról azt

tónak. Az angyalföldiek és az AJAMK viszonyát már az információnyaláb alapján is kellő pontossággal írhatjuk le, a Láng MK esetében a szűkösebb információk dacára is az Angyalföldön élők választanak, javasolnak gyakrabban programot, és mindössze az Ifjúsági Ház programjaiból választottak gyakrabban a sűrűbb információkkal rendelkező, Vizafogón élő megkérdezettek. Programajánlásra mindhárom ház esetében ritkábban vállalkoztak, mint az angyalföldiek. Az Újlipót városban lakókról annyiban kell pontosítanunk iménti feltevéseinket, hogy testben ugyan mindhárom intézménytől távolabb élnek, mint a többi megkérdezett, de program-

14. ábra. Választott-e magának programot, javasolt-e valakinek időtöltést a három intézményről említett információi alapján, a településrészek szerint (% , N=524, 442, ill. 368)²³

említésre méltó eltérést, kétharmad feletti aránnyal. A további sávokban a csoportkülönbségeket nem tartjuk jelentősnek.

A legismertebb intézményekről felidézhető információs nyálábok telepü-

állíthatjuk, hogy testben és lélekben is távol élnek mindkét háztól.

Ezt az állításunkat egyelőre tekintjük hipotézisnek, amelyet esetleg el kell vetnünk. Ellenőrzésére megfelelő

javaslatok alapján lélekben (értsd: legalább programajánlásaikban) mindhárom házra ráhangoltabbak, mint akik a Vizafogón élnek.

Itt célszerű felidézünk egy korábbi tapasztalatunkat, amelyről úgy gondoljuk, nem csak „áthallásos” módon kapcsolódik most értelmezett eredményeinkhez. Az Angyalföldi József Attila Művelődési Központ őszi programjainak 300 látogatóját vizsgáltuk 2002-ben. A hat rendezvény közül csupán a mindössze 20 látogatót vonzó kamara program, az Irodalmi Teaház (Pszichoszínház) célzott meg vájtfülvű látogatókat, a további eseményeket szórakoztató programnak tekinthettük. A jobbára könnyed tartalmú eseményeken a kerületben élő 171 látogató zöme angyalföldi volt, a Vizafogóról 11% érkezett, és mindössze 6% jött az Újlipót városból. Ezek az arányok nem csupán a lakóhely és

21. táblázat. Az Ifjúsági Háztól felidézett információk sávjai, a településrészek szerint (% , N = 587)²⁴

	egy sem	háromig	négy-öt	hat v. több	Σ
Angyalföld	38	50	9	3	100
Vizafogó	26	68	3	3	100
Újlipót város	40	52	2	—	100
Σ	38	53	7	2	100

lérés szerinti eltérései közül egyre kevesebbet tekinthetünk érdemi csoportkülönbségnek. A „nagy” házak sorában a legismertebb József Attila Művelődési Központtól a kevésbé ismertek felé haladva egyértelmű lesz, hogy melyik ház, melyik település-

kérdés áll a rendelkezésünkre. Vajon mire használták a három településrészen élők a három házról megőrzött információikat? Eredményeinket oszlopdiagramon ábrázoltuk:

Hipotézisünket a megkérdezettek praxisa alapján csak részben tekinthetjük tartha-

Intézményhasználat

a Művelődési Központ távolságából adódtak, egy részüket az elvárások közötti jelentős eltérések okozhatták. Az Újlipótvárosban élőkét feltehetően kevésbé, a másik két településrészlakóit inkább vonzották a ház rendezvényei.²⁶

Összefoglalóan azt kell hangsúlyoznunk, hogy az elemi tájékozottság és az igénybevétel alapján két, jól elhatárolható csoportra válik el a hét intézmény. Úgy tapasztaltuk, hogy a kerület lakosait megközelítően sem tekintetjük homogén sokaságnak, sőt jelentős csoportkülönbségeket láttunk az alapvető informáltságban és az intézmények használatában. A választóvonalak igen határozottak két, a lokalitás szempontjait figyelembe vevő metszetben, a helyi családi beágyazottság és a településrészek szerint. Az intézmények többsége esetében e változók mentén húzódtak a választóvonalak. A hagyományos kemény szociológiai változók közül az iskolai végzettség differenciáló hatását mindössze két intézménynél kellett részletesen értelmeznünk. Ezeknél elsősorban a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolázottságú csoportok sajátos intézményismeretét és a használat eltérő arányait láttuk jellegzetesnek.

Az ismeretforrások kapcsán a kerületi újság domináns szerepe az egyik fontos tapasztalatunk, és markánsan kirajzolódott az informális források nagyarányú felidézhetősége. Az intézmények tájékoztató eszközei közül a plakátok, más kiadványok fontosságával szemben meglehetősen ritkán emlékeztek a műsorfüzetekhez kapcsolódó értesülésekre. A többszálú információs nyaláb sávos szerkezetével jól elhatárolhattuk az információknak azt a küszöbértékét, amelytől kezdve a tájékozottság már domináns arányban járt együtt a három „nagy” intézmény használatával. Befejezés-ként azt értelmeztük, hogy az értesüléseket a településrészek szerint jellegzetes eltérésekkel használják programválasztásra és programajánlásra a megkérdezettek.

Eddigi ismereteink birtokában már érdemes eredményeinknek arra a részére figyelni, amely a három ház programjaival, csoportjaival kapcsolatos reagálásokat tekinti át, a kiválasztott intézmények szerint elkülönült almintákban.

Ítéletek, informáltság, részvétel az intézmények programjai kapcsán

Mielőtt a három ház eltérő programjai, csoportjai által kiváltott reagálásokat a megkérdezettek három alcsoportjában elemeznénk, szükségesnek látjuk a három almintá jellemzését. A kutatásról szóló első fejezetben már bemutattuk, hogy mindhárom ház kiválasztása nagyon szoros kapcsolatban áll azok ismertségével. (1–3. táblázat)

Most azt kell áttekintenünk, hogy a programelemzéshez választott házaktól függően elkülönült alminták összetétele mennyiben tér el a minta egészétől. Más szóval, a programkínálatról kérdezhető alcsoportoknak vannak-e sajátosságai, és ha igen, melyek azok a változók, amelyekben a három almintá elválik egymástól.

Hét olyan változó alakulását kísértük figyelemmel, amelyről feltételezhetjük, hogy sajátos alcsoportjegyeket

kapcsolatot. Valamennyi a klasszikus kemény változók közé tartozik: az életkor, az iskolázottság és a foglalkozás. Az eltérések olyan mértékűek, hogy mindhárom kapcsolatot bemutatjuk.

A kiemelésekkel megkülönböztetett cellák két almintá esetében jeleznek sajátos életkori szerkezetet. A Láng Művelődési Központot választó megkérdezettek körében kiugróan magas a legidősebbek aránya, miközben a legtöbb fiatalabb kohorsban átlag alatti értékeket találunk. Ezeket az eltéréseket egyenként nincs is okunk értelmezni, de összegződő hatásuk eredményeként létrejóránt a felvétel

27

K É K

legidősebb almintája. A Gyermek- és Ifjúsági Ház almintájának kormegoszlásában a két legfiatalabb és a két legidősebb csoportot kiemeléssel kellett jelölnünk. Az ifjabbak magasan átlag feletti, az idősebbek pedig átlag alatti arányaikkal vonták magukra figyelmünket. Ez a mindössze 74 sze-

22. táblázat. A megkérdezettek életkora, alminták szerint (% , N = 600)²⁷

	30 évig	31-40 év	41-50 év	51-60 év	61-70 év	Σ
József Attila MK	23	20	22	22	12	100
Láng MK	23	14	17	25	21	100
Ifjúság Ház	39	32	15	10	4	100
Σ	26	19	19	22	14	100

hordoznak. Ezek a nemek, az életkor, a családi állapot, az iskolázottság, a foglalkozás, a településrész szerinti lakóhely és a lokális beágyazottság. Mindössze három esetben találtunk szignifikáns adatokkal járó kereszt-

mélyes kör alkotja a legfiatalabb almintát.

A megkérdezettek legnépesebb almintája, a József Attila Művelődési Központot választotta. Körükben egyetlen életkori csoport sem tér el

említésre méltó arányban az összkép kormegoszlásától.

Együttvéve azt kell mondanunk, hogy a házak ismerete vagy a kiválasztó kártyák kínálata nyomán a megkérdezettek döntései megjelölték a sajátosan időszerű, ill. markánsan fiatal közönségnek dolgozó intézményeket. Intézményválasztásaikat életkor függő elhatározásoknak tarthatjuk (23. táblázat).

Ismét két almintában találtunk érdemi eltéréseket a minta egészét jellemző iskolázottságtól. A Láng MK választói között az alig iskolázottnak tekinthetők aránya kiemelkedően magas. Életkoruk ismeretében ezt tartjuk az

egyetlen valószínűsíthető iskolázottsági szerkezetnek, hiszen akkor jártak iskolába, amikor az általános iskolával gyakran véget ért a kerületben élők iskolai pályafutása.

Az Ifjúsági Ház almintájában a középfokú végzettségük aránya átlag alatti, a felsőfokon iskolázottak súlya pedig meghaladja a mintára jellemző értéket. A két adatot szorosan összefüggőnek tartjuk, mivel a felsőfokon továbbtanulók éppen a középiskolai végzettségük csoportjából kerülnek ki.

Intézményhasználat

23. táblázat. A megkérdezettek iskolai végzettsége, alminták szerint (% , N = 589)²⁸

	8 általánosig	szakmunkás-képző	középiskola	főiskola-egyetem	Σ
József Attila MK	10	18	48	24	100
Láng MK	20	22	37	21	100
Ifjúság Ház	17	22	30	31	100
Σ	14	20	42	24	100

Ezek is életkor függő adatok. Hol legyenek a legiskolázottabbak, mint a megkérdezettek legfiatalabb alcsoportjában? Az ide tartozók már olyan korban készültek a munkaerő-piaci megmértetésre, amikor a felsőfokú végzettség nem csak elvárás, de szélesebb körben elérhetővé vált, mint néhány évtizeddel korábban.

A legnépesebb almintában ismét nem találtunk kiemelendő iskolázottsági arányra. Minden iskolázottsági szintnél átlag közeli értékeket láthatunk. Azt kell gondolnunk, hogy ez is összefügg az életkori megoszlással. A legszélesebb kínálati skálával rendelkező ház programjai nem csak a kormegoszlásra gyakoroltak kiegyenlítő hatást, de ezzel szoros kapcsolatban az iskolázottságra is.

Az eddigiek logikus folytatása az alminták foglalkozásszerkezete (24. táblázat).

Az aktív megkérdezettek jelenlegi és az inaktívak legutóbbi foglalkozását szemlélve az AJAMK esetében a már megszokott módon, átlag közeli foglalkozásszerkezetet találtunk. A kerület egészére jellemző foglalkozási struktúrához a József Attila MK prog-

ramjairól válaszkésznek mutatkozó megkérdezettek foglalkozása áll a legközelebb.

A legidősebb és legkevésbé iskolázott almintában a szakképzetlen fizikai munkások súlyát kellett kiemelnünk. A Láng MK programjairól kérdezettek között a legmagasabb a munkaerőpiacon legrosszabb helyzetűek aránya. Az életkor és iskolázottsági adatok ismeretében hozzátehetjük, ebben az almintában lehet a legkevésbé esélyük pozícióik javítására a megkérdezetteknek.

A programelemzésre az Ifjúsági Házat kiválasztók körében messze átlag feletti a beosztott értelmiségi és vezető foglalkozásúak súlya. Ez a nagymértékű arányeltolódás kiváltja a következő kategória, a középfokú szellemi, irodai alkalmazott csoport arányában látott negatív eltérést. Ezek a sajátosságok szintén kapcsolódnak az életkorral és az iskolázottságról ímént látott arányokhoz. A legfiatalabb és egyben legmagasabban iskolázott almintában várható volt a legjobb munkaerő-piaci helyzetűek nagyarányú megjelenése.

24. táblázat. A megkérdezettek foglalkozása, alminták szerint (% , N = 531)²⁹

	vezető, beosztott értelmiségi	középf. szellemi, irodai alk.	szakmunkás	szakképzetlen fizikai munkás	önálló	Σ
József Attila MK	24	27	28	16	5	100
Láng MK	24	21	26	28	1	100
Ifjúsági Ház	46	14	25	15	—	100
Σ	27	23	27	20	3	100

Intézményhasználat

Az első almintá a József A. MK programjairól és csoportjairól

Azt gondoljuk, hogy a programokról, csoportokról megismert ítéletekben három karakteresen eltérő almintá állásfoglalásai jelennek meg. Ezt mindig figyelembe kell vennünk, amikor a három ház kínálatát minősítő válaszokat szemléljük. Nem tarjuk túlzónak, ha azt állítjuk, hogy a Láng MK és az Ifjúsági Ház esetében azt ismerhetjük meg, hogy ez a két ház mennyire találja el egy-egy szubkultúra tagjait és elvárásait. Az AJAMK esetében pedig arról kaphatunk képet, hogy a kerület vitathatatlanul legnagyobb és Budapest egészében is jelentős művelődési intézménye mennyire felel meg a leginkább összetett lakossági csoportnak és a körükben élő várankozásoknak.

Mielőtt a három almintában megismert eredményeket áttekintjük, szükséges az elvárás, várankozás kifejezések használatát a hallgatóságos egyetértésnél pontosabb kerettel megjelölnünk.

Az egyes programokhoz, csoportokhoz kapcsolódó öt kérdésből minden háznál kettőt tettünk fel az almintá összes tagjának. Az első kínálatelemző kérdéssel nem csak azt kívántuk tisztázni, vajon testre szabottnak tekintik-e az adott programot, csoportot, de egyben szűrőnek is szántuk. Az érdeklődést, a program ismeretét, az esetleges részvételt (ilyen szándékot) csak azoktól kérdeztük, akik úgy látták, életkoruk és nemük alapján akár az ő programjuk, csoportjuk is lehetne a ház kínálatának egy-egy eleme. Ha nem így építjük fel az interjút, akkor olyanoktól kérdeztünk volna személyes érintettséget feltételező témákat, akik számára a kínálat egy-egy összetevője közömbös volt. Az „érintetlenek” kiszűrésével három kérdésnél is az almintá terjedelménél szűkebb, sokszor lényegesen kisebb elemszámmal dolgozhattunk. Így módon az elvárás és szinonimái mindig azokra érvényesek, akik úgy vélték, a kínálat egy-egy összetevője érinthetné őket is.

A második, mindenkinek szóló kérdésnek is volt korlátozása, de ez nem

a kérdezett korábbi válaszából következett, hanem a házak működésének egy lényeges vonásából. A működési feltételek (fenntartói támogatás, pályázatokon elnyert összegek, stb.) alapján a kínálat egy része részvételi díjhoz kötött, egyes elemei ingyenesen látogathatóak. Az ingyenes programok, csoportok esetében senkitől sem kérdezhettük, hogy reálisnak tekinti-e a részvételi díjat.

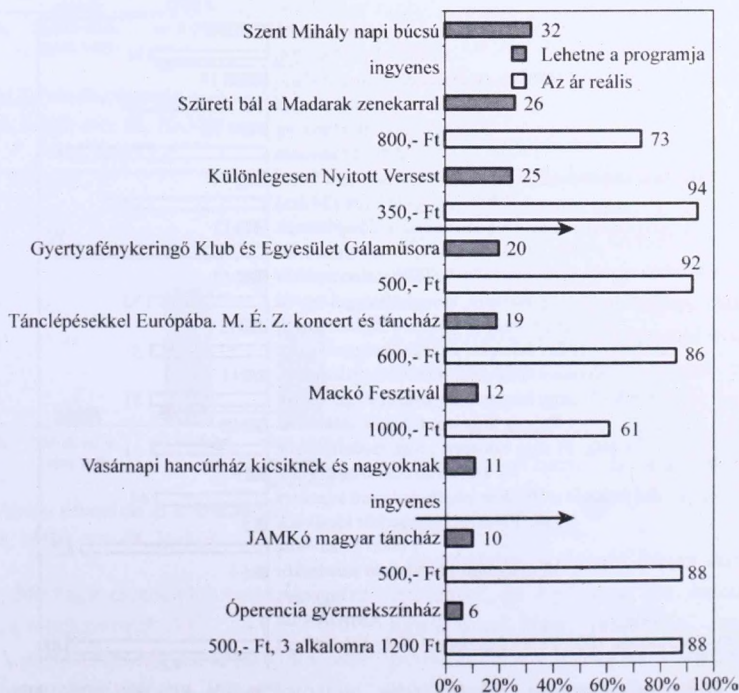
Első lépésként mindhárom háznál a teljes almintától kérdezték érintettségét és az árak realitását tekintjük át. Ezt követően dönthetjük el, a kínálat melyik elemeinél érdemes az érintettek érdeklődését, tájékozottságát, részvételét (ilyen szándékát) és a programra (csoportra) fordítható idejét értelmeznünk. Ahol az érintettek köre túlságosan szűk, ott álprecizitás lenne néhány személy részvételét értelmeznünk (15. ábra).

A 2004. szeptember 15. és október 15. közötti hónap egyedi eseményeit két nyíllal osztottuk három sávra. A „felsőházban” azt a három rendezvényt találjuk, amelyekről legalább az almintá 25 százaléka állította: ez érintette (volna). A középső sávban a 11 és 24% közötti, az alsó sávban pedig a legfeljebb 10 százalékos érintettséggel jellemzett programok szerepelnek. Ezt a tagolást alkalmazzuk a további érintettség- és árgrafikáinkban is (16. ábra).

A csoportok, ismétlődő események sorából már csupán a kezdő joga kurzus

29

KÉK

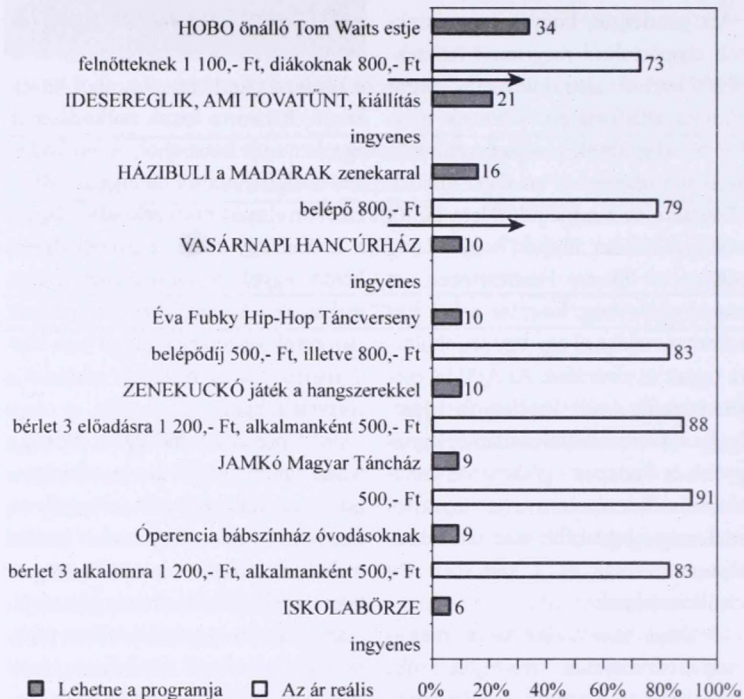

15. ábra. Érintettség és az ár realitása az AJAMK felvétel előtti programjainál (%; N=328)

érintette 25% feletti arányban az almintához tartozókat. A terjedelmes középső sávban feltűnően gyakori az alsó sávhatárhoz közeli érintettség érték és jelentős a 10 százalékot nem túllépő csoportokat tartalmazó „alsó-ház” sorozat. Míg a felvétel előtti hónap rendezvényei közül csak a Mackó fesztivál 1000,- forintos belépődíját tartották túlzónak, addig a csoportok, kurzusok árszabását nyolc esetben vélték irreálisan magasnak.

A három érintettség-sáv szerkezetét a november közepétől december közepéig tartó egy hónap egyedi rendezvényei esetében már joggal torzsnak

30 KÉK

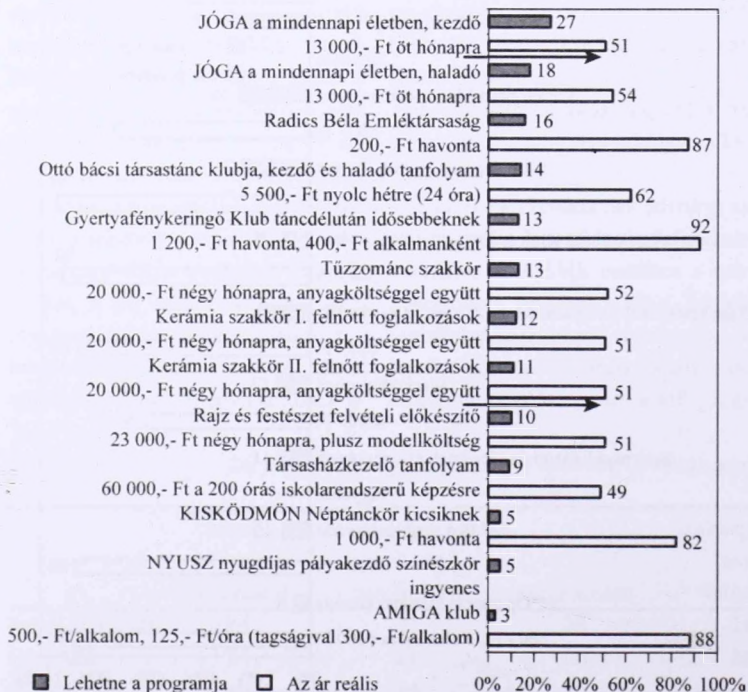
17. ábra. Érintettség és az ár realitása az AJAMK felvétel utáni programjainál (% , N=328)

tekinthetjük. Ismét egyelemű „felső-házszal” találkozunk. Földes László önálló Tom Waits-estjét kiemelkedően sokan tartották testre szabott eseménynek. Mindössze két program, egy

kiállítás és a Madarak zenekar évek óta hagyományos „házibulija” került a középső sávba. E két sáv terjedelmének kétszerese, összesen hat esemény kapcsán az érintettség nem lépte túl az almintá 10 százalékát. Erről csak azt mondhatjuk, hogy az itt talált programok kevésbé találtak el a kerület lakosságának összetételéhez legközelebbi almintát. A rendezvények árait ebben a periódusban kivétel nélkül nagyrészt elfogadhatónak tekintették. Még a felvétel előtti hónap kedvező ítéleteinél is gyakrabban (17. ábra).

A három sorozat összesen 31 eleme közül mindössze ötről állíthatjuk, hogy az almintá legalább 25 százaléka saját vagy a hasonló nemű, életkorú emberek programjának, csoportjának tekintette. Ezeknél informatív lehet a további három kérdés válaszainak áttekintése (18. ábra)

Az ingyenes népszórakozás érintetteit szinte teljes körűen érdekelte (volna) ez a rendezvény. Az érdeklődők közel fele tudott a programról, és a tájékozottak nagy többsége el is ment a Babér utcába. Ugyanakkor az érdeklődők többsége tájékozatlannak

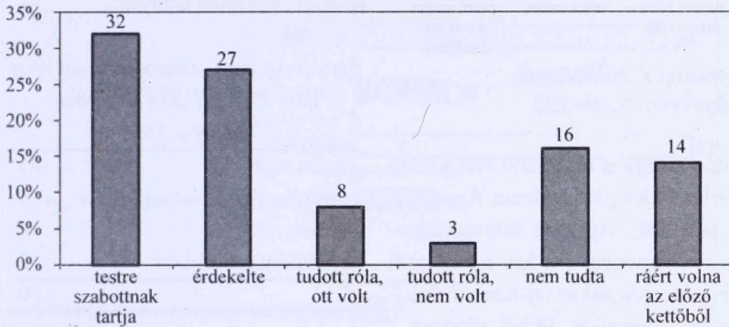

16. ábra. Érintettség és az ár realitása az AJAMK csoportjainál, állandóprogramjainál (% , N=328)

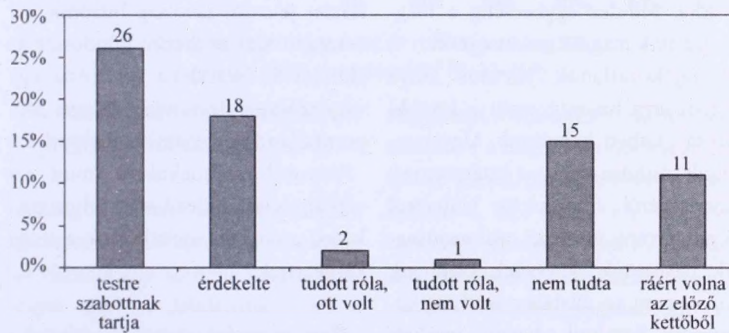
mondta magát. A távolmaradók és a tájékoztatlanok köréből a döntő többségnek lett volna ideje a részvételre. Együttvéve a jelentős érintettség ellenére is csak az almintá 8 százaléka jutott el egy időre az egész napos programra. Mindez egy olyan esemény tükörképe, amelyen apraja és

kétharmadát érdekelte volna. Az érdeklődők domináns többsége nem tudott az eseményről. A tájékozottak (akár elmentek, akár nem) hibahatáron belüli arányait a véletlen is okozhatta. A bármely ok miatt távolmara-

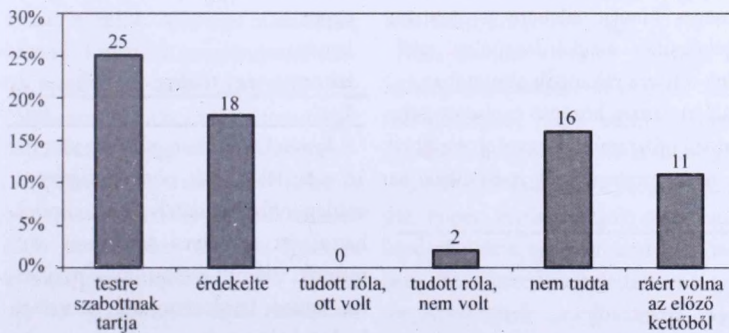
és a verseléssel próbálkozók. Végültem olyan esetet, amikor a tizegynéhány személyből álló közönségben egyetlen embert sikerült találnom, aki nem állt közeli ismeretségben a szereplőkkel. Az előbbihez nagyban hasonlító válasz-szerkezet egyetlen figyelemfelhívó eltérése az, hogy erre az estre senki sem ment el az érdeklődők közül. Tegyük hozzá: ezt is okozhatta a véletlen. Az érdeklődők többsége nem tudott a programról, és a távolmaradás többnyire nem kapcsolódott időhiányhoz. A belépődíj sem tarthatta volna távol az érdeklődőket, hiszen a ház valamennyi programja és csoportja közül ennek a részvételi

18. ábra. A Szent Mihály napi búcsú érintettjei és érdeklődésük tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=328)

19. ábra. A MADARAK zenekar szüreti báljának érintettjei és érdeklődésük tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=328)

20. ábra. A Különlegesen Nyitott Verseszt érintettjei és érdeklődésük tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=328)

nagyja számára adódott látni- és kipróbálni való, kóstolható és hazavihető kínálattal körítve (19. ábra).

Az együttes több éve havi rendszerességgel lép fel a házban. Szüreti báljuk a potenciális érintettek mintegy

dők nagy részének lett volna ideje erre a rendezvényre.

A többéves hagyományú nyitott verseszt olyan kamara jellegű program, amelyre többnyire a meghívott lírikusok belső köreiből jönnek a vajtfulélek

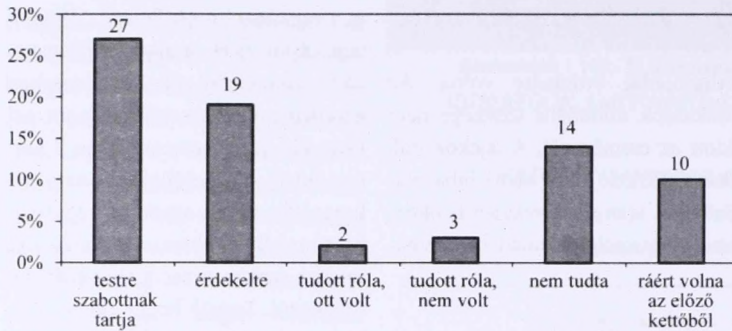
31

K É K

díját tartották a legtöbben (94%) reálisnak. De mit tehetett, akihez nem jutott el az információ? Távol maradt (21. ábra).

A ház csoportjai, állandó programjai közül kizárólag a kezdő jóga kurzus lépte túl a felső érintettségi sáv 25 százalékos küszöbét. Az érintettek erős kétharmada állította, hogy érdeklí ez a csoport, de igen kevesen tudtak róla. A tájékozottak egyik alcsoportja sem magasabb arányú a hibahatárnál, és együtt is mindössze 5 százalékot tettek ki. Az érdeklődők többsége azt állította, hogy ráérne. Itt is az információs küszöböt tarthatjuk nagyon magasnak (22. ábra).

Az adatfelvételt követő hónap rendezvényei, és egyben a ház összes figyelemmel kísért programja, csoportja közül ezt jellemezte a legtöbb megkérdezett testre szabottnak. Az érdeklődők és a tájékozottak aránya alig maradt el az immár tizenegyzeszer

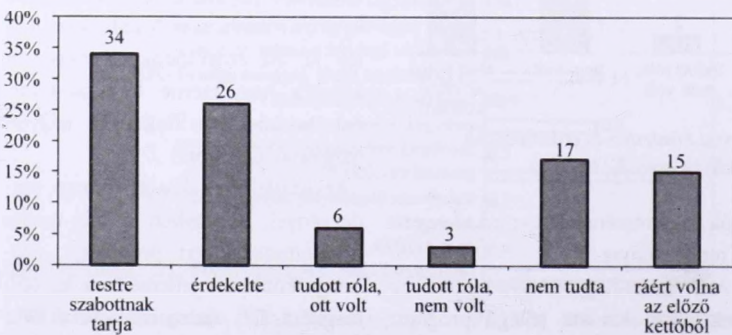
21. ábra. A Joga kezdő kurzus érintettjei és érdeklődésük tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=328)

megrendezett Szent Mihály napi búcsútól. Annak ellenére sem, hogy HOBO műsora egyedi esemény. A közel tízszázaléknyi tájékozott többsége

lódók aránya is magasabb volt a megkérdezettek egynegyedénél. A sorozatra jellemző, nagyfokú informálatlansághoz viszonyítva e két eseményről meglehetősen sokan tájékozottnak jellemezték magukat. Ebből adódóan a részvétel (részvételi szándék) a többnyire hibahatár körüli értékeket meghaladta. Mindez egybecseng a megkérdezettek magas érintettségével.

A tájékozatlanok jelentős súlya viszont arra hasonlít, amit a további három esetben láthattunk. Úgy gondoljuk, mindaz, amit az intézmények ismertségéről, információs háttéréről megismertünk és elemi tájékozottságnak neveztünk, kevésnek bizonyul, amikor nem az „általában vett” tájékozottságra figyelünk, hanem konkrét események ismertségére koncentrálnunk. A többszörösen egyeztetett, bőséges kínálat ellenére is, jobbra tájékozatlan megkérdezetteket találtunk a házra ráhangolt almintában.

Az érintettség középső és alsó sávjai tartozó programok, csoportok esetében a most megismertnél rosszabbak az

22. ábra. HOBO önálló Tom Waits estje érintettjei és érdeklődésük tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=328)

érdeklődés, a tájékozottság és a részvételi arányai. Bemutatásuk csak az adatok mennyiségét növelné, a dolgozat nem lenne informatívabb. Azt viszont nem kívánjuk megkerülni, hogy egy-egy összegző adatsorral jellemezzük a vizsgált hónapok egyedi eseményei és a csoportok valós, ill. a következő hónap tervezett részvételi arányait.

Hány programon (csoportban) vett részt (jár) a felvétel előtti hónapban (% , N = 328)

egyen sem:	85
egyen:	9
kettőn:	4
három vagy többön:	2
Σ	100

Az arányok azt jelzik, hogy a potenciális érintettség és a valós részvétel között jelentős távolság húzódik. Az összegző adatsor szerint mindössze az alminta 15 százaléka vett részt egy vagy több rendezvényen, látogat csoport (állandó program) eseményeket.

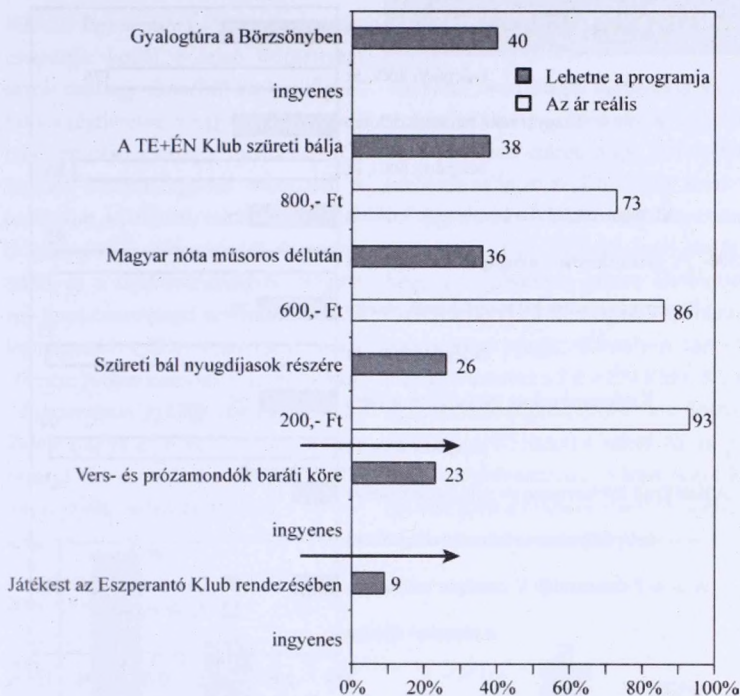
Részvételi szándékukról (mint azt várhattuk is) az előző adatsorhoz igen közeli arányban nyilatkoztak a megkérdezettek:

Hány programra menne el a felvétel utáni hónapban (% , N = 328)

egyre sem:	84
egyre:	9
kettőre:	5
háromra vagy többre:	2
Σ	100

A felvétel utáni hónapban az alminta 16 százaléka talált olyan programot, esetleg többet is, amelyről azt gondolhatta: ott a helye. Arról mit sem tudunk, sikerült-e elmenniük mindarra, amire kérdőívünkkel részvételi kedvet keltettünk.

A kutatásban figyelemmel kísért két hónap eseményei és csoportjai – karakterüktől és időpontjuktól függően – az AJAMK esetében az alminta 15-16 százaléka gyakoroltak vonzást.

23. ábra. Érintettség és az ár realitása a Láng MK felvétel előtti programjainál (%; N=198)

A második alminta a Láng MK programjairól és csoportjairól

A Láng Művelődési Központot választó, sajátos összetételű alminta a mindössze hat elemből álló sorozatból válaszaival négyet sorolt a „felsőházba”. Ezek a külső programot jelentő börzsönyi gyalogtúra kivételével összetartozó izlésvilág részei, délutáni magyar nóta műsor és szüreti bálók. A felvétel utáni hónap hasonló karakterű programjainál szintén magas érintettséget láthatunk.

Közepes és alacsony érintettséget mindössze egy-egy ingyenes eseménynél láthatunk. A versmondók délelőtti összejövetelében és az Eszperantó Klub játékestjében kevesen fedezték fel saját programjukat.

A hat programból csak háromnak volt megszabott részvételi díja, ezeket az alminta domináns többsége reálisnak tekintette. A börzsönyi gyalogtúrát az odautazás jegyára miatt nem tekinthetjük ingyenes eseménynek, de a közlekedési költségek ebben az esetben burkolt árat jelentenek, így nem kérdeztük realitását. Mint ahogyan a Láng MK olyan programjainál sem,

amelyeken a díjfizetést önkéntes adományként a résztvevők döntésére bízták az eseményt jegyző szervezetek. Ilyenek a Keil Ernő Fűvöszenekar koncertje, amelynek nem volt belépődíja, de önkéntes adakozást elfogadtak, és a Természetgyógyász Klub csütörtöki programjai, amelyen 100.- Ft belépődíj megfizetését a résztvevők önkéntes döntésére bízták a szervezők. Miért döntöttünk így?

Álláspontunk szerint azokról a költségvállalásokról, amelyeket szemérmességéből vagy adminisztratív kiskapuk megnyitása miatt mérlegelhetőnek nyilvánítanak a program gazdáit, éppen esetlegességük okán nem kérdezhettünk egy standard kérdőívben. Követhetetlenek lettek volna a megkérdezettek „megfizetném vagy nem fizetném”, és „mekkora adakozást vállalnék” karakterű megfontolásai. Az alapítványi támogatásként adminisztrált, de következetesen bevasalt tandíjakat viszont mérlegeltük, hiszen azokat a résztvevőktől mindig beszédték (24. ábra).

A kilenc csoport, ill. stabil időpontokban ismétlődő program közül kettőt

soroltak a felső érintettségi sávba. A csütörtök esténként meghívott előadókkal működő Természetgyógyász Klubot, amely programjait ingyenes gyógyítással és energia adással egybekötött alkalmaknak hirdeti, az alminta kiemelkedően magas arányban tekintette testre szabottnak. A paramedicína iránti nagyfokú érdeklődést ismerve, ebben nem találunk meglepőt.

A „felsőház” másik eleme a TE + ÉN Klub hetente ismétlődő táncstje. Hasonló karakterű, mindenütt más nevet viselő programokat városszerte szerveznek a budapesti művelődési házakban. A kerületben a József Attila Művelődési Központban működő

33

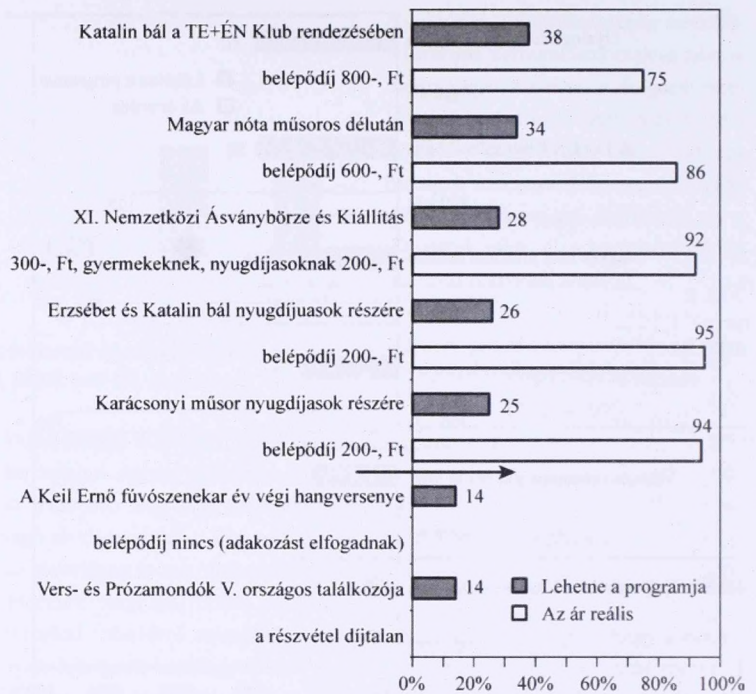
KÉK

Gyertyafénykeringő Klub és Egyesület 2004. őszén már hetedik születésnapját ünnepelte. Az idősebb, szórakozni, esetleg ismerkedni vágyó látogatók egy része törzshelyszerűen kötődik a többé-kevésbé stabil magból álló társaságokhoz. A programoknak helyet biztosító házak dolgozói pontosan tudják azt is, vendégeik közül ki járja körbe menetrendszerűen az intézményekben más-más napokon tartott összejöveteleket. Mindenesetre a többnyire negyven, ötven év feletti kedvelt, évtizedek óta bevált programja.

A középső sávban valódi csoportokat és alkalmi vendégekre is nyitott ismétlődő eseményeket egyaránt találhatunk. Ezek érintettség arányai markáns különbséggel válnak el a felső sávától, és többnyire az „alsóház” küszöbértékéhez közeli. A csoportnak semmiképpen sem tekinthető Modellbörze kivételével a részvételt nem kötik belépődíjhoz.

Az alsó érintettségi sávba két zenei csoportot soroltak a megkérdezettek: egy vokális és egy instrumentális együttest. Azt gondolom, hogy olyan csoportoknál, amelyeknél a zenei készség jelenti a tagok belépési küszöbét, az alacsony arányok előre jósolhatóak. A fúvószenekar jelképesnek tekinthető tagsági díja szinte a teljes almintá szerint reális, más szóval: megfizethető összeg (24. ábra).

A felvétel utáni hónap programjainak többségét az érintettség „felsőházában” találtuk, a hét rendezvény közül mindössze kettő került a közepes érintettség sávjába. Egyiknek sem volt meghirdetett részvételi díja, ezért

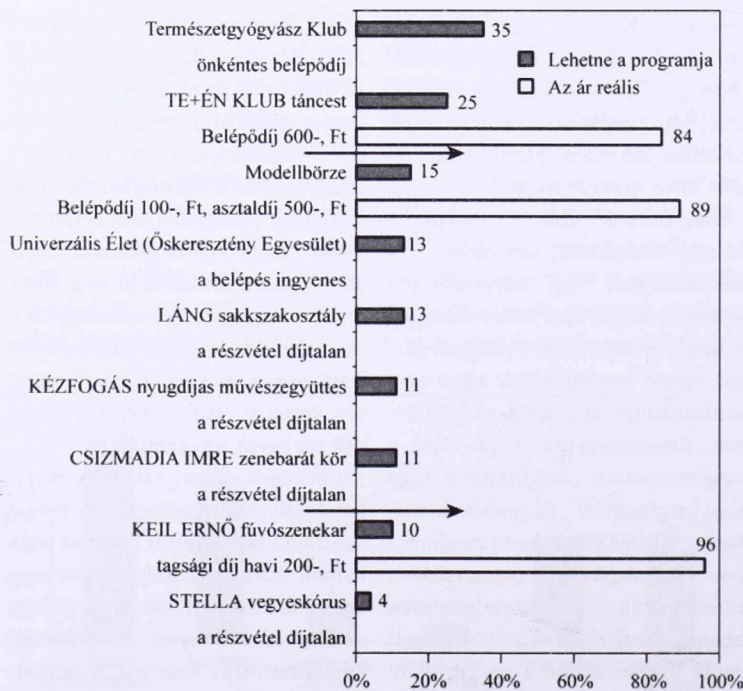
25. ábra. Érintettség és az ár realitása a Láng MK felvétel utáni programjainál (% N=198)

nem gondolhatjuk, hogy az érintettségi sorozat éles törése burkolt árkritika eredménye.

A részvételi díjak, tagdíjak megítélésakor egységesen magas az árakat reálisnak tartó vélemények aránya. Az almintához tartozók 73–96 százaléka megfizethetőnek tekintette a belépődíjakat, tagdíjakat. Az érintettséget és az árak realitását feltüntetető három diagramon jól követhető, hogy a József Attila MK estében megismert árakhoz viszonyítva a Láng Művelődési Központban szerény belépődíjakat kérnek a programok látogatóitól. Az almintá összetételének ismeretében azt mondhatjuk, hogy olyan árszinttel dolgoznak, amely számol a ház programjaira ráhangolt emberek lehetőségeivel.

A Láng MK programjainak, csoportjainak, állandó rendezvényeinek 22 eleméből álló három sorozatából a megkérdezettek tizenegyet soroltak a magas érintettségi küszöb fölé. Az előző almintánál azt láttuk, hogy a „felsőházban” talált események, csoportok többségénél hibahatár alatti a részvétel aránya.

Úgy gondoljuk, hogy a felső sáv részletes bemutatása, értelmezése egy almintánál is eléggé meggyőző erejű, a nagyfokú tájékozatlanságot és az alacsony részvételt illetően. Ezért Láng

24. ábra. Érintettség és az ár realitása a Láng MK csoportjainál, állandó programjainál (% N=198)

Intézményhasználat

MK 22 figyelemmel kísért programja, csoportja közül a felső érintettségi sávok tizenegy eleméből azoknál figyelnünk a részletekre, amelyeknél a részvétel (szándék) elérte a hibahatárt. Őt esetben beírjuk egy-két mondatral a fontosabb adatokról, tehát az érdeklődőkről, a valós vagy szándékolt részvételről és a tájékoztatásról. Rögtön egy ilyen eseménnyel kell kezdenünk, a legmagasabb (40%) érintettségi arány ellenére is igen alacsony részvétel okán:

A borszönyi gyalogtúra iránt érdeklődők aránya 23% volt, viszont mindössze 1 % vett részt a túrán, 22 százalékos tájékoztatás mellett.

A közel ilyen magas érintettségi válasszokkal az alminta a felső sávba sorolta a TE + ÉN Klub szüreti bálját. A további kérdések nyomán ezt láttuk (26. ábra):

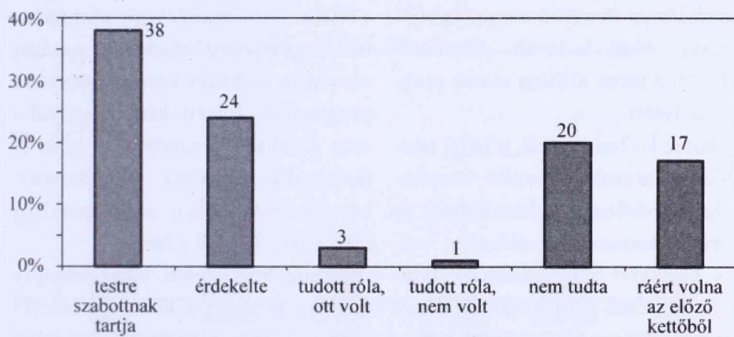
A figyelemmel kísért három sorozat érintettség diagramjainál már láttuk, hogy az idősebbek javára eltolódott összetételű alminta magasan érintettnek tekinti magát, bármilyen táncos alkalmat szervez a TE + ÉN Klub. A 24 százalékos érdeklődésnek mindössze töredéke (4%) tudott a bálról. Az informált megkérdezettek háromnegyede ott volt ezen a rendezvényen. A tájéko-

zatlanok 20 százalékos arányát joggal tekinthetjük igen magasnak. Elsősorban ezt tarthatjuk a nagymértékű távolmaradás okának és nem az időhiányt, hiszen a távolmaradók többsége ráért volna a bál időpontjában.

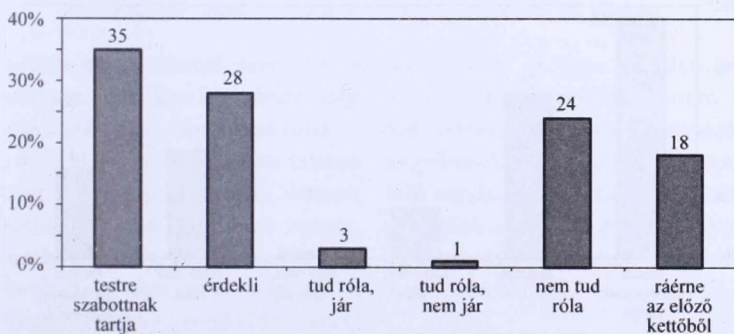
A magyar nóta műsoros délután 23% érdeklődését váltotta ki, de csak 2 százalék ment el, miközben 19% nem tudott erről a rendezvényről.

A nyugdíjasoknak rendezett szüreti bál az alminta 15 százalékát érdekelte volna, mégis mindössze 2% volt ott. Az érdeklődők többsége (12 százalék) kérdőívünkől értesült a bálról (27. ábra).

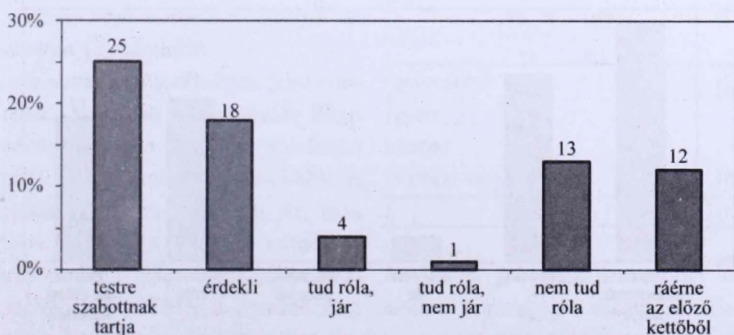
A Természetgyógyász Klub csütörtöki programjai minden más rendezvényénél, csoportnál magasabb, 28 szá-

26. ábra. A TE+ÉN Klub szüreti báljának érintettjei és érdeklődésük, tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=198)

27. ábra. A Természetgyógyász Klub összejövetelének érintettjei és érdeklődésük, tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=198)

28. ábra. A TE+ÉN Klub táncestjeinek érintettjei és érdeklődésük, tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=198)

35

KÉK

zalékos érdeklődést váltottak ki. Mindössze az alminta 4 százaléka tudott erről, és többségük (3%) állította, hogy eljár ezekre az összejövetelekre. Az itt elérhető gyógyításról, energia adásról vagy az előadókól szerethető információkról 24 % nem tudhatott, hiszen tájékozatlan volt a klub létezéséről. Az érdeklődők többsége úgy gondolta, lenne ráérő ideje az összejövetelek látogatására (28. ábra).

A TE + ÉN Klub esetében szokásosnak tekinthető, 25% körüli érdeklődéstől elmarad a megkérdezettek 18 százalékos érdeklődése. Viszont a 4 százalékos részvétel azt jelzi, hogy ezek az esték valóban kedvelt időtöltést jelentenek, hiszen az informáltak négyötöde jár a pénteki táncestekre. Az almintából érdeklődők többsége (13%) nem tudott erről a szórakozási, kapcsolati, esetleg ismerkedési lehetőségről. Az erre szánható idő

Intézményhasználat

12% esetében lehetővé tenné a klub-programok látogatását (28. ábra).

A báli gőzhenger második nekifutása a szüreti bálkhoz hasonlóan több ilyen programot is kínált. A ház igazgatójával egyetértésben, kérdőívünkben a teljes választéknál eggyel kevesebb bált szerepeltettünk. A TE + ÉN Klub rendezvényének kiválasztása jó javaslatnak bizonyult, mert a heti táncesteknél kevésbé drágább bálról a legnagyobb arányú részvételi szándékot ismerhettük meg. Tudjuk, e válaszok nem kötelezvények, de a 8% súlya mégis más, mint a véletlenszerű 1–2%.

Erről a klub esetében már megszokott, magas érintettség okán meglehe-

tatnunk. Az alminta 19 százaléka nem tudott a tervezett programról. Más a helyzet a XI. Nemzetközi Ásványbörze és Kiállítás esetében (30. ábra).

Az Ásványbörze magas érintettségi aránya és az alminta erős együtötődéneke érdeklődése egy közel sem alkalmi programnak szól. Éves menetrendje, előre ismerhető naptára van ennek a vándorló rendezvénynek. A szeptemberi „szezonnyitót” rendszeresen a Kispesti Munkásotthonban tartják. Alkalmam volt olyan látogatóval beszélgetni, aki elmondta: „Már alig vártam, hogy elmúljon a nyár, és eljöhessek.” Mint kiderült, Óbudáról indult el a város túlfelén tartott program kedvéért.

A börze kedveltségéről, a helyi látogatókon messze túlmutató törzsközönységéről érdemes tudnunk, hogy az ilyenkor bemutatott, többnyire szerény összegért megvásárolható ásványok, nem csak látványosak, de sokak számára műtárgy és ékszerpótló szerepűek. A belőlük készített csecsebecsék

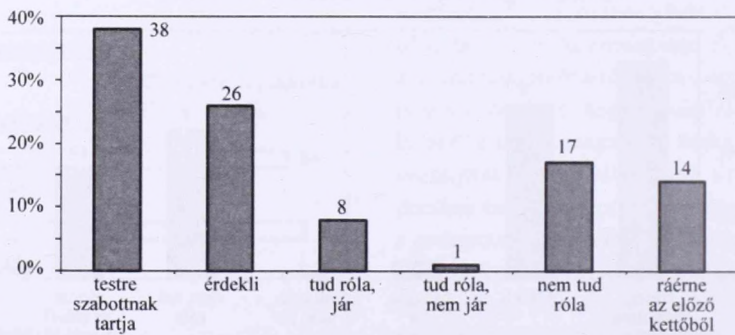
részben természetes eredetűeknek köszönhetik vonzerejüket. A hegyi-kristályból, hematitból és a ritkább ásványokból készült bizsukon túl az ásványok azért is kelendőek, mert azokat gyűjteni, megszerezni lehet. És nem utolsósorban, viszonylag szerény pénztárcával is elérhetőek. Mindezek alapján azok a művelődési házak, amelyek helyet adhatnak a visszatérő programnak, előre elkönnyelhetik sikeres rendezvényeik sorában.

A jelentős arányú érdeklődő töredéke (3%) tudott a tervezett programról és valamennyien azt mondták, elmenének a két hétfői nap valamelyikén a házba. A 19 százaléknál informálatlan megkérdezett ellenére e rendezvény nem válhatott kevésbé látogatott programmá, hiszen közönsége soha nem a lokális vonzerótól függött. A tájékozatlanok szinte valamennyien azt állították, ebben az időpontban ráérnének elmenni a házba.

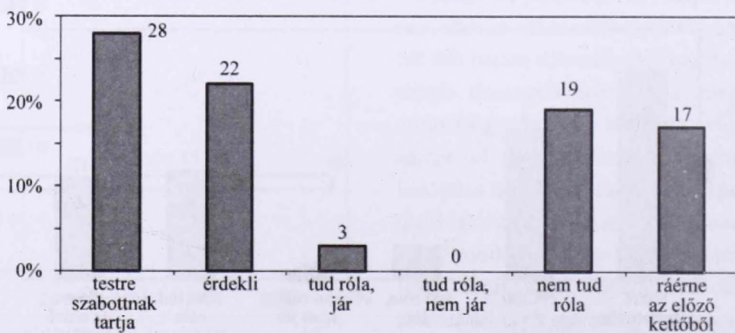
A Láng MK felvétel utáni hónapra tervezett programjai közül – a részvételi szándék alapján – a felső érintettségi sávból még egy esemény, a

tősen sok személyt kérdezhettünk. A 26 százalékos érdeklődés a Láng programjainak egyik sztárját jelölte meg. Az alminta közel egytizede tudott a készülő bálról, és a tájékozottak domináns többsége úgy gondolta, ezen az estén elmegy a házba. Feltehető, hogy az ilyen szándékú 8 százaléknál többen is így válaszoltak volna, ha nem tőlünk értesülnek a tervezett Katalin bálról. De az érdeklődők többségét ismét tájékozatlannak találtuk. Az együtt 18 százaléknál, részvételt nem tervező és informálatlan megkérdezett nagy többsége (14%) úgy gondolta, a bál időpontjában lenne ráérő ideje erre a szórakozásra.

Az érintettség alapján a magyar népműsoros délután következne, amelyről 23% állította, hogy érdekelne. A 4 százaléknál informálatlanok csak a fele gondolta, hogy erre szeretne elmenni. A hibahatár alatti 2% véletlenből adódhat, így felesleges a részletes grafikát bemu-

29. ábra. A TE+ÉN Klub Katalin báljának érintettjei és érdeklődésük, tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% N=198)

30. ábra. A XI. Nemzetközi Ásványbörze és Kiállítás érintettjei és érdeklődésük, tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% N=198)

Intézményhasználat

nyugdíjasoknak rendezett Erzsébet-Katalin bál kapcsán kell részletes adatokat felidézniük.

A magas érintettség mellett viszonylag szerény, 15 százalékos az érdeklődők aránya. Az 5 % tájékozott nagy többsége úgy gondolta, elmenne az igen kedvező árú (200.- forintos) rendezvényre, és csak 1% vélekedett másként. A részvételi szándék ugyan nem jelenti a valószínű résztvételt, de meg kell említenünk, hogy a figyelemmel kísért négy báli program közül csak egyszer találkoztunk ennél magasabb arányú részvétellel (szándékkal). Az érdeklődők kétharmada (10%) kérdezőbiztosainktól értesült a tervezett programról. A tájé-

A részletesen bemutatott és a tömören jellemzett „felsőházi” elemeket egyaránt szűkkörű tájékozottság jellemzi, még az érdeklődők többségét is tájékoztatatlannak találtuk. Ez esetben is igaznak bizonyult az elemi tájékozottság és a konkrét programok, csoportok ismertsége között feszülő ellentmondás.

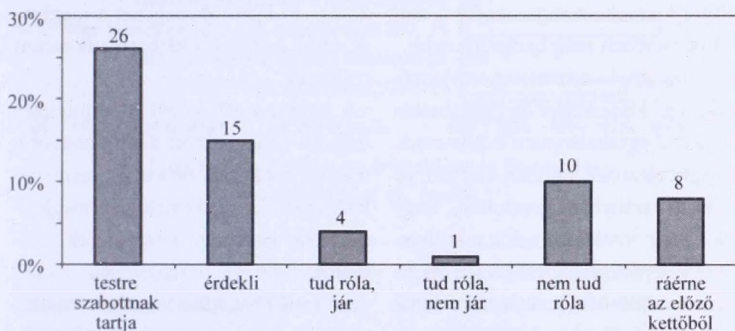
A középső és (ahol volt) alsó érintettség sávokba sorolt programok, csoportok esetében az értelmezett mozzanatoknál is alacsonyabb érdeklődés, informáltság és részvétel arányokkal találkoztunk. Ezek bemutatását végképp feleslegesnek ítéltük. A

megkérdezettek 87 százaléka nem fordult meg a ház programjain, nem látogatta a csoportok összejöveteleit. Ezt csak 13% állította a kínálat egy vagy több figyelemmel kísért eleméről.

A felvétel utáni hónap programjai kapcsán majdnem azonos szerkezetű szándéksorozattal találkoztunk:

Hány programra menne el a felvétel utáni hónapban (% , N = 198)

egyre sem:	87
egyre:	7
kettőre:	5
háromra vagy többre:	1
Σ	100

31. ábra. A nyugdíjasoknak rendezett Erzsébet-Katalin bál érintettjei és érdeklődésük, tájékozottságuk, részvételük, idejük erre (% , N=198)

kozatlanok és elmenni nem kívánók többsége (8%) úgy látta, lenne ideje erre a szerda délutáni filléres bálra.

A felső érintettségi sávban találtuk még a nyugdíjasok részére tervezett szerda délutáni Karácsonyi műsort, amelyről az al minta 25 százaléka gondolta, hogy akár az ő programja is lehetne. A 15% érdeklődő közül csak 3% tudott a rendezvényről és mindössze 2 százalék gondolt a részvételre. Tájékozatlannak találtuk az al mintia 12 százalékát.

Az al minta erősen ritkított felső érintettség sávjában két hibahatár feletti részvételi arányt találtunk. Mindkettő a TE + ÉN Klubhoz kapcsolódik. A rendszeres táncestekre 4% jár, és a tervezett Katalin bálra 8% szándékozott elmenni. Ez utóbbinál az érintettség és az érdeklődés is jelentős, és a tájékozottságot is a szokásosnál magasabbnak találtuk.

részvételt és az ilyen szándékokat összegző adatsorainkban viszont a nem részletezett, töredék arányok is megjelennek. A két adatsor szintetizálja mindazt, amit a megkérdezettek elmondtak a Láng MK programjainak, csoportjainak látogatottságáról és ilyen szándékaikról.

Hány programon (csoportban) vett részt (jár) a felvétel előtti hónapban (% , N = 198)

egyre sem:	87
egyre:	7
kettőn:	4
háromon vagy többön:	2
Σ	100

Adataink jól érzékeltetik, hogy az al minta érintettségre vonatkozó ítéleteit a Láng MK esetében sem tekintetjük a részvétel előjelzéseinek. A

A felvétel utáni egy hónap tervezett programjairól a megkérdezettek 13 százaléka gondolta, hogy egy vagy több rendezvényre szívesen elmenne. Nyilvánvalóan nem ismerjük, mit sikerült megvalósítaniuk elképzeléseikből.

A kutatásban figyelemmel kísért két hónap programjai és csoportjai Láng Művelődési Központot kiválasztó al minta esetében egyaránt a megkérdezettek 13-13 százalékát tudták bevinni a házba vagy eljuttatni ilyen szándék megfogalmazásához.

A harmadik al minta az Ifjúsági Ház programjairól és csoportjairól

Korábban már érintettük, hogy a programelemző kérdésekhez az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Házat 74 megkérdezett választotta. Az így kialakult al minta összetételénél láttuk, hogy körükben is sajátos közeggel kell

37
K É K

számolnunk. Míg a Láng Művelődési Központ köré a minta egészénél idősebb, kevésbé iskolázott al minta szerveződött, addig az Ifjúsági Ház programjairól fiatalabb, iskolázottabb részsokaságot kérdezhettünk.

Az al minta terjedelme minden itt végzett elemzésnél óvatosságra készít, hiszen a 74 személy bármilyen, százalék szemléletű tagolása azzal a veszéllyel jár, hogy adatainknak kétséges lesz a tartalmuk. Különösképpen az alacsony arányok esetében. Mit értünk ez alatt? Azt, hogy egyes százalékörtékeknek nem lesz személyekre értelmezhető megfelelőjük. Ekkora al minta egy százaléka ugyanis 0,74

személyt jelentene, de a legszűkebb válaszadó „sokaság” nyilvánvalóan egy személy.

A válaszadók számából adódó hibalehetőség miatt ebben az esetben 5 százalékos hibahatárral kell számolnunk. Ez a részvétel (részvételi szándék) kérdéseknél okoz nehézséget, mert az arányok minden esetben e küszöb alattiak. Ez korlátozza az értelmezés szabadságát. A szakmailag elfogadható megoldás ebben a helyzetben azt diktálja, hogy az érintettség sor felső sávjába tartozó programok, csoportok esetében, a részvételre tekintésekor csak három kategória adataival dolgozzunk. Így az érintettség, az érdeklődés és az informálatlanság mértékét, erre szánható idejüket még kezelhetjük. Az alacsony szintű tájékozottságot és az ide tartozók részvételét (szándékait) félrevezető lenne bemutatnunk. A tájékozottak arányát az olvasó megállapíthatja az érintettek

Intézményhasználat

és a tájékozatlanok aránykülönbségéből, a részvételnél be kell érünk az összegző adatsorral.

A programok, csoportok érintettség sávjait áttekintő diagramok esetében a sávok megkülönböztetése még nem okoz nehézséget, a 10 százalékot meg nem haladó, alsó sávban viszont előfordul 5% alatti érték is (32. ábra).

A szezonnyitónak számító hónap programjainak többsége a magyar, ill. más népi kultúrák köré szerveződött, háromnál egyértelműen számítottak gyermekek, illetve gyermekes családok részvételére. Feltűnő a mozgáskultúra kiemelt szerepe, amely a csoportok esetében még hangsúlyosabb.

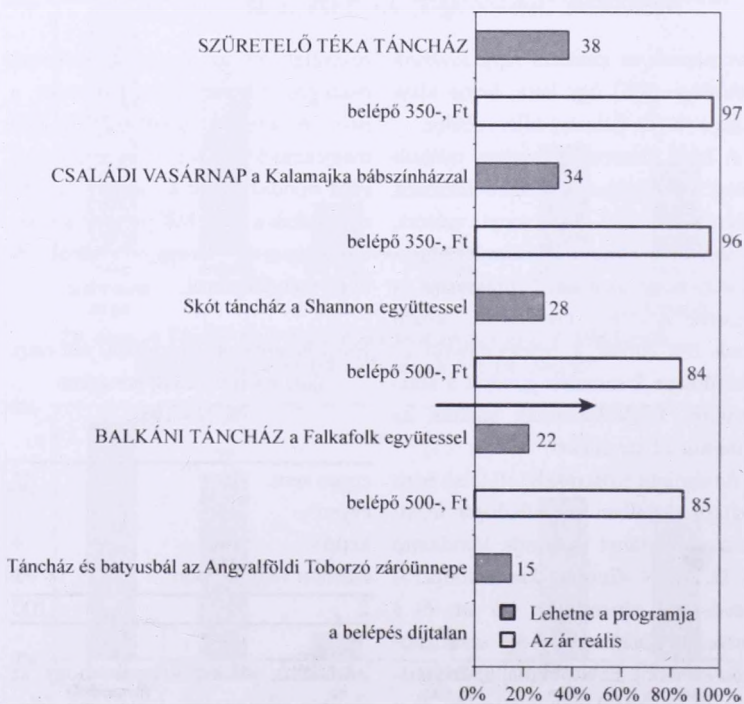
A programok érintettség sávjainak szerkezete kifejezetten hízelgő, hiszen alsó sávval egyáltalán nem találkozunk. A megkérdezettek minden esetben 10% feletti arányban gondolták, hogy ezek a programok akár nekik is szólhatnak. A belépődíjak mértékét igen magas arányban (84-97%) reálisnak, tehát megfizethetőnek tekintették (32. ábra).

A csoportok sávszerkezetében egytagú felsőházat találunk, csak a jógát tartották 25 százaléknál többen testre szabottnak. Akár az AJAMK csoportjainak érintettség szerkezetében. A további tagolódásban tendenciaszerűen elkülönülnek a felnőtt és a gyermek csoportok, kurzusok. Már a középső sáv gyakrabban választott csoportjainál is szembevetendő, hogy azok inkább felnőtteknek szerveződnek. Az elhatárolódás a középső és az alsó sávok között válik keménnyé, hiszen az „alsóházba” kizárólag gyermek csoportokat soroltak az al mintához tartozók.

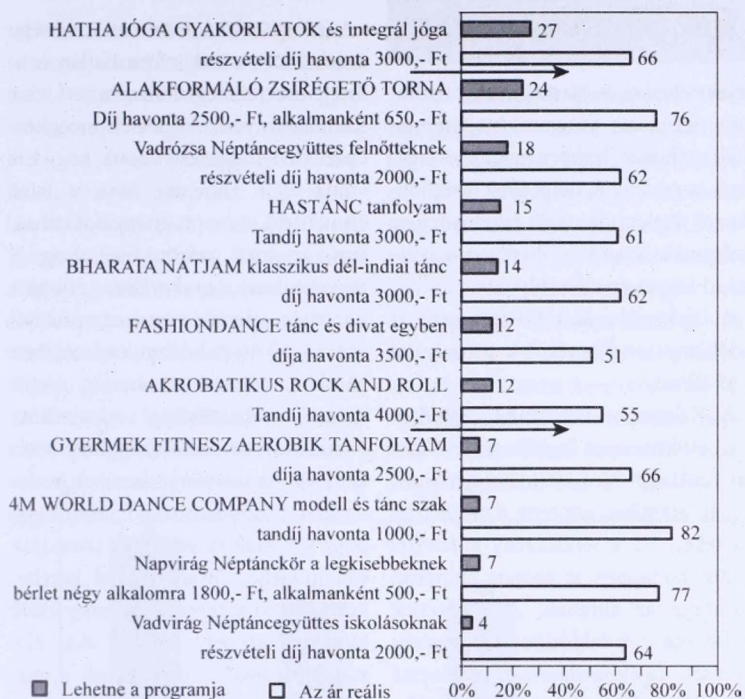
Az árak megítélésében is karakteres álláspont különbséget találunk. Havi 2500.- Ft feletti összegeket a megkérdezettek legfeljebb kétharmada tartott reálisnak.

A különbségek közül az érintettség ítéletek megosztottságát nagyobb tévedés kockázata nélkül a gyermekeket nevelő és a gyermektelen megkérdezettek látásmód eltéréseinek tartathatjuk.

Az árak elfogadhatóságában tapasztalt cezúra pedig egyértelműen kijelöli,

32. ábra. Érintettség és az ár realitása az Ifjúsági Ház felvétel előtti programjainál (% , N=74)

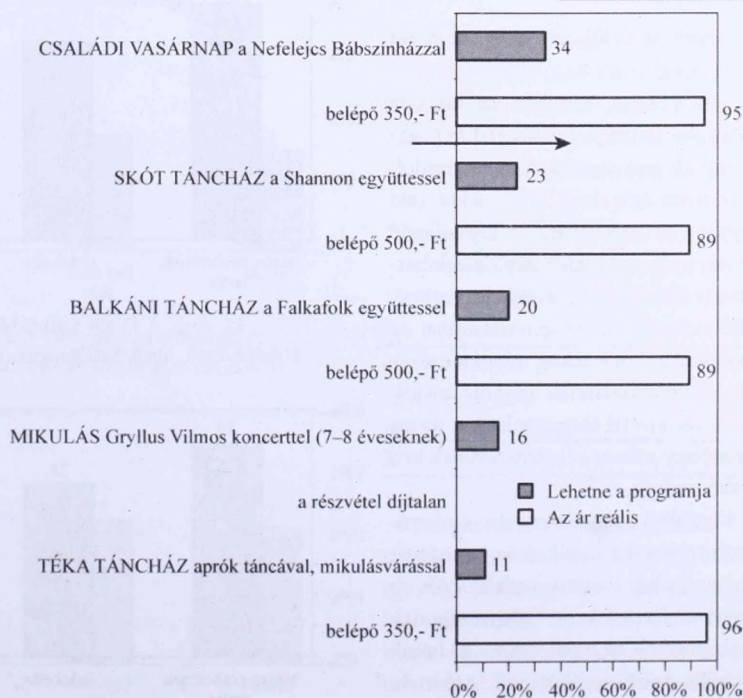
33. ábra. Érintettség és az ár realitása az Ifjúsági Ház csoportjainál (%; N=74)

hogyan vitathatatlanul legjobb helyzetű almlinta tagjainak hol húzódik a teherviselő képessége.

A felvételi utáni hónap programjairól megismert álláspontok az érintettség sávszerkezetében emlékeztetnek a két hónappal korábbi rendezvényekről bemutatott képre. A ítéletek itt is két részre tagolódnak, az alsó érintettségi sávba egyetlen eseményt sem soroltak (34. ábra).

A bábszínházi előadást és kézműves foglalkozást ötvöző CSALÁDI VASÁRNAP helyét most is a „felsőházban” jelölték ki. E programot ismét a skót és a balkáni táncok érintettségi adatai követik. A Mikulás naphoz kapcsolódó gyermekprogramokról viszonylag kevesen állították, hogy érintheti őket. Feltehetően csak azok vélekedtek így, akiknek kisgyerekeik vannak. A ház műsorfüzete a „Mikulás jár a Dagály utcában” című rendezvényénél markáns életkori megszorítást is feltüntet. Programkártyákon természetesen ez az információ is szerepelt, mint ahogy a tipográfiai megoldásokban is az intézmények gyakorlatát követtük.

A belépődíjas rendezvények 350.- és 500.- forintos árait a domináns többség reálisnak tartotta. Ezek az ítéletek

34. ábra. Érintettség és az ár realitása az Ifjúsági Ház felvételi utáni programjainál (%; N=74)

is emlékeztetnek a felvétel előtti hónaphoz tartozó álláspontokra. Azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek válaszait nagyfokú következetesség jellemezte, akár az érintettségéről, akár a jegyárakról kérdeztük őket. Az egyetlen kivétel a TÉKA együttes tánc-házának megtelése. Ez az első sorozatban a megkérdezettek magasan preferált programja, a felvételi utáni hónapban viszont igen kevesen vették tetsre szabottnak. Úgy véljük, hogy itt a szüreti mulatság és a Mikulás-várás húzta szét az ítéleteket.

A szezonnyitónak számító hónap, és a november 15., ill. december 15. közé eső időszak egyedi programjainak

39

K É K

40 K É K

többsége a magyar, ill. más népi kultúrák köré szerveződött. Az öt-öt figyelemmel kísért rendezvény közül három-három esetben a gyermekek (gyermekes családok) részvételére számítva alakították az események tartalmát. A csoportok karakterét is figyelembe véve, egy újabb fontos tartalmi jegyet kell hangsúlyoznunk. Aki korábban nem ismerte a házban folyó munkát, az is átláthatja, hogy a mozgáskultúra megkülönböztetett fontosságú az itteni programokban.

Az elemszámból adódó megszorítások figyelembevételével a három sorozatból a „felsőházakba” sorolt kínálatot részletesebben is értelmezzük.

Elsőként a TÉKA szüretelő táncházát (35. ábra).

A Szüretelő Táncház az alminta abszolút favoritja. Sem egyedi rendezvényről, sem csoportról nem gondolták ilyen arányban, hogy nekik való lenne. Az érdeklődés is kiemelkedő arányú: a megkérdezettek közel harmada állította, hogy érdekelt (volna). Feltételes módú megszorításunkat az indokolja, hogy szinte minden érdeklődő tájékozatlannak mondta magát. A kevés kivétel elment a házba, de ezt a néhány választ véletlenszerűnek kell tekintenünk.

Korábbi kutatásaink során – a kerületben is – azt láttuk, hogy a magyar népi kultúra iránt érdeklődők, a művelődési házak programjainak többségétől eltérően, nem a házak lokális közönségéből szerveződnek. Házról-házra kísérik az együtteseket, klubszerűen összeszokott társaságot alkotnak, ahova szívesen elviszik

Intézményhasználat

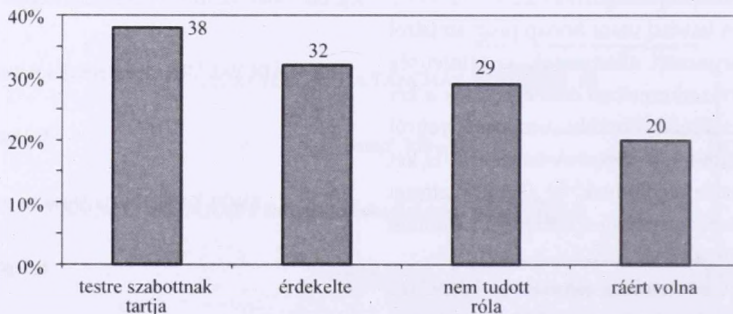
gyermeküket is. Nemesgyeser babakocsis, szoptatós programként teremnek otthonos légkört maguk és egymás számára. A helybeliek meghökéltető tájékozatlanságát feltehetően az informális kapcsolatok révén szerveződő közönség ellensúlyozza.

A tájékozatlanok többségét nem az időhiány tartotta távol a programtól (35. ábra).

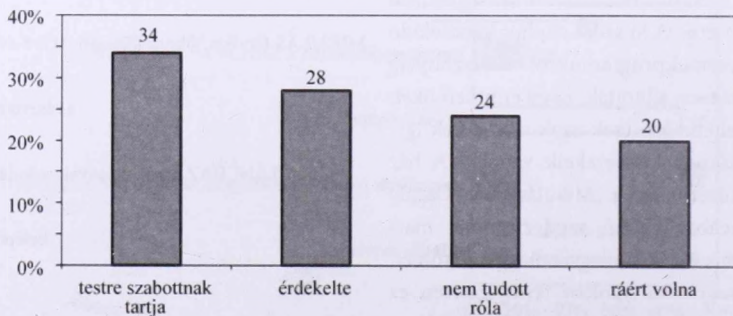
A Kalamajka bábszínház előadása mellett kézműves foglalkozást is kínáló CSALÁDI VASÁRNAP egyharmad feletti arányban érintette a megkérdezetteket. Ez a rendezvény a felvétel utáni hónapban is azonos arányban érintette az almintát. Az érintettek többsége érdeklődőnek, viszont jórészt tájékozatlannak jellemezte magát. A néhány informált megkérdezett azt mondta, ott volt ezen a délutánon, de ezt is joggal a véletlen művének tartjuk. Az informálatlanok többségének lett volna ideje erre a programra (36. ábra).

A 28 százaléknyi érintett többsége érdeklődő, viszont informálatlan volt. Értelemszerűen egyikük sem vett részt a rendezvényen. Mindössze a megkérdezettek 8 százaléka állította, hogy lett volna ideje elmenni. Amit a felső érintettségi sáv e programjából láthatam, az arról győzött meg, hogy a tánctanulásra, gyakorlásra érkezett közönség jelentős része egymást jól ismerő, 20-40 év közötti, csak részben párokból szerveződött társaság. A szokatlan mozgásvilág elsajátítása óhatatlanul tévedésekkel járó tevékenység. Az újonnan érkezettek botladozásai a rutinosabbakból segítőkészséget váltottak ki, amelyhez oktatójuk vált modellé. Olyan derűvel kezelte, korrigálta saját tévedéseit, amely eleve kizárta, hogy egy újoncot akár egy szemvillanással is megrojanak a gyakorlottabbak. Ezzel a táncon túl, az egymásközi viszonyban is meghatározta az est légkörét.

A csoportok közül mindössze a Hatha jóga kurzust sorolták az érintettség „felsőházába”. Az érintettek

35. ábra. A TÉKA Szüretelő Táncházának érintettjei és érdeklődésük, tájékozatlanságuk, részvételük, idejük erre (% , N=74)

36. ábra. Az októberi CSALÁDI VASÁRNAP érintettjei és érdeklődésük, tájékozatlanságuk, részvételük, idejük erre (% , N=74)

Intézményhasználat

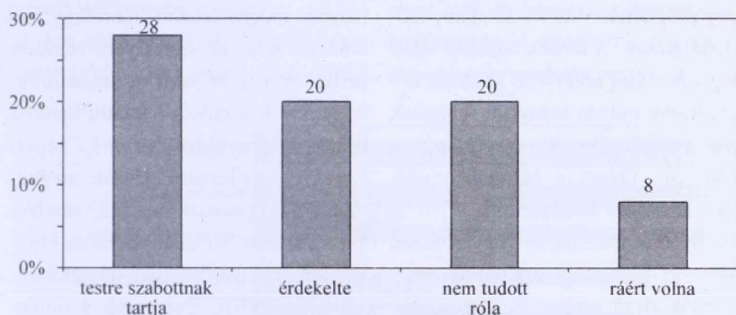
több mint fele érdeklődőnek jellemezte magát, viszont ebből a 15 százalékából 14 % informálatlan volt. Az egyetlen informált megkérdezett nem járt a kurzusra, de ez ugyanúgy értelmezhetetlen, mintha járt volna. A tájékoztatlanok többsége ráért volna a hétfő esti programokat látogatni. A válaszokban megjelenő árkritikának nem lehetett távoltartó hatása, mivel ezt az árat is a kérdés során ismerték meg (38. ábra).

A CSALÁDI VASÁRNAP programot mindkét figyelemmel kísért hónapban az érintettségi szerkezet „felsőhá-

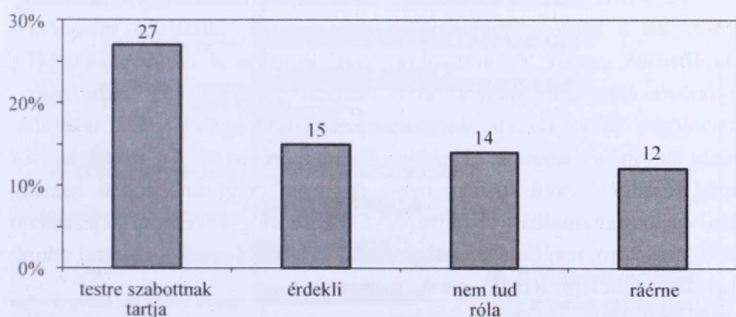
zában” találtuk. A decemberre tervezett programot ismét 34 % tartotta testre szabottnak. Szinte valamennyien (28%) érdeklődőnek is nevezték magukat, tájékozottak pedig 23 százalékot találtunk. A felső érintettségi sávok részletesebben szemügyre vett öt programja, csoportja közül ez volt az egyetlen, amelynél az informáltak jelentő eltérés kerekítéssel elérte az 5 százalékot. A mindössze négy megkérdezett közül ketten állították, hogy szándékukban áll elmenni a

házba. Sem róluk, sem a másképp válaszolókról nem gondolhatunk mást, mint amit korábban állítottunk: ezeket az adatokat a véletlennek tulajdonítjuk.

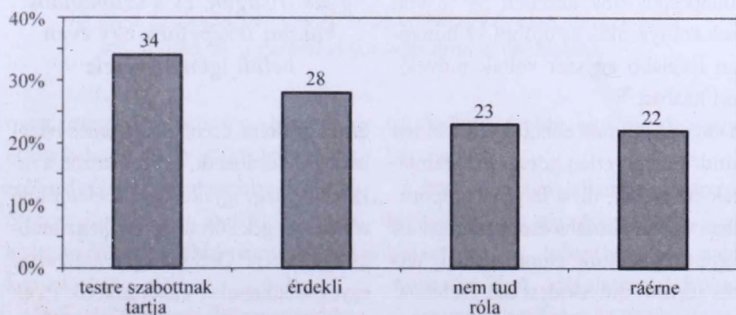
Az Ifjúsági Ház esetében a felső érintettségi sávok egyetlen eleménél sem állt módunkban a részvételről, részvételi szándékról szóló válaszok százalékos értelmezésére. Úgy gondoljuk, hogy a minden empirikus adatfelvételnél előforduló hibalehetőségek, kisebb-nagyobb „piszkok” kutatásunkat ennél az almintánál terheltek a leginkább. Ugyanakkor azt is gondoljuk, hogy az ilyen terhelés egyetlen lehetséges kezelésmódja a következetes

37. ábra. A Shannon együttes skót táncházának érintettjei és érdeklődésük, tájékoztatlanóságuk, részvételük, idejük erre (% , N=74)

38. ábra. A Hatha jóga gyakorlatok és integrál jóga érintettjei és érdeklődésük, tájékoztatlanóságuk, részvételük, idejük erre (% , N=74)

39. ábra. A decemberi CSALÁDI VASÁRNAP érintettjei és érdeklődésük, tájékoztatlanóságuk, részvételük, idejük erre (% , N=74)

41

K É K

figyelemfelhívás. Minden más közelítés (a precíznek tűnő arányszámolgatás vagy az elhallgatás) egyaránt félrevezető. A jogos hiányérzetet az összegző adatok némileg ellensúlyozhatják:

Hány programon (csoportban) vett részt (jár) a felvétel előtti hónapban (% , N = 74)

egyén sem:	94
egyén:	3
kettőn vagy többön:	3
Σ	100

A megkérdezetteknek mindössze 6 százaléka fordult meg az Ifjúsági Ház egy vagy két programján, járt valamilyen csoportjába. Ez a másik két ház megfelelő adataival alacsonyabb, de a véletlenből adódó részeredményeknél magasabb arányt jelent. Az érintettség teljes körű és az érdeklődés szelektált arányai jóval nagyobb köröket jelölnek.

A tévedés kockázata nélkül állíthatjuk, hogy az érdeklődők számára a tájékoztatás a részvétel nehezen átléphető korlátját képezte.

Hány programra menne el a felvétel utáni hónapban (% , N = 74)

egyre sem:	92
egyre:	5
kettőre:	3
Σ	100

A november közepétől december közepéig tartó hónap öt programja kapcsán az alminták 8 százaléka állította, hogy szándékában áll egy vagy több ese-

42 KÉK

ményre elmenni. A túlnyomó többség a jóval magasabb érintettség és érdeklődés ellenére sem gondolhattott erre, informálatlansága következményeként.

Joggal felmerül az a kérdés, vajon nem találtunk volna több részvétellel (ilyen szándékról) szóló választ, ha az almintákban másokat kérdeztünk. Az 1–3. táblázatokban bemutattuk, hogy az alminták kialakulását erőteljesen befolyásolta a házak ismerete, elemi igénybevétele. Ha más módon döntjük el, kit kérdezzünk az Ifjúsági Háztól (és természetesen a másik két intézményről), akkor nagy valószínűséggel alacsonyabb arányokról kellett volna beszámolnunk. Ugyanis bárhogyan nyúlunk bele az alminták kialakításába, egyaránt rontjuk a házakról elemi tapasztalattal rendelkezők és a legalább tájékozottak bekerülési esélyeit. Ezt jelzik a hivatkozott táblázatok szignifikancia adatai, hiszen két esetben egy tizedrednél, az AJAMK

Intézményhasználat

almintánál pedig egy százezrednél kisebb a valószínűsége, hogy más eredményeket kapunk, ha más személyeket kérdeztünk meg.

A három intézmény köré szerveződött almintákban, a házak eltérő programszerkezete miatt, nem csak különböző tartalmú, de eltérő számú programról, csoportról kértünk állásfoglalásokat. Emiatt nem lenne értelme olyan összegző adatnak, amely az összes megkérdezett program és csoport látogatásait úgy vizsgálja, vajon hány programon vettek részt, hány csoportba járnak. A kínálat eltérései miatt még a látszólag könnyebb kérdésre is – Együttvéve milyen arányban maradtak távol a házaktól? – félrevezető lenne a válaszuk. Ebben a helyzetben csak tagolt adatokról beszélhetünk.

A három intézmény figyelemmel kísért egy havi programjaira, folyamatos működésű csoportjaira az almintáktól függően 6 és 15% közötti arányban mentek el legalább egyszer a megkérdezettek. Nem kívánjuk megkerülni azt a kérdést, hogy miként tekinthetünk ezekre az arányokra. Különösen azért nem, mert az MTA Szociológiai Kutatóintézete „Magyarország kulturális állapota az EU csatlakozás küszöbén” című kutatása nyomán van összehasonlítási alapunk. A 14-70 éves korú, magyar állampolgárságú lakosságot reprezentáló, országos adatfelvétel 2003. október-november során készült. Ebben a kutatásban úgy találták, hogy az utóbbi egy évben a Budapesten élők körében 39 % volt azok aránya, akik az utóbbi 12 hónapban legalább egyszer voltak művelődési házban.³⁰

Dolgozatunknak ebben a fejezetében mindössze egyetlen hónap programjainak részvételi, ill. a felvétel időpontjában éppen aktuális csoportlátogatási tényeit rögzítettük. Nem valamely tetzés szerinti művelődési ház esetében, minden almintánál egy meghatározott intézmény meghatározott programjainak, csoportjainak látogatottságát

kísértük figyelemmel. Képletesen szólva: nem az „átlagos mosópor”, hanem a megkérdezettek által választott márka „használatát” figyeltük.

A gondolatkísérlet keretei között joggal gondolhatjuk, hogy egy év programjainak ugyanilyen részletességű vizsgálata során lényegesen magasabb részvételi arányokhoz jutottunk volna, azoknál, akik elviseltek volna egy ilyen terjedelmű interjút. Természetesen a többség ezt vagy nem vállalná, vagy egy idő után megszakítaná az interjút. Tegyük hozzá, teljes joggal, hiszen a kérdezettek nem „fók”, hanem meghatározott mértékig terhelhető, hús-vér személyek. Nekünk pedig éppen az volt a feladatunk, hogy a terhelhetőség határain belül, a helyi viszonyokról adjunk képet. Rövid, de kérdezhető időszak, meghatározott programjai kapcsán, amelyeket a kerületi intézmények valós kínálatából a megkérdezettek választottak.

Kutatásunkban elvégeztük a művelődési szokások egy részének szokásos megközelítésű vizsgálatát is. Így többek között adataink vannak az egy évről vetített, „általános művelődési ház” látogatásról. A hivatkozott MTA kutatás 39 százalékos eredményével praktikusán egyező értéket találtunk, a megkérdezettek 36 százaléka járt egy évben belül művelődési házban. Dolgozatunk következő fejezetében kutatásunknak erről a részéről adunk számot.

Szabadidős szokások, gyakoriságuk, és a szabadidős kínálat terepeinek egy éven belüli igénybevétele

Első lépésként tizenöt szabadidős elfoglaltság előfordulását, és azok között a ritkán, ill. nagy gyakorisággal előforduló tevékenységek súlyát figyeltük, az utóbbi egy évben. Oszlopdiagramunkon az egyes időtöltéseket előfordulásuk csökkenő súlya szerint rendeztük el.

A figyelemmel kísért szabadidős tevékenységek közül a megkérdezett-

Intézményhasználat

tek favoritja a műfajtól, helyszíntől független zenehallgatás. Egy éven belül szinte mindegyükkel előfordult, és túlnyomó többségük heti egy alkalomnál gyakoribb zenehallgatásról számolt be. Mindössze 2% állította, hogy havonta egyszer sem hallgat zenét szabadidejében. Joggal feltételezhetjük, hogy a nagyarányú zenehallgatás a háttérzenét is jelenti.

Egy éven belüli újságolvasásról a minta 97 százaléka számolt be. A megkérdezettek négyötödénél ez heti egy alkalomnál gyakoribb időtöltés, és csak 2 százalékuknál tartozik a havi rendszerességűnél ritkább tevékenységek sorába.

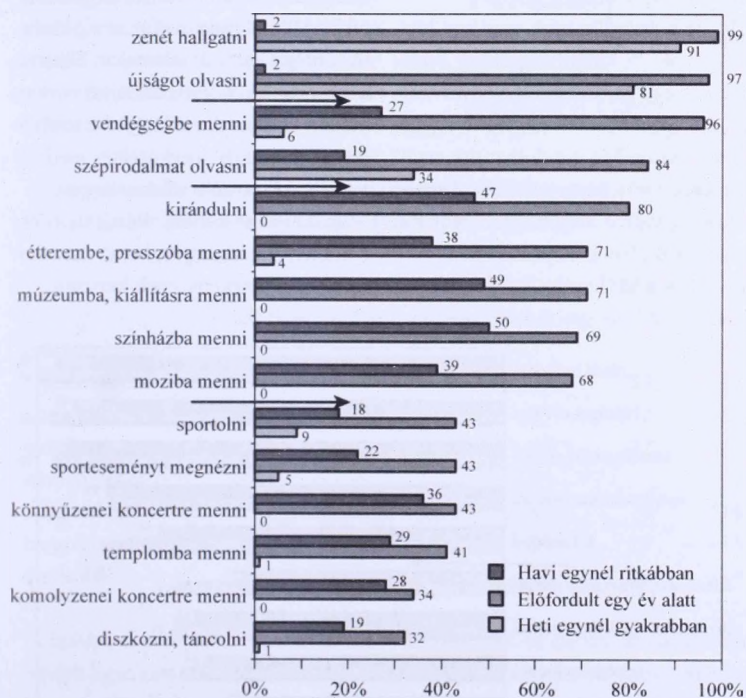
E két időtöltésről állíthatjuk, hogy szinte mindenkire jellemző, és közel

rokoni, baráti kapcsolata, akit otthonában is meglátogat. Az ilyen vendégjárás már korántsem olyan gyakoriságú, mint a két előző időtöltés, hiszen az érintetteknek több mint fele a heti egy és a havi egy alkalom közöttinek jellemezte.

A szépirodalmat olvasó 84 százalék gyakorisági adatait szemlélve azt kell mondanunk, hogy az olvasás a megkérdezettek legnagyobb alcsoportjában (34%) a nagy rendszerességű tevékenységekhez tartozik. Ritkán olvas 19%, és közepes gyakorisággal a fennmaradó 31 százalékuk. A gyakorisági adatok markáns változása miatt

Kétharmad feletti az egy éven belül étteremben, presszóban megfordult megkérdezettek aránya. Ezt sem tekinthetjük az így válaszolók jellegzetes időtöltésének, hiszen többségük havi egy alkalomnál ritkábban tér be ezekre a helyekre. Mindössze 4% állította, hogy hetente többször is felkeres ilyen vendéglátóhelyet.

Éppen 71% volt az egy éven belül múzeumot, kiállítást látogatók aránya is. Ha a gyakorisági adatokra is figyelünk, akkor azt kell mondanunk, hogy e tevékenység kevésbé jellemző, hiszen magasabb a ritka előfordulást jelzők aránya, és nagy gyakorisággal senki sem töltötte így az idejét.

40. ábra. Szabadidejében megtette az utóbbi egy év alatt, és ezen belül a ritka, ill. a gyakori előfordulás aránya (%), N=600

mindennapi tevékenység, hiszen az érintetteknek több mint fele a heti előfordulásnál gyakoribbnak jellemezte. Közbeszúrt nyíllal jeleztük, hogy a sorozat további részei más jellegűek.

A mintába tartozók előszeretettel járnak vendégségbe is, ami azt jelzi, hogy szinte mindegyüknek van olyan

itt kellett újabb elvlasztó nyilat beszúrnunk.

A közkedveltnak jellemzett kirándulás – 80% volt egy éven belül – már korántsem tekinthető nagy rendszerességű időtöltésnek, hiszen az érintettek többsége (47%) havi egynél ritkábban jelezte, és senki sem számolt be heti több kirándulásról.

43

K É K

Színházi előadásra is kétharmad felett jutottak el egy éven belül. Éppen a minta 50 százalékánál ez az időtöltés a ritka tevékenységekhez tartozik, és senki sem állította, hogy nagy gyakorisággal járt színházba az utóbbi évben.

Szinte ugyanilyen (68%) a moziba járók súlya, viszont a színházba járóknál kevesebben sorolták ritka tevékenységeik közé. Nagy gyakorisággal a megkérdezettek egyike sem jár moziba. Azt mondhatjuk, hogy a mozilátogatás jellemzőbb tevékenységük, mint a színházjárás.

A megkérdezettek ettől kezdődően minden időtöltést 50% alatti arányban jelölték meg. Részben ez a váltás, részben a gyakorisági arányok indokolták az újabb cezúrát.

Mindössze 43% állította, hogy egy éven belül aktívan sportolt volna. Jellemzőnek a havi egynél ritkább gyakoriságot találtuk, egytized alatti a

hetente többször sportolók súlya, és köztes mértékű a közepes gyakoriságról számot adók aránya.

A sportesemények megtekintése ugyanilyen súlyú, viszont magasabb a ritka és alacsonyabb a gyakori előfordulás aránya. Ez az időtöltés kevésbé jellemzi a megkérdezetteket, mint az aktív sport.

Az előző két időtöltéssel éppen azonos előfordulási arány mellett is hátrább kellett sorolnunk a könnyűzenei koncertek látogatását. A 43 százalékos előfordulást többnyire ritka tevékenységnek jellemezték, és senki sem állította, hogy hetente többször töltené így szabadideje egy részét.

Intézményhasználat

zentálja.³¹ Az 1996.-ban vizsgált 21 tevékenységnél a mi sorozatunk hat elemmel rövidebb, így összehasonlító ábránk 15 tevékenységet tartalmaz:

Egy beszűrt nyíl választja el az általunk leggyakoribbnak talált öt tevékenységet a továbbiaktól. Eddig nincs érdemi eltérés a két felvétel eredményei között. A sorozat következő tíz tagjából az étterembe járók, a mozilátogatók és a sporteseményt megnézők arányában látható számottevő különbség. Mindháromnál a XIII. kerületben élők javára. Együttvéve 12 tevékenységnél olyan közeliek az adatok, hogy joggal állíthatjuk, az eredményeket a hasonlóságok határozzák meg.

Itt nem spórolhatunk meg egy kitérőt. Nyolc év különbséggel egy budapesti és egy városrészezt érvényes vizsgálat eredményeinek nagyfokú egybeesését láttuk. Mit gondolhatunk erről? Elsőként azt, hogy a XIII. kerület lakosságának tagoltsága inkább hasonlít Budapest népességéhez, mint a II. vagy a VI. kerület külön-külön is

sajátos népessége. Továbbá feltehető, hogy a vizsgált tevékenységek eléggé mélyen kötődnek az emberek lassan változó tevékenységszerkezetéhez.

És azt is joggal gondolhatjuk, hogy az ilyen karakterű kérdésekre a feltételezett elvárásokhoz igazodni kívánó válaszok aránya meglehetősen stabil a lakosság körében. Utóbbi miatt az eredményeket érdemes óvatosan fogadni. Ezt az óvatosságot indokolja egy másik adatsor. Tizenkét tevékenységnél nem azok gyakoriságáról, hanem a legutolsó, helyszínhez kötött konkrét alkalomról kérdeztünk, „Mikor járt utoljára...” bevezetéssel. Az egy évig összegzett válaszok aránya a mindkét sorozatban szereplő időtöltések esetében mindig alacsonyabb volt, mint amikor az általánosabb, „Milyen gyakran szokott...” kezdetű kérdésre kértünk válaszokat. Ebben is a Szonda Ipsos megoldásaival azonos módon jártunk el. Az 1996. évi felvételen is a konkrét megközelítés eredményezett alacsonyabb válaszarányokat.

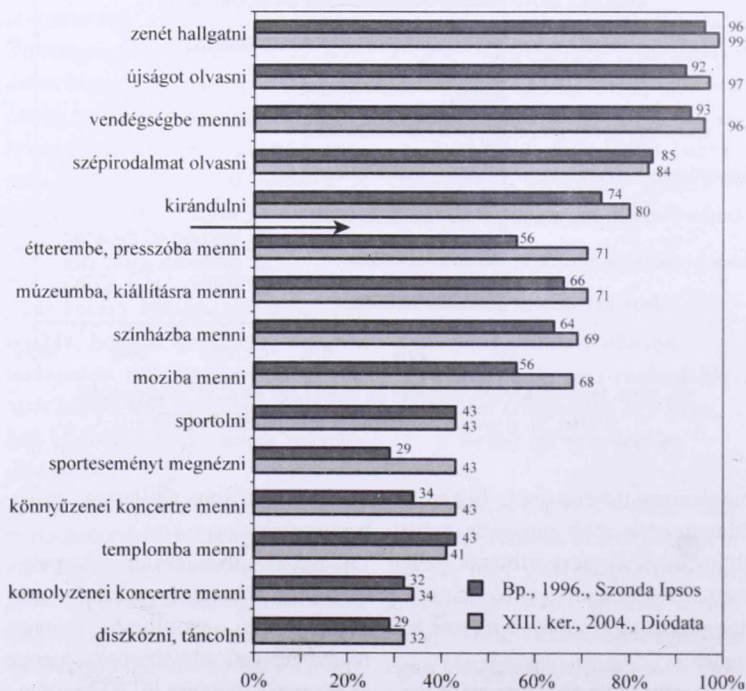
Elsőként a kétféle kérdésfeltevés eredményeit mutatjuk be az összehasonlítható tevékenységek kapcsán:

Még kevesebben (41%) mentek templomba az utóbbi évben. Javarást ritkán fordultak meg valamelyik egyház szentélyében, csupán egy százalék állította, hogy heti egy alkalomnál gyakoribb templomjáró lenne.

Komolyzenei koncerten 34 % vett részt, túlnyomó többségük havi egy alkalomnál ritkábban. Senki sem állította, hogy nagy gyakorisággal járna hangversenyre.

Diszkózni, táncolni a megkérdezettek 32 százaléka ment el az utóbbi évben. Nagyrésztük ritkán töltötte így szabadidejét, hetente több alkalomról csak 1% számolt be.

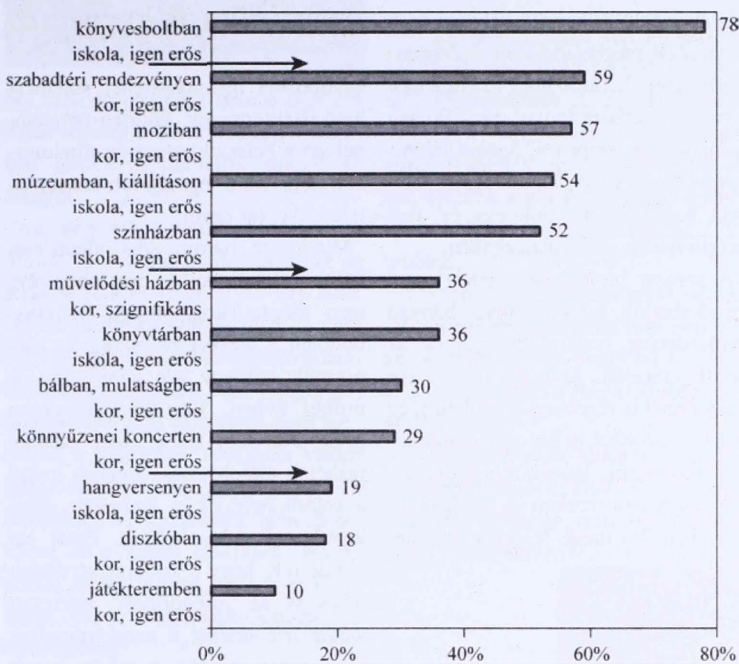
A felvételen figyelemmel kísért tevékenységeket úgy választottuk ki, hogy adataink egybevethetőek legyenek a Szonda Ipsos 1996. évi kutatása eredményeivel. Az 1996. évi kutatás 1500 személy megkérdezésével készült, és a Budapesten élő 14 éven felüli magyar állampolgárokat repre-

41. ábra. Szabadidejében megtette az utóbbi egy év alatt a Szonda Ipsos 1996. évi budapesti, ill. a Diódata 2004. évi XIII. kerületi kutatásában (% N=1500, ill. 600)

A két kutatás adatai egybehangzóan bizonyítják, hogy a konkrét kérdésfeltevés a megkérdezetteket mértéktartóbb válaszadásra sarkallta. A tevékenységek gyakoriságáról megismert adatok árnyaltabb vizsgálatát nem tartjuk indokoltnak. Ugyanis joggal tarthatunk attól, hogy alacsony megbízhatóságú eredmények látszólag precíz, valójában viszont szemfényvesztő értelmezésére ragadtatnánk magunkat. A bemutatott adatok alapján megbízhatóbbnak tartjuk a legutóbbi előforduláshoz kapcsolódó, mértéktartónak talált válaszokat.

Ezzel a megközelítéssel tizenkét kulturális tevékenységhez tartozó helyszínről kérdeztük meg, hogy mikor fordultak meg ott nézőként, látogatóként vagy vásárlóként. Összegeztük az egy évig terjedő válaszokat és az így kapott eredményeket tekintettük a további adatfeldolgozás kiindulópontjának.

42. ábra. Legfeljebb egy éve járt ezeken a helyeken nézőként, látogatóként, vásárlóként és a változó, amelyikkel a legerősebb szignifikanciaszintű kapcsolata van (% , N=600)

Egy éven belül előfordult a gyakoriság és az utolsó alkalom felől is közelítő kérdések esetében (% , N = Szonda 1500, ill. Diódata 600)

	Szonda			Diódata		
	gyakoriság	utoljára	eltérés	gyakoriság	utoljára	eltérés
múzeumban,						
kiállításon	66	54	-12	71	54	-17
színházban	64	50	-14	69	52	-17
moziban	56	47	-9	68	57	-11
könnyűzenei						
koncerten	34	23	-9	43	29	-14
hangversenyen	32	20	-12	34	19	-15
diszkóban	29	19	-10	32	18	-14

Elsőként az éven belüli előfordulás sorrendjét figyeltük, majd ezt követően arra koncentráltunk, hogy mely változókkal találtuk erős kapcsolatúnak a válaszarányokat. Úgy láttuk, hogy öt olyan keresztkapcsolat van, amelyek a tizenöt helyszín éven belüli felkeresését jelentősen befolyásolják. Természetesen helyszínenként és változónként eltérő mértékű hatásokat láttunk. Mindegyikük értelmezése meghaladná a fogyaszthatóság határát, ezért szükségesnek tartottuk az egyes helyszínekhez legerősebben kapcsolódó változók megkeresését. Az öt figyelembe vett változó az alminta, a

településrész, az életkor, az iskolázottság és a foglalkozás. Szokás szerint most is a többváltozós regresszió-elemzés alapján döntöttünk. Minden helyszín esetében egyetlen változó hatására figyelünk. Arra, amely a többváltozós elemzés szerint a legfontosabbnak bizonyult.

A továbbiakban ezt az eljárásmodot követjük az eredmények bemutatásában, értelmezésében.

Az összképet áttekintő diagramon (42. ábra) a legmagasabb válaszaránytól haladunk a ritkán előforduló szabadidős helyszínek felé. A függőleges tengelyen követhető megnevezések

alatti sorban megadjuk azt a változót, amelynek keresztkapcsolatát is értelmezni fogjuk, és a kapcsolathoz tartozó szignifikanciaszintet.

Így a 42. ábra nem csak a szabadidős tevékenységek, kulturális színhelyek egy éven belüli igénybevételének sorrendjében igazít el, de jelzi a részletes értelmezés irányát, indokát is.

A válaszok alapján kialakult preferencia sort három helyen tagoltuk közbeszűrt nyilakkal. Az első a megkérdezettek negyötöde által egy éven belül látogatott könyvesboltokat választja el azoktól a helyszínektől, amelyeken a mintához tartozók felénél többen megfordultak. Ezek a szabadtéri rendezvények, a mozik, a múzeumok-kiállítások és a színházak.

A harmadik sávba tartoznak egyharmad körüli arányokkal a művelődési házak, a könyvtárak, a bálók-multságok és a könnyűzenei koncertek. Végül a megkérdezettek egyötödénél szűkebb kör járt hangversenyen, diszkóban és játéktérben a felvételt megelőző egy év során.

A szabadidős szolgáltatásokhoz, kulturális termékekhez kapcsolódó piac

egy éven belül felkeresett helyszíneinek tagoltságát megragadó sávok szerkezetére úgy tekinthetünk, hogy az eligazítást nyújt a szabadidőipar praktikus igénybe vett terepeiről. Azokat tekintjük egy-egy figyelemmel kísért helyszín használóinak, akik egy év alatt megfordultak azok valamelyikén.

A sorozat bármely eleménél joggal gondolhatjuk, hogy a hiányzó hányad gyakorlatilag nem veszi igénybe az adott terepeket. Akik két-három éve vagy ennél is régebben fordultak meg valahol, azokkal nehéz úgy számolni, hogy ők nézők, látogatók vagy vásárlók lennének ezeken a szolgáltatási helyeken. Ha mégis felkeresnék vala-

egyzednyi igénybevétellel jellemezhető játéktérre. Minden helyszínenél azt a keresztkapcsolatot értelmezzük, amelyek a legnagyobb csoportlétszámokkal járnak együtt.

Mindössze három adat kiemelését láttuk indokoltnak. Az egészében véve igen magas látogatottságú könyvesboltokat a legkevésbé iskolázott csoportnak mintegy fele kereste fel az utóbbi évben. Körükben kiugróan gyakori a nem tudja, nem válaszol reakciók előfordulása, amelyet joggal a valódi helyzetkép lepezését célzó kísérletnek tekinthetünk. Erről azt gondoljuk, hogy a konkrét kérdésfeltevés is az „illendőnek” tétélezett válasz felé terelné a megkérdezettek egy részét, amely azonban hamis lenne, így a dilemmát a nem tudom, nem szeretnék válaszolni lehetőségekkel oldották fel.

A főiskolát, egyetemet végzett alcsoportból egy éven belül szinte mindenki járt vásárlóként könyvesboltban. A praktikus nem volt értelmű korábbi időpontokat ebben a csoportban elvéve jelölték meg, és körükben alig akadtunk válaszképtelen megkérdezettre.

Együttvéve azt látjuk, hogy az iskolázottság markáns módon széthúzza a könyvesboltok használatát.

Az utolsó valódi válaszoszlop ebben az esetben a soha, hiszen a nem tudja, nem válaszolt néhány százaléknyi előfordulását egészében és egy alcsoport kivételével véletlennek kell tekintnünk. A szélső értékek diagonális elrendeződése azt jelzi, hogy az életkorban előrehaladva jellegzetesen csökken azok aránya, akik az utóbbi évben résztvettek valamilyen szabadidő programon, és ezzel párhuzamosan mind nagyobb azok súlya, akik soha nem mentek el ilyen rendezvényre.

Azt mondhatjuk, hogy a szabadidő rendezvények inkább a fiatalabb évszámúak programjai. És tegyük hozzá, az életkori kirekesztés nem a gyakran ingyenes szabadidő rendezvényeken éri el a csúcspontját. A legidősebbek sokszor „csupán” a kevésbé komfortos körülmények miatt maradnak távol ezektől a programoktól. A tipikusan belépőjegyes mozielőadások esetében a most látott tendencia sokkal erősebben érvényesül:

A mozi esetében az időskorúak távolmaradását jelző, szélső értékek miatt kiemelt adatok egy oszloppal közelebb kerülnek a ténylegesen

46

K É K

melyiket, azt bátran tekinthetjük olyan kivételnek, amely nem írja felül a kialakult megszokásokat. Pontosabban: a „nem szokásokat”. Ez alatt elsősorban azt értjük, hogy az éven túli alkalmak szokatlan voltak miatt, nem teszik lehetővé a figyelt helyszínek otthonos használatát. A lehetséges élmények, megszerezhető termékek, szolgáltatások önfeledt igénybevétele helyett feladatot kell megoldania a véletlenül betérő embernek, és ez kevésbé bátorítja a visszatérésre.

Ez a kép természetesen minden helyszínnél a minta egészére vonatkozik. A terepek neve alatt mindenütt megadtuk, hogy melyik változó bontja olyan alcsoportokra a megkérdezetteket, amelyeknél egymástól jellegzetesen eltérő igénybevételi arányokra számíthatunk. Ezeket a csoportlétszámokat most kell számbavennünk. Az egészében leggyakoribb éven belüli használatról haladunk a mindössze

25. táblázat. Vásárlóként járt könyvesboltban, iskolai végzettség szerint (% , N = 589)³²

	1 éven belül	2-3 éve régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ	
8 általánosig	51	13	18	6	12	100
szakmunkásképző	68	7	18	4	3	100
középiskola	84	3	9	2	2	100
főiskola-egyetem	93	–	3	3	1	100
Σ	78	5	11	3	3	100

26. táblázat. Nézőként járt szabadidő rendezvényen, életkor szerint (% , N = 600)³³

	1 éven belül	2-3 éve régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ	
30 évig	74	3	13	7	3	100
31–40 év	71	5	13	9	2	100
41–50 év	57	5	28	7	3	100
51–60 év	44	8	32	11	5	100
61–70 év	39	6	31	22	2	100
Σ	59	5	23	10	3	100

Intézményhasználat

moziba járóknak tekinthető első oszlophoz, és egy korcsoporttal több a nagyrészt kimaradóknak tekinthető kör. Az egy éven belüli mozilátogatóknál a legfiatalabb és a legidősebb kohors esetében már több mint ötszörös az arányeltérés az ifjabbak javára. A moziba járás tipikusan a 40 évnél nem idősebbekre jellemző, és 60 év felett alig fordul elő.

Ebben feltételezhetően nem csak a belépődíjak jelentenek korlátokat az időskorúak számára. Adatainkban nagy valószínűséggel megjelenik annak a változásnak a hatása is, amely a hagyományos filmszínházakat felváltó, multiplex mozitermek műsorával mind általánosabb lett. A válaszok ugyanis azt jelzik, hogy „régebben” a most 50 feletti még jelentős arányban voltak moziban. Nagyobb tévedés kockázata nélkül állíthatjuk, hogy a mozik műsorán nagyítóval is alig találhatunk izlésükkel, érdeklődésükkel találkozó filmeket azok, akik néhány évtizeddel ezelőtt szocializálódtak egyfajta filmkultúrához.

A múzeumok, kiállítások látogatása esetében az alig iskolázottak és a felsőfokú végzettségűek adatainak többségét az átlagtól számított jelentős eltérések miatt emeltük ki. Akik iskoláikat a szakmunkásképzővel fejezték

be, azok az egy éven belüli, és a 2-3 évnél régebbi múzeumlátogatás adataival térnek el markáns módon az átlagtól.

Az alig iskolázottak körében (a minta 15 százaléka ide tartozik) az átlag felét sem teszi ki az egy éven belül múzeumban járók súlya, és a felsőfokon iskolázottak megfelelő adatának csupán negyedét. Már kifejtettük, hogy az éven túli válaszokat nem tartjuk a kulturális helyszínek valódi igénybevételét jelző adatnak. Ennek indikátora a nagyarányú nem tudja válasz és a válasz elhárítása, hiszen ezeket az illendőnek képelt gyakorlatlótól eltérő helyzetük leplezésére választhatják.

Csak kevéssel jobb a szakmunkás képzettségűek csoportjában megismert kép. Körükben nem éri el az egyharmadot az éven belüli múzeumlátogatók aránya. A többiek nem tekinthetjük valódi múzeum, kiállítás látogatóknak.

A középfokú végzettségűek átlag közeli válaszokat adtak, míg a felsőfokon iskolázottak között alig találunk egy évnél régebbi múzeumjárásra utaló válaszokat.

Az így jellemezhető kép korántsem az iskolai végzettség szerint legtagoltabb eredményünk. A színházi előadások és a hangversenyek látogatásánál is élesebb törésvonalak jellemzik. Nézzük a globális sorrend következő helyszínét, a színházakat (29. táblázat).

A kiemelt cellák szerkezete olyan, mint a múzeumlátogatás esetében, de az arányeltérések nagyobbak. Mit jeleztünk ezekkel a megkülönböztetésekkel?

A legfeljebb nyolc általánost végeztek csoportjában az általában jellemző aránynak kevesebb, mint egyharmada fordult meg színházban az utóbbi év

47

K É K

27. táblázat. Nézőként járt moziban, életkor szerint (%), N = 600³⁴

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
30 évig	84	8	6	1	1	100
31-40 év	73	11	12	4	-	100
41-50 év	53	16	23	7	1	100
51-60 év	42	9	43	5	1	100
61-70 év	16	14	58	10	2	100
Σ	57	11	26	5	1	100

28. táblázat. Nézőként járt múzeumban, kiállításon iskolai végzettség szerint (%), N = 589³⁵

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
8 általánosig	21	8	43	22	6	100
szakmunkásképző	30	12	45	12	1	100
középiskola	61	16	20	2	1	100
főiskola28egyetem	85	6	7	1	1	100
Σ	54	12	25	7	2	100

során. A legmagasabban iskolázottak körében öt és fél az azonos válaszok szorzója. Az átlagnak közel kétszerese a 2-3 évnél régebben és több mint háromszorosa a soha válaszok súlya. A 6% nem tudja, nem válaszol ismét a „finom” torzítás eszköze. Azt mondhatjuk, hogy nem tartozik az iskolázatlanok rutinjai közé a színházba járás.

A szakmunkás végzettségűeknek alig harmadrésze járt színházban egy éven belül és domináns válaszuk 2-3 évnél régebbi színházlátogatásra utal. Ezt az alcsoportot inkább egykori színházlátogatóknak kell tekintenünk, csak egy szűk körük gyakorlatában maradt fenn a színházi előadások megtekintése.

A középiskolát végeztek színházba járását a múzeumokhoz hasonlóan átlag körüli válaszok jellemzik, és a legiskolázottabb csoportból hozzávetőleg csak minden hatodik megkérdezett nem járt egy éven belül színházi előadáson.

A művelődési házak látogatása az életkorhoz kapcsolódik a legerősebben (30. táblázat).

Táblázatunkban négy cella tartalmát kellett kiemeléssel megjelölnünk. Jellemzően nem a szélső életkori csoportok válaszaiból, hanem a 31–40 évesek, ill. az 51–60 évesek csoportjainál. A további kohorsok esetében egyik válasznál sem találtunk az átlagtól jelentősen eltérő arányokat. A legutóbbi művelődési ház látogatásról szóló válaszok egészében nem adnak annyira polarizált összképet, mint amilyenekkel eddig találtunk. Az életkor és a válaszok tagoltsága közötti kapcsolat nem is olyan erősen szignifikáns, mint más esetekben.

Az mindenesetre egyértelmű, hogy az 50 év felettiek érdemi mértékben kisebb súllyal említettek éven belül felkeresett művelődési házakat, mint a minta fiatalabb korcsoportjai. Ugyanakkor az is tény, hogy nem találtunk olyan merev „életkori gettóval”, mint más helyszíneknél. Úgy gondoljuk ennek a puhább életkori küszöbnek a hátterében az áll, hogy a többi figyelemmel kísért kulturális helyszín többnyire egy-egy sajátos tevékenységhez, művészeti ághoz kapcsolódik, a művelődési házak viszont – kiterjedt kínálatuk révén – képesek eltérő érdeklődésű, többféle életkorú látogató igényeinek megfelelni. Azt már dolgozatunk korábbi részeiben láthattuk, hogy azok az intézmények, amelyek döntően egy-egy sajátos tevékenységre, vagy valamely sajátos közönség ellátására szerveződnek, szűkebb körben ismertek, látogatottak, mint a szélesebb működésű házak.

Nézőként járt színházban, iskolai végzettség szerint (% , N = 589)³⁶

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
8 általánosig	15	12	49	18	6	100
szakmunkásképző	30	20	43	6	1	100
középfiskola	58	20	19	2	1	100
főiskola-egyetem	83	8	7	1	1	100
Σ	52	16	26	5	1	

29. táblázat

Látogatóként járt művelődési házban, életkor szerint (% , N = 600)³⁷

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
30 évig	36	10	35	15	4	100
31–40 év	51	10	24	10	5	100
41–50 év	40	11	37	9	3	100
51–60 év	23	13	43	14	7	100
61–70 év	28	15	33	18	6	100
Σ	36	11	35	13	5	100

30. táblázat

Járt könyvtárban, iskolai végzettség szerint (% , N = 589)³⁸

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
8 általánosig	14	5	51	25	5	100
szakmunkásképző	22	5	53	18	2	100
középfiskola	40	9	34	14	3	100
főiskola-egyetem	54	9	26	11	–	100
Σ	36	8	38	16	2	100

31. táblázat

A globális sorozatban azonos említési arányú könyvtárakat a soha válaszok magasabb előfordulása miatt soroltuk a művelődési házak utáni helyre. A válaszokat az iskolai végzettség szerinti keresztkapcsolatban találtuk a leginkább tagoltnak (31. táblázat)

Az alig és a legmagasabban iskolázottak három-három adatát jelöltük kiemeléssel. A szélső értékek a 2-3 évnél régebbi könyvtárlátogatás és a soha válaszok azonos irányú csökkenése miatt kétszeresen is átlós elrendeződést mutattak. A felsőfokú végzettségűek és a legfeljebb nyolc általánost végzetek éven belüli könyvtárlátogatásai között közel négyszeres az arányeltérés. A szakmunkás végzettségűeknél kiemelt két adat azt jelzi, hogy ez a csoport a könyvtárakat szinte ugyanolyan kevésbé használja, mint az alig iskolázottak. A középfiskolai vég-

zettségűek átlag közeli válaszaik nem mutatnak sajátos könyvtárhasználatot. Azt kell mondanunk, hogy rutinos könyvtárhasználókká döntően a felsőfokon iskolázottak váltak. Úgy gondoljuk, éppen emiatt hiányzanak válaszaik szerkezetéből a tipikusan kiterőnek értelmezhető válaszok.

A bálók, mulatságok látogatása életkor szerint tagolódott a legerősebben (32. táblázat).

A kiemelt cellatartalmak alapján sorozatunk egyik „legtisztább” tagolódású válasz-szerkezetére figyelhetünk. A szélső értékek diagonálisan rendeződnek el, viszont a soha válaszok praktikus azonos arányokat mutatnak. A bálók, mulatságok látogatása egyértelműen a legfiatalabbak kedvelt időtöltése, és a legidősebbek maradnak távol a leggyakrabban ezektől a szórakozási alkalmaktól. A 2-3 évnél

Intézményhasználat

régebben válaszok ezzel homlokegyenest ellenkező tendenciát mutatnak. A legtrikábban a fiatalabbak, a legtöbbször a legidősebbek választottak így. A válaszok ilyen elrendeződése félreérthetetlenül jelzi, hogy az életkorban előrehaladva mind kevesebben éreznek készletetést a táncos, mulató időtöltésre.

A soha válaszok nagy stabilitása azt jelzi, hogy a vizsgált korcsoportok mindegyikében, hozzávetőleg azonos súlyú (volt) a bálók, mulatságok iránt közömbös megkérdezettek aránya.

A könnyűzenei koncertek esetében szintén erősen életkor függő válaszok-találkoztunk (33. táblázat).

Kiemeléseink több tendenciát is jeleznek. Az életkorban előrehaladva mind kevesebben számoltak be aktuális könnyűzenei érdeklődésre utaló, egy éven belüli koncert tapasztalatról.

A 2-3 évnél régebben válaszok közül a legfiatalabbak átlagnál lényegesen alacsonyabb válaszaránya jelzi, hogy ennek a korcsoportnak csak kis részéről mondhatjuk, hogy egykor járt ilyen programokra, de már lemondott a könnyűzenei koncertek látogatásáról. Az idősebb kohorsókban az átlagot meghaladó, de nem kimagasló arányú válaszok jelzik, hogy jelentős hányaduk korábban nyitott volt az ilyen programokra, de mostanában már a nosztalgia sem viszi el őket a koncertekre.

Végül a legidősebb korcsoport, átlagot nagymértékben meghaladó soha válaszaire kell figyelni. Azt jelezzik, hogy hol húzódik az a választóvonal, amely a könnyűzenei együttesek koncertjeinek gyakorivá válása előtt ifjú-

korukat élő generációkat elválasztja az utánuk érkezettektől. A ma 60 év feletiek abszolút többségének korábban sem volt készletése (vagy alkalma) könnyűzenei koncertek látogatására.

A hangversenyek látogatása erőteljesen az iskolázottsághoz kapcsolódik (34. táblázat).

A hangverseny látogatások kapcsán olyan válasz-szerkezetet ismertünk meg, amely az iskolázottság szerepét teszi átláthatóvá. Kiemeléseink ezt az átláthatóságot szolgálják.

Az átlagtól nagymértékben eltérő adatok három csoport poláris válaszi-
ra utalnak. A kevésbé iskolázott csoportokban alig találunk éven belüli

32. táblázat. Járt bálban, mulatságban, életkor szerint (% , N = 600)³⁹

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
30 évig	41	11	24	23	1	100
31-40 év	37	7	28	24	4	100
41-50 év	35	2	42	19	2	100
51-60 év	19	5	49	23	4	100
61-70 év	10	5	52	29	4	100
Σ	30	6	38	23	3	100

33. táblázat. Járt könnyűzenei koncerten, életkor szerint (% , N = 600)⁴⁰

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
30 évig	56	8	15	20	1	100
31-40 év	35	11	37	17	-	100
41-50 év	27	6	44	22	1	100
51-60 év	11	4	42	40	3	100
61-70 év	3	5	36	56	-	100
Σ	29	7	34	29	1	100

34. táblázat. Járt hangversenyen, iskolai végzettség szerint (% , N = 589)⁴¹

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja, n. válaszolt	Σ
8 általánosig	2	1	9	86	2	100
szakmunkásképző	2	3	27	65	3	100
középiskola	17	5	37	39	2	100
főiskola-egyetem	44	9	24	21	2	100
Σ	19	5	28	46	2	100

49

K É K

koncertlátogatót, a legfeljebb általános iskolát végzettek köréből még 2-3 évnél régebben is csak elvétve fordultak meg hangversenyen. E két csoport domináns többsége életében egyszer sem járt koncerten.

A középiskolai végzettségűeknek egyetlen kategória adatait sem kellett kiemelniük, mert itt találtak az átlaghoz legközelebbi válaszmegoszlást.

A felsőfokon iskolázottak körében az éven belüli hangverseny látogatások jóval meghaladták az általánosan tapasztalt értéket, és a két legkevésbé iskolázott csoportnál huszonkétszer (nem tévedés, huszonkétszer) gyakrabban jártak koncerten. Közülük minden ötödik megkérdezett állította, hogy mindeddig nem járt koncertteremben. Ez lényegesen alacsonyabb a minta közel 50 százalékos átlagánál.

Egészében véve azt kell mondanunk, hogy a koncertlátogatás ízig-vérig sajátos réteggaléria része, legjobban a

Intézményhasználat

magasan iskolázottak szokásrendszerébe illeszkedő szabadidős tevékenység.

A sorozat következő tagját, a diszkókat életkor szerint látogatták a legnagyobb eltérésekkel (35. táblázat).

Kiemeléseink a 41–50 éves korcsoport kivételével minden alcsoportban két-két választ érintenek. A legfiatalabbak az átlagosnál közel háromszor gyakrabban jártak diszkóban egy éven belül és az összképre jellemző értéknek a felét sem érte el soha válaszaik aránya. Az e körbe tartozókat tekinthetjük a diszkók aktuális közönségének. A következő kohors esetében kimagasló a 2–3 évnél régebben és jóval átlag alatti a soha válaszok súlya.

50

KÉK

Emiatt a 31–40 évesekre már csak egykori diszkó látogatóként tekinthetünk, akiknek már csak kevesebb, mint ötödrésze fordult meg egy éven belül korábban kedvelt időöltése valamelyik helyszínén.

A középgeneráció válaszai egyetlen esetben nem tértek el említésre méltó mértékben az átlagostól. Az 50 év felettiek két csoportjában együtt is csak elvéve akadtunk egy éven belüli válaszra, viszont mindkét csoportban igen magas a soha nem járt diszkóban válaszok aránya. Meg kell jegyeznünk, hogy amikor ifjúi éveikben jártak, hazánkban elvéve találhattak ilyen szórakozóhelyet.

A figyelemmel kísért szabadidős helyszínek sorában a legkevesebben a játéktérmet látogatták. A válaszokat itt is az életkor mentén érdemes szemügyre vennünk (36. táblázat).

Kiemeléseink a játéktérmet látogatójának erősen életkorhoz kapcsolódó

gyakorlatára irányítják a figyelmünket. Az egészében kevesek által említett játéktérmetben egy éven belül az átlagos 10 százaléknak közel kétszerese fordult meg a legfiatalabbak köréből. A többi korcsoportnál nem látunk számottevő eltéréseket.

A másik fontos tendenciát a soha válaszok jellegzetes eltéréseiben követhetjük nyomon. Az egészében is domináns (83%) választ az életkor mentén szinte következetesen emelkedő arányok jellemzik. A népszerűnek nem mondható játéktérmet az idősebb korcsoportokból már csak elvétve látogatták.

Együttvéve azt kell mondanunk, hogy a szabadidős szokásokhoz kötődő, tizenkét figyelemmel kísért terepet a megkérdezettek két, hagyományosan „kemény” szocio-demográfiai változó, az életkor és az iskolázottság szerint eltérő módon vették vagy nem vették igénybe. Ezek a tapasztalatok egybecsengenek az 1996. és a 2003. évi, már hivatkozott kutatások eredményeivel. A településtípus szerinti eltérések vizsgálatát kutatásunk lokális jellege eleve kizárta.

Dolgozatunkban korábban már elemeztük, hogy a helyi intézményekhez fűződő viszonyt gyakran másfajta változók, a kérdezettek lakóhelyét jelentő településrész és a lokális beágyazottság (helyi családi előzmények) jelentősen befolyásolják.

Megítélésünk szerint ez a különbség a szabadidős terek igénybevételének helyhez kevéssé kötött, és a helyi intézmények lokalitásba ágyazott természetéből adódik.

Eddig bemutatott eredményeink a figyelemmel kísért terek igénybevételét egymástól elszigetelve kezelték. A terepenként más-más változó hatását értelmező elemzés után befejezésként egy szintetizáló mutató használatával azt kell áttekintenünk, hogy milyen széles körben fejt ki hatását a két megkülönböztetett fontosságúnak talált változó. Ennek érdekében súlyozott átlagot (x) számítottunk a lehetséges tizenkét helyszín egy éven belüli igénybevételéről. Ez elvben 0 és 12 közötti értékeket vehet fel, és azt jelzi, hogy a megkérdezettek vagy egy-egy csoportjuk tagjai egy év alatt a szabadidős szokásokhoz kapcsolódó, és eddig elkülönítve szemlélt terek közül hányat kerestek fel nézőként,

35. táblázat. Járt diszkóban, életkor szerint (% , N = 600)⁴²

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja,	Σ
	n. válaszolt					
30 évig	48	10	15	26	1	100
31–40 év	18	4	41	34	3	100
41–50 év	8	2	24	64	2	100
51–60 év	2	–	12	85	1	100
61–70 év	0	–	11	89	–	100
Σ	18	4	21	56	1	100

36. táblázat. Járt játéktérmetben, életkor szerint (% , N = 600)⁴³

	1 éven belül	2-3 éve	régebben	soha	n. tudja,	Σ
	n. válaszolt					
30 évig	19	1	7	71	2	100
31–40 év	14	2	9	73	2	100
41–50 év	7	3	5	84	1	100
51–60 év	3	–	1	95	1	100
61–70 év	5	–	2	93	–	100
Σ	10	1	5	83	1	100

Intézményhasználat

látogatóként vagy vásárlóként. Tömör-sége révén a megkérdezettek csoportjai-nak összehasonlítására alkalmas indi-kátor egyetlen adattal jelzi a vizsgált terepek éven belüli használatát. Arra természetesen nem alkalmas, hogy betekintést adjon a különféle terepek ismétlődő igénybevételének mértékébe, csupán a helyszínek szűk vagy széles-körü használatához ad támpontokat.

A szabadidős szokások helyszíneinek ezt a mutatóját a tömörség kedvéért **terepindexnek** nevezzük. Elsőként azt vizsgáljuk, hogy a terepindex miként alakul a megkérdezettek különböző korcsoportjai esetében (43. ábra).

Az oszlopdiagramunkon keresztül-futó vízszintes vonal az összes meg-kérdezettre jellemző, 4,77 mértékű trendet jelzi. Segítségével nem csak az egyes csoportok terepindexeit vethet-jük egybe, de érzékletessé tettük, hogy a különböző életkorúak helyszinhaszná-lata miként tér el a minta egészét jellemző, összegző értéktől.

Diagramunk plasztikusan mutatja, hogy a különböző életkorú megkérde-zettek közül a legfiatalabb korosztályt találtuk a legkedvezőbb helyzetben, és a 31–40 év közöttiek is a „napos olda-lon” vannak. A középgenerációhoz tartozókat csak egy kevéssel az átlag alatti index jellemzi. Az 50 év felettek a figyelemmel kísért kínálatnak (12 helyszín) már a harmadát sem veszik igénybe. A legidősebbek és a legfiata-labbak között több mint kétszeres eltérést találtunk.

Az egyes helyszínek elkülönített vizsgálata után még felmerülhetett az a gondolat, hogy bizonyos szabadidős szokások fiatalos jellegük miatt ritkán fordulnak elő az idősebbek kialakult rutinjaiban. Az összegző terepindex viszont arra utal, hogy az életkorban előrehaladva egyre inkább szabadidős bezártágról kell beszélnünk.

Ez a jelenség egyébként is megjele-nik a magyarországi népesség szabad-idős aktivitásában. A kultúra helyzete Magyarországon c. kötetben, amelyet a KSH Kultúrstatistikai Osztályának munkatársai készítettek így foglalják

össze az időfelhasználásról rendelke-zésre álló adatokat: „Az évtized végén a lakosság kulturális, szórakoztató tevékenységre fordítható idejének négyötödét köti le a televíziózás, videózás, egytizedét az olvasás (újság, folyóirat, könyv), és csak a maradék egytized jut az egyéb tevékenységekre, ill. rendezvénylátogatásokra.”⁴⁴

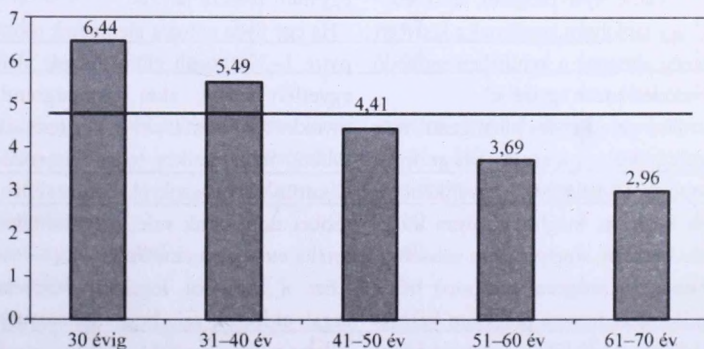
Az életkori tagoltság hatását szemlélve a fenti megállapítást azzal kell kie-gészítenünk, hogy az amúgy is csekély súlyú, házon kívüli tevékenységek a megkérdezettek fiatalabb korcsoport-jait jellemzik, az idősebbek minden bizonnyal lényegesen gyakrabban töltik idejüket otthoni szabadidős progra-mokkal. Tegyük hozzá, erről nem vol-tak kérdéseink, mindössze továbbgon-doltuk a szabadidős terepek használa-táról rendelkezésünkre álló adatokat.

Több helyszínnel is láthattuk az iskolázottság mozaikszerű hatását éven belüli terephasználatban. Mit mutatnak az összegző index értékek? (44. ábra)

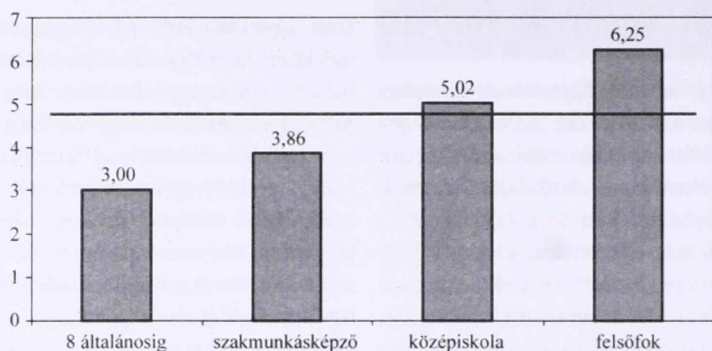
Az alig iskolázottak szabadidős szo-kásokhoz kapcsolódó terephasználata jóval szűkebb mozgástérre utal, mint a bármely más szinten iskolázott cso-portoké. Akik tanulmányaikat a szak-munkásképzővel befejezték, közel egy skálafokkal maradnak el a minta egé-szére érvényes (4,78) trendtől. A középiskolai végzettséghez kapcsolódó indexérték még alig lépi át a trendet. Az összképből valójában csak a felső-fokon iskolázottak válnak ki. A főis-

kolát, egyetemet végzettek a figyelem-mel kísért helyszínek közül, a kínálat felénél több terepen fordultak meg. Azt kell mondanunk, hogy a helyszí-nek sajátos arculatától, a hozzájuk kötődő tevékenységektől függetlenül, e csoportban találjuk a kulturális fogyasztás kedvezményezettjeit. Ők sajátították el a szabadidő felhasználás legváltozatosabb modelljeit, ők jelen-nek meg fizetőképesen a mindinkább piacként működő kulturális helyszí-neken. És tegyük hozzá, vásárlásaikk-al, művelődési szokásaikkal kultúra-teremtők is válhatnak. A feltételes mód azért indokolt, mert a szabadidős piacon további „fogyasztók” is jelen

51
K É K

43. ábra. Terepindexek az életkori csoportok szerint (x, N=600)

44. ábra. Terepindexek az iskolai végzettség szerint (x, N=589)

tásunkban azt is vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek nyitottak-e a helyi művelődési intézmények látogatására, és azok, akik erre késznek mutatkoztak,

kérdésre válaszolni, az könnyűszerrel megtehetette, hogy felidézze a nemrég látott kártya valamely részletét. Aki ebben a helyzetben azt válaszolta, hogy nincs ilyen elképzelése, annak feltétlenül elhihetjük, hogy valóban nem volt semmiféle kívánsága a kerületi házak kapcsán.

Azoknál viszont, akik megneveztek valamilyen kívánatos programot (csoportot) feltétlenül figyelnünk kellett arra, válasza előfordult-e saját almintájának programkártyáján. A kívánságát megfogalmazó 251 megkérdezettnek közel fele egyetlen választ mondott, a többség két, ill. több programot (csoportot) is megnevezett. Együttvéve több mint 450 részvétel hangzott el.

Viszonylag kevés visszatérő részlettel találkoztunk, legtöbbször két-három alkalommal ismétlődött, de igen sok volt az egyszer említett mozzanat. Ezt a válaszhalmozat tartalmi típusokba rendezni csak egyféle eredménnyel lehetett (volna). Megközelítőleg 50-70 téma, illetve tevékenység sorozatba illesztve, amellyel mi és a megrendelő egyaránt rosszul járunk.

Ha egy ilyen sorozat elemeinek többnyire 1-3% körüli előfordulását akár egyetlen sorba, akár nagyságrendi sávokba rendezzük, akkor alig teszünk többet, mint amikor teljes felsorolást készítünk a válaszokról. Pontosabban: többet dolgozunk vele, de informatív értéke ettől nem emelkedik.

Ezt a buktatót legalább részben, azzal oldottuk fel, hogy valamennyi választ négy, egymást kizáró kritérium alapján kódoltuk. Arra figyeltünk,

hogy az első kívánatosnak nevezett program (csoport) előfordult-e a megkérdezett saját almintájának intézményében, egy másik, kerületi ház programjai között, esetleg egyikben sem a három házból.

A negyedik kategóriában az általános emelkedettségeket tartalmazó válaszokat különítettük el. Csak a példa kedvéért felidézünk két ilyen választ: „Bizonyos koncertekre, megfelelő áron.” „Az antik dolgokat bemutató programra.” A tanulmány mellékletei között szereplő programkártyák alapján átlátható, hogy a most idézett válaszokat bajos lenne egybevetni a házak kínálatával.

Elsőként azt kell áttekintnünk, hogy a megkérdezettek mekkora körének voltak elképzelései kívánatos programokról (csoportokról), illetve mekkora hányaduk állította, hogy nem tud elképzelni olyan kínálatot, amelynek kedvéért felkeresné a kerületben működő művelődési házak egyikét (45. ábra).

A megkérdezettek többsége sem korlátozás nélküli fantáziája, sem a nemrég áttekintett programkártyákból megmaradt emlékei alapján nem tudott olyan programot (csoportot) kitalálni, amelyről azt állithatta volna, hogy emiatt szívesen elmenne a kerület egyik művelődési házába. Erős négy tizedet tesz ki az elvárásaikat megfogalmazók köre. Emlékeztetőül: a megkérdezettek 36 százaléka állította, egy éven belül megfordult művelődési házában. A szándékaikat megfogalmazók aránya alig haladja meg az utóbbi éven személyes tapasztalatokat szerzők súlyát.

A közelmúlt élményei és az igények megfogalmazása között erősebb a kapcsolat, mint amit a 6 százalékos különbség sejtetni enged. Az éven belüli, ill. azon túli tapasztalatok és a megfogalmazott kívánságok keresztkapcsolatát ilyenek találtuk (37. táblázat).

A kiemelt poláris értékek átlós elrendeződése azt jelzi, hogy a közelmúltban szerzett élmények mentén gyakrabban fogalmaztak meg programkívánságokat, míg a régebbi tapasza-

52

KÉK

milyen karakterű kínálatot látnának szívesen. Tanulmányunk befejezése előtt e kérdésekre keressük a válaszokat.

Kívánság-e, amit annak hisznek a megkérdezettek?

A kérdőíves interjú utolsó tartalmi blokkját olyan kérdéssel zártuk, amely minden megkérdezett számára könnyűnek ígért: Van-e olyan program, klub, szakcsoport vagy tanfolyam, amelynek a kedvéért szívesen elmenne a kerületben működő művelődési házak egyikébe?

Amikor ez a kérdés elhangzott, már mindegyikük tucatnyi programról (csoportról) válaszolt, egyenként is több kérdésre, méghozzá olyan intézmény kapcsán, amelyet maga választott. Valamennyi program (csoport) nevét és jellemzőit hosszú percekig keresztül olvasta a kérdőívhez tartozó programkártyán. Akinek nehezebb esett e

Intézményhasználat

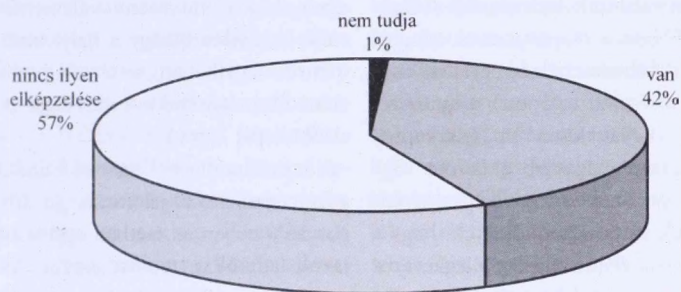
latokkal vagy azok hiányával jelentősen csökken a késztetésekről beszámoló, elvárásait megfogalmazó megkérdezettek aránya. Azt kell mondanunk, hogy a bőséges kerületi kínálat egyikének ismeretében is csak az egy éven belül művelődési házban járt 214 személynél láttunk 50% feletti mértékben megfogalmazott programigényeket. A népesség 62 százalékánál az előzetesen „sűgő” kérdőív ellenére is kétharmad

azonosság ebben a kapcsolatban igen nyomatékossá teszi.

A sokadik előfordulás okán érdemes egy bekezdésnyi kitérővel a most látott kapcsolatnál szélesebben is értelmeznünk e két iskolázottsági csoport hasonlóságát. Akár egyes tevékenységekhez kapcsolt szabadidős helyszínekről, akár művelődési

művelődés helyszíneivel kapcsolatos gyakorlatuk, megfogalmazott igényeik alapján – talán helyesebb igénytelenségről beszélünk – azonos készítésűnek tekinthetjük. Készítéseikben az a közös vonás, hogy idegenkednek a rutinokon túlmutató, a befogadáshoz saját aktivitást, vagy élményfeldolgozó erőfeszítéseket igénylő szabadidős helyzetektől. Tömören fogalmazva: kevéssé nyitottak, szabadidős gyakorlatuk és ebből adódóan elfogadott szabadidős terepeik skálája szűk, elvélve merészkednek ismeretlen helyszínekre.

A középiskolai végzettségűek csoportjánál nincs szükségünk kiemelé-

45. ábra. Van-e olyan program, amiért szívesen elmenne valamelyik házba (%), N=600

körüli az elképzelés nélküliek aránya. Mindezek alapján a hasonló tapasztalatokat, ill. hiányukat a helyi intézmények látogatását szabályozó tényezőknek kell tekintenünk. Amit korábban a lokális kötöttségek nélküli tapasztalatok ismétlést elősegítő, ill. hiányuk ismétlést fékező hatásáról írtunk, azt most a helyi intézmények esetében működés közben láthatjuk. Mindezen túl a keresztkapcsolatot egyben a legutóbbi művelődési ház látogatás válaszok kontrolljának is tekintjük.

Ennél erősebb kapcsolatokat is találtunk. Az iskolázottság a megfogalmazható késztetések létét vagy hiányát befolyásolja, a megkérdezettek kerületen belüli lakóhelye pedig az elvárások tényével, a válaszelemek számával és az első értelmezhető választómotívum jellegével is erős kapcsolatot mutat. Kezdjük az iskolázottság szerint kialakult eltérésekkel (38. táblázat).

Kiemeléseink nyomán elsőként azt kell meglátnunk, hogy a szakmunkás végzettségűeket praktikusán az alig iskolázottakkal azonos szintű elvárások jellemzik. Ezt a tendenciát már többször láthattuk, de a közel teljes

házaokról kérdeztünk, gyakran hasonló, és több alkalommal egészen közeli válaszszerkezetet találtunk. Úgy gondoljuk, hogy a hasonlóság fokát a terepek, helyszínek sajátosságai befolyásolják, és ez bennük az egyedi jelenség, míg a hasonlóság szerkezetbeli vonásait közös, lényegi mozzanatnak tekinthetjük. A hivatalosan két eltérő iskolázottságú csoportot a

37. táblázat. Van-e, amiért szívesen elmenne, a legutóbbi művelődési ház látogatás időpontja szerint (%), 570)⁴⁵

	van	nincs ilyen	nem tudja	Σ
egy éven belül	51	48	1	100
2–3 éve	38	62	–	100
régebben	40	60	–	100
soha	32	67	1	100
Σ	42	57	1	100

38. táblázat. Van-e, amiért szívesen elmenne, iskolai végzettség szerint (%), N = 589)⁴⁶

	van	nincs ilyen	nem tudja	Σ
8 általánosig	29	69	2	100
szakmunkásképző	30	69	1	100
középiskola	45	54	1	100
főiskola-egyetem	53	45	2	100
Σ	42	57	1	100

53

K É K

sekre, válaszaik átlagtól való eltérései éppen a hibahatáron mozognak.

Az általánosan jellemző válasz-szerkezetnek éppen a fordítottját látjuk a felsőfokon iskolázottak válaszáinál.

Többségüket a művelődési házakkal összefüggő igények megfogalmazása jellemzi. Nem mondhatjuk, hogy nagyrészüknél lennének program (csoport) igényei a helyi intézményekben, de a válaszok szerkezete körükben mégiscsak átbillen. Hozzávetőleg olyan mértékben mutattak elvárásokat, mint az egy éven belül, bárhol művelődési házban járt megkérdezettek.

A felsorolt programigények számában, jellegében az iskolázottság mentén nem találtunk szignifikáns adatokat. Ebben a csoportban az átlagnál jóval ritkábban érték be egyetlen kívánatos program (csoport) megnevezésével, ugyanakkor az összképnél lényegesen magasabb a három vagy több vonzónak tartott elképzelést felsorolók súlya. Elmondhatjuk, hogy a Vizafogón élőknek kellett a legkevésbé

A megkérdezettek lakóhelyének településrész szerinti csoportjai és a programigények kapcsolata mindhárom

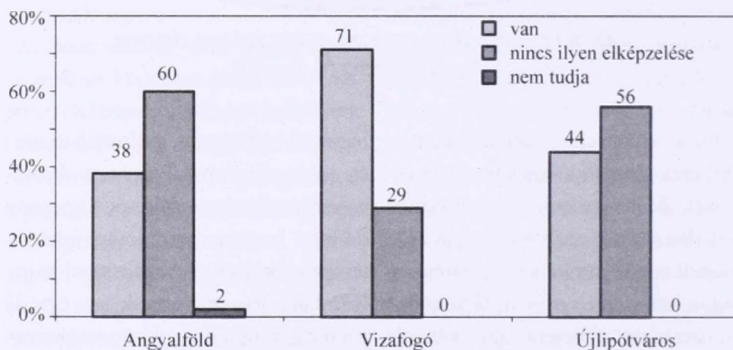
Intézményhasználat

zódhattunk, hogy a megkérdezetteknek ebben a csoportjában többnyire nem a felelősség nélküli helyzet szülte a van válaszokat. A kérdés folytatásakor az itt élők mondtak leggyakrabban több elemi válaszmozzanatot (39. táblázat).

A keresztátlázatban csak a Vizafogón lakó megkérdezettek válaszai között találtunk kiemelendő arányokat. Ebben a csoportban az átlagnál jóval ritkábban érték be egyetlen kívánatos program (csoport) megnevezésével, ugyanakkor az összképnél lényegesen magasabb a három vagy több vonzónak tartott elképzelést felsorolók súlya. Elmondhatjuk, hogy a Vizafogón élőknek kellett a legkevésbé

sítménye? Abból, amit a válaszok és a programkártyán szereplő programok (csoportok) egybevetése nyomán tapasztaltunk. Minden kívánságot meghatározó megkérdezettnél a válasz első vagy egyetlen mozzanatát jellemeztük. Arra figyeltünk, hogy mennyire támaszkodhatott az almintáját meghatározó művelődési ház programkártyájáról ismert rendezvények (csoportok) emlékképeire, válasza szerepel-e a másik két intézmény valamelyikének kínálatában, vagy a helyi intézmények egyikében sem található voltna kívánsága szerinti időtöltést. Az alábbi képet kaptuk:

A saját almintá oszlopában minden adatot kiemeléssel jelöltünk. Az átlagos 36% ebben az esetben egymástól távoli adatokat mosott egybe. Az

46. ábra. Van-e, amiért szívesen elmenne, a településrész szerint (% N=587)⁴⁷

vizsgált szempontnál jellegzetes keresztkapcsolatot mutatott:

A három településrészen élők közül az angyalföldiek az átlagnál egy kevésbé ritkábban adtak számot programigényekről. Az Újlipótvarosban élők átlag közeli válaszokat adtak, de esetükben a minimális eltérés a programigényekről szóló válaszok arányának növekedését jelentette. A különbségek hibahatár közeliek, ezért nincs módunk értelmezésükre.

A válaszok szerkezetében a valódi eltérést a Vizafogón lakó megkérdezettek csoportjánál találtuk. A megkérdezettek legszűkebb köre (6%) tekintette magát a Vizafogón élőnek, és ebben a szűk, ám magasan iskolázott, jó munkaerő-piaci pozíciókkal rendelkező csoportban fogalmazták meg a legtöbben elvárásaikat a helybeli művelődési házak programjaival kapcsolatban.

A válaszok következő elemzési szempontja kapcsán arról is meggyő-

39. táblázat. A megfogalmazott program (csoport) elvárások száma, településrész szerint (% N = 245)⁴⁸

	egy	kettő	több	Σ
Angyalföld	47	22	21	100
Vizafogó	24	28	48	100
Újlipótvaros	50	31	19	100
Σ	45	26	29	100

megegyeztetniük a fantáziájukat a kívánatos programok felsorolásához. Nagy valószínűséggel azért, mert nem a pillanat szülte válaszokat mondták el, hanem az interjú előtti is meglévő, többé-kevésbé már körülírt elvárásokat sorolhattak fel.

Miért gondoljuk, hogy válaszkészességük nem csupán az ötletezésre jobban felkészültek fogalmazási többlettelje-

Angyalföldön élők esetében fordult elő leggyakrabban, hogy a kívánság azonos volt az almintát meghatározó intézmény programkártyájáról ismerhető kínálat egyik elemével. Ilyen egybeeséseket a Vizafogón és az Újlipótvarosban élők körében jóval ritkábban találtunk.

A kívánságok és a kínálat ilyen találkozására több értelmezési lehetőséget is

Intézményhasználat

lehetővé tesz. Ha azt gondoljuk, hogy feladatunk az elégedettségre és az elégedetlenségre okot adó tények számbavétele, akkor hátradőlhetünk székkünkben, és azt mondhatjuk, hogy íme: a kívánságok jelentős része megtalálható a megkérdezettek választásával előnyben részesített vagy egy másik kerületi intézmény kínálatában.

Ha a válaszokhoz vezető interjúhelyzetet is értelmezni kívánjuk, akkor abból kell kiindulnunk, hogy a megkérdezettek – együttműködési szándékuk miatt – igyekeztek megfelelni egy feltételezett elvárásnak, jobb esetben a bizalmat ébresztő kérdezőbiztosnak kívántak kedvében járni. Legálább egy elmondható kívánság erejéig. És ebben az esetben a részletesen ismert programkártya könnyűszerrel válhatott „sügógéppé”.

Nem biztos, hogy az angyalföldiek kiemelkedően magas, saját almintában található programigényei mögött ez állt. Ez csak az egyik kézenfekvő értelmezési lehetősége annak a tapasztalatnak, hogy a gyakran egyetlen

értelmezhető válaszok arra utalnak, hogy a csoporthoz tartozók átgondolt, esetleg a megkérdezés előtt is megfogalmazódott elvárások helyett gyakran a kérdezés pillanatában rögtönöztek valamit.

A Vizafogón lakók csoportjában neveztek meg leggyakrabban olyan kívánságokat, amelyeket a kerületben működő művelődési házak egyikének kínálata sem tartalmaz. Emlékeztetőül: a csoportban kiugróan magas volt a két elemnél többet tartalmazó válasz, ennek ellenére biztosak lehetünk abban, hogy ritkán mondták el igényként az interjú korábbi szakaszából tanultakat. Ebben a körben tekinthetjük az elvárásokat leginkább előzetesen is létező igényeknek.

Egészeben véve, a felsorolt igényeket két alcsoportban is kételkedve szemlélhetjük. A Vizafogón lakók esetében lehetünk a leginkább biztosak abban, hogy a válaszok nem rögtönzések, hanem valódi elvárások megfogalmazásai.

nyesebb látogatói körükből kerülhetnek ki.

Az intézményi szerkezet és a kerület népességének viszonya

Álláspontunk megfogalmazásához elsősorban a három „nagy” intézményt a programelemző kérdésekhez kiválasztó alminták összetétele kínál alapot. Az alminták összetételében három tényező: az életkor, az iskolázottság és a foglalkozás szerint jellegzetes különbségeket ismertünk meg.

A József Attila Művelődési Központot kiválasztó 328 személyes almintát

55

K É K

A kívánatos időtöltés szerepe-e a kerületben működő művelődési házak kínálatában? (% , N = 245)⁴⁹

	saját almintájában	más házban	sehol	általános emelkedettség	Σ
Angyalföld	44	11	37	8	100
Vizafogó	24	24	40	12	100
Újlipótváros	23	23	31	23	100
Σ	36	15	36	13	100

40. táblázat

elemből álló válaszaik feltűnően magas arányban olyan igényeket tartalmaztak, amelyek almintájuk intézményének programkártyáján szerepeltek. Az viszont biztos, hogy a Vizafogón és az Újlipótvárosban élők jóval ritkább, „saját almintás” válaszai mögött jóval ritkábban működhetett a „sügógép” jelenség.

Két további kiemeléstről kell még beszélnünk. Az újlipótvárosi megkérdezettek konkrét programigények helyett feltűnően gyakran általános emelkedettségekkel válaszoltak. A hol magasróptú, hol pedig kifejtetlen, alig

E feltételezésünkben erősít meg bennünket az is, hogy korábban az átlagos 36 százalékkal szemben az itt élők 43 százaléka állította, egy éven belül megfordult művelődési házában. Körükben a korábbi tapasztalatok, a kiemelkedő arányban deklarált igények, a megfogalmazott elvárások mennyisége és a helyi kínálattal történt összehasonlítás egy irányba mutatnak. Az egybecsengő tények alapján azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek közül e településrész lakói a legutóbbiak a művelődési házak használatában, és a helyi intézmények legigé-

mindhárom metszetben igen közelinek találtunk a megkérdezettek egészeben megismert összetételhez. Ezek az adatok azt jelentik, hogy a JAMK előzetes ismerete vagy a kiválasztó kártyán megismert programok alapján ebben az almintában a kerület sajátosan tagolt népességéhez közeli megkérdezettek mutattak affinitást a ház programjaival összefüggő kérdések megválaszolására. Úgy gondoljuk, hogy kiválasztó döntéseik azt jelzik, hogy a házat vagy a kártyán talált program-szerkezetet eléggé vonzóknak tartották a programokról várható részletes interjúrészhez. Más kifejezéssel: a JAMK felelt meg leginkább ízlésüknek.

A Láng MK köré szerveződő 198 személyes almintát jellemzően idősebb, kevésbé iskolázott és a munkaerőpiacon nehezebb helyzetű megkérdezettek közül állt. Az előbbi gondolatmenetnek megfelelően a házat kivá-

lasztók döntései azt jelzik, hogy a Láng Művelődési Központ ismeretében vagy a kiválasztó kártyán talált programok alapján az almintához tartozók számára a Láng MK jobban megfelelt, mint a másik két intézmény.

Az Ifjúsági Ház programjairól kérdezhető 74 személyes alminta viszont a lakosság egészénél fiatalabb, iskolázottabb, jobb munkaerő-piaci kilátásokkal rendelkezik. Ezt a házat a megkérdezettek egészénél előnyösebb pozíciójuk tekintették számukra való intézménynek.

Mindezek nyomán úgy látjuk, hogy a kerület legnagyobb intézményéről olyan programszerkezetet kínálhatunk részletes véleményezésre, amely

Intézményhasználat

Ebből adódóan a három „nagy” kapcsán azt kell megfogalmaznunk, hogy a kerület legnagyobb intézményében a több szempontból is erősen tagolt lakosság bármely rétege megtalálhatja a kedvére való időtöltést. A Láng MK esetében arról beszélhetünk, hogy kínálatában inkább a nehezebb helyzetűek ismertek rá a maguk programjaira. Az Ifjúsági Ház viszont elsősorban a kerület lakosságának jobb helyzetű csoportjait érinti meg. Ily módon a két szélső póluson elhelyezkedők is megtalálják a nekik megfelelő intézményi kínálatot. Ez elsősorban azért fontos, mert láttuk, hogy az életkor és az iskolázottság erőteljesen tagolja a szabadidőtöltés terepeinek igénybevételét. A poláris kínálatú intézmények programszerkezete alkalmas arra, hogy elérje az alacsony, ill. a magas terepindexű rétegeket.

Ezt a szerkezetet egészíti ki a sajátos helyzetű vagy érdeklődésű lakossági csoportokat megcélzó négy kisebb intézmény. Ezekkel együtt olyan jól tagolt intézményi szerkezetet ismerünk meg, amelyhez hasonló igen kevés településen áll a lakosság rendelkezésére. Többnyire egy-két intézménynek kell kísérletet tennie minden lakossági igény kielégítésére, amelyek csak elvéve tudnak eleget tenni.

Az intézmények közötti funkciómegoszlást kifejezetten szerencsésnek tekintem. Ez olyan érték, amelyre a kerületnek sokáig szüksége lesz.

A lakosság átrétegződése az új építkezések hatására feltehetően elkezdődik, de ez várhatóan nem lesz olyan gyors folyamat, amely akár középtávon is képes lenne gyökeresen megváltoztatni a népesség társadalmi szerkezetét. Különösen nem akkor, ha helytálló az Ifjúsági Ház igazgatójától származó értesülésünk, miszerint a Vizafo-gón élő fiatalabb népesség egy része elvándorol a fővárosi agglomerációba, és helyükre idősebbek költöznek.

Befejezésként a JAMK megkezdett rekonstrukciója kapcsán kell megfogalmaznom egy megjegyzést. Úgy gondolom, a felújítás utáni működés megtervezésekor célszerű arra törekedni, hogy mindazok az értékek, amelyek a több évtizedes működés során e házban kialakultak ne sérüljenek. Más kifejezéssel: bármennyire csábítóak is az új ház, új működés megfontolások, érdemes szem előtt tartani azt a tény, hogy a JAMK a kerület lakosságát legjobban megközelítő almintát generálta kutatásunk során.

A következő oldalakon a kutatás kérdőívét és annak tartozékait mutatjuk be.

56

KÉK

a kerületben élők korábban megismert tagoltságának nagymértékben megfelel. A Láng MK és az Ifjúsági Ház viszont inkább a hátrányos és az előnyös helyzetű poláris népességet találta el kínálatával.

DIÓDATA

A válaszadás önkéntes!

Azonosító:

Cím:

1 - fő 2 - pótló

Alminta:

KÉRDŐÍV MŰVELŐDÉS '04

H - 1133 Budapest Kárpát u. 42.

Telefon / Fax : 320 - 67 - 10

1. Születése óta itt él a XIII. kerületben?

- 1 - igen, itteni lakosként született és nem is lakott máshol
 2 - itt született, de egy ideig máshol is élt
 3 - Budapest más kerületében született, ott élt egy ideig
 4 - nem, más településen született, ott élt egy ideig
 5 - nem itt született, és korábban több településen is élt
 9 - 0 -

1.1 Mennyi ideig?

1 - _____ évig
 8 - 9 - 0 -

2. Mióta él Ön a XIII. kerületben?

- 1 - egy évnél rövidebb ideje
 2 - egy - két éve
 3 - három - öt évet
 4 - hat - tíz éve
 5 - tizenegy - tizenöt éve
 6 - tizenhat - húsz éve
 7 - húsz évnél régebben
 0 -

3. Az Ön megítélése szerint ez a lakás, amelyben jelenleg lakik, a XIII. kerület melyik részéhez tartozik?

- 1 - Angyalföld
 2 - Vízafogó
 3 - Újlipótváros
 7 - meglátása szerint egyikbe sem lehet besorolni
 9 -
 0 -

4. Az Ön szülei között van, akit XIII. kerületinek tart?

	igen ide született	igen ide költözött	soha nem lakott itt		
4.1 édesanyja	1	2	3	9	0
4.2 édesapja	1	2	3	9	0

Allandó kódok: 8, 88 - nem kellett feltenni

9, 99 - nem tud válaszolni

0, 00 - válaszhány

- 2 -

5. Az Ön nagyszülei között van, akit XIII. kerületinek tart?

- 1 - igen, legalább egyikük ide született
 2 - igen, legalább egyikük ide költözött
 3 - egyikük sem lakott itt soha
 9 - 0 -

6. Önmagát is beleértve hányan élnek ebben a lakásban vagy házban Önnel közös háztartásban (egy kasszán)?

1 - _____ személy
 0 -

7. Közülük (önmagát is beleértve) hány kereső vagy saját nyugdíjjal rendelkező személy él az Ön háztartásában?

1 - _____ személy
 0 -

8. Kérem, sorolja fel, kik élnek itt Önnel közös háztartásban (egy kasszán)? (Több választ is adhat.)

- 01 - házastársa vagy élettársa
 02 - édesanyja
 03 - édesapja
 04 - egy testvére
 05 - két vagy több testvére
 06 - egy gyermeke
 07 - két gyermeke
 08 - három vagy több gyermeke
 09 - egy vagy több nagyszülője
 10 - egy vagy több unokája
 11 - egy vagy több további rokona, vagy a rokoni kapcsolatokon kívüli személy/személyek
 88 - egyedül él itt
 00 -

9. Kérem jellemezze ezt a lakást (házat) a következő szempontok szerint:

9.1 Az egész és felszobák száma, függetlenül azok rendeltetésétől:

- 1 - egy
 2 - kettő
 3 - három
 4 - négy
 5 - öt
 6 - öttnél több
 0 -

9.2 A fürdőszobák (zuhanyozók) száma:

- 1 - egy
 2 - egynél több
 7 - ilyen nincs
 0 -

9.3 Tartozik-e a lakáshoz (házhoz) valamelyik azok közül, amit felsorolok?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

		igen	nem	
9.31	erkély vagy terasz	1	2	0
9.32	kert vagy tetőterasz	1	2	0
9.33	garázs	1	2	0

10. Ebben a lakásban (házban) van-e olyan lakószoba, amelyet – függetlenül a méretétől – elsősorban Ön használ, tehát van-e saját szobája?

- 1- igen, van saját szobája
- 2- nem, egy családtaggal közös szobája van
- 3- nem, egynél több családtaggal közös szobája van
- 0-

11. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a József Attila téren működik az Angyalföldi József Attila Művelődési Központ?

- 1- igen, és előfordult hogy részt vett valamelyik programján
- 2- igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de még nem vett részt egy programján sem
- 3- nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 14. kérdésre!**
- 9- 0-

12. A Művelődési Központtól eljutottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

		igen	nem			
12.1	A Művelődési Központ műsorfüzete	1	2	8	9	0
12.2	A Művelődési Központ más kiadványa vagy plakátja	1	2	8	9	0
12.3	A XIII. Kerületi Hírmök című kerületi újság	1	2	8	9	0
12.4	A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0
12.5	Internet	1	2	8	9	0
12.6	Személyes élmény, tapasztalat	1	2	8	9	0
12.7	Ismerősök által elmondott hírek, élmények	1	2	8	9	0
12.8	Egyéb forrásból, éspedig:	1	2	8	9	0

Kérdező! Ha a 12. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 13. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 14. kérdésre!

13. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján a Művelődési Központ programjai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő		
13.1	időtöltést választott magának?	1	2	3	4	8 9 0
13.2	programot javasolt valakinek?	1	2	3	4	8 9 0

14. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a Rozsnyai utcában működik a Láng Művelődési Központ?

- 1- igen, és előfordult, hogy részt vett valamelyik programján
- 2- igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de még nem vett részt egy programján sem
- 3- nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 17. kérdésre!**
- 9- 0-

15. A Művelődési Központtól eljutottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

		igen	nem			
15.2	A Művelődési Központ plakátja vagy más kiadványa	1	2	8	9	0
15.3	A XIII. Kerületi Hírmök című kerületi újság	1	2	8	9	0
15.4	A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0
15.5	Internet	1	2	8	9	0
15.6	Személyes élmény, tapasztalat	1	2	8	9	0
15.7	Ismerősök által elmondott hírek, élmények	1	2	8	9	0
15.8	Egyéb forrás, éspedig:	1	2	8	9	0

Kérdező! Ha a 15. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 16. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 17. kérdésre!

16. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján a Művelődési Központ programjai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő		
16.1	időtöltést választott magának?	1	2	3	4	8 9 0
16.2	programot javasolt valakinek?	1	2	3	4	8 9 0

17. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a Dagály utcában működik az Angyalföldi Gyermekek és Ifjúsági Ház?

- 1- igen, és előfordult, hogy részt vett valamelyik programján
- 2- igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de még nem vett részt egy programján sem
- 3- nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 20. kérdésre!**
- 9- 0-

18. Az Ifjúsági Háztól eljutottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

		igen	nem			
18.1	Az Ifjúsági Ház műsorfüzete	1	2	8	9	0
18.2	Az Ifjúsági Ház más kiadványa vagy plakátja	1	2	8	9	0
18.3	A XIII. Kerületi Hírmök című kerületi újság	1	2	8	9	0
18.4	A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0
18.5	Internet	1	2	8	9	0
18.6	Személyes élmény, tapasztalat	1	2	8	9	0
18.7	Ismerősök által elmondott hírek, élmények	1	2	8	9	0

Kérdező! Ha a 18. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 19. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 20. kérdésre!

19. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján az Ifjúsági Ház programjai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
19.1 időtöltést választott magának?	1	2	3	4	8	9	0
19.2 programot javasolt valakinek?	1	2	3	4	8	9	0

20. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a Váci úton működik az Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda Vízöntő Pinceklubja?

- 1 - igen, és előfordult, hogy részt vett valamelyik programján
2 - igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de még nem vett részt egy programján sem
3 - nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 23. kérdésre!**
9 - 0 -

21. A pinceklubról eljutottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

	igen nem						
	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
21.1 A pinceklub műsorfüzete	1	2	8	9	0		
21.2 A pinceklub más kiadványa vagy plakátja	1	2	8	9	0		
21.3 A XIII. Kerületi Hírművek című kerületi újság	1	2	8	9	0		
21.4 A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0		
21.5 Internet	1	2	8	9	0		
21.6 Személyes élmény, tapasztalat	1	2	8	9	0		
21.7 Ismerősök által elmondott hírek, élmények	1	2	8	9	0		
21.8 Egyéb forrás, éspedig:	1	2	8	9	0		

Kérdező! Ha a 21. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 22. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 23. kérdésre!

22. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján a Pinceklub programjai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
22.1 időtöltést választott magának?	1	2	3	4	8	9	0
22.2 programot javasolt valakinek?	1	2	3	4	8	9	0

23. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a Tátra utcában működik az Újlipótvárosi Klub Galéria?

- 1 - igen, és előfordult, hogy részt vett valamelyik programján
2 - igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de még nem vett részt egy programján sem
3 - nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 26. kérdésre!**

24. A galériáról eljutottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

	igen nem						
	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
24.2 A galéria meghívója vagy plakátja	1	2	8	9	0		
24.3 A XIII. Kerületi Hírművek című kerületi újság	1	2	8	9	0		
24.4 A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0		
24.5 Internet	1	2	8	9	0		
24.6 Személyes élmény, tapasztalat	1	2	8	9	0		
24.7 Ismerősök által elmondott hírek, élmények	1	2	8	9	0		
24.8 Egyéb forrás, éspedig:	1	2	8	9	0		

Kérdező! Ha a 24. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 25. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 26. kérdésre!

25. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján a Galéria programjai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
25.1 időtöltést választott magának?	1	2	3	4	8	9	0
25.2 programot javasolt valakinek?	1	2	3	4	8	9	0

26. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a Váci úton működik a József Attila Művelődési Központ Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteménye?

- 1 - igen, és előfordult, hogy megtekintette valamelyik kiállítását
2 - igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de még nem látta egy kiállítását sem
3 - nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 29. kérdésre!**
9 - 0 -

27. A Helytörténeti Gyűjteményről eljutottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelölj!

	igen nem						
	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
27.1 A művelődési központ műsorfüzete	1	2	8	9	0		
27.2 A gyűjtemény plakátja vagy más kiadványa	1	2	8	9	0		
27.3 A XIII. Kerületi Hírművek című kerületi újság	1	2	8	9	0		
27.4 A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0		
27.5 Internet	1	2	8	9	0		
27.6 Személyes élmény, tapasztalat	1	2	8	9	0		
27.7 Ismerősök által elmondott hírek, élmények	1	2	8	9	0		
27.8 Egyéb forrás, éspedig:	1	2	8	9	0		

Kérdező! Ha a 27. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 28. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 29. kérdésre!

28. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján a Helytörténeti Gyűjtemény tárlatai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
28.1 időföltést választott magának?	1	2	3	4	8	9	0
28.2 programot javasolt valakinek?	1	2	3	4	8	9	0

29. Tud-e arról, hogy itt a kerületben, a Pannónia utca és a Gergely Győző utca sarkon működik az Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda?

- 1 - igen, és előfordult, hogy felkereste valamilyen szolgáltatásért
 2 - igen, látásból-hallomásból tud a létezéséről, de egyszer sem kereste fel
 3 - nem, most hallott először a létezéséről → **Tovább a 32. kérdésre!**
 9 - 0 -

30. Az Információs és Tanácsadó Irodáról eljuttottak-e Önhöz hírek-információk az alábbi forrásokból?

Kérdező! Soronként kérdezz és jelöld!

	igen		nem				
30.1 Az iroda tájékoztató füzet	1	2	8	9	0		
30.2 Az iroda más kiadványa vagy plakátja	1	2	8	9	0		
30.3 A XIII. Kerületi Hírek című kerületi újság	1	2	8	9	0		
30.4 A kerületi kábeltelevízió	1	2	8	9	0		
30.5 Internet	1	2	8	9	0		
30.6 Személyes tapasztalat	1	2	8	9	0		
30.7 Ismerősök által elmondott hírek, tapasztalatok	1	2	8	9	0		
30.8 Egyéb forrás, éspedig:	1	2	8	9	0		

Kérdező! Ha a 30. kérdésben akár egy sorban is 1 kóddal jelölt választ kaptál, akkor kérdezni kell a 31. kérdést! Ha nem, akkor tovább a 32. kérdésre!

31. Előfordult-e, hogy a fenti hírek-információk valamelyike alapján az Iroda szolgáltatásai közül

	egy alka- lommal	néhány- szor	rendsze- resen	nem fordult elő			
31.1 valamelyiket igénybe vette?	1	2	3	4	8	9	0
31.2 szolgáltatást javasolt valakinek?	1	2	3	4	8	9	0

Most az egyik művelődési intézmény programjairól fogok kérdéseket feltenni. Először az elmúlt hónap eseményeiről, utána a jövő hónapi programokról. Arra kérem, hogy ehhez válassza ki a következő három intézmény közül azt, amelyikről a leginkább vannak tapasztalatai, ismeretei. Ha ennek alapján nem tud választani, akkor nézze meg a kiválasztó kártyán olvasható programcímeket, és a programok alapján válassza ki az egyiket. Néhány kérdésben az így kiválasztott intézmény programjairól lesz szó.

32. Melyik intézmény programjairól kérdezzem az alábbiak közül?

Kérdező! Csak egy intézmény kiválasztását fogadd el! Ha nem szeretne választani, mert egyiket sem ismeri, akkor add át a kiválasztó kártyát, és a programcímek alapján kiválasztott ház programjairól kérdezz!

	spontán választotta	kártyáról választotta	nem választotta		
32.1 József Attila Művelődési Központ	1	2	3	9	0
32.2 Láng Művelődési Központ	1	2	3	9	0
32.3 Angyalföldi Gyermekek és Ifjúsági Ház	1	2	3	9	0

Kérdező! A 33. kérdés szövegébe írd be a kiválasztott intézményt, és így olvasd fel a szövegét!

33. Most átadok Önnek egy kártyát a(z) _____ előző havi programjairól és csoportjairól, tanfolyamairól. Ezekről fogom kérdezni.

**Kérdező! Add át a kérdezettnek az előző havi programok és csoportok kártyát, vedd magad elé az 1. sz. kérdezői kísérő kártyát és annak megfelelően a 33. kérdésben soronként minden programról, ill. csoportról tedd fel az öt alkérdésből a szükségeseket.
 Ha úgy látod, hogy a kérdezettnek olvasási nehézsége van, akkor minden programot és csoportot fel kell olvasnod, ezért előtte is legyen egy előző havi programok és csoportok kártya.
 Ha könnyen olvas, akkor elég felolvasnod a sorok számát és a választói függően szükséges alkérdéseket.
 A válaszokat a kérdőív 9. oldalán kezdődő, kétoldalas táblázatban soronként jelöld. A felesleges sorokat hagyd üresen!**

Előző havi programok és csoportok a választott ház programok és csoportok

33.01-től a programok	1 Az Ön programja?	2 Érdekelte volna?
01	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
02	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
03	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
04	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
05	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
06	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
07	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
08	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
09	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
10	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0

33.11-től a csoportok

11	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
12	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
13	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
14	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
15	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
16	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
17	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
18	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
19	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
20	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
21	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
22	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
23	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
24	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0

Kérdező! A 10. oldalon, a táblázat alatti szövegben kihagyott helyre
írd be, hogy a 01-24. sorokból szükségesekben melyik
intézményről kapott válaszokat jelöltél!

kártyájáról, a kérdezői kíségető kártya kérdéseire adott válaszok jelölésére

	3 Tudott róla?	4 Lett volna ideje?	5 Réális díj?
01	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
02	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
03	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
04	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
05	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
06	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
07	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
08	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
09	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
10	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
11	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
12	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
13	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
14	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
15	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
16	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
17	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
18	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
19	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
20	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
21	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
22	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
23	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
24	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0

A táblázatban a(z) _____

_____ -ről szóló válaszok szerepelnek.

Kérdező! Add át a kéreztetnek a következő havi programok kártyát, vedd magad elé a 2. sz. kérdezői kisegítő kártyát és annak megfelelően a 34. kérdésben soronként minden programról tedd fel az öt alkérdésből a szükségeseket.
 Ha úgy látod, hogy a kéreztetnek olvasási nehézsége van, akkor minden programot fel kell olvasnod, ezért előtted is legyen egy következő havi programok kártya.
 Ha könnyen olvas, akkor elég felolvasnod a sorok számát és a választól függően szükséges alkérdéseket.
 A válaszokat a kérdőív 11. oldalán kezdődő, kétoldalas táblázatban soronként jelöld.
 A felesleges sorokat hagyd üresen!

Következő havi programok a választott ház programok kártyájáról,

34.01-től a programok	1 Az Ön programja?	2 Érdekelné?
01	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
02	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
03	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
04	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
05	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
06	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
07	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
08	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
09	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0
10	1 2 3 9 0	1 2 3 8 9 0

Kérdező! A táblázat bal oldal alatti szövegbe, a kihagyott helyre írd be, hogy a 01-10. sorokból szükségesekben melyik intézményről kapott válaszokat jelöltél!

A táblázatban a(z) _____
 _____-ről szóló válaszok szerepelnek.

a kérdezői kisegítő kártya kérdéseire adott válaszok jelölésére

	3 Tud róla?	4 Lenne rá ideje?	5 Reális díj?
01	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
02	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
03	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
04	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
05	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
06	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
07	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
08	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
09	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0
10	1 2 3 8 9 0	1 2 8 9 0	1 2 3 8 9 0

35. Az utóbbi egy évben milyen gyakran szokta a következő tevékenységekkel tölteni a szabadidejét?

	heten- na- ponta	he- te szőr	havi- ten- ta	rit- egy- szer	nem káb- so- ban	nem tud- vála- ja szol
01	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
02	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
03	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
04	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
05	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
06	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
07	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
08	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
09	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
10	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
11	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
12	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
13	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
14	1 2 3 4 5 6 7 9 0					
15	1 2 3 4 5 6 7 9 0					

36. Mikor járt utoljára nézőként, látogatóként, vásárlóként a most következő helyeken?

	ebben a hónap-ban	2-3 hó- napja	kb. fél éve	kb. egy éve	kb. 2-3 éve	ennél régebben	so- ha	nem tud- ja	nem vála- szol
01 színházban	1	2	3	4	5	6	7	9	0
02 moziban	1	2	3	4	5	6	7	9	0
03 múzeumban, kiállításon	1	2	3	4	5	6	7	9	0
04 könyvtárban	1	2	3	4	5	6	7	9	0
05 könnyűzenei koncerten	1	2	3	4	5	6	7	9	0
06 diszkóban	1	2	3	4	5	6	7	9	0
07 hangversenyen	1	2	3	4	5	6	7	9	0
08 könyvesboltban	1	2	3	4	5	6	7	9	0
09 játéktérben	1	2	3	4	5	6	7	9	0
10 művelődési házban	1	2	3	4	5	6	7	9	0
11 szabadtéri rendezvényen	1	2	3	4	5	6	7	9	0
12 bálban, mulatságban	1	2	3	4	5	6	7	9	0

37. Van olyan program, klub, szakkör, vagy tanfolyam, amelynek kedvéért szívesen elmenne a kertületben működő művelődési házak egyikébe?

- 1 - van, éspedig: _____
 2 - nincs ilyen elképzelése _____
 9 - _____
 0 - _____

Személyi kérdések:

Kérdező! ! Az első kérdést nem szabad feltenni, de kitölteni kötelező!

1. Neme:

- 1 - férfi
 2 - nő
 0 - _____

2. Életkora:

_____ év
 0 - _____

3. Családi állapota:

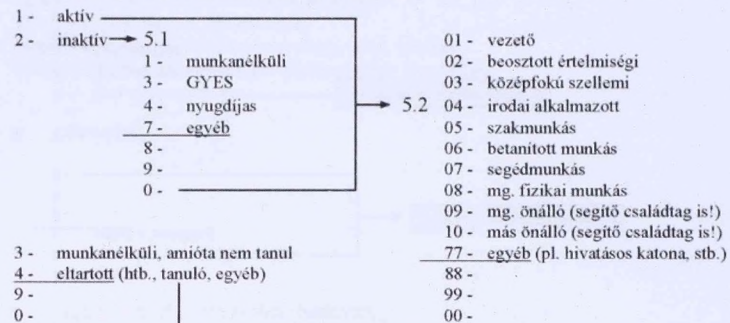
- 1 - nőtlen, hajadon
 2 - házas, élettársával él
 3 - elvált
 4 - özvegy
 0 - _____

4. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- 1 - 8 általános alatt
 2 - 8 általános
 3 - szakmunkásképző, szakiskola
 4 - szakközépiskola, gimnázium
 5 - főiskola, egyetem
 7 - egyéb iskola, éspedig: _____
 9 - _____
 0 - _____

Kérdező! Az inaktív többségének (pl. munkanélküli, nyugdíjas, stb.) is van foglalkozásuk. Ezért a szóveges válaszon túl az 5.1, 5.2 válaszait egyaránt jelölni kell!

5. Foglalkozása (jelenlegi, vagy utolsó): _____

Kérdező! ! A 6. kérdést csak tanulóknak szabad feltenni!

6. Milyen iskolában tanul?

- 1 - szakiskolában
 2 - középiskolában
 3 - főiskolán, egyetemen
 7 - egyéb iskolában, éspedig: _____
 8 - 9 - 0 - _____

Köszönöm, hogy válaszaival munkánkat segítette!

Kérdező! Köszönjük, hogy pontos, figyelmes munkát végeztél!

1. kérdezői kíségitő kártya
a csoportokhoz és az előző havi programokhoz

Minden sorban a csoport vagy program és a kérdézt neme szerint felolvasva és a kérdőívben jelölve.

1. Életkora és neme alapján ez a rendezvény/csoport lehetett az Ön vagy a hasonló korú férfiak/nők programja?

- 1- lehetett az Ön csoportja/programja
- 2- nem volt az Ön csoportja/programja de van olyan családtagja, akie lehetett volna ez nem az Ön csoportja/programja, és nincs olyan családtagja, akie lehetett volna

Tovább az 5. alkérdésre!

9-
0- _____

2. Érdekelte volna Önt egy ilyen csoport/program?

- 1- igen
- 2- nem, de a családból mást igen
- 3- senkit a családból

Tovább az 5. alkérdésre!

8-
9-
0- _____

3. Tudott-e róla?

- 1- igen, jár a csoportba/elment
- 2- igen, de nem jár a csoportba/nem ment el
- 3- nem tudott róla

Tovább az 5. alkérdésre!

8-
9-
0- _____

4. Lett volna ideje rá?

- 1- igen, lett volna ideje rá
- 2- nem lett volna ideje rá

8-
9-
0- _____

Kérdező! Ingyenes programoknál és csoportoknál a táblázatban jelöld a 8 kódot és tovább a következő sorral

5. Reálisnak tartja a részvételi díjat?

- 1- igen, reálisnak tartja
- 2- több is reális lenne
- 3- nem, kevesebb lenne reális

8-
9-
0- _____

2. kérdezői kíségitő kártya
a következő havi programokhoz

Minden sorban a program és a kérdézt neme szerint felolvasva és a kérdőívben jelölve.

1. Életkora és neme alapján ez a rendezvény/csoport lehet az Ön vagy a hasonló korú férfiak/nők programja?

- 1- lehet az Ön csoportja/programja
- 2- nem az Ön csoportja/programja de van olyan családtagja, akie lehetne ez nem az Ön csoportja/programja, és nincs olyan családtagja, akie lehetne

Tovább az 5. alkérdésre!

9-
0- _____

2. Érdeklí Önt egy ilyen csoport/program?

- 1- igen
- 2- nem, de a családból mást igen
- 3- senkit a családból

Tovább az 5. alkérdésre!

8-
9-
0- _____

3. Tud-e róla?

- 1- igen, és elmenne rá
- 2- igen, de nem menne el
- 3- nem tud róla

Tovább az 5. alkérdésre!

8-
9-
0- _____

4. Van erre ideje?

- 1- igen, van rá ideje
- 2- nincs rá ideje

8-
9-
0- _____

Kérdező! Ingyenes programoknál és csoportoknál a táblázatban jelöld a 8 kódot és tovább a következő sorral

5. Reálisnak tartja a részvételi díjat?

- 1- igen, reálisnak tartja
- 2- több is reális lenne
- 3- nem, kevesebb lenne reális

8-
9-
0- _____

Kiválasztó kártya a Művelődés '04 kutatáshoz

Programok és csoportok a József Attila Művelődési Központban

VASÁRNAPI HANCÚRHÁZ kicsiknek és nagyobbaknak
TÁNCLÉPÉSEKKEK EURÓPÁBA koncert és táncház
JAMKó magyar táncház
XI. SZENT MIHÁLY NAPI BÚCSÚ
Szüreti bál a MADARAK zenekarral
MACKÓ FESZTIVÁL
Különlegesen Nyitott Versest
GYERTYAFÉNYKERINGŐ KLUB és EGYESÜLET születésnap gálaműsora
Óperencia Gyermekszínház

NYUSZI nyugdíjas pályakezdő színészkör
OTTÓ BÁCSI TÁRSASTÁNC KLUBJA
JÓGA A MINDENNAPI ÉLETBEN kezdő, haladó csoportokban
KISKÖDMÖN Néptánckör kicsiknek
Gyertyafénykeringő Klub és Egyesület táncdelután idősebbeknek
AMIGA számítógépes klub
Radics Béla Emléktársaság klubnapjai havonta
Társasházkezelő Tanfolyam
MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ KÉPZŐ- és IPARMŰVÉSZETI STÚDIÓ csoportjai
Kerámia szakkör I.
Kerámia szakkör II.
Rajz és festészet
Tüzzománc szakkör

Kiválasztó kártya a Művelődés '04 kutatáshoz

Programok és csoportok a Láng Művelődési Központban

Vers és prózamondók baráti köre
Játékest
Gyalogtúra a Börzsönyben
Szüreti bál nyugdíjasoknak
Magyar nóta műsoros délután
A TE+ÉN KLUB szüreti bálja

STELLA vegyes kórus
KEIL ERNŐ fúvószenekar
KÉZFOGÁS nyugdíjas művészegyüttes
CSIZMADIA IMRE zenebarát kör
LÁNG sakkszakosztály
Természetgyógyász Klub minden csütörtökön
TE+ÉN KLUB táncest péntekenként
Modellbörze vasárnaponként (cserebere, vétel, eladás)
Univerzális Élet vasárnaponként (Őskeresztény Egyesület)

Kiválasztó kártya a Művelődés '04 kutatáshoz

Programok és csoportok az Angyalföldi Gyermekek és Ifjúsági Házban

Táncház és batyusbál

BALKÁNI TÁNCZHÁZ

Skót táncház a Shannon együttesel

CSALÁDI VASÁRNAP bábszínházi előadás, kézműves foglalkozás

SZÜRETELŐ TÉKA TÁNCZHÁZ

Vadrózsa Néptáncgyűttes felnőtteknek

Vadvirág Néptáncgyűttes iskolásoknak

Napvirág Néptánckör a legkisebbeknek

AKROBATIKUS ROCK AND ROLL három szinten a Négy Muskétással

4M WORLD DANCE COMPANY modell és tánc szak

BHARATA NÁTJAM klasszikus dél-indiai tánc kezdőknek és haladóknak

HATHA JÓGA GYAKORLATOK és integrál jóga elmélet

HASTÁNC tanfolyam

FASHION DANCE

GYERMEK FITNESS AEROBIK TANFOLYAM

ALAKFORMÁLÓ-ZSÍRÉGETŐ TORNA „Fit body tréning”

József Attila Művelődési Központ programok és csoportok kártya
a szeptember-októberi programokhoz és a csoportokhoz

- 01 VASÁRNAPI HANCÚRHÁZ kicsiknek és nagyobbaknak
szeptember 19-ikén, vasárnap, 10-13 óráig kézműves foglalkozás gyerekeknek és szülőknek.
Sókerámia készítés
10-12 óra között óvodapedagógus várja a legkisebbeket készségfejlesztő játékokkal
a kisgalériában rendezett Hancúrkán
A részvétel ingyenes.
- 02 TÁCLÉPÉSEKKEL EURÓPÁBA M.É.Z. koncert és táncház
szeptember 23-ikán, csütörtökön 18 órakor. Szlovák est táncbemutatóval és oktatással.
Táncház, filmvetítés, kiállítás, szlovák mese, vers és gasztronómia.
Belépődíj: 600 Ft.
- 03 JAMKó magyar táncház középiskolásoknak és idősebbeknek
szeptember 24-ikén, pénteken 20-24 óráig.
Gubik József táncpedagógus vezetésével,
amelyhez a Pentaton zenekar biztosítja a talpalávalót.
Belépő: 500 Ft.
- 04 XI. Szent Mihály napi búcsú a Babér utcai templomtéren, szeptember 26-ikán, vasárnap.
A nagyszínpadon a felnőtteket, a kisszínpadon a gyerekeket várjuk non-stop szórakoztató
műsorral. Fellépnek: Berentey Péter, a K.E.P. zenekar, a Csuka Mónica énekiskola
növénydekei. Sztafcellépő: a Romantic Együttes, 18 órától utcából a Madarak Zenekarral.
A belépés díjtalan.
- 05 Szüreti bál a MADARAK zenekarral
október 1-én, pénteken, 21-02 óráig. Hagyományos szüreti bál, ahol méltóképp
megünnepeljük a szőlőhöz kapcsolható, hagyományok mindegyikét. Bálkirálynő választás.
A koncert után kis éji zene a nosztalgia jegyében Belépő 800 Ft.
- 06 MACKÓ FESZTIVÁL
október 2-ikán, szombaton 10-10.30-ig kiállítás megnyitó
11-12-ig gyermekkoncert: GRYLLUS VILMOS DALOSKÖNYVE
Belépőjegy: 1000 Ft, amely a kiállításra és a dögönyözőház igénybevitelére is jogosít
- 07 Különlegesen Nyitott Versest
október 5-ikén, kedden, 19 órától, irodalom és verskedvelők estje a Kőrgalérián.
Ősz a költészetben, költészet az őszben. Házigazda: Dukay Nagy Ádám költő.
Vendég: Mesterházy Mónica költő. Háttérzenél a Tisza trió.
Belépő: 350 Ft.
- 08 Gyertyafénykeringő Klub és Egyesület Gálaműsora
október 10-ikén, vasárnap 15 órától. A 7. születésnapjálán neves művészek lépnek fel.
A zenéről a Petivi Duo gondoskodik.
A gálaműsorra a belépő 500 Ft.
- 09 Óperencia Gyermekszínház kisiskolásoknak
október 14-ikén, csütörtökön, 14.30 órakor
Csalavári Csalavér a Miamanó Színház előadása.
Belépőjegy: 500 Ft, bérlet 3 alkalomra 1200 Ft.

Kérem, fordítson!

Csoportok, szakkörök, klubok

- 11 NYUSZI nyugdíjas pályakezdő színész kör
ön szervező amatőr színjátszók köre csütörtökönként 13.30-15.30 óráig.
vezeti Rudas Attila színész-rendező, a szakkör díjtalan.
- 12 OTTÓ BÁCSI TÁRSASTÁNC KLUBJA
nyolc hét alatt tizenhat tánc.
kezdő szeptember 10-től, péntekenként, 17-20 óráig.
haladó szeptember 11-től, szombatonként, 17-20 óráig.
vezeti: Koltai Ottó táncpedagógus és illetanár, díja egyévesen 5500 Ft nyolc hétre (24 óra).
- JÓGA A MINDENNAPI ÉLETBEN
- 13 kezdő, minden kedden, 18.30-20.30 óráig, tagsági díj: 13000 Ft öt hónapra.
- 14 haladó, minden szerdán 18.30-20.30 óráig, tagsági díj 13.000 Ft öt hónapra.
vezeti: Sebők Odile a Jógaközpont oktatója.
- 15 KISKÖDMÖN Néptánc kör kicsiknek.
foglalkozások: szerdánként, 16.30-17.30 óráig. Vezető: Kiss Lívia.
részvételi díj: 1000 Ft havonta.
- 16 Gyertyafénykeringő klub és egyesület táncdelután idősebbeknek.
vasárnaponként, 15-19 óráig. Klubvezető Csukáné dr. Jónás Ilona.
Zenél: a PETIVI DUÓ, bérlet: 1200 Ft havonta, belépő: 400 Ft alkalmanként.
- 17 AMIGA klub
Az AMIGA OS megszállottainak, péntekenként 17-21 óráig, klubvezető: Földesi Péter.
Belépő: 500 Ft alkalmanként (125 Ft óránként) tagsággal: 300 Ft alkalmanként.
- 18 Radics Béla Emléktársaság
Zenészi pályafutása a JAMK-ból indult. A lázadó beat- nemzedék magyar példaképe soha
nem szakadt el szűkebb hazájától, a kerülettől, gyermekkori barátaitól.
Minden hónap első péntekén, 18-21 óráig, Klubvezető: Tárász József.
Klubtagsági díj: 200 Ft havonta.
- 19 Társasházkezelő tanfolyam A jelentkezés feltétele: középiskolai végzettség.
200 órás iskolarendszerű képzés. Órák: kedden és pénteken, 16-20 óráig.
A biztosság előtt letett sikeres vizsga után hallgatóink országos érvényű, államilag elismert
szakképesítést szereznek. A tanfolyam díja: 60.000 Ft, várható befizetés: 2005. február.

MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ KÉPZŐ- és IPARMŰVÉSZETI STÚDIÓ csoportjai

- 20 Kerámia szakkör I. felnőtt foglalkozások 14 éves kortól, keddenként 17-20 óráig.
vezeti Apostol Ágnes, a szakkör díja 4 hónapra: 20.000 Ft anyagköltséggel együtt.
- 21 Kerámia szakkör II. felnőtt foglalkozások 14 éves kortól, szerdánként 17-20 óráig.
vezeti Illés József, a szakkör díja 4 hónapra 20.000 Ft anyagköltséggel együtt.
- 22 Rajz és festészet felvételi előkészítő 14 éves kortól, kedden és pénteken 17-20 óráig.
vezeti Németh Ágnes szobrász és festőművész.
a szakkör díja négy hónapra: 23.000 Ft plusz modell költség.
- 23 Tűzzománc szakkör felnőtt foglalkozások 14 éves kortól, hétfőnként 17-20 óráig.
Koburger Zsolt ötvös művész.
A szakkör díja négy hónapra 20.000 Ft anyagköltséggel együtt.

József Attila Művelődési Központ
kártya a november-decemberi programokhoz

- 01 ZENEKUCKÓ – Játék a hangszerekkel
november 17-ikén, szerdán, 14-15.30 óráig. Előadók: a Liszt Ferenc Zeneművészeti
Egyetem hallgatói. A gyerekek két hangszercsoporttal ismerkednek, a darabok között meséket
hallhatnak a zeneszerekről, a művekről, a hangszerekről. Kiderül, hogyan lesz a dob pergő,
hogyan lehet a szaxofonnal furulyázni. Végül a gyerekek megszólaltathatják a legizgalmasabb
hangszert.
Belépődíj: Bérlet 3 előadásra 1200 Ft, alkalmanként 500 Ft.
- 02 IDESEREGLIK, AMI TOVATŰNT... múltidéző kiállítás
november 18-ikán, csütörtökön, 9 órakor nyitjuk meg a No1. művészcsoport kiállítását.
Első kiállításukat 35 évvel ezelőtt rendezték művelődési központunkban. Szeretnénk ismét
lehetőséget adni művészetük bemutatására, és meghívni őket egy múltidéző beszélgetésre.
A kiállítás megtekintése díjtalan.
- 03 ISKOLABÖRZE a kerület valamennyi iskolájának részvételével.
November 19-ikén, pénteken, 9 órától. Bemutakozási lehetőség az iskoláknak, segítség
a szülőknak, tanulóknak az iskolaválasztás előtt.
A börze megtekintése díjtalan.
- 04 VASÁRNAPI HANCÚRHÁZ kicsiknek és nagyobbaknak
november 20-ikán, vasárnap, 9 órától. Kézműves foglalkozás gyerekeknek és szüleiknek.
Kiegészítésként drámajátékok, daltanulás, táncház, zenés előadások várják a vendégeket,
10-12 óra között óvodapedagógus várja a legkisebbeket készségfejlesztő játékokkal
a kisgalériában rendezett Hancúrkán. A részvétel ingyenes.
- 05 HOBO önálló estje
november 25-ikén, csütörtökön 19 órakor. Ezen az estén Tom Waits verseit és dalait
hallhatjuk Földes László előadásában. Belépődíj: felnőtteknek 1100 Ft, diákoknak 800 Ft.
- 06 JAMKó Magyar Táncház középiskolásoknak és idősebbeknek
november 26-ikán, pénteken 20-24 óráig, Gubik József táncpedagógus vezetésével,
amelyhez a Pentaton zenekar biztosítja a talpalávalót. Vendégeink alkalmanként egy-egy
magyar népdalt is megtanulhatnak. Belépő: 500 Ft.
- 07 Éva Funky Hip-Hop Táncverseny
november 28-ikán, vasárnap 9 órától az Éva Funky Hip-Hop Fitness Sport Egyesület
rendezésében. Belépődíj: 500, illetve 800 Ft.
- 08 HÁZIBULI a MADARAK zenekarral
december 3-ikán, pénteken, 20 órától.
A koncert után DJ Béla nosztalgizik. Belépő 800 Ft.
- 09 Óperencia bábszínház óvodásoknak
december 9-ikén, csütörtökön, 8 órakor.
A bátor sun a Budai Bábszínház előadása
Belépőjegy: 500 Ft, bérlet 3 alkalomra 1400 Ft.

Láng Művelődési Központ programok és csoportok kártya
a szeptember-októberi programokhoz és a csoportokhoz

- 01 Vers és prózamondók baráti köre
Az elhangzó produciók megbeszélése, műhelymunka.
szeptember 16-ikán, csütörtökön, 10 órákor.
A részvétel díjtalan.
- 02 Játékest (közös és csoportos játékok)
Az Eszperantó Klub rendezésében
szeptember 17-ikén, pénteken, 19 órákor
Játékmeister: Romcsek Kálmán.
A részvétel díjtalan.
- 03 Gyalogtúra a Börzsönyben
szeptember 18-ikán, szombaton
Túravezető: Haraszti Gábor.
Találkozó: a Nyugati pályaudvaron,
a 8 órákor induló szobi személyvonat utolsó kocsijában.
- 04 Szüreti bál nyugdíjasok részére
október 6-ikán, szombaton, 14-19 óráig.
Belépődíj: 200 Ft.
- 05 Magyar nóta műsoros délután
október 10-ikén, vasárnap, 15-21 óráig.
Közreműködnek: a Csizmadia Imre Zenebarát Kör tagjai
cigányzenekari kísérettel.
Belépődíj: 600 Ft.
- 06 A TE + ÉN Klub szüreti bálja (szalonzene – tánc)
október 15-ikén, szombaton, 18-24 óráig. Belépődíj: 800 Ft.

Kérem fordítson!

Csoportok, szakkörök, klubok

- 11 STELLA vegyes kórus
kedden és pénteken 18-20 óráig. Karvezető: Baráz József karnagy.
A részvétel díjtalan.
 - 12 KEIL ERNŐ fúvószenekar
hétfőn és csütörtökön 18-20 óráig. Zenekarvezető: Kovács Tibor karmester
Tagsági díj: havonta 200 Ft.
 - 13 KÉZFOGÁS nyugdíjas művészegyüttes
hétfőn 15-17 óráig. Vezető: Kovácsné Váradi Edit.
A részvétel díjtalan.
 - 14 CSIZMADIA IMRE zenebarát kör
szerdán 15-17 óráig. A magyar nóta és népdalénekesek együttesét Katona Erzsébet vezeti.
A részvétel díjtalan.
 - 15 LÁNG sakkszakosztály
kedden és csütörtökön 16-20 óráig
A felnőtt tagokból álló szakosztály vezetője: dr. Maróti Ferenc. A részvétel díjtalan,
a versenyek nevezési díjához a tagok alkalmanként 100-200 Ft hozzájárulást fizetnek.
- Minden héten:
- 16 Természetgyógyász Klub
Csütörtökön, 18-20 óráig.
A természetgyógyászat témaköreit felőlelő előadások, meghívott vendégelőadókkal.
Díjmentes gyógyítás és energia adás. Belépődíj: 100 Ft (önkéntes).
 - 17 TE+ÉN KLUB táncest
Pénteken, 18-22 óráig. Belépődíj: 600 Ft.
 - 18 Modellbörze
Cserebere, vétel, eladás.
Vasárnap, 9-12 óráig. Belépődíj: 100 Ft, asztaldíj: 500 Ft.
 - 19 Univerzális Élet
Vasárnap, 10-13 óráig. (Őskeresztény Egyesület) Koszmosz Életiskola –
az Isten szellemétől kapott belső út oktatása. A belépés ingyenes.

Láng Művelődési Központ
kártya a november-decemberi programokhoz

- 01 Erzsébet - Katalin bál nyugdíjasok részére
november 17-ikén, szerdán, 14-19 óráig
Belépődíj: 200 Ft.
- 02 Vers és prózamondók V. Országos Találkozója
az Életet az Éveknek Nyugdíjas Klubszövetség rendezésében.
november 18-ikán, csütörtökön, 10-16 óráig
A részvétel díjtalan.
- 03 Magyar nóta műsoros délután
november 21-ikén, vasárnap, 15-21 óráig
Közreműködnek: a Csizmadia Imre Zenebarát Kör tagjai
cigányzenekari kísérettel
Belépődíj: 600 Ft.
- 04 Katalin bál a Te + Én Klub rendezésében (szalonzene – tánc)
november 26-ikán, pénteken 18-24 óráig
Belépődíj: 800 Ft.
- 05 XI. Nemzetközi Ásványbörze és Kiállítás
a Köország szervezésében.
December 4-ikén, szombaton és 5-ikén, vasárnap, 10-18 óráig.
Belépődíj: felnőtteknek 300 Ft, gyermekeknek és nyugdíjasoknak 200 Ft.
- 06 A Keil Ernő Fúvószenekar év végi hangversenye
december 11-ikén, szombaton, 18.00 órakor. Vezényel: Kovács Tibor karmester.
Belépődíj nincs (önkéntes adakozást elfogadnak).
- 07 Karácsonyi műsor nyugdíjasok részére
december 15-ikén, szerdán 14-19 óráig
Belépődíj: 200 Ft.

Angyalföldi Gyermekek és Ifjúsági Ház programok és csoportok kártya
a szeptember-októberi programokhoz és a csoportokhoz

- 01 Táncház és batuszbál az Angyalföldi Toborzó záróünnepé.
szeptember 24. péntek, 18 órától.
Házigazda: az Angyalföldi Vadrózsa és Vadvirág néptáncgyűttes.
A belépés díjtalan.
- 02 BALKÁNI TÁNCHÁZ
szeptember 25. szombat, 19-23 óráig.
Bolgár táncok és népzene a Falkafolk Együttessel. Bolgár ételkóstolóval.
Belépő: 500 Ft.
- 03 Skót táncház
október 2. szombat, 19.30 óra. Eredeti skót táncok Turi Gábor segédletével.
Zenél a Shannon együttes.
Belépő: 500 Ft.
- 04 CSALÁDI VASÁRNPAP
október 10. vasárnap, 10 óra.
A farkas és a kecskegidák, a Kalamajka Bábszínház előadása.
A kézműves foglalkozáson nemez állatkákat készítünk. Belépő: 350 Ft.
- 05 SZÜRETELŐ TÉKA TÁNCHÁZ
október 15. péntek, 17 órától. Zenés, táncos, kézműves, mustkóstoló, szőlőcsepegető
szüreti multság hagyományörzéssel, vigassággal, apróknak és nagyoknak. A kisebbeket
Balaton Kata, a picivel nagyobbakat a Vadvirág vízi táncba. Belépő: 350 Ft.

Kérem, fordítson!

Csoportok, szakkörök, klubok

- 11 Vadrózsa Néptáncgyűttes felnőtteknek.
Felnőtteknek hétfőn, szerdán és pénteken 19 órától.
Kökény Richárd vezetésével. Részvételi díj: 2000 Ft havonta.
- 12 Vadvirág Néptáncgyűttes
kisiskolásoknak hétfőn, szerdán és pénteken 17-19 óráig,
felsősöknek és középiskolásoknak hétfőn és pénteken 17.30-19 óráig.
Részvételi díj: 2000 Ft havonta.
- 13 Napvirág Néptánckör hétfőn és szerdán 17 órától
Balatoni Kata várja a legkisebbeket,
hogy bepillantást nyerhessenek a magyar néptánc- és hagyományok világába.
Részvételi díj: bérlet négy alkalomra 1800 Ft vagy 500 Ft alkalmanként.
- 14 AKROBATIKUS ROCK AND ROLL a Négy Muskétással.
Kezdő, haladó és versenyző kategóriákban Fülöp Attila vezetésével.
Tandíj: 4000 Ft havonta.
- 15 4M WORLD DANCE COMPANY modell és tánc szak, hétfő és szerda 18.30-20 óráig.
Knyihár Anikó vezetésével, iskolarendszerű képzés 14-19 éves korig.
Tandíj: 1000 Ft havonta.
- 16 BHARATA NÁTJAM klasszikus dél-indiai tánc
kezdőknek csütörtökönként 17.30 órától Hegedűs Helga,
haladóknak 19 órától, Mészáros Ágnes vezetésével. Díja: 3.000 Ft havonta.
- 17 HATHA JÓGA GYAKORLATOK és integrál jóga elmélet,
hétfőnként 18-20 óráig. Részvételi díj: 3000 Ft havonta.
- 18 HASTÁNC tanfolyam
Kedden 18.30-20.30 óráig, Hajdúné Tóth Krisztina vezetésével. Tandíj: 3000 Ft havonta.
- 19 ALAKFORMÁLÓ ZSÍRÉGETŐ TORNA „Fit Body tréning”
Állóképesség fejlesztés, zsírégetés, alakformálás izomcsoportonként, stretching, relaxáció,
izületkímélő mozgástechnikák.
Kedden 17.30-18.30 óráig. Vezeti: Maár Györgyi (okleveles aerobik edző).
Díja: 2500 Ft havonta, 650 Ft óránként.
- 20 GYERMEK FITNESS AEROBIK TANFOLYAM (6 éves kortól)
Általános kondicionáló gimnasztika program gyermekeknek. Állóképesség fejlesztés,
mozgáskoordináció, testtartás javítás, ritmusérzék fejlesztés, hajlékonyság fokozás,
Csütörtökön 17-18 óráig. Vezeti: Maár Györgyi (okleveles aerobik edző).
Díja: 2500 Ft havonta.
- 21 FASHION DANCE
Tánc és divat egyben, táncos versenyzési lehetőséggel. Vezeti: Napholez Viktor.
Hétfőnként 20-21.30 óráig.
Díja: 3500 Ft havonta.

Angyalföldi Gyermek és Ifjúsági Ház
kártya a november-decemberi programokhoz

- 01 BALKÁNI TÁNCCHÁZ
november 27. szombat, 19-23 óráig
Bolgár tánccház és népzene a Falkafolk Együttessel.
Belépő: 500 Ft.
- 02 TÉKA TÁNCCHÁZ
december 3. péntek, 17 órától.
A TEKA Együttessel várjuk a Mikulást, felidézünk a téli népi hagyományokat, kellemes
muzsikaszóval, mulatsággal és sok táncal. Az aprók tánca után az ünnepkörhöz kapcsolódó
kézműves foglalkozás. A nagyobbak a Vadrózsaival járhatják a táncot.
Belépő: 350 Ft.
- 03 SKÓT TÁNCCHÁZ
december 4. szombat, 19.30 óra. Eredeti skót táncok Turi Gábor segédletével,
zenél a Shannon együttes. Belépő: 500 Ft
- 04 CSALÁDI VASÁRNAP
december 5. vasárnap, 10 óra.
Csala és a Téliapó, a Nefejejcs Bábszínház előadása.
A kézműves foglalkozáson puttonyokat készítünk. Belépő: 350 Ft
- 05 MIKULÁS JÁR A DAGÁLY UTCÁBAN (7-8 éveseknek)
december 6. hétfő, 14 órától.
Ajándéktartó zokni készítése, majd 14.45-től Gryrillus Vilmos koncertje,
melynek végén megerkezik a Mikulás is.
A részvétel díjtalan.

Válogatás olyan programokból, csoportokból, amelyekre szívesen elmennének

Saját almintás kívánságok

Számítógép tanfolyam
Képzőművész szakkör
Társastánc
Verses műsor, író olvasó találkozóval
Festés
Kézműves foglalkozás gyerekeknek
Amatőr színésmesterség tanfolyam
Képzőművészet, rajztanítás
Számítástechnikai szakkör
Bábelőadás, meseműsorok
Versmondás
Természetjárás
Játszóház
Táncműhely, ha gyermekekkel megoldható (magyar, balkáni)
Radics Béla emléktársaság
Modellbörze
Jógázás
Rajz és festészet
Társskereső klub (de csak szombaton érek rá)
Ásványbörze
Tűzzománc szakkör
Bábszínház, kézműves foglalkozások gyerekeknek
Skót táncműhely
Modern táncok, táncműhelyek
Táncműhely, magyar néptáncok
Bolgár táncműhely, bábszínház, kézműves foglalkozások gyerekeknek
Szakképesítést adó tanfolyamok
Kiállítások
Néptánc oktatás
Természetgyógyászat
Jóga
Versmondó műsorok
Képzőművészeti kiállítások
Modellkiállítás
HOBÓ, M.É.Z.
Gyermekprogramok a lányom részére
Magyar néptánc
Társastánc tanfolyam
Természetgyógyászat, ásványbörze
Radics Béla klub
Társastánc tanfolyam
Képzőművészeti tanfolyam
Tánciskola (klasszikus és modern)
Alakformáló torna
Zsírégető aerobic torna
Kerámiaszakkör
Képzőművészeti kiállítás
Táncműhelyek
Idősebbeknek táncok

Versfelolvasás
Latin táncműhely
Néptáncok
Táncműhelyek
Kézműves programok
Madarak háziállata
Kirándulás
Gyermekműsorok
Kökiállítás, kristályok
Valamilyen bál, mert a diszkót nem szeretem
Játszóház, ovis néptánc

A terület más intézményeiben elérhető kívánságok

Közéleti szereplővel találkozás
Nyelvtanfolyam
Kirándulás
Néptánc
Versmondó est
Jógázás
Életről szóló előadások
Jóga
Nyelvtanulás
Számítógép klub vagy tanfolyam
Nyelvtanulás
Természetgyógyászat
Növényvásár, ápolási tanácsadással
Növénykiállítás
Népzenei és népdalprogramok
Gyermekelőadás, valami népmeseféle
Kirándulás
Táncoktatás hagyományos tánciskolai jelleggel
Helytörténeti kiállítások
Kirándulás
Túrák, természetjárás, városlátogatás
Akrobatikus rock and roll
Jóga
Gyermekprogramok
Ásványbörze
Festészet, agyag megmunkálás, kerámia
Bál élőzenével
Gyermekműsorok
Fiataloknak ismerkedési lehetőséget jelentő táncos programok
Könnyűzenei koncert
Magyar néptánc
Korongozás, kerámia
Táncműhely (népi, ír, skót)
Hástánc tanfolyam

Kívánságok, amelyek a kerületi intézményekben elérhetetlenek

Jazz klub, hogy ne kelljen a XVII. Kerületbe járnom
Jóga, de sokkal olcsóbban
Fiatal zenészek komolyzenei koncertjei
Szociológiai és határtudományos előadások
Ingyenes számítógép kezelői tanfolyam
Szabás-varrás tanfolyam
Ezermester szakkör
Sportlehetőség felnőtteknek, jó időben akár egy játszótéren is
Sportfoglalkozások a lakosságnak
Filmvetítések
Talpmasszázs tanfolyam
Östörténeti előadás
Búvárkodás
Ingyenes komolyzenei koncertek
Ingyenes német nyelvtanfolyam
Komolyzenei koncertek, jazz, dixiland
Nívós jó filmek
Színházi előadások, kabaré
Szakmához kapcsolódó gép és festékiállítás
Politikai vitafórumok
Jazz, blues koncertek,
Villon, Faludy felolvasóestek
Elektro-kosmetikai tanfolyam
Magyar Biológiai Társaság programjai
Jelbeszéd megtanulása
Úvegfestészet
Sci fi
Japán kultúra
Asztrológia
Asztalitenisz verseny
Kineziológia
Varrás és kézimunka tanfolyam
Fotó szakkör
Virágkötészet
Speciális főzőtanfolyam, például vegetáriánus
Előadássorozat a rák gyógyításáról, orvosok, természetgyógyászok részvételével
Bögrefestési tanfolyam
Masszázs tanfolyam
Hétvégi gyógynövény tanfolyam gyógynövényszakértői képesítéssel
Görög táncház, flamenco
Feng shui
Skócia története kiállítás
Komolyzenei és jazz koncert
Ingyenes számítógépes tanfolyam nyugdíjasoknak
Korszerű életmóddal kapcsolatos főzőklub
Minőségi hangversenyek, kamarazene
Nemezelés, bőrzés
Agykontroll tréning
Számítógépes oktatás nyugdíjasoknak
Főző tanfolyam
Bélyeggyűjtő szakkör

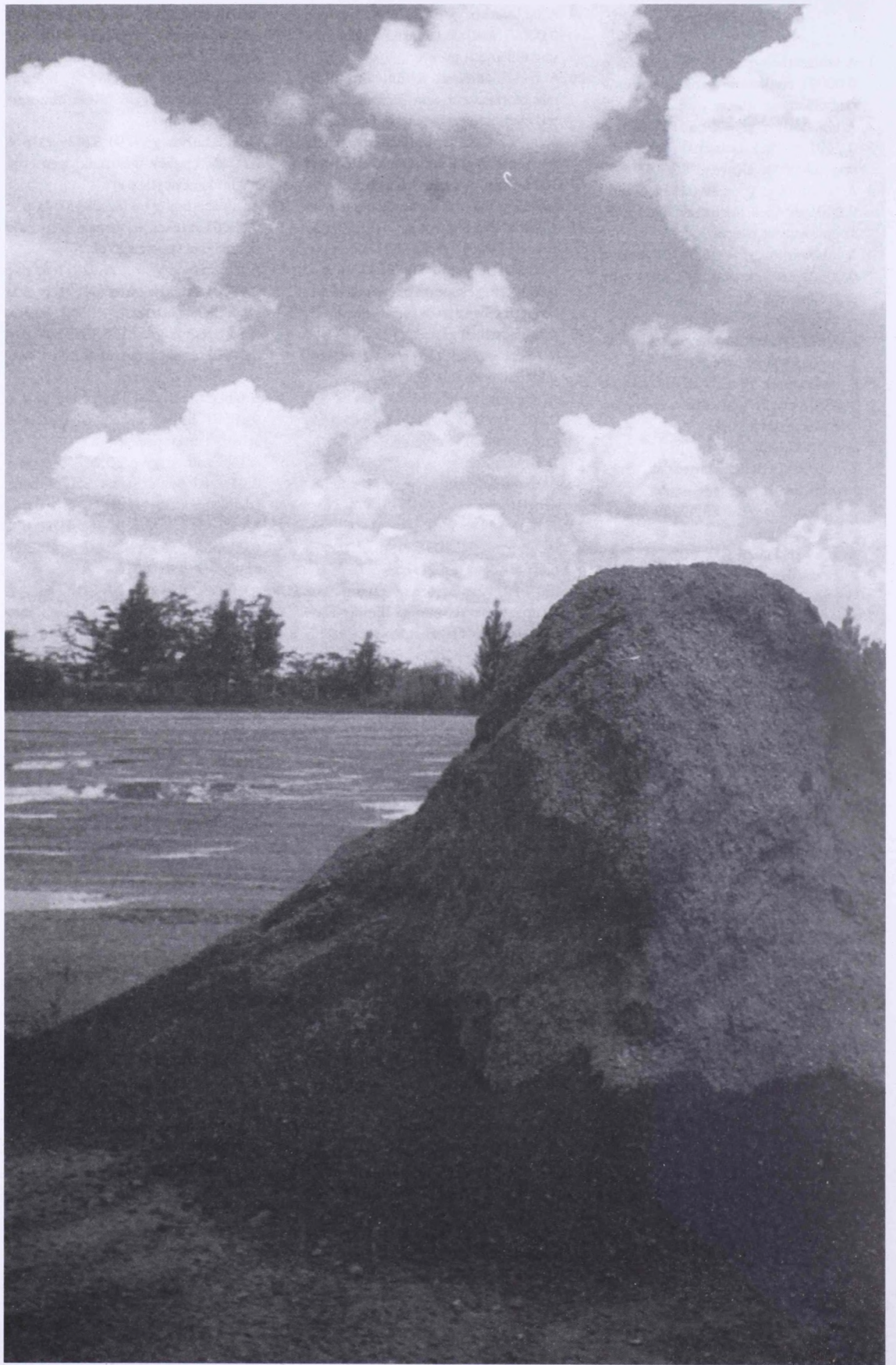
Esti torna 8 óra után
Felnőtt aerobic tanfolyam
Jazz koncertek
Szinkronszínész tanfolyam
Német nyelvtanfolyam
Könnyzenei fesztivál
Német nyelvtanfolyam időseknek
Műhelylehetőség barkácsoláshoz
Vasúttörténeti kiállítás
Galambászat
Összeállítás operett részletekből
Rendszeres sportlehetőség
Hagyományörző vívásoktatás, középkori viseletek
Hímzés, gobelin, szövés
Színházi előadás
Verdi opera
Repülőmodellezés
Fotószakkör
Kosárfonás
Főzőtanfolyam, étkezési tanácsadás
Számítógépes animáció

Általános emelkedettségek

Olyan foglalkozás jellegű szakkörök, mint a régi időkben
Közéleti beszélgetés egy emberrel
Általános filozófiai klub, ahol beszélgetni lehet
Bizonyos koncertek, megfélemlő áron
Irodalmi színpadok előadásai
Idős emberek történeteit hallgatni
Vitaest közéleti témában, jó, de nem hivatásos politikusokkal
Ezoterika
Beszélgetős klub, ahol nem politizálnak
Férjeknek való sakk klub
Ismeretterjesztő est
Az antik dolgokat bemutató programra
Természettudományok
Gyermekekkel kapcsolatos szabadtéri rendezvények
Az irodalom elemzésével
Avantgard művészet
Zene, tánc
Kreatív foglalkozások
Alkotóműhely az alapok bemutatására
Vallási csoportfoglalkozások
Történelmi dolgok a jelenlegi viszonyok kialakulásáról

Jegyzetek

- 1 A táblázathoz $\chi^2 = 38,88445$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 2 A táblázathoz $\chi^2 = 24,56195$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 3 A táblázathoz $\chi^2 = 29,02512$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 4 A táblázathoz $\chi^2 = 38,36793$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 5 A táblázathoz $\chi^2 = 56,35512$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 6 A táblázathoz $\chi^2 = 51,02996$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 7 A forrástáblázathoz $\chi^2 = 18,33205$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- 8 A táblázathoz $\chi^2 = 23,59980$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- 9 A forrástáblázathoz $\chi^2 = 16,30400$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak, szignifikáns adatokat jelezve.
- 10 A táblázat forrását képező többváltozós elemzés során elhagytuk azokat, akik bármely változóban nem válaszoltak, mindenkit, akinek soha nem volt foglalkozása, az eltartottakat, és az összesen tíz egyéb foglalkozású személyt.
- 11 A táblázathoz $\chi^2 = 48,64435$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 12 A táblázathoz $\chi^2 = 33,52146$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 13 A táblázathoz $\chi^2 = 24,49936$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 14 A táblázathoz $\chi^2 = 59,37753$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 15 A táblázathoz $\chi^2 = 30,40329$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 16 A táblázathoz $\chi^2 = 74,10400$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 17 A forrástáblázatokhoz $\chi^2 = 40,30507$ és $p < 0,00001$, ill. $\chi^2 = 42,76142$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, mindkét esetben igen erős szignifikanciát jelezve.
- 18 A táblázathoz $\chi^2 = 19,67761$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- 19 A táblázathoz $\chi^2 = 31,46873$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 20 A 6–12. ábrákon feltüntetett információforrásokról nem közlünk Σ adatot, mert öt intézménynél 8, két esetben pedig 7 válasz sorozatot összegeznek, így végösszegük minden alkalommal 100% feletti. A fejezet folytatásában áttekintjük az információhalmazódás tényeit.
- 21 A forrástáblázatokhoz $\chi^2 = 145,61831$ és $p < 0,00001$, $\chi^2 = 117,17324$ és $p < 0,00001$, ill. $\chi^2 = 90,78595$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, minden esetben igen erős szignifikanciát jelezve.
- 22 A táblázathoz $\chi^2 = 43,72368$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 23 A táblázathoz $\chi^2 = 27,04598$ és $p < 0,001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 24 A táblázathoz $\chi^2 = 18,85619$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- 25 A forrástáblázatokhoz az AJAMK esetében $\chi^2 = 7,73097$ és $p < 0,05$, a Láng MK kapcsán $\chi^2 = 6,92276$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak szignifikáns adatokat jelezve, míg az Ifjúsági Háznál adataink – feltehetően a kis elemszám miatt – nem járnak együtt szignifikanciát jelző értékekkel.
- 26 Diósi Pál. Angyalföldi Ősz. *Kultúra és Közösség*, 2003. II-III. szám.
- 27 A táblázathoz $\chi^2 = 27,04598$ és $p < 0,001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 28 A táblázathoz $\chi^2 = 18,48377$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- 29 A táblázathoz $\chi^2 = 31,98828$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 30 Hunyadi Zsuzsa: *A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban*. Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutató Intézet, 2004. május.
- 31 Szonda Ipsos: *Kulturális fogyasztás Budapesten*. Szerző megjelölése nélkül. Kézirat. 1996. november. Kutatásunk adatfelvételét követően jelent meg a hivatkozott kutatás 2003. évi megismétléséről beszámoló írás, a találkozások a kultúrával sorozat 3. közleményeként. Ebben a szerzők a Szonda idézett adatainál szűkebb adatszerkezetre támaszkodnak és a változások nem olyan jelentősek, hogy kedvükért vállalnunk kellene a kényszerűen szűk összehasonlítást. A legújabb közlemény adatait az érdeklődők számára természetesen közöljük: Hunyadi Zsuzsa: *A budapestiek kulturálódási szokásai*. Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2004. november.
- 32 A táblázathoz $\chi^2 = 91,82829$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 33 A táblázathoz $\chi^2 = 62,08457$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 34 A táblázathoz $\chi^2 = 158,92917$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 35 A táblázathoz $\chi^2 = 175,15521$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 36 A táblázathoz $\chi^2 = 193,10378$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 37 A táblázathoz $\chi^2 = 35,20723$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak, szignifikáns adatokat jelezve.
- 38 A táblázathoz $\chi^2 = 69,04181$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 39 A táblázathoz $\chi^2 = 67,55164$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 40 A táblázathoz $\chi^2 = 150,51892$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 41 A táblázathoz $\chi^2 = 168,10746$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 42 A táblázathoz $\chi^2 = 261,88687$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 43 A táblázathoz $\chi^2 = 56,01191$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 44 Bárdosi Mónika–Lakatos Gyuláné–Varga Alajosné: *A kultúra helyzete Magyarországon*. 120. old. Magyar Művelődési Intézet, 2005.
- 45 A táblázathoz $\chi^2 = 13,53909$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak, szignifikáns adatokat jelezve.
- 46 A táblázathoz $\chi^2 = 23,26860$ és $p < 0,001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- 47 A forrástáblázathoz $\chi^2 = 17,63116$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- 48 A forrástáblázathoz $\chi^2 = 10,27306$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak, szignifikáns adatokat jelezve.
- 49 A forrástáblázathoz $\chi^2 = 20,81669$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.

A cikkben azokat a kérdéseket szeretném felvillantani, a teljesség igénye nélkül, melyek a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos jogalkotás alkalmával felmerülhetnek. A cikkben azt szeretném érzékeltetni, hogy ebben az esetben az állam nincs könnyű helyzetben, hiszen a téma összetettsége és érzékenysége megkívánja, hogy ne egyoldalúan közelítsük meg, hanem összetett társadalmi vizsgálatok után a jogi szabályozás mellett komplex megoldásokat keressenek.

Nagy Andrea

Az antidiszkriminációs jogalkotás dilemmái

A bevezetőben tisztázni kell a hátrányos megkülönböztetés tilalmának fogalmi elemeit.

A kiindulópontunk az, hogy az államnak nincs joga különbséget tenni jogalanyok között, hiszen az azonos helyzetben lévő személyek eltérő módon való kezelése mindenképpen hátrányos. Minden ember rendelkezik emberi méltósággal, az egyenlő emberi méltósággal bíró egyének között, ha azonos helyzetben vannak, nem lehet különbséget tenni.

A cikkben csakis a tiltott diszkriminációt, vagyis a hátrányos megkülönböztetést vizsgálom, a pozitív diszkrimináció tartalmi elemeivel nem foglalkozom, hiszen az egy külön cikk témája lehetne.

Ha a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, mint általános emberi jogot be szeretnénk sorolni, láthatjuk, hogy egy különleges státuszú jogról van szó. Nagyon sokszor nem is tekintenek erre

a fogalomra úgy, mint egy önálló emberi jogra, hanem, mint az emberi jogok alkalmazásának alapelve. ¹ Ebben az értelemben ez a jog önállóan nem, csak is valamely emberi jog diszkriminatív alkalmazása esetén merülhet fel.

Ha önállóan tekintünk erre a jogra, tartalmát tekintve ez a jog talán a politikai szabadságjogok csoportjába sorolható, hiszen az egyéni szabadság megvalósítását biztosítja, mint például a gyülekezési jog, vagy a szólás-, vélemény-nyilvánítás szabadsága. Ezáltal

75

K É K

az egyéni szabadságon keresztül megvalósulhat az alkotmányos szabadság, mely az alkotmányos demokráciák egyik alapkritériuma. ²

Azonban a diszkrimináció tilalma a fentiek alapján mégsem teljesen rokonítható ezekkel az elsőgenerációs szabadságjogokkal, hiszen itt nem egy privát terület kijelöléséről van szó, melyben az állam csak éjjeliórként viselkedhet.

Míg a szabadságjogokról elmondható, hogy az államnak nem kell mást tennie, csak figyelnie, örködni. A jogok megvalósítása mindenképpen az egyén tevékenységével történik meg. Ezekben a kategóriákban állami cselekvésre nemhogy nincs szükség, de tilalmazott is mindenfajta beavatkozás. Például a sajtószabadságnál a cenzúra nagyon komoly gátja lehet a jog szabad gyakorlásának.

Ezzel szemben a diszkrimináció tilalmához fűződő jog komoly állami

Diszkrimináció

beavatkozást igényel. Az állam saját maga tekintetében kötelezettséget ír elő, hogy a fent bemutatott kategóriákat a hatalom gyakorlása közben érvényesítse.

Sőt, a jogállam mai követelménye, hogy az állam saját állampolgáraitól is megkövetelje a hátrányosnak ítélt megkülönböztetés mellőzését.

Itt azért csak a mellőzést és nem a tiltás kifejezést használtam, mert a cikkben pont arra keresem a választ, hogy a diszkrimináció tiltása, szankcionálása mennyiben lehet csak jogszabályi feladat.

Ennél a kérdésnél nagyon sok függ attól a társadalmi környezettől, ahol a

melyek mindig valamilyen tényleges emberi jogi igényeket takarnak.

Feinberg szerint ezek a jogok, olyan igényeket határoznak meg, hogy a törvényhozók változtassák át (mihelyt alkalom kínálkozik rá) „erkölcsi jogukat” pozitív törvényes joggá⁵

A diszkrimináció elleni küzdelem ilyen értelemben, egy olyan kategória, mely nélkül a mai állam működése nem mutatható be. De az is biztos, hogy megvalósítása igen nehéz, és nem csak a jog szférájának a feladata.

A diszkrimináció tiltásával, mint garantálandó emberi joggal sokszor az is probléma, hogy gyakran „gazdaságilag racionális választás eredményeként”⁶ jön létre a tilalmazott megkülönböztetés, melyet állami szigorral nehéz befolyásolni.

Míg az elsőgenerációs jogok esetében, e jog garantálása az államnak nem okoz akkora nagy terhet, hiszen itt az állami feladat a felügyeletben ki is merül.

A második generációs, úgynevezett, gazdasági szociális jogok esetében azonban komoly ellenállásba ütközhet a diszkriminációt tiltó szabály. Egy munkáltató, aki saját pénzét, profitját teszi kockára, nehezen vehető rá, hogy döntései során ne valósítson meg diszkriminációt. (Miért ne a független férfit alkalmazza, azonos feltételek megléte esetén a több gyermekes édesanyával szemben, aki valószínűleg többet lesz otthon táppénzen?)

Ezért a gazdasági szociális jogoknál nem elég a jogszabályi tiltás, itt a cél a tényleges esélyegyenlőség megteremtése kell, hogy legyen. Ezt különféle kedvezmények, programok, meghirdetésével lehet hatékonyra tenni. (pl. pályakezdek, ötven év felettiek alkalmazását ösztönző adókedvezmények meghirdetése)

További kérdésként merülhet fel, hogy a magánszektorban lehet, vagy kell-e ugyanolyan szabályokat alkalmazni, mint a közszektorban.

Zlinszky János gondolatmenete szerint⁷ a magánjog területén az „emberi

méltóságból levezetetten érvényesülő magánautonómia van, melyből a szabad ember, választási és döntési szabadsága következik”.⁸ Vagyis joga van saját belátása szerint dönteni, hogy a piacon kitől vásárol, vagy a kert munkás, takarító kiválasztásakor objektíve alkalmas jelöltek közül akár közjogi-lag diszkriminatív minősülő szempontok szerint, kit választ.

A Zlinszky szerint „nem szabad arra törekedni – és nem is lehet elérni –, hogy ott, ahol a szerződési szabadság, vagy a családi kapcsolatok szűk köre szabadságként érvényesül, s az államnak a tartózkodást írja elő, bármely hatóság „diszkrimináció gyanújának ürügyével beleavatkozzék a magánszférába, s megrontsa annak nyugalmát”.

Igaz, hogy a magánautonómia a személyek olyan területét jelöli, ahonnan az államnak ki kell vonulnia, de az államnak ezen felül az is a feladata, hogy biztosítsa a területén élő minden személy emberi méltóságát.

Az adott személy emberi méltóságába, pedig természetesen bele kell, hogy tartozzon a hátrányos megkülönböztéstől mentes környezet biztosítása.

Bár, például a lakástulajdonos szerződéses szabadsága, hogy kivel köt bérleti szerződést, de a fentiek alapján a többi személy alapjoga – emberi méltósága, egyenlőként való kezelés követelménye – kívánja meg, hogy az állam őrkdjön azon, hogy a szerződéses szabadság adta lehetőségeket ne diszkriminatív módon alkalmazzák.

A magán és a közszféra szabályozásának elkülönítése talán abból a szempontból lényeges, hogy a megfelelő szankciót meg tudjuk találni, s ez által, a diszkriminatív szempontok alkalmazását lehetőleg elkerüljük.

A magánszférában – véleményem szerint – nem lehet elsődleges szankció a büntetéssel való fenyegetés. Ez, ha lehet, még tovább rontja a helyzetet, s nem a társadalmi megbékélés, egymás elfogadásának irányába hathat.

A magánszférában inkább ösztönző, támogató lépésekkel lehet elérni, hogy a döntések meghozatalában ne az előíté-

76

K É K

mátság elfogadásának gondolatát meg akarják valósítani.

A fent vázolt helyzet megvilágításához talán jobb, ha a hátrányos megkülönböztetés tilalmát nem emberi jogként, hanem a Feinberg által is használt „erkölcsi jogként”³ jelöljük.

Azért jobb ez a kategória, mert szerrintezt a kifejezést minden olyan jogra mondhatjuk, „amelyekről, úgy véljük, hogy a törvényes, vagy intézményes szabályokat megelőzően, vagy azoktól függetlenül is létezik.”⁴

Ezzel szerintem utalhatunk arra a problémára, hogy a diszkrimináció mentességhez való igény már sokkal hamarabb jelenik meg az egyes társadalmakban, míg ennek a jognak a tételes jogi szabályozása igen későn, jelentős különbségekkel következik be az egyes országokban.

Ez az erkölcsi jog különféle felfogással párosulhat, lehet konvencionális, lehet ideális, lehet lelkiismereti jog,

Diszkrimináció

letek, sztereotípiák szülte hátrányos megkülönböztetés játssza a döntő szerepet.

Nagyon sokszor, sokakban merül fel az a gondolat, hogy kell-e, lehet-e egyáltalán a diszkriminációt törvényi szabályokkal tiltani?

A törvényi tiltáson túl, milyen szankciórendszert kellene felállítani, hogy a jogi normának a hatékonyságát megtartsuk?

A téma szempontjából azt a kérdést kell megválaszolni, hogy a jog meg tudja-e változtatni az emberek erkölcsét, előítéleteit, vagy ezek olyan mélyen gyökereznek az emberekben, hogy a jog képtelen ezeket „átkódolni”.

Csepeli György szerint: „Az előítélet társadalom – lélektani tényezőtől akkor válik társadalmi tényezővé, ha az előnyök és hátrányok valamely az előítéletelesség támpontjával szolgáló kategória mentén aránytalanul szóródnak, ezáltal az előítéletes tudat előtt ellepleződik az objektív konfliktus, csoportközi konfliktusnak adva át a helyét.”⁹

Az előítélet természetesen lehet pozitív és negatív irányú, mindkét forma lehet káros is, de én a témám szempontjából releváns negatív előítélettel kívánok foglalkozni.

Az előítélet kialakulásában nagy szerepe van az úgynevezett sztereotipizálásnak. A sztereotipizálás annyit jelent, hogy a csoportba tartozó bármely egyénnek hasonló jellemvonásokat tulajdonítunk, attól függetlenül, hogy a valóságban mennyire különböznek a csoport tagjai egymástól.¹⁰

E szerint például, a cigányoknak jó a ritmusérzékük, de nagy bennük a hajlam a bűnözésre, a zsidók anyagiasak, és mindegyik zsidó csak a pénzszerzésen töri a fejét, a skótok pedig rettentően fukarok.

A sztereotipizálás kicsi korunktól kezdve készen adja az emberek megítélését, mellyel tudatlanul is azonosulunk. Az előítéletek is sztereotípiákat hoznak létre. A kialakult sztereotípiák visszahatnak előítéleteinkre, illetve tovább erősíthetik őket.

Magát a fogalmat Lippman vezette be 1922-ben, s ekkor még az előítélet és

a sztereotípiák fogalom jelentéstartalma átfedte egymást. Hamilton 1976-ban megjelent művében¹¹ foglalkozott a sztereotípiák létrejöttével, szerinte 3 csoportba lehet sorolni a kiváltó okokat. Az első csoportba tartoznak azok a nézetek, melyek szerint a sztereotípiák az érzékelő – gyakran tudatalattinak feltételezett – motivációs szükségleteit szolgálják. Ezzel kapcsolható össze az a feltételezés is, miszerint a sztereotípiák azért „funkcionálisan hasznosak, mivel egy külső csoporttal szembeni előítéletek racionalizálásának eszközei.”¹²

A másik felfogás szerint a sztereotípiák egy hibás gondolatmenet alapján jönnek létre, abból a célból, hogy a „saját csoportot” a külső csoporttól elválasszák.

A harmadik nézet szerint a sztereotípiák, olyan „illogikus túl általánosítások”, melyek bizonyos „igazságmaggal” rendelkeznek.¹³

Az előítéletek kialakulását Aronson négy fő okra vezeti vissza. Ezek az okok nem zárják ki egymást, sőt, egymás mellett több ok is jelen lehet.

Az első ok a gazdasági-politikai konkurenciára vezethető vissza. Az alaptétel az, hogy a rendelkezésre álló gazdasági források szűkösek, a politikai hatalomba nehéz bekerülni, ezért bizonyos uralkodó csoportok megpróbálnak kizsákmányolni, háttérbe szorítani kisebbségi csoportokat, hogy így anyagi előnyökre tegyenek szert.

Erre a legjobb példa, ha csökkennek a munkalehetőségek, a diszkrimináció azonnal felerősödik.¹⁴

Az előítéletek másik oka lehet, az úgynevezett áthelyezett agresszió. Az agressziót valamilyen kellemetlen érzés, élmény (fájdalom, unalom) alakítja ki. Az így frusztrált egyén vissza akar vágni a frusztráció okozójának. Sokszor azonban ez a személy túlságosan hatalmas, vagy személyében elérhetetlen (pl. az állam kormányfője), hogy szembeforduljon vele.

Ebben az esetben a frusztrált személy keres magának egy kisebb hatalommal

rendelkező, gyengébb személyt és vele szemben éli ki agresszív hajlamát.

Ezt bűnbakelméletnek is nevezik. Ez alatt azt értjük, hogy viszonylag gyenge és mindenképpen ártatlan személyt, olyanért hibáztatunk, amiért nem is tehet. Ilyen bűnbakok voltak a náci Németországban a zsidók.¹⁵

Az előítélet harmadik okaként a személyiség szükségleteit határozhatjuk meg. Itt az előítéletes személyiséget kell megvizsgálni, hiszen elképzelhető, hogy az ember áthelyezheti ugyan agresszivitását, de ezzel mégsem él mindenki egyformán.

Theodor Adorno munkatársaival ezt a fajta embert tekintélyelvű személyiségnek

77

K É K

nevezi. Az ilyen személyiségű emberek a „gondolkodásmódja merev, értékrendszerre konvencionális, nem tűri a gyengésséget (sem magában, sem másokban), híve a megtorlásnak, nagymértékben gyanakvó, szokatlanul erős tisztelet táplál mindenféle tekintély iránt.”¹⁶

Ebben az esetben az előítéletes viselkedés az ember személyiségének egyik meghatározó tényezője.

Az előítéletet kiváltó negyedik ok a fennálló társadalmi normákhoz való konformitással magyarázható. Ebben az esetben az egyének előítéletek kialakításakor a társadalomban uralkodó normáknak engedelmessé válnak.

Amerikában Dél ismert történelmi eseményei alakították ki a négerek elleni előítéleteket,¹⁷ de a konformitás tartja fent azokat a mai napig. Így, ha például a déli területekről a személy északi területekre kerül, akkor mérhetően csökken a négerekkel szembeni előítéletelessége is.

A fentiekből is kitűnik, hogy az előítéletektől mélyen átszőtt társadalmakban nagyon nehéz olyan jogszabályt alkotni, mely a társadalom és/vagy az intézményrendszer (itt elsősorban a bíróságokat, rendészeti szerveket, közigazgatást kell érteni) jogérzékével találkozni fog.

„A törvények betartására mutatott hajlandóságuk különösen megnő, ha a törvények egyúttal saját lelkiismeretükkel is összhangban vannak.”¹⁸

Vigyázni kell a szabályok megalkotásánál arra, hogy a társadalmi legitimitáció hiányában ne csak deklaratív jogszabály szülessen, hanem a jogi norma tartalmát, hatékonyságát eredményes szankciórendszer is biztosítsa.

saját, pozitív tapasztalatukkal vethetik össze.²⁰

Ezeket a saját tapasztalatokat azonban csak úgy szerezhetik meg a társadalom tagjai, ha a kisebbségi csoportok elkülönítése (szegregációja) valamennyire oldódik, s megtörténik ezeknek a csoportoknak a társadalomba való integrációja.²¹

„Az én véleményem szerint a fajok közötti harmónia megteremtésének legcélravezetőbb módja az, ha az embereket olyan helyzetbe hozzuk, hogy kénytelenek legyenek megváltoztatni viselkedésüket. Továbbá – és ez a leglényegesebb – minél előbb arra kényszerüljenek, hogy felismerjék: az integráció elkerülhetetlen, annál előbb kezdik megváltoztatni előítéletekkel terhes attitűdjeiket.”²²

Az előítéletek szempontjából mindenképpen meg kell említeni *Muzafer* és *Carolyn Sherif* által kifejlesztett *csoportnorma elméletet* is: „Azok a tényezők, amelyek arra készítetik az egyéneket, hogy attitűdöket és előítéleteket alkossanak, rendszerint nem elszigetelten hatnak. Kialakulásuk funkcionálisan függ össze a csoporttaggá válás folyamatával, melynek során az egyének tapasztalataik és viselkedésük fő szabályozó eszközeként fogadják el a csoportot és értékeit (illetve normáit)? Ha ezt a nézetet elfogadjuk, akkor ebből az is következhetne, hogy „könnyebb megváltoztatni a csoport, mint az egyén attitűdjét”,²⁴ vagyis a jó szabályok megalkotásakor erre is figyelmet kell fordítani.

Láthatjuk, hogy az antidiszkriminációs törvénynek azt a célt kell leginkább megvalósítani, hogy a társadalom tagjai közötti távolságot csökkentse, esetenként akár megszüntesse. Ezáltal az eltérő csoportok saját tapasztalataik hatására tompítsák, vagy számolják fel a többi csoporttal szembeni előítéleteket, negatív beállítódásukat.

Hasonlóan gondolkozik *Anders Koppelman* antidiszkriminációs jog-

ról írott munkájában is.²⁵ Ebben a művében azt állítja, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmazásának elve nem nyugodhat kizárólagosan egy antidiszkriminációs törvényen.

A törvény megalkotásának be kell illeszkednie egy úgynevezett társadalmi, rekonstrukciós politikába (Project of social reconstruction.).

Szerinte a társadalomban uralkodó rasszizmus alapján a társadalomnak vannak olyan csoportjai, melyeket nemzeti, faji hovatartozásuk miatt alacsonyabb rendűként kezelnek. Mivel ez a gondolat vezet el minden diszkriminatív cselekményhez, így a küzdelem alapja nem lehet csak a diszkrimináció törvényi tiltása és szankcionálása. Az még csak a probléma felszíni kezelésére elegendő.

Koppelman a fenti antidiszkriminációs politikában *három szintet* különböztet meg.

Az első szinten találhatjuk azokat az értékeket, hiedelmeket, melyek a társadalom tagjai által elfogadottak.

A második szintre a *faji szempontból mérvadó gyakorlatot* helyezte el, melyet az első szint faji alapú értékei, hiedelmei határoznak meg.

A faji alapot figyelembe vevő *eltorzult elosztást* helyezi el a *harmadik* szinten, mely szerint a javak elosztásában mindig faji szempontot vesznek figyelembe. Így voltak olyan csoportok (pl. négerék), akik a javak elosztásában kizárólag az eltérő bőrszín miatt nem tudtak részt venni.

Ebből is látni, hogy a diszkriminációra vezető okok sokkal mélyebben és szélesebb körből indulnak ki. Ha törvényben tiltjuk az eltorzult elosztást (a hátrányos megkülönböztetést), ez nem lesz elégséges, mert a problémát az első és a második szinten is orvosolni kell ahhoz, hogy teljesen felszámoljuk a diszkriminációt.

A korábban már említett *magán-szféra és köz-szféra*²⁶ elválasztásának *problematikája* elméleti szinten a jogalkotás szempontjából is megjelenik.

A két területnek az elkülönítése abból a szempontból is fontos, hogy

Ebben az értelemben csak reménykedhetünk Aronson állításában: „A jog megváltoztatja az erkölcsöket.”¹⁹

Az előítéletek attitűdjeinek megváltoztatását több úton kell elérni. Így a jogi norma megalkotásán túl szükség van megfelelő információs kampányra is (2005-ben az Esélyegyenlőségi Minisztérium komoly reklámhadjáratba kezdett óriásplakátokon, reklámokon keresztül a romákkal szembeni diszkrimináció felszámolására.), de ez nem elég.

A probléma lényege, hogy az előítéletes emberek egyre jobban elkötelezik magukat saját előítéletes magatartásuk mellett. Ezeket a beléjük ivódott gondolkodás- és magatartásmódokat nem lehet egyszerűen, a jog erejénél fogva egy csapásra megváltoztatni.

A felvilágosításon túl sokkal jobb eredményeket érhetnek el, ha ezek az emberek az általános sztereotípiákat

Diszkrimináció

az emberi jogok érvényesülési határát, illetve az állami beavatkozás mértékét meghatározhatjuk.

A kiindulási alap az, hogy az emberi jogok fogalma elsősorban az *egyén és állam közti* viszonyban képzelhető el. (Gondoljunk csak az I. és II. generációs jogok „éjjeli őr” és jóléti állam kategóriájára) Ezek a jogok védelmet jelentenek az állami beavatkozással szemben, részvételi lehetőséget teremtenek az állami döntéshozatalban (szavazati jog), illetve bizonyos szolgáltatások megkövetelését biztosítják az állam felé (nyugdíj, TB).

Az alkotmányokban szereplő emberi jogokkal szemben az államnak az a legfőbb feladata, hogy tartsa azokat tiszteletben.

Ebben a felfogásban kérdésként merülhet fel, hogy az *egyén/állam* viszonyán túl lehet-e *magánszemély/magánszemély* viszonylatában is hivatkozni arra, hogy az alkotmányban szereplő alapvető jogát valamely magánszemély megsértette. Ez a kérdés a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatban igen gyakran merülhet fel, hiszen nem elegendő, ha csak az államtól követeljük meg, hogy ne tegyen különbséget az azonos helyzetben lévő jogalanyok között, hanem lényeges ezt a magánszemélyek egymás közti viszonyában is megkövetelni.

Az Egyesült Államokban a klasszikus jogfelfogás szerint, az Alkotmányban szereplő alapvető jogok csakis az állami beavatkozással szemben nyújtanak védelmet, hiszen ezek a jogok az államhatalomnak és a törvényhozásnak állítanak fel korlátokat az egyéni szabadság érdekében.

Ebben az értelemben a magánszemélyekkel szemben nem lehet megkövetelni az alapvető jogok érvényesítését.

A probléma feloldására született az úgynevezett állami cselekvés tana (*state action doctrine*), ahol a magánszférát aszerint vizsgálják, hogy van-e valamilyen összekötő elem, mely ezt a magánszférát az állami szférával összekapcsolhatja. Ha ez az elem kimutat-

ható, akkor az állami cselekvés, a magánszféra ügyeibe való beleszólás, nem utasítható vissza (pl. magániskola államilag elismert bizonyítványt bocsát ki, valamilyen állami támogatást is felhasznál).

A másik elmélet szerint azt kell megvizsgálni, hogy ez a magánintézmény ellát-e, olyan feladatot, amely közfeladatnak (*public function*) tekintendő.²⁷

Ezekben az esetekben az állami jelenlétre a feladat közösségre kiterjedő hatása miatt mégis lehetőség nyílik. Így különböző eszközök (büntetőjog, kártérítés) igénybevitelével megkövetelhetjük, akár egy magánszeméllyel szemben is, valamelyik Alkotmányban biztosított alapvető jogunkat,

Ez azonban, mindig bírói mérlegeléstől függ, magánszemély közvetlenül az Alkotmány rendelkezéseire nem hivatkozhat,²⁸ és nem járulhat hozzá, hogy a magánszemélyek magánautonómiáját állami segítséggel korlátozassák (pluralizmus követelménye).

A másik felfogás a német jogelméletből indult ki. Maga az „*alapjog*” (*Grundrecht*) kifejezéssel, – mely az Alkotmányban vagy más alapvető törvényben biztosított legfontosabb emberi és állampolgári jogok jelölésére szolgál –, itt találkozhatunk először.²⁹

Az 1949. május 23.-án kihirdetett Grundgesetz I. fejezete az alapjogokkal foglalkozik, ebben megállapításra kerül, hogy „az alább felsorolt alapjogok, mint közvetlenül hatályos jog, kötik a törvényhozást, a végrehajtó hatalmat, és az igazságszolgáltatást.” (1. cikk [3])

A fenti mondat magyarázataként itt is megállapíthatjuk, hogy ezek a jogok elsősorban az állam és egyén viszonyát rendezik, vagyis *vertikális hatállyal* bírnak.

Ezek után a német jogelméletben megjelenik a *Drittwirkung* teória, mely az alapjogok harmadik személlyel szembeni hatályára utal.

Ebben az elméletben arra a következtetésre jutottak, hogy az alapjogoknak nem csak vertikális hatályuk

lehet, hanem *horizontális* is, hiszen magánszemély/magánszemély viszonylatában is hordozhatnak bizonyos jogosultságokat.

A fenti felfogás alapján, ezek az alapjogok alanyi jogi jelleggel bírnak, mint olyan normák, melyek meghatározott jogalanyokat jogosítanak és bizonyos címzetteket, elsősorban az állami szerveket köteleznek.

A német alkotmánybíróság ezt a felfogást abból a feltételezésből vezette le, hogy az egyének alapjogainak katalógusa valamiféle *alkotmányos objektív értékrendet* határoz meg. Ezeknek az objektív értékeknek a jogrendszer egészében érvényesülniük kell.

79

K É K

Az érvényesülés követelménye csak azzal valószínűsíthető meg, ha valamennyi jogi norma összhangba kerül az alapjogok által meghatározott objektív értékekkel.

E szerint a bíróságoknak lehetőséjük van arra, hogy a magánfelek közt felmerülő jogvitákat, az alkalmazandó jogi normákat az alapjogi értékrendnek megfelelően értelmezzék.

Az alapjogok horizontális hatásával kapcsolatban a *magyar álláspont* nem egységes, vannak, akik az Alkotmány rendelkezései³⁰ alapján lehetségesnek tartják, hogy a bíróságok jogalkalmazásuk során – a német minta alapján – érvényesítsék az alapjogok által meghatározott értékeket.

Mások azonban, az Alkotmány értelmezésére, és az alkotmányjogi panaszra vonatkozó kizárólagos Alkotmánybírósági felhatalmazás miatt, tagadják annak lehetőségét.

Harmathy Attila az egyik cikkében³¹ az Alkotmány és a bírói gyakorlat viszonyát vizsgálta. Elemzi azt is, milyen szerepe van az alkotmányos rendelkezéseknek a bírói döntés meghozatalában, illetve hogyan viszonyulnak ezek a rendelkezések az egyes jogágak szabályaihoz.³²

A szerző megállapítja végül: „Úgy tűnik, hogy az Alkotmányban az egész jogrendszert meghatározó alapvető elvek rendelkezések megfogalmazását látják, amelyeknek konkretizálását, részletezését, mintegy végrehajtását a jogrendszerben az Alkotmány alatt álló különböző jogszabályok végzik el”.³³

Látható, hogy a magyar ítélkezési gyakorlatban egyre inkább teret nyer az Alkotmányra, illetve alkotmányos értékekre való hivatkozás. De ez soha nem önállóan, hanem mindig valamilyen törvényi vagy jogszabályi hivatkozás mellett történik.³⁴

A fenti okfejtés alapján lehetőség nyílt arra (bizonyos korlátokkal), hogy a magánszféra szereplőitől is kikövetelhető legyen a hátrányos megkülönböztetés tilalma, mint alapvető emberi jog, még akkor is, ha az adott helyzetre konkrét jogszabály nem vonatkoztatható.

A magánszférával kapcsolatban felmerülő további probléma lehet, hogy a magánszemély hivatkozhat-e saját, meglévő olyan alapjogára (például magánautonómia alapján a szerződés-kötés szabadságára), melynek korlátok nélküli gyakorlása akár sértheti az egyének hátrányos megkülönböztetésének tilalmát is.

Diszkrimináció

A fenti probléma abból adódhat, hogy vannak olyan nézetek, melyek az emberi jogokat tartalmuk szerint *abszolút és korlátozható jogokra* osztják.

A csoportképző tényező ebben az esetben az, hogy az adott jog érvényesülésének hol vannak a határai – ha vannak egyáltalán-, illetve az abszolút jogok esetében az állami beavatkozásnak milyen mértéke lehet.

Sokan gondolják úgy, hogy az abszolút jogok esetében az államnak semmilyen beleszólási joga nincs, s ha a magánszféra jogait ilyennek tekintjük (pl. szerződéses szabadság, tulajdonhoz való jog,) akkor ilyen értelemben az állam nem állíthat fel semmilyen korlátot, nem mondhatja meg, hogy milyen szabályokat kell figyelembe vennie az adott személynek, ha e jogával a magánautonómia keretén belül élni kíván.

A Georg Jellinek által meghatározott *status libertatis*, vagy más elnevezéssel *status negativus* kifejezés adja vissza a legjobban ennek a területnek a tartalmát: ez „a polgár számára az állami impériumtól mentes, olyan egyéni szabadságszférát jelent, ahol az egyén szabad tevékenységével elégetheti ki magáncéljait. Alig vitatható, hogy az emberi méltóság általános, szinte abszolút jogának alkotmányi elismerése után, az utóbbi értelemben vett negatív status is nagymértékben összezsugorodik.”³⁵

Ez a nézet abból a XIX. században, kialakult vélekedésből indult ki, hogy az állam hatalma értelemszerűen kizárja az egyén szabadságát.

Az alkotmányos szabadság fogalom vizsgálata adhatja meg a választ arra, hogy az egyén egy államban mikor cselekedhet saját akaratából, egyéni szabadságának megfelelően.

Bragyova András szerint: „Az alkotmányos szabadság a jogi szabadság különleges esete: *alkotmányon alapuló jogi szabadság*, az alkotmány alapján megengedett magatartás... Az alkotmányos szabadság, mint jogi szabadság, általában, a *társadalmi szabadság*

körébe tartozik, annak biztosítéka. Társadalmi szabadság minden olyan egyéni szabadság, melyet a társadalom – így a jog vagy az alkotmány – elvehet, korlátozhat, létrehozhat, vagy kiterjeszhet. A társadalmi szabadságba ezért nem tartoznak bele azok a szabadságok, amelyek a társadalomtól függetlenül fenn állnak”³⁶

A szerző munkájában többször kifejti, hogy a jogi szabadság nem azonosítható az alkotmányos alapjogokkal, de sokszor úgy jelenik meg az egyéni szabadság problematikája, mint a személyes szabadságot biztosító alapjogok korlátozhatóságának kérdése.

A fentiekből kiindulva meg kell vizsgálnunk, hogy miért kell ezeket a fontos tartalommal és feladattal rendelkező alapjogokat korlátozni?

„A korlátozás szükségszerűen következik az ember és az alapjogok társadalmi közösségi kötöttségeiből, az erőszakmentesség, a kiegyensúlyozott, békés emberi együttélés kétségtelenül szükséges előnyeiből, az egyénnek, a közösségnek, a népnek, a nemzeteknek nemzetközi okmányokban is rögzített értékprioritásaiból.”³⁷

A korlátozás kérdése akkor merül fel, ha az alapjogok, vagy alkotmányos értékek valamilyen okból szembekerülnek egymással, illetve tartalmuk alapján összeütköznek.

Az alapjogok esetében nem beszélhetünk valamiféle kollíziós szabályról, amely ebben az esetben a segítségünkre siethetne.

Az alkotmányos értékek tartalma, minősége adhat támpontot, hogy egy ilyen esetben, melyik jogot lehet – ha mindenképpen szükséges – korlátozni.

A legfontosabb kritérium, hogy a korlátozás lehetősége csakis alkotmányos lehet, az alkotmányok többsége azonban nem alkalmaz egy, a korlátozásra vonatkozó differenciált rendszert. Így mindig az adott tényállás fogja eldönteni, hogy az adott esetben, milyen indokok alapján, melyik alapjog kerülhet korlátozásra.

Diszkrimináció

A dolgozat szempontjából további kérdés lehet, melyik csoportba sorolhatjuk be a hátrányos megkülönböztetés tilalmát?

Ha a magyar Alkotmánybíróság álláspontját fogadjuk el, és a hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó jog létét az emberi méltósághoz való, abszolútként kezelt jogból vezetjük le, akkor ez a jog is az abszolút kategóriába tartozhat. (Bár ennek a megállapítása csakis hipotetikus feltevéseken alapszik, és mindenképpen feltételes.)

Felhasznált irodalom:

- Allport Gordon W.: *Az Előítélet* Osiris Kiadó, Bp. 1999.
- Banaji, Mahzarin: *Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák*, ford. Thuma Orsolya, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Barcy Magdolna-Diósi Pál-Rudas János: *Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében*, Budapest Animula Egyesület, 1996.
- Bergmann, Werner: *Die Beobachter beobachten. Zur Einschätzung des Antisemitismus in der Bundesrepublik Deutschland*. In Wolfgang Benz-Angelika Königseder: *Judenfeindschaft als Paradigm*, Berlin, Metropol Verlag 2002.
- Bíró Gáspár: *Az identitásválasztás szabadsága*, Osiris-Századvég-Budapest, 1995.
- Csepeli György: *Csoporttudat – nemzettudat*, Budapest, Magvető, 1987.

Jegyzetek

- 1 Az Európa Tanács Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján a Bíróság is így kezeli ezt a jogot.
- 2 L. Bragyova: Alkotmány és szabadság, *Fundamentum*, 2003. 3.-4. sz.
- 3 Feinberg: *Társadalomfilozófia*, 126 p.
- 4 in Feinberg, 127. p.
- 5 in Feinberg, 127. p.
- 6 Cass R. Sunstein i.m. Kardos: A diszkrimináció tilalma és az egyenlőség értelmezése: a nemzetközi jog lehetőségei, *Acta Humana* 14. évf. 2003. 1-2.sz. 34.p.
- 7 Zlinszky János: Gondolatok és aggályok egy koncepció kapcsán, *Fundamentum* 2003. 2. szám 133. oldal

Ebben az esetben nagyobb védetség élvezhetne, s az állami szektoron túl, a magánszféra résztvevőitől is megkövetelhető lenne, hogy saját döntési szabadságukat is korlátozva akár, a hátrányos megkülönböztetés tilalmára, vonatkozó jogra tekintettel legyenek.

A cikkben felvetett kérdések is mutatják, milyen érzékeny területre tévedünk, ha a hátrányos megkülönböztetés tiltására vonatkozó emberi jogot vizsgáljuk.

Csepeli György: *Szociálpszichológia*, Budapest, Osiris, 1997.

Fabián Zoltán: *Tekintélyelvűség és előítéletek*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.

Fiske, Susan T.: Sztereotípiák, előítélet és diszkrimináció két évszázad fordulóján: evolúció, kultúra, gondolkodás és agy. In Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.): *Értékek az életben és a retorikában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

Heller Ágnes: *Társadalmi szerep és előítélet. Két tanulmány a mindennapi élet köréből*, Bp. Akadémiai Kiadó, 1996.

Krizsán Andrea: Diszkrimináció –tilalom a kisebbségi biztos gyakorlatában, *Fundamentum* 2001. 2. sz. 24.-39. p.

Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és Alkotmánybíráskodás*, Bp. Osiris Kiadó 1998.

8 Lásd.: Zlinszky

9 Csepeli György: *Szociálpszichológia*, Budapest, 1997. 501. p.

10 Aronson: *A társaslény*. Az előítélet. 235. oldal

11 Hamilton, D. L.: Cognitive Biases in the Perception of Social Groups. In: Carroll J. S.–Payne J. W.(szerk): *Cognition and Social Behavior*. Hillsdale Lawrence Erlbaum Associates 1976.

12 in: Murányi István: *Identitás és előítélet*, Ú.M.K. 2006. 173.p.

13 In Murányi.173.p.

14 Napjainkban az EU gazdasági válságának következtében felerősödött a bevándorlókkal, idegenekkel szembeni ellenérzés az Unió tagállamaiban.

A kérdések vizsgálata, a rájuk adott válasz, azonban mindenképpen fontos, hogy meg tudjuk találni a fogalom legpontosabb tartalmát, mert így a hátrányos megkülönböztetés tiltására vonatkozó jogszabály hatékonyan közreműködhet abban, hogy a társadalom abba az irányba változhasson, ahol már nincs szükség jogszabályi tiltásra.

Bragyova András: Alkotmány és szabadság, *Fundamentum* 2003. 3-4. sz.

81

K É K

Aronson: *A társaslény*, KJK. Bp.1994

Murányi István: *Identitás és előítélet*, Ú.M.K. 2006.

Zlinszky János: Gondolatok és aggályok egy koncepció kapcsán, *Fundamentum* 2003. 2. sz.

15 Bár az eredeti, héber szokás szerint a bűnök ráolvasása után a bakot elengedték a pusztába, és nem bántották.

16 Aronson 254. oldal

17 Rabszolgák tömege, a rabszolga fel szabadítással kapcsolatos harcok.

18 Gordon W. Allport: *Az előítélet* Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 545. p.

19 In.Aronson:*Társaslény*, 254.

20 Ezt a célt tűzték ki a rendőrség vezetői, amikor kifejezett pozitív diszkriminációt hirdettek meg a rendőrség kötelékébe jelentkező roma származású személyek számára.

21 A roma gyermekek iskolai szegregációja a mai napig komoly probléma a magyar és az európai oktatásügyben, melyet az Oktatásügyi Minisztérium

Diszkrimináció

- az integrált oktatás anyagi támogatásával próbál felszámolni.
- 22 Aronson: 264. oldal. Az integráció hatására egyre nőtt a csoportok elfogadottsága, illetve azok száma, akik magával az integrációval egyetértenek. 1942-ben még csak a fehér lakosság 30%-a fogadta el a feketék integrációját, 1956-ban már 49%, míg 1970-ben már 75%-uk nyilatkozott úgy, hogy egyetértenek az integrált oktatással. 1980-ban pedig a 90%-ot is elérte azok száma, akik az integrált oktatást támogatták.
- 23 in.Gordon W. Allport: *Az előítélet* Osiris 1999.72. p.
- 24 in.Allport:73 p.
- 25 A. Koppelman: *Antidiscrimination Law and Social Equality*. Yale University Press, New York, 1996. 13–57. oldal.
- 26 Gondolhatunk itt a Georg Jellinek által megalkotott státuselméletre is, mely a polgár és az állam viszonyát különböző státusok szerint határozta meg. Az első a passzív vagy alávetettségi státusz, melyben az állam jogosult az egyént normatív vagy egyedi parancsoknak, tilalmaknak alávetni, az egyén pedig köteles ezeket végrehajtani. A negatív státus(status libertatis), mely a polgár számára meghatározza azt a területet, amelyben az egyéni szabadság elve alapján magán céljait megvalósíthatja. A status civitatis egy olyan képességet biztosít az egyénnek, hogy az állammal szemben bizonyos pozitív szolgáltatásokat igényeljen.
- 27 pl. az Evans v. Newton (382 U.S.296 (1996)) ügyben a bírák az Alkotmányba ütközőnek és diszkriminatívnak minősítették azt az esetet, amikor a magántulajdonban lévő, de nyilvános parkba csak a fehérek mehettek be.
- 28 Ez alól kivétel a 13. kiegészítés, mely a rabszolgaság eltörlésére vonatkozik.
- 29 1849. március 28.-án kihirdetett német birodalmi alkotmány, (Paulskirchen Verfassung)
- 30 Alkotmány 50.§(1):" A Magyar Köztársaság bíróságai védik és biztosítják az alkotmányos rendet, az állampolgárok jogait és törvényes érdekeit, büntetik a bűncselekmények elkövetőit."
- 31 Harmathy Attila: Bírói gyakorlat – Alkotmány in: *Magyar jog* 2004/11.sz.
- 32 A vizsgálat adatai szerint a határozatok 3%-ban található hivatkozást az Alkotmányra.
- 33 In: Harmathy A. 643. p.
- 34 pl. a roma gyermekek külön ballagtatása ügyében Tiszavasváriban P.25191/1997/12.
- 35 Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és Alkotmánybíráskodás* Bp. Osiris Kiadó 1998., p. 51.
- 36 Bragyova András: Alkotmány és szabadság *Fundamentum* 2003. 3-4.sz
- 37 in.Ádám, 55. p.

A Zempléni kistérségben – a kutatási tervnek megfelelően – 300 kérdőíves és 30 mélyinterjúval készült a téma körében. A kvótás módszer segített abban, hogy az országos demográfiai arányok (52% nő, 48% férfi) mellett a térségi demográfiai adatokat is figyelembe vegyünk, különösen a munkaképes lakosság számát, összetételét, hiszen a program az ő életesélyeik javítását célozza. Nem kizárólag a cigányok, hanem a halmozottan hátrányos helyzetben élők számára terveztük meg a

kesztetté váltak. Ha Kemény István és Janky Béla (2003) kutatásait vesszük alapul, az ezredfordulót követően az ország keleti részében 14%-os volt a bejelentett foglalkoztatottak száma, szemben a Dunántúlon, ahol ennek a duplája (28%), vagy a fővárosban és környékén, ahol meghaladta a 40%-ot.

A helyzet azóta csak romlott. Íme a kutatás erre vonatkozó megállapításai Tardos Katalin feldolgozásában:

„Az extenzív iparosítás következtében létrejött a nehézipar, mely a '90-es

Tibori Tímea

Kutatási beszámoló

a „Magyar–szlovák összehasonlító komplex képzési program a romák felzárkóztatásáért” című NKFP-5 035/04 pályázatról

83

K É K

munkafolyamatot, így mind a magyar, mind a szlovák településekről olyanok jelentkeztek, akik maguk is tenni akarnak sorsuk jobbra fordulásáért.

Nyelvi és kulturális szempontból valamennyien magyarul beszélnek, a cigányok közül a többség elmagyarosodott romungro, aki nem tud sem romani nyelven, mint az oláh cigányok, sem románul, mint a beások.

Az attitűdök megismeréséhez látnunk kell azt a társadalmi, kulturális miliót, amelyben a célcsoport tagjai élnek. Mérteadó kutatásokból ismert (Kemény, 2000; Havas, Kemény, 1995; Kemény, 2003), hogy a cigányok területileg egyenlőtlenül oszlanak el az országban (2/3-uk a Dunától északkeletre eső megyékben – Borsod, Szabolcs, Nógrád – él), és már a '80-as évek második felében elindult az elbocsátásuk, döntően az iparból, majd '90-től tömegessé vált. Ezzel nemcsak a foglalkoztatásukban, de más élettevékenységükben is kire-

évekre összeomlott. Az országos gazdasági, foglalkoztatási, beruházási adatokat figyelembe véve a megye egyértelműen az ország leghátrányosabb térségei közé tartozik, az elmúlt években lezajlott munkahely-teremtési, vállalkozásfejlesztési programok ellenére. A hátrányos helyzetet jól illusztrálja, hogy országosan ebben a megyében a legmagasabb a munkanélküliségi ráta, és a legalacsonyabbak közé tartozik az egy főre jutó GDP összege.

I. A regisztrált munkanélküliség jellemzői Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei munkanélküliek több mint fele (54%-a) férfi. A regisztrált munkanélkülieknek közel 85 százaléka fizikai foglalkozású, ezen belül több mint egyharmada segédmunkás, másik egyharmada

szakmunkás, és fontos kiemelni, hogy azért több mint 15 százalékuk szellemi foglalkozású. Az elmúlt két évben megfigyelhető volt az a tendencia, hogy némileg növekedett a nők és szellemi foglalkozásúak aránya a regisztrált munkanélkülieken belül.

Életkor szerinti megoszlásban figyelemre méltó az a tendencia, hogy a 25–34 évesek és a 35–44 évesek körében találunk legnagyobb számban regisztrált munkanélkülieket. Megállapítható tehát, hogy az aktív kor közepén, a karrierutak legfontosabb időszakában jelentős számban vannak jelen munkanélküliként a Borsod megyeiek.

84

KÉK

2005 júliusában Borsod-Abaúj-Zemplén megye legtöbb körzetében romló tendenciát mutatott a munkaerő-piaci helyzet 2004-hez képest. A legnagyobb mértékű munkanélküliség-növekedést Putnok, Ózd és Sátoraljaújhely körzetében figyelhettünk meg. A kutatásunk szempontjából kiemelt helyet elfoglaló Sátoraljaújhely körzetében 2005 júliusában 17,5 százalékkal volt több munkanélküli az egy évvel korábbi időszakhoz képest. Az egy évvel korábbi adatokhoz képest egyedül Mezőkövesden csökkent a munkanélküliek száma.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Munkaügyi Központ adatai szerint 2005 júliusában a regisztrált munkanélküliek csupán 17 százaléka részesült munkanélküli ellátásban, 54 százalékuk rendszeres szociális segélyben részesült, és végül 29 százalékuk (!) egyáltalán nem részesült ellátásban.

A kérdés az, milyen esélye van a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében munkanélkülivé vált embereknek az újra

elhelyezkedésre. A munkanélküliség időtartama szerinti adatok megdöbbentőek a tartós munkanélküliség mértékét tekintve. 2005 júliusában a regisztrált munkanélküliek 83%-a több mint két éve került először a munkaügyi központ nyilvántartásába. A megszakítás nélkül több mint egy éve munkanélküliek (vagyis a tartós munkanélküliek) aránya közel 40 százalék. Ezek az adatok felhívják a figyelmet arra, hogy a munkanélküli ellátásban részesülők nagy része egy cirkuláris rendszerben mozog, tartósan nem tudnak kikerülni a munkanélküliség helyzetéből. (A roma foglalkoztatási program résztvevőinek életútnapló-vizsgálata pregnánsan bizonyítja e cirkuláris rendszer alapvető meghatározóságát.)

A munkanélküli helyzetből kikerülés módjáról nagyon fontos adatokat adott közre a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Munkaügyi Központ: „A hónap végéig lezárt közvetítések révén kirendeltségeink összesen 3291 fő álláskeresőt segítettek munkához, alig 30 fővel kevesebbet, mint egy hónappal korábban. Az elhelyezettek közül 640 fő (19%) támogatás nélkül, 2651 fő (81%) támogatással jutott álláshoz. A támogatott elhelyezésen belül változatlanul a közhasznú, közcélú munkába való közvetítés a leggyakoribb (79%), majd ezt követi a bértámogatással történő elhelyezés (17%), a többiek egyéb támogatás segítségével (pl. járuléktámogatás) jutottak álláshoz.”¹

Tehát az állami közvetítés segítségével elhelyezkedők négyötöde (ez természetesen az összes elhelyezkedőnek csak a kisebbik része) csak akkor tud elhelyezkedni – legalább időszakosan –, ha az állam valamilyen aktív foglalkoztatáspolitikai eszközzel ösztönzi, segíti elhelyezkedésüket. Ez egyben átvezet bennünket a tanulmány következő témájához, az aktív munkaerő-piaci eszközök hatékonyságának vizsgálatához.

A foglalkoztatáspolitikai egyik legnagyobb kihívása, hogy milyen módon lehetséges az adott pillanatban a munkanélkülivé vált egyént a leghatékonyabb módon a munka világába visszavezetni. Az egyén munkaerő-piaci értékét kell-e javítani képzések formájában, vagy a munkahelyet kell támogatni, ösztönözni, hogy a munkanélküliek csoportjából válasszon munkaerőt, vagy éppen ahhoz kell az egyént hozzásegíteni, hogy saját maga legyen képes olyan jövedelemtermelő tevékenységet folytatni, amely helyettesítheti az alkalmazotti foglalkoztatást.

Az elmúlt tizenöt évben nagy számban vezetett be a munkaügyi kormányzás különböző aktív munkaerő-piaci intézkedéseket, amelyek a munkanélküli emberek újra elhelyezkedését voltak hivatottak elősegíteni. (Aktív eszköznek számítanak a támogatott képzések, a közhasznú foglalkoztatás, a közmunka, a vállalatoknak nyújtott bértámogatás, a pályakezdeményező rendszer stb.) Ezek a támogatási programok nem vezettek igazán sikerhez, ha sikernek az elsődleges munkaerőpiacra való tartós reintegrációt tekintjük. Ennek egyik oka, hogy a munkanélküliek táborának csak kisebbik hányada jut ilyen, a munkaerő-piaci reintegrációt segítő támogatáshoz. Véleményünk szerint kiemelten fontos az elsődleges munkaerőpiac foglalkoztatásait arra ösztönözni, hogy munkanélküli embereket is foglalkoztassanak. Ezt hivatott ösztönözni a bértámogatások rendszere. Ezek rendszere azonban bonyolult, erős adminisztrációs terhet jelent a vállalatok számára, a megpályázható támogatási formák gyakran változnak, a támogatottak célcsoportja szintén rendszeresen változik, ami azzal jár, hogy a vállalatok nem kalkulálhatnak hosszú távon egy-egy támogatási formával. Nehezen számítható ki, hogy éppen a kisgyermekes anyák, a roma tartósan munkanélküliek, az 50 év

Felnőttoktatás

felettiek, a pályakezdők hátrányos munkaerő-piaci helyzetben lévő csoportjának a foglalkoztatásával lehet-e állami támogatásokhoz jutni. A foglalkoztatók nagy része éppen a rendszer változékonysága és adminisztratív terhei miatt nem kívánja igénybe venni a kormányzat által megteremtett lehetőségeket.

Másfelől az is igaz, hogy vannak olyan cégek, amelyek a helyi munkaügyi központtal szoros kapcsolatot kiépítve egész munkaerő-gazdálkodási politikájukat az igénybe vehető állami támogatások rendszerére alapozzák. Rotációs rendszerben mindig olyan munkanélkülieket vesznek állományba, akik az éppen támogatott kritériumnak megfelelnek. Azokat a személyeket, akik után nem kapnak támogatást, szisztematikusan elbocsátják, és újakat vesznek fel helyettük. A munkaerőpiacra való kapcsolat megtartása szempontjából még ennek az etikai szempontból kifejezetten megkérdőjelezhető humánpolitikai gyakorlatnak is vannak előnyei.

Az aktív eszközök közül a két legnagyobb létszámot érintő eszköz a bértámogatások rendszere és az önkormányzatok által működtetett közfoglalkoztatási formák. (Itt elsősorban a közhasznú foglalkoztatásra és a közmunkára gondolok.) A minimálbér növekedése észlelhetően javította az önkormányzatok közfoglalkoztatási tevékenysége iránti érdeklődést a munkanélküliek körében. A kutatások arról tanúskodnak azonban, hogy az esetek döntő többségében nem vezet út az önkormányzati munkaerőpiacról az elsődleges munkaerőpiacra. A közfoglalkoztatási formáknak fontos szerepe van azonban abban, hogy – legalább időszakosan – munkavégzési lehetőséghez juttatja, illetve a segélyezésre jogosultság megszerzésében segíti a munkanélküli embereket.

A következőkben nézzük meg közelebbről, hogy milyen adatok állnak rendelkezésre az állam által finanszírozott aktív munkaerő-piaci eszközök

hatékonyságáról. Először az országos adatokat mutatom be, majd azokat a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei adatokkal fogom összehasonlítani.

Az ajánlott képzést befejezett munkanélküliek elhelyezkedési arányai

Logikusan gondolkodva az ember azt gondolná, hogy a saját kezdeményezésű képzések – a magasabb egyéni motiváció következtében – nagyobb eséllyel vezetnek elhelyezkedéshez, mint a munkaügyi központ által ajánlott képzések. Ez részben igaz is. Ha megnézzük az országos adatokat, akkor láthatjuk, hogy minden évben magasabb volt az elfogadott képzések eredményességi mutatóinak értéke az ajánlott képzésekhez képest. Ugyanakkor a kétfajta képzés közötti „olló” az évek során szűkült. Pontosan nem tudjuk megmondani, hogy ez miért van. Lehet, hogy azért, mert a munkaerő-piaci strukturális helyzet meghatározóbb tényező, vagy javult a munkaügyi központok szolgáltatása, miszerint összeilleszteni igyekeznek az egyéni adottságokat és szükségleteket a piaci kereslettel. Borsod-Abaúj-Zemplén megye érdekessége, hogy az elmúlt öt évben háromszor a munkaügyi központ által ajánlott képzés bizonyult eredményesebbnek. Az ajánlott képzés rangsora az 5. és 7. hely között mozgott 2000 eleje óta. Ennek ellenére az országos átlaghoz képest minden évben alacsonyabb volt az ajánlott képzések munkaerő-piaci reintegráló hatása. Az országos elhelyezkedési ráta 2000 eleje óta 43 és 48 százalék között mozgott, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei ráta viszont 36 és 46 százalék között.

A munkanélküliek képzése az egyik legellentmondásosabb foglalkoztatáspolitikai eszköz. Egyrészt közhelynek számít a szakirodalomban, hogy a munkaerő-piaci pozíciót jelentősen

meghatározza a munkanélkülivé vált ember szakképzettsége, illetve piacképes szaktudása. Logikus elgondolás, hogy a munkanélküliek elhelyezkedési esélyét azzal lehet javítani, ha az állam támogatja a piacképes tudás elsajátítását. Másfelől azt látjuk, hogy a legkevésbé hatékony eszköznek minősül mind az elfogadott képzés, mind az ajánlott képzés. Felmerül a kérdés, hogy akkor érdemes-e az államnak ilyen mértékben támogatnia a munkanélküliek képzését, átképzését. Ha onnan közelítjük meg a kérdést, hogy a közhasznú munkán foglalkoztattak után a képzésekben érintett személyek tábora a legnépesebb, akkor az alacsonyabb elhelyezkedési ráta mellett is

több ember jut munkahelyhez a képzések hatására, mint más, magasabb elhelyezkedési rátát mutató, de kevesebb embert érintő támogatási forma. Tehát a hatékonysági mutatók nagyságrendje alapján nem lehet elhamarkodott döntést hozni, hogy melyek a folytatandó támogatási formák, és melyek nem azok. Az adatok elemzése után azonban azt a következtetést vonhatjuk le, hogy azok a támogatási formák a hatékonyabbak, amelyek a program során megteremtik annak lehetőségét, hogy a munkát kereső és a munkáltató személyesen megismerhessék egymást. Az esetek döntő többségében csak a személyes ismeretség segít ellensúlyozni az oly nagy mértékben jelenlévő társadalmi előítéleteket, legyen az magasabb életkor, roma származás, rossz megjelenés vagy más diszkriminációt könnyen előidéző tényező. Ezért is gondolom azt, hogy a

85

K É K

képzések hatékonyságát úgy lehetne javítani, hogy olyan képzési programok legyenek kidolgozva a munkanélküliek számára, amelyek alkalmasak teremtene a munkát kereső és a potenciális munkáltató kölcsönös megismerésére.

Az utóbbi években egyre több olyan munkaerő-piaci program indult, amely összekapcsolta a képzést és a közfoglalkoztatást. Leginkább a roma tartósan munkanélküliek célcsoportjának szerveztek ilyen komplex programokat. Véleményem szerint fontos volna a rendelkezésre álló aktív támogatási formák további ötvözése, összekapcsolása. Úgy gondolom, hogy az

Ehhez a munkaügyi központoknak sokkal szorosabb kapcsolatokat kellene kialakítaniuk a vállalati szférával, hogy a cégek képzési és munkaerő-szükségleteit, illetve a munkanélküliek foglalkoztatását össze lehessen illeszteni.

Aktív munkaerő-piaci eszközök és a roma-program résztvevői

A szakirodalom megállapítása szerint általános tendenciának nevezhető, hogy a roma munkanélküliek legnagyobb eséllyel a közfoglalkoztatás aktív eszközeiből részesülnek, míg más eszközök tekintetében alulreprezentáltak. Ezt a megállapítást jelen vizsgálat adatai is megerősítik.

A mintavétel módjából fakadóan a mintában 100 százalékos a közfoglalkoztatásban résztvevők aránya. Az átlagosan 10 éves nyomon követés alatt a romák egyharmada részesült *képzési támogatásban*. Ezek túlnyomó többsége a 2004-es foglalkoztatási programot megelőző hónapban zajlott. Összesen hat olyan személy volt, aki egy hónapnál hosszabb képzésben részesült munkanélkülisége ideje alatt. *Bértámogatásban* összesen három személy részesült az eddigi munkatörténete során. *Vállalkozóvá válási támogatásban* egyetlen személy sem részesült. *Pályakezdők gyakornoki vagy fog-*

lalkoztatási támogatásában szintén nem részesült egyetlen személy sem. A *munkaügyi szolgáltatási formák* bármelyike közül (közvetítői beszélgetés, reintegráló csoportos foglalkozás, pályorientációs foglalkozás, csoportos tájékoztató beszélgetés, egyéni pszichológiai tanácsadás) a roma-program résztvevőinek csupán 16 százaléka részesült.

A vállalkozóvá váltak csoportjában 100 főre átlagosan 36 közhasznú foglalkoztatási alkalom jutott. A roma csoportban ezzel szemben egyetlen vállalkozóvá válási támogatást sem nyújtottak. Képzési lehetőséget 100 vállalkozói támogatott közül átlagosan 35 kapott, a romák közül 40. De ha figyelembe vesszük az átlagosan kétszeres hosszúságú nyomon követési periódust, akkor időegységre számítva a romák kevesebb képzési lehetőséget kaptak. A foglalkoztatást bővítő *bértámogatást* vagy *járadék-átvállalást* a vállalkozók csoportjából 100 főből átlagosan 17 fő kapott, míg a romáknál 3 fő! A pályakezdőknek nyújtott aktív eszközökből (munkatapasztalat és foglalkoztatási támogatás) a vállalkozók csoportjában 100 főből átlagosan 9 kapott, a romáknál egy sem. A különböző munkaügyi szolgáltatások esetében a vállalkozók csoportjában 100 főre átlagosan 10 szolgáltatás jutott, míg a romáknál 21. Tehát a dupla nyomon követési időszakot véve nagyjából egyforma a munkaügyi szolgáltatásokban való részesülés esélye a két csoportban.

86

KÉK

erőforrásokat az elsődleges munkaerőpiacra való visszajutás elősegítésére kellene összpontosítani. *Elképzelhetőnek tartanék olyan komplex, a foglalkoztatásra ösztönző programokat, amelyek a bér- és adókedvezményeket kombinálnák a betanításhoz szükséges képzési programok költségeinek átvállalásával.*

1. táblázat: Munkanélküliségi adatok 1991. januártól 2005. júliusáig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Időszak	Munkanélküliségi ráta*, %		Regisztrált munkanélküliek száma, fő		A Borsod-Abaúj-Zemplén megyében regisztrált munkanélküliek közül				Bejelentett és feltárt új álláshely ****	
	ország	B-A-Z m.	ország	B-A-Z m.	pályakezdő munkanélküli	munkanélküli ellátásra jogosult**	jövedelem-pótló ellátásra jogosult***	rendszeres szociális segélyre jogosult		
1991. jan.	2,1	3,9	100 526	13 012	427	9 138	-	-	6 586	400
2000. jan.	10,1	21,2	432 500	58 741	4 152	13 655	27 325	-	54 071	2 404
2001. jan.	..	20,8	396 701	58 906	3 801	11 802	19 080	10 943	54 797	2 509
2002. jan.	..	18,5	368 164	52 438	4 040	10 170	4 038	22 582	49 136	2 123
2003. jan.	..	20,4	374 292	56 203	4 734	9 328	504	29 136	53 160	2 430
2004. jan.	..	19,1	387 952	56 174	4 874	10 805	245	29 156	53 184	4 042
2005. júl.	..	18,5	399 111	55 323	7 350	9 819	0	29 758	50 829	4 236

* A megyei rátákat a gazdaságilag aktív népesség tárgyvet megelőző év eleji létszámával számoltuk. A korábbiakkal ellentétben az 1998. január 1-jére vonatkozó gazd. aktív népességszám már nem tartalmazza a gyermekápolási ellátáson lévő létszámát. 2000. januárt követően az országos munkanélküliségi arányt a KSH munkaerő-felmérése alapján határozzák meg.

** Munkanélküli járadékra, pályakezdők munkanélküli segélyére jogosultak, valamint 1999. augusztustól a nyugdíj előtti segélyben részesülők együttes létszáma.

*** 2000. júliustól októberig tartalmazza a rendszeres szociális segélyre jogosultak számát is.

**** Az újonnan bejelentett, illetve feltárt álláshelyek számáról csak 1993. januártól vannak adataink, ezt megelőzően a záró napon még érvényes állásbejelentések számát közöljük

Forrás: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Munkaügyi Központ és KSH

87

K É K

2. táblázat. A regisztrált munkanélküliek száma és aránya 2005 júliusában nem, állománycsoport, életkor, iskolai végzettség és a munkanélküliség időtartama szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Megnevezés	A regisztrált munkanélküliek száma, fő	Megoszlása, % a(z)	
		tárgyhónapban	előző év azonos hónapjában
<i>Nemek szerint</i>			
férfi	29 826	53,9	54,0
nő	25 497	46,1	46,0
ÖSSZESEN	55 323	100,0	100,0
<i>Állománycsoportok szerint</i>			
szakmunkás	19 702	35,6	34,8
betanított munkás	8 434	15,2	15,6
segédmunkás	18 803	34,0	34,1
fizikai együtt	46 939	84,8	84,6
szellemi együtt	8 384	15,2	15,4
ÖSSZESEN	55 323	100,0	100,0
<i>Életkor szerint</i>			
19 éves és fiatalabb	2 180	3,9	3,6
20-24 éves	8 354	15,1	14,7
25-34 éves	15 142	27,4	28,2
35-44 éves	13 956	25,2	26,8
45-54 éves	12 503	22,6	22,2
55 éves és idősebb	3 188	5,8	4,5
ÖSSZESEN	55 323	100,0	100,0

2. táblázat. A regisztrált munkanélküliek száma és aránya 2005 júliusában nem, állománycsoport, életkor, iskolai végzettség és a munkanélküliség időtartama szerint Borsod–Abaúj–Zemplén megyében (folytatás)

Megnevezés	A regisztrált munkanélküliek száma, fő	Megoszlása, % a(z)	
		tárgyhónapban	előző év azonos hónapjában
<i>Iskolai végzettség szerint</i>			
8 általánosnál kevesebb	6 079	11,0	11,4
általános iskola	20 209	36,5	36,3
szakmunkásképző, szakiskola	17 124	31,0	30,6
szakközépiskola, technikum	6 421	11,6	11,7
gimnázium	3 677	6,6	6,7
főiskola, egyetem	1 813	3,3	3,2
ÖSSZESEN	55 323	100,0	100,0
<i>A munkanélküliség időtartama szerint</i>			
< 31 napja	1 928	3,5	3,4
31–180 vették	2 566	4,6	4,5
181–360 első ízben	2 269	4,1	3,9
361–720 nyilvántartásba	3 121	5,6	5,5
> 720	45 439	82,1	82,7
ÖSSZESEN	55 323	100,0	100,0
< 31 napja	8 066	14,6	14,1
31–180 megszakítás	15 430	27,9	27,8
181–360 nélkül	11 132	20,1	19,3
361–720 nyilvántartott	8 575	15,5	16,9
> 720 munkanélküli	12 120	21,9	21,9
ÖSSZESEN	55 323	100,0	100,0

Forrás: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Munkaügyi Központ

3. táblázat. A regisztrált munkanélküliek létszámának alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2005. júliusában

Körzetek	száma, fő	A regisztrált munkanélküliek számának változása			
		az előző hónaphoz képest,		az előző év azonos hónapjához képest,	
		fő	%	fő	%
Miskolc	13 684	89	0,7	868	6,8
Encs	3 018	25	0,8	56	1,9
Kazincbarika	6 917	234	3,5	476	7,4
Tiszaújváros	1 735	90	5,5	217	14,3
Mezőkövesd	1 795	13	0,7	-61	-3,3
Ózd	5 566	205	3,8	922	19,9
Sárospatak	2 916	45	1,6	335	13,0
Sátoraljaújhely	3 606	233	6,9	538	17,5
Szerencs	4 851	75	1,6	242	5,3
Edelény	4 059	161	4,1	108	2,7
Sziksó	2 222	86	4,0	46	2,1
Tokaj	1 191	20	1,7	38	3,3
Putnok	1 098	8	0,7	195	21,6
Gönc	1 095	-3	-0,3	56	5,4
Mezőcsát	1 570	-14	-0,9	20	1,3
MEGYE ÖSSZESEN	55 323	1 267	2,3	4 056	7,9

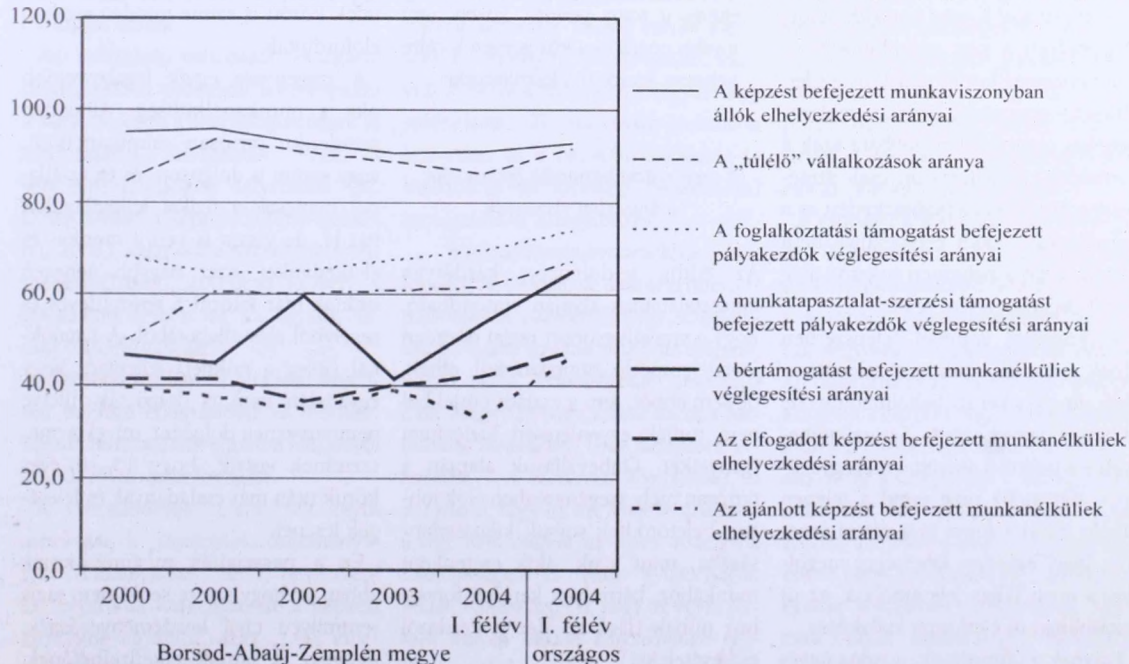
Forrás: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Munkaügyi Központ

4. táblázat. A képzést befejezett munkaviszonyban állók elhelyezkedési arányai megyénként

	2000		2001		2002		2003		2004. I. félév
Békés	100,0	Győr-M-S	100,0	Szabolcs-Sz	100,0	Szabolcs-Sz	100,0	Békés	100,0
Komárom-E	100,0	Szabolcs-Sz	100,0	Veszprém	100,0	Baranya	99,1	Komárom-E	100,0
Szabolcs-Sz	100,0	Békés	98,8	Somogy	99,5	Bács-K	98,8	Szabolcs-Sz	100,0
Vas	100,0	J-N-Szolnok	97,4	Békés	98,7	Békés	98,2	J-N-Szolnok	100,0
Baranya	98,8	Vas	96,9	Zala	98,4	Hajdú-B	98,1	Somogy	98,3
Zala	98,3	Borsod-A-Z	96,0	Vas	98,1	J-N-Szolnok	96,9	Baranya	97,4
Somogy	98,2	Bács-K	94,9	Bács-K	97,2	Veszprém	96,7	Bács-K	96,9
Győr-M-S	98,1	Csongrád	94,3	Heves	96,6	Győr-M-S	96,6	Veszprém	96,7
Bács-K	95,3	Zala	94,2	Hajdú-B	92,9	Heves	96,4	Hajdú-B	96,0
Borsod-A-Z	95,1	Veszprém	94,2	Borsod-A-Z	92,9	Vas	94,8	Vas	94,1
Veszprém	94,2	Baranya	94,0	Csongrád	92,1	Somogy	94,6	Pest	93,5
Hajdú-B	90,7	Nógrád	93,5	Baranya	89,9	Pest	92,8	Heves	92,5
Csongrád	90,0	Fejér	92,3	Pest	89,6	Csongrád	92,5	Zala	92,2
Tolna	90,0	Somogy	91,9	Nógrád	86,8	Borsod-A-Z	88,7	Nógrád	91,9
Budapest	86,7	Heves	91,3	Tolna	86,6	Tolna	87,0	Tolna	91,5
Heves	83,8	Hajdú-B	87,2	Komárom-E	84,9	Zala	85,4	Borsod-A-Z	91,0
Nógrád	82,8	Budapest	82,6	Budapest	83,8	Komárom-E	83,5	Budapest	89,2
Pest	50,0	Pest	82,6	J-N-Szolnok	81,8	Budapest	81,8	Csongrád	86,6
Fejér		Komárom-E		Fejér		Fejér	70,3	Fejér	79,7
J-N-Szolnok		Tolna		Győr-M-S		Nógrád		Győr-M-S	
ÖSSZESEN	94,9	ÖSSZESEN	94,2	ÖSSZESEN	92,7	ÖSSZESEN	94,1	ÖSSZESEN	92,9

Forrás: Állami Foglalkoztatási Hivatal

1. ábra. Az aktív munkaerő-piaci eszközökben résztvevők elhelyezkedési aránya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és országosan

Forrás: Állami Foglalkoztatási Hivatal

A szegregáció három mérföldköve: a foglalkoztatottság, a lakásviszonyok és a jövedelmi viszonyok

Borsodban különösen a Zempléni Kistérségben – a '90-es évek óta tartó válságos helyzet nem javult, mert még a fekete munkára is egyre kisebb a lehetőség, vagy rövidül a foglalkoztatás ideje, így a társadalmi elszigetelődés és a gazdasági ellehetetlenülés, a mély szegénység egyre nő. Ehhez társulnak az elégtelen lakás- és egészségügyi viszonyok, az iskolázottság alacsony foka, a szakképzetlenség, illetve az elavult szakmai tudás, gyakorlat. Vállalkozó alig akad, és több-

90
KÉK

nyire rövid életű, ami hasonlatos Káljai Ernő (2000) kutatási eredményeihez. Ha ez alól kivétel van (ld. Sátoraljaújhelyen a piac tulajdonosát), a helyi közösség korlátozza a továbbfejlődését – számunkra egyelőre felderíthetetlen okok folytán. Jobbára ezek a kérészetű vállalkozások csak átmenetileg biztosítják a beilleszkedést és a megélhetést, valódi perspektívát nem adnak. Ezen a helyzeten sokszor még a szakképzettség sem segít.

A térségben zömmel teleszerűen élnek a romák azokon a településeken, ahová sikerült beköltözniük, de ebben is nagy a szórás. Sátoraljaújhelyen – a politikai akarattal megegyezően – úgy ítélik meg mind a telep lakók, mind a roma és a városi vezetők, hogy egyetlen lehetséges megoldás a telep teljes felszámolása, az új lakásokban új életforma kialakítása.

Folynak a tárgyalások, a roma ügyekért felelős állami titkár többször járt a

Felnőttoktatás

helyszínen, tájékozódott, de előrelépés, főleg döntés még nem született.

A survey adatai a lakások felszereltségére – jobbára eszköztelenségére – fognak számszerű eredményeket mutatni, aminek ismeretében – csatlakozva más programokhoz – együttesen kellene a szociokulturális háttérteret megteremteni. Ez az összefogás és közös gondolkodási készség erőtlen. Számos együttműködési kísérletünk volt, de csekély érdeklődésre, vagy egyenesen elutasításra találtak. Mind ezt korrigálnunk kell. (Kútba esett egyelőre kezdeményezésünk a CKÖ-vel, a polgármesteri hivatal illetékesei is alig érdeklődnek, az érintettek pedig csak „ötletelnek”, a megvalósítást tőlünk várják: pl. életmód-klub elindítása, működtetése.)

Már itt utalunk néhány – a közfelfogással ellentétes – fontos jelenségre:

- fellazultak a családi kötelékek, a távolságot a családok gazdasági különbsége csak növeli;
- erősödik a roma–roma ellentét, melynek háttérben szociokulturális és gazdasági tényezők állnak;
- jelentős a szemléletbeli és praxisbeli eltérés a roma vezetők között, ami tovább növeli és a közösségen kívülre helyezve felerősíti a feszültségeket.

*A szegregáció harmadik összetevője:
a jövedelmi viszonyok*

Az eddig feldolgozott kérdőívek tapasztalatainak alapján elmondható, hogy a vizsgált csoport tagjai döntően jövedelempótló támogatásból élnek, de sem ebből, sem a családi pótlékból nem tudják egyenesen kielégíteni igényeiket. Önbevallásuk alapján a tartósan mély szegénységben élők jobban beletörődtek sorsuk kilátástalanságába, mint azok, akik esetenként munkához, bármilyen kereseti forráshoz jutnak (lásd az idézett kérdezői észrevételeket).

Város és lakosok

A település legszembetűnőbb jellegzettsége, amivel mi is szinte az első délelőttön közvetlen közélről szembesülünk, az a hihetetlen mértékű szegénység és depriváció. Szinte nem volt olyan alany, aki ne erről számolt volna be, és ne panaszkodott volna anyagi helyzete, létbiztonsága miatt. Munka szinte alig van, és a lakosok is tudják, hogy nem számíthatnak nagy beruházásokra, tőkére, amely megoldaná problémáikat. Ettől függetlenül a segítséget mástól, fölülről várják, az állami gondoskodásban bíznak. (Egyébként valószínűleg jogosan, hiszen sema helyzetük, sem anyagi körülményeik, sem képzettségük nem nagyon jogosítja fel őket a vállalkozóvá válás reményeire.)

Problémák

A legalapvetőbb probléma a szegénység (sőt nyomor) és ehhez kapcsolódóan a szegénység szubkultúrája. Ez a szubkultúra kedvez a devianciák kialakulásának: a drog- és alkoholhasználatnak, a korai szexuális életnek, a családi kapcsolatok felbomlásának, az erőszaknak, a betegségeknek stb. Ezek a problémák a táborlakó fiatalok között is szinte minden esetben előfordultak.

A szegénység egyik legalapvetőbb oka a munkanélküliség. Általában mindenki tartósan munkanélküli, vagy sosem is dolgozott, és ez az állapot nemcsak a fizikai lelkivilágukra hat ki, de vissza is veti a munka- és életkedvüket, azaz nagyon nehezen tudnak már kitörni a semmittevés és segélyből élés állapotából. A fiataloknál (főleg a nőknél) jellemző, hogy egyáltalán nem is dolgoztak, illetve nem terveznek dolgozni, mivel természetesnek veszik, hogy 15–16 éves koruk után már családanyák és feleségek lesznek.

Ez a passzivitás megmutatkozik abban is, hogy szinte senki nem tagja semmilyen civil kezdeményezésnek, és nem is tartják elképzelhetőnek, hogy erre vállalkozzanak.

II. Az attitűdök

A mértékadó hazai (Erős, 1998; Neményi-Szalai, 2003; Örkény, 2002; Magyar Gallup, 1994; Enyedi-Erős-Fábián, 2000; Fact-Szocio-Graf, 2002 stb.) és nemzetközi kutatások (Assmann, 1999; Breakwell, 1986) többnyire azt vizsgálták, mekkora a többség és a kisebbség közötti távolság valamely eltérő, „deviáns” (drog, alkohol, bűnözés, szexuális másság, vallás, politikai nézetek stb.) magatartás alapján. Magyarországon a legnagyobb elutasítás a bórszín alapján történik, így évről évre nő a cigányellenesség. Ennek megfelelően a „többség és az én” viszonyának megítélésére a Bogardus-skálát használtuk, a cigányok megítélésére a szociokulturális értékeket (Örkény, 2002), valamint a pozitív és negatív tulajdonságok mérésére a Barczy-Rudas (2000) által használt skálázást.

Hipotézisünk szerint – amely a Fact-Szocio-Graf vizsgálatában is erőteljes hangsúlyt kapott – a cigányságon belüli növekvő ellentétek, a gazdasági-társadalmi feszültségek e jelentős számú kisebbséget mára erőteljesen megosztották, amihez a vallási és politikai törekvések újabb és újabb negatív lökést adnak.

Az attitűdök változását kvalitatív módszerekkel próbálják feltérképezni a kutatók, ezért a szociológusoknak jó útmutatásul szolgálnak ezek a szociálpszichológiai felvételek (pl. Erős, 1998; Csepeli-Örkény-Széke-lyi, 2001), valamint a narratívák értelmezése (László, 2005) az időben, a társadalmi térben és az egyéni, ill. csoportidentitásban.

A következőkben az általunk képviselt kutatási elképzelések és módszerek alkalmazásának elméleti háttérérol adunk rövid összefoglalást.

A vizsgálódások, elemzések egyik aspektusa a „történetek tudományának” (László János, 2005) bevezetése az empirikus kutatásba, de a képzési szintekbe egyaránt, azaz „...az elbeszélés kellően rugalmas, ám kellően stabil képződmény ahhoz, hogy meg-

Felnőttoktatás

határozott kérdésekre vonatkozó tudományos elemzés kiindulópontja legyen.” (László 2005:13.)

Ez a magyarázata, hogy a 300 kérdőív mellett 30 mélyinterjú készül. Utóbbira azért van szükség, mert

„Az elbeszélés olyan nyelvjáték, amely megteremti a saját kereteit, s ezáltal alkalmas arra, hogy objektív, tudományos vizsgálat tárgyává tegyük.” (László, 2005:15)

A kutatás jellegéből adódóan a hangsúly három nagy területre helyeződött.

III. IDŐ ÉS ELBESZÉLÉS

Elfogadva Ricoeur (1984–1987) megállapítását, hogy az emberi időélmény (múlt, jelen, jövő) meghatározza az elbeszélés képességét, azt tapasztaljuk, hogy ez összefügg az egyén túlélési stratégiáival is, amit Sarbin (2001:66) is bizonyít kísérletében.

A kutatásunkban arra keressük a választ, hogy a múltnak és a szűk térben zajló jelennek milyen hatása van a jövőre nézve, hogyan formulázza meg az egyén döntési helyzetekben a céljait, milyen stratégiát választ annak elérésére, és mennyire tekinti önálló, individuális teljesítménynek a vágyai megvalósulását, ill. mennyire számít a közvetlen és a nagyobb közösség (a kisebbségi és többségi társadalom) támogatására, elfogadására.

„...a társadalomtudományokban a biológiaihoz hasonlóan, de a többi természet-tudománytól eltérően lényegi komplexitást felmutató struktúrákkal van dolgunk, vagyis olyan struktúrákkal, amelyeket csak viszonylag nagy számú változót tartalmazó modellekkel lehet kielégítően jellemezni... A szervezett komplexitás itt azt jelenti, hogy az azt kifejező struktúra jellege nem csupán az egyes összetevők tulajdonságain és relatív gyakoriságán múlik, hanem azon is, hogy az egyes elemek milyen módon kapcsolódnak egymáshoz [...] a (szervezett struktúrákra vonatkozó) predikciók az alakuló struktú-

rák általános vonásait jelzik, de nem tartalmaznak specifikus állításokat azokról az egyedi elemekről, amelyekből a struktúra felépül.” (Hayek, 1995:315)

Az eredményeket több tényező segítette. Az a munkacsoport, akikkel együtt dolgozunk – egy fő kivételével – jól képzett pedagógusok, andragógusok, akiknek többéves, évtizedes gyakorlata van abban, miként kell és lehet az alulmotivált személyeket érdekeltté tenni egy tanulási folyamatban. Valamennyien egyetértettünk abban, hogy a kreatív, fantáziát igénylő, flexibilitásra épülő feladatsor, majd a megvalósítás és a „kész termék” lehet az az

91

K É K

élmény, amely az érdeklődést ébren tartja, és pozitív irányba mozdítja el a képességeket, készségeket. A motoros működés és a kognitív gondolkodás, a választás és a döntés egyéni- és csoportos felelősségének súlya, az intuíció és az innováció – megannyi impulzus az „alkotási” folyamatban.

A csoportok kialakításában érvényesült a heterogén életkor, képzettség, de a virágkötők mind nők voltak, míg a gombász-, gyógynövényes csoportok vegyesek, de többségében férfiak. A hagyományos besorolás mellett azonban a csoport tagjai erősen érdeklődtek a másik munkája iránt, különösen, hogy a virágkötők – bár egyiküknek sem volt előképzettsége, tehát azonos alapról indultak – már az első estére olyan szakszerű és ötlettel tárgyakat készítettek, amelyekkel nemcsak saját ambícióikat növelték, hanem elismerést és egészséges „irigységet” váltottak ki a többiekből.

Felnőttoktatás

Az első naptól kezdődően a három munkacsoport tagjai kicserélték tapasztalataikat, és mindent megnézték, ami vizuálisan befogadható volt, kíváncsian várták a fejlődés újabb „termékeit”, pl. az ünnepkörökhöz kapcsolódó asztali és falidíszeket, virágkosár- és kalapdíszítést stb. Miközben technikailag egyre bonyolultabb fogásokat sajátítottak el, a kollektív és az egyéni munkadarabok egyértelműen alkotójuk fantáziájáról, generatív és kreatív képességeiről adtak számot. (Fotókat készítettünk az egyes munkafázisokról, amelyek első látásra is azt igazolják, a csoport tagjai érdeklődéssel és gazdag fantázi-

a tudások, a fogások, ezzel gyorsabbá és mélyebbé vált a tanulás.

Sok kedves, érdekes és tanulságos epizódja volt az együtt töltött 5 napnak, amelynek leírása és elemzése itt és most túlfeszítené e beszámoló műfaji és terjedelmi kereteit. Összegezve elmondható, a csapat- és önbi-zalom-építés, valamint a reális célkitű-zések szempontjából mérőföldkőnek tekinthető a „nyári tábor”. Elindította a résztvevőket azon az úton, amelyet – bár maguk erejéből és önállóan kell végigjárniuk – a program ideje alatt minden lehetséges eszközzel támogat(ha)tunk, bízva nemcsak a személyiség építésében, hanem abban, hogy többségük megtalálja a maga kitörési lehetőségét a most meglévő céltalan-ságból, enerváltságból, kezdeménye-ző-képtelenségből.

Csak egy adalék még a nyári táborról: az első napon 38 fővel kezdtük el a fog-lalkozásokat, a második napon már 43-an voltunk, és lemorzsolódás nélkül ugyanennyi résztvevőnek adtuk át az ötödik napon a tanúsítványt. (Mozgósították egymást a fiatalok, és úgyeltek az együtt kialakított szabályok betartására, de a szlovák asszonyok is azt adták hírül családtagjaiknak és a kutatást segítő szlovák partnerünknek, hogy „mindenki sajnálhatja, aki nem jött! Nincs közös élménye munkában, beszélgetésben, tanulásban, közös játékban, táncban, éneklésben, az együttlétben!”)

IV. IDENTITÁS

Amikor egy nép életformaváltást él át, melynek során maga mögött kell hagynia a darabokra hulló, hagyományos patri-archális népi életformáját és ezzel együtt hagyományos népi kultúráját is, mely az identitása ősi és alapvető hordozója, akkor a közösségnek a hagyományokhoz leginkább kötődő tagjaiban felmerül az igény ennek a múltba tűnő életformának és kultúrájának megőrzésére, megöröki-tésére. Ez vezette el a kiemelkedő zené-

szeket, énekeseket, képzőművészeket, költőket ahhoz, hogy különösen a hetve-nes évektől önálló alkotásokba sűrítsék mondanivalójukat.

A roma kultúra a hetvenes évek elejéig a többségi társadalom számára job-bára kávéházi cigányzenét és a munka-helyre ingázókkal teli fekete vonatokon hallható, látható cigányfolklórt jelen-tette. A hagyományos roma életforma felbomlásával, a mesterségek megszű-nésével, a régi szokások egy részének elsovadásával, a szellemi kultúra, a népdalok, a mesék celluloidszalagra kerülésével még inkább megosztottá vált saját felfogásuk is helyzetük meg-határozásáról. A hagyományörzők zárt közösségbe rendeződtek, míg az élet-formaváltásban, asszimilálódásban, integrációban résztvevők számos olyan új életstílus-elemet építettek be a min-dennapjaikba, amely segítette őket a társadalmi munkamegosztásba való beilleszkedésben, de gátolta a hagyomán-yok megőrzésében. A nyolcvanas évek közepétől ez az amúgy is kettészaka-dni látszó roma társadalom még további kiscsoportokra bomlott, mivel a gazdasági átalakulás folytán döntően a romák lettek a rendszerváltás veszte-sei mind a munkaerőpiacon, mind az iskoláztatásban, de még a vállalkozá-sokban is. Az ezredfordulóra az előbbi hátrányokhoz olyan települési és egész-ségügyi problémák is társultak, ame-lyek mára jelentősen megosztották és sok szempontból kiélezetten egyenlőt-len gazdasági és társadalmi helyzetbe hozták a romákat.

Ez a bonyolult társadalmi, gazdasági helyzet indokolta teszi, hogy a kutató-si programban számos módszert együt-tesen alkalmazzunk az adott térségben élő életmódjának megismerésére.

A puha elemzésekhez az interjúké-szítés, az esettanulmányok, élménybe-számolók írása még most folyik, ezért beszámolóinkban most azt az elméleti keretet mutatjuk be, amely vizsgálá-tunk háttéréül szolgál. Ennek egyik pillére az attitűdök elemzése, melyről korábban már szoltunk. A másik az önazonosság vagy identitás.

92

K É K

ával, erős és kitartó alkotókedvvel fog-lalatoskodtak. Egy-egy kiemelkedő alkotást, egy-egy virágkosarat ajandé-koztak a célcsoport tagjai az ötödik napon az önkormányzatban a polgár-mesternek, a roma referensnek, a Vállalkozásfejlesztési Alapítvány veze-tőjének, a befogadó Szepsi Laczkó Máté Szakképző Iskola igazgatójának és a kollégium vezetőjének.)

A „termékeket” együtt készítette az 56 éves szlovák asszony és a 16–17 éves magyar fiatal lány a teljes össz-hang jegyében. A magyar és a cigány, elismerve és erősítve egymás ötleteit, értékeit. Hasonlóképpen a fiatalabb fiúk elfogadták a tapasztaltabb férfiak útmutatását, jól kiegészítették egymás tudását, képességeit. Egyformán örömmel dolgoztak a természetben, a gyűjtés során, akárcsak a számítógé-pek mellett, amikor az internet segít-ségével folyt az oktatás a gombákról és a gyógynövényekről. Kiegyenlítődték

Két nézőpontot érvényesítünk a feldolgozás során,

– az egyik Erikson (2003) vélekedése az önazonosságról, ahol „a társas világgal való érintkezés során keletkező tudatos és nem tudatos élmények életkoronként és társadalmi környezetként változó bonyolult integrációja, amit a személy számára saját élettörténete jelenít meg és fog egységbe [...], amit a folytonosság, a biztonság vagy az integrálás” jellemez különösen. (László 2005:16)

– a másik Bruneré (1996), aki a fejlődést a kultúra betetözéseként értelmezi („a kultúra az evolúció utolsó trükkje”).

Minden cselekvést, magatartást, a kihívásokra, akciókra adandó válaszokat a kultúra megjelenésformájaként értékelünk arra építve, hogy a kölcsönkapcsolatok rendszerében, hálójában olyan élményekben lesz része az egyénnek, olyan pozitív érzéseket képes így elraktározni a tudatában, amelyek előhívhatók és jó eséllyel alkalmazhatók a nehezebb élethelyzetek, feladatok megoldásában. (A megélt élmények ösztönzőleg hatnak nemcsak az érzelmi, hanem az értelmi, a racionális döntésekre, amelyek a szisztematikusan és „szenvedéllyel” végzett tevékenységet kiteljesítik.)

V. Előfeltevéseink kapcsolódása más társadalomtudományi megközelítésekhez

1) a szociálpszichológiához

Tajfel (1972) bírálva a kognitív szociálpszichológiát, a kísérletezésről azt állítja, amit mi is vallunk: „[a normák és értékek, amelyek az emberek viselkedését irányítják] mindig 'beszennyezik' kísérleti feltételeinket. Tudományunknak pontosan e beszennyezés természetének vizsgálata az egyik legfontosabb tárgya.” (1972:76)

Az eredmények értelmezésére a legjobb magyarázatot az a feltevés kínálja,

hogy a kísérleti személyek kompromisszumra törekedtek két norma és a normák alapján álló két érték között, amelyeket a kísérleti helyzetben érvényesnek tartottak. A csoporthoz tartozás és a tisztességes eljárás normájáról, ill. a szolidaritás és a méltányosság értékeiről van szó.” (1976:86)

2) a kommunikációhoz

A mondanivalót a saját, köznapi használatában, a beszélők közötti szociális viszonyt megfigyelve és értelmezve vizsgálódunk, akárcsak Chliu–Krauss–Lau (1998). Így módunk volt az egyének attitűdjének és az eseményeit alkotott véleményüket – a feldolgozás módosulásait, ezzel mi sem a kommunikációnak az emberi csoportok életében betöltött szerepét tekintjük elsődlegesnek.

3) a kognícióhoz

A történetek feldolgozása során együttesen alkalmazzuk a nyelvi struktúrák feltárásához a tartalomelemzés és a szociális megismerés módszerét, így az empirikus adatok értelmezése mellett a szituációk, a környezet (nyelvi, emocionális, tárgyi stb.), azaz az élet-szerűség is megjelenik.

Az idő és az elbeszélés kapcsolata

A történet mint elbeszélte esemény ideje nem azonos azzal az idővel, amely alatt a beszélő közvetíti az eseményeket. Ezt részben a mesélő szubjektuma, részben a cselekmény határozza meg, hiszen az egyén felfogása, kiemelései vagy cselekvései által formálódik a történet, sajátos dramaturgiát követve. (Erre építenek az írók, költők, amikor a cselekményt szövik, emellett az érzelmekre hatnak különféle feszültségkeltő, -fokozó eszközökkel.)

A projektben kezdetektől olyan légkörben folyt a mérés, képzés, amely folyamatosan ösztönözte a résztvevőket arra, hogy döntsenek; a saját soruk jobbítása szempontjából mit választanak: együttműködnek-e, és velünk dolgoznak, vagy csak érdeklődnek, kíváncsiak a folyamatra, de részlegesen vesznek benne részt. Tanulságos, hogy a mérték más és más az egyes csoportoknál, ezért elfogadóan megvártuk/elvártuk, hogy valamennyien kialakítsák azt a közös álláspontot, aminek mentén a jövőképpé építhetővé válhat. (Több tréning készítette föl a résztvevőket a feladat céltudatos elérésének érdekében.)

93

K É K

A puha módszerek okán fontos szerepe van a narratív megközelítésnek, ezért a továbbiakban a mértékadó szakirodalmi hivatkozás alapján dolgozzuk föl az interjúkat.

Hogyan lépünk tovább? Mit tekintünk elméleti háttérként?

A narratív pszichológiai megközelítést László Jánoshoz (2005) hasonlóan alkalmazzuk munkánk során. „Arról van szó ugyanis, hogy a kultúra történeti és egyedfejlődési vizsgálata szempontjából lehetetlen szétválasztani a tisztán megismerő és a jelentésadási folyamatokat, mely utóbbiak az érzelmileg telített, az egyéni és kollektív identitáshoz kapcsolódó élményekben öltönek testet. Az elbeszélés mind történetileg, a színhagyomány és az írásos emlékek révén, mind az egyedfejlődés során végbemenő alakváltozásai és az élettörténetekben megnyilvánuló élménytelítettség által alkalmasnak

Felnőttoktatás

tűnik a kulturális jelentésadás feltételrendszerének és változatainak vizsgálatára.” (László, 2005:23)

A fantázia, az egyéni alkotóképesség tettenérése és fokozott megfigyelése áll munkánk középpontjában, elismerve, hogy ügyelnünk kell a kifejtés egzaktására, tudományosságára. „Ha a narratív elv jelentőségét helyesen ismerjük fel, lehetőségünk nyílik arra, hogy az ember pszichológiájáról nem-positivista tapasztalati kutatásokra épülő, korábbi pszichológiai tudásunkkal összevethető ismereteket szerezzünk, vagyis élményszerű folyamatokra fogalmilag reflektáljunk.” (László, 2005:25)

Igyekszünk elkerülni az elemzésnek azt a csapdáját, hogy az élettörténeteket ele-

valik, hogy a bizonyítékok és a meggyőző-désünk alapján a tudásunk több puszta vélekedésnél, akkor az adott ismerethalmazt hajlamosak vagyunk inkább 'tudománynak', mint 'filozófiának' nevezni.”

A narrativitás mint a jelentéskonstrukció korlátja

A narratív pszichológia, amikor elfogadja a narratív konstrukció elvét, ezt az elvet éppenséggel nem arra használja, hogy a szubjektív, pszichikus jelenségsíkot kiküszöbölje vagy „becsomagolja” az értelmezés nyelvi világába. Nemcsak azt vallja, hogy a világ és az én jelentései valóban szociálisan konstruáltak, de azt is, hogy a konstrukció legfontosabb eszköze és folyamata – Ricoeur által feltárt alapvető elve – a narrativitás, nemcsak generálja, de korlátozza is a konstrukciót.

A korlátozás legalább három síkon jelentkezik:

1. strukturálisan [...]
2. funkcionálisan [...]
3. tartalmasan, vagyis az elbeszélésnek szociálisan megoszthatónak kell lenni. Az elbeszélés mint az ember alapvető élmény- és létezőmódja – antropológiai sajátossága – már a nyelv vagy a történet megjelenése előtt létezik, és meghatározó szerepet játszik az emberi gondolkodás, személyiség és kultúra kialakulásában. Az elbeszélő mód nem fikciókat gyárt, amikor jelentést ad,

hanem valóságot teremt. Ezt a felismerést a tudományos narratív pszichológia egy, a társadalmában, ill. kultúrájában élni és működni képes ember pszichikus valóságának feltárására alkalmazza, vagyis annak megismerésére, hogy miként jön létre, milyen formákat ölt és hogyan funkcionál vagy diszfunkcionál ez a valóság.” (László, 2005)

Az interjúk feldolgozásának elméleti háttere a kommunikatív és a kulturális emlékezet

A kérdőívek nyitott kérdéseinek és az interjúk tartalomelemzésének háttérében Assmann (1999) felfogásával való egyetértésünk áll, azaz úgy fogjuk föl a csoportidentitást, mint a kommunikatív és a kulturális emlékezet gyűjtőterét. Ebben a kontextusban a kódolás-dekódolás mechanizmusa tetten érhető és megfeythető anélkül, hogy az elemző szubjektum eltorzítaná a történeteket.

Az általunk vizsgált személyek történetei hol explicit, hol implicit formában rejtik a múltat, de csekély információval szolgálnak a jelenről, és szinte elenyésző azon elképzelések száma, amelyek a jövőről valamilyen határozott célról, vágyról szólnának. E területen végeztük az ún. „mélyfúrásokat”.

VI. CSOPORTHOVATARTOZÁS ÉS IDENTITÁS

A vonatkozó csoporthoz való tartozás és e kapcsolat megélése, verbalizálása

94

K É K

mezve „identitásokat” rekonstruáljunk/konstruáljunk, inkább arra törekszünk, hogy minden megállapításunk háttérében a rendszerezettség (szisztematikusság) és az ellenőrizhetőség álljon. Ebben Searle (2000:157–158) megfogalmazása az iránymutató: „...Ha az ismeret szisztematikussá válik, és különösen, ha a szisztematikus ismeret olyan bizonyossá

Kommunikatív és kulturális emlékezet (Assmann, 1999 nyomán)

	Kommunikatív emlékezet	Kulturális emlékezet
Tartalom	Történelmi tapasztalok az egyéni életút keretei között	Mitikus őstörténet, az abszolút múlt eseménye
Forma	Informális, kevésbé megformált, természetadta; személyközi érintkezésben alakult ki; köznapi	Alapítást igényel; nagyfokú megformáltság; ceremonális kommunikáció; ünnep
Közvetítő csatornák	Eleven emlékezés az organikus emlékezőképesség révén, személyes tapasztalás és szájhangomány	Rögzített, tárgyasult kifejezőeszközök; hagyományos szimbolikus rögzítés, ill. szóbeli, képszerű, táncos stb. megjelenítés
Időszerkezet	80–100 év; 3-4 nemzedék időhorizontja, mely a jelennel együtt halad tova	A mitikus ősidők abszolút múltja
Hordozók	A mitikus ősidők abszolút múltja	A hagyomány szakosodott hordozói

az identitást erősíti. Meghaladva Reicher–Hopkins (2001) és a korábban oly jelentős elfogadással bíró Le Bou (1917:59) felfogását a kultúra identitásképző szerepéről, belátható, hogy az élményszerveződési vagy identitásképzési módokat állítjuk kutatásunk középpontjába, jelezve ezzel is, hogy nagy szerepet tulajdonítunk az egyén alkotóképeségének, fantáziájának és szabadság-felfogásának.

Ahogy az emberek beszélnek mindennapjaikról, jövőbeli terveikről, és különösen, ahogyan dolgoznak/alkotnak – egészen odáig menően, ahogyan a munkaeszközeikhez nyúlnak, azokkal bánnak–, amit e folyamatban vagy a cél elérésében fontosnak tartanak: mind-mind valamely egyéni, sajátos erőkoncentráció, küzdelem eredménye. Érdekesen kapcsolódik össze a hazai és a nemzetközi kutatások összegzése a mi gyakorlati tapasztalatainkkal.

Az alábbiakban azokat az ún. megküzdés-elméleteket idézzük föl, amelyek hatással voltak kutatási hipotézisünk felállítására és a vizsgálati egységek (tesztek, kérdőívek, interjúk, munkafolyamatok, önépítő tréningek stb.) kialakítására.

Bennünket is kísért a múlt, és nagy jelentőséget tulajdonítunk annak, miként reagál a személyiség a külvilág ismeretlen és döntően a „kislvilágához” képest veszélyes, fenyegető impulzusaira, beolvasztó, vagy akár csak tanító, elsajátíttató folyamatokra. A pszichoanalízis (Freud) általános gyakorlattá válása óta ezt a helyzetet úgy fogjuk föl, hogy az egyén az ismeretlen, a félelmetesnek vélt külső ingerekkel szemben ösztönösen védekezik, vagy küzd az elhárításuk érdekében, valamint saját pozíciója biztonsága, biztosítása miatt. Erős motivum a kudarctól való félelem is, ezért az egyén nem csupán küzd és védekezik, de hárítja a számára sikertelenséggel, kockázattal járó impulzusokat, feladatokat.

Norma Haan (1977) erről azt írja, hogy az emberek – különösen valamely etnikumhoz tartozóak – az önazonosság fenntartásának érdekében megtanulnak

különféle alkalmazkodási módokat, „konzisztens stratégiákat”, de a konfliktusok kezelésére egyénileg kidolgozzák azokat a hárító és/vagy védekező mechanizmusokat, amelyeket felnőttként szinte automatikusan beépítenek a válaszadási vagy elkerülési technikáikba. Mennél jobban belesimulnak ezek a módszerek a többségi társadalom vagy akárcsak az egyén által feltételezett viselkedési módokba, annál nagyobb sikert feltételez az alkalmazója, illetve megalapozottnak véli az elfogadást, a súrlódások, ütközések számának csökkenését reméli, s ezzel saját létét biztonságosabbnak itéli.

Erre a felismerésre alapoznak Krohne és Rogner (1982) kutatásai, amikor azt állítják, hogy az egyén akkor tud sikeresen megküzdenni, ha fejlettek a képességei a hatékony stratégiák kiválasztására, tehát a szocializáció során ezeket érdemes mind a családnak, mind az iskolának erősíteni. (Számos „hatékony” tanulási program alapoz erre a megállapításra, különösen az integratív oktatás, képzés általánossá válását követően.)

Az a kutatási célunk, hogy az önbizalom, a képességek erősítése és a reális tervezés, jövőkép kialakítása kapcsán nemcsak a célcsoport tagjait, de a környezetüket is motiválhatjuk egy élhetőbb életstratégia kidolgozására és gyakorlására, egybeesik azzal a megfontolással, amit Lazarus (1966) nyomán tranzakcionista modellnek nevezünk. Ő az emberi viselkedést – különösen annak hatékonyságát – az ego és a környezet közötti dinamikus kölcsönhatásként értelmezi, amelyben a kognitív erőfeszítéseknek is nagy szerepe van, mi több, ezt befolyásolja érzelmi állapota, hol erősítve, hol gyengítve a válaszreakciót. A viselkedés folyamatjellegéből következően az értelmi és az érzelmi töltés és annak dinamikája állandó változásban van, és a tranzakció jelentését mindig annak kontextusa határozza meg. Ahhoz, hogy ne csupán vizsgálatunk célkitűzései, hanem a célcsoport tagjainak tartós, személyes sikere is

valóra váljon, magunknak is értelmezni kellett a pszichológiából kölcsönzött adaptáció fogalmát, kiegészítve azzal, hogy a folytonosan és különböző dinamikával változó külső hatásokkal szemben (akár a fenyegetettséggel szemben) felkészítsük a csoport tagjait. Ennek legjobb eszköze az önbecsülés fokozása, az önbizalom erősítése, a probléma helyes megfogalmazása, a múlt reális értékelése és a jövő ésszerű, fokozatos tervezése. Az előkutatásnak éppen ezért az volt a célja, hogy kiderítsük, kinek a számára és milyen körülmények között vannak egy adott megküzdési módok az adott gazdasági, társadalmi környezetben kilépési eredményei, esélyei.

95

K É K

Nem vonhattuk ki magunkat annak vizsgálata alól sem, amit Breakwell (1986) a coping stratégiák struktúrájáról és fajtáiról ír:

- a) figyeltük az attitűd- és az értékváltozást (vö. az interpszichikus megküzdési stratégiákkal);
- b) a csoport-, a társas környezet hatását, a kooperatív készség fejlődését, az önértékelés irányát, stabilitását (vö. az interperszonális stratégiákkal, amelyek a viselkedést abban befolyásolják, hogy milyen erősséggel képes ellenállni a fenyegetettségnek);
- c) a csoportszintű stratégiának megfelelően – és más vizsgálatokéval megegyezően – azt figyeltük meg, hogy az egyes csoportok milyen közös megküzdési módokat dolgoztak ki tagjaik és a közösség számára, ezzel is erősítve hatékonyságukat, viszont csökkentve a kudarccokat.

Ez a fogalmi, elméleti háttér biztosította azt, hogy a célcsoport tagjaival a

„nyári tábor” létrejött, és az 5 nap alatt számos képesség, készség megerősödött; tudatossá váltak olyan tulajdonságok, amelyek a továbblépés alapjait jelenthetik.

A felületes, formális ismeretség, térbeli tájékozottság és biztonság kevés lett volna a nyári tábor munkanapjainak eredményes eltöltésében, ezért különös figyelemmel fordultunk minden olyan egyéni kezdeményezés (elfogadás vagy hártás) felé, amely az adott szituáció „olvasatairól” tájékoztatót benűnk.

Már a munkának ebben a fázisában érdemes néhány közhelyszerű előítéletet eloszlatnunk.

Felnőttoktatás

ket, amelyek sértették az elemi emberi jogok kiteljesülését (lásd tulajdon szentsége, családi-rokonsági kötelek, generációk tisztelete, a teljesítmény dicsérete, értsd: a munka becsülete stb.).

Az egzakt tartalomelemzést és a tanuló-térkép eredményeit megelőzve hadd álljon itt néhány észrevétel, gondolat.

Miről szól a vizsgált személyek élete? Kik ők?

Ironikusan szólva nincs más dolgunk, mint a magyar tájat magyar ecsettel lefesteni. Tudományosan közelítve a problémához azonban látnunk kell, nem az „átlagok” dominálnak a vizsgált helyzetekben. A Zempléni kistérség megkülönböztetetten hátrányos helyzetben van, ezért lakói értelemszerűen messze negatívabban reagálnak a különféle társadalmi helyzetekre, mint tennék ezt más régióban. Hozzájárul e negatív értékeléshez személyes apátiájuk és önértékelésük gyengesége, aminek következményeként nem csupán nem hisznek a felemelkedés, a kilépés lehetőségében, hanem személyes képességeiket is alulértékelik. Nem kellett ehhez számos, személyes negatív elutasítás, kirekesztő élmény, épp elég volt (az előítéletek kialakulásának sémája alapján) egy-egy hártó, elutasító akció, és az érintettek nemcsak felhagytak mindenféle kezdeményezéssel, hanem teljesen visszavonultak. Erősebb elfordulás ez, mint amit a „passzív rezisztenciáról” vallunk, olyan magatartás, amelynek átalakítása komoly andragógiai, mentálhigiénés feladatot jelent. (Ebben a helyzetben értelemszerűen az is kérdés, kik vagyunk mi, e változás mentorai?)

VII. Melyek a survey előzetes eredményei, tapasztalatai?

A tartózkodás – nem a fenntartás, a kétely! – a kisebbségek válaszadási hajlandóságánál abból adódik, hogy eddigi életük során nem igazán kényeszerültek arra, hogy objektíven, racionálisan megfogalmazzák az egyéni nehézségeiket, azokat az akadályokat, amelyeket nehezen vagy egyáltalán nem képesek (vagy nem akarnak?) leküzdeni.

Eddigi kutatási tapasztalataink alapján azt mondhatjuk, magatartásuk tétovásága bizonyos szempontból indokolható: a jól, szakszerűen végzett munkájukat sosem (vagy alig) értékelték megfelelően; szaktudásukat többnyire alulbecsülték; stigmaként használták (vagy kihasználták?) a családdal, a gyerekek ellátásával, gondozásával kapcsolatos attitűdöket; folyamatosan erősítették a negatív attitűdö-

azzal, hogy a roma lakosság összességében elképzelhetetlenül rosszabb körülmények között él, mint a többségi átlag. Ez az életforma párosul a vagyon elleni bűncselekményekkel, a betegségekkel, a higiénia hiányával stb., és ezek a külső jegyek csak növelik a romák iránti ellenszenvet. Így van ezzel az a roma kisebbség is, akiknek sikerült kitörniük a telepről és a szegénységből. Ők úgy érzik, rajtuk is csattan a „telepiek” által kiváltott ellenszenv, amit egyébként ők is osztanak. Ez a vélemény csak növeli a romák megosztottságát, és nehezíti az identitás felvállalását.

A romák sokkal elfogadóbbak, mint a többségi társadalom tagjai. Ez valószínűleg párosul azzal is, hogy ismereteik szűkebb körűek – sosem láttak még például horvátot, menekültet stb., nem nagyon tudják, mi az, ezért viszont nem is ítélik el. Elfogadóbbak viszont a homoszexualitással szemben: nem tartják bűnnek. Érzik viszont a feléjük irányuló előítéleteket, szenvednek tőlük, és úgy gondolják, hogy a megoldásnak a többségi társadalom irányából kellene érkeznie, azaz a nem romáknak kellene toleránsabbnak, nyitottabbnak lenniük velük szemben.

Nézzük a dolgot pragmatikusan!

A képzők/kutatók/mentorok valamennyien abban érdekeltek, hogy egy kicsiny, kiválasztott csoport tagjai számára olyan külső és belső feltételeket biztosítsanak, amelyek lehetővé teszik számukra a kimozdulást egy adott, szinte kilátástalan helyzetből, és ezen túlmenően felismerik azokat a képességeiket, melyeket jó eséllyel hasznosíthatnak sorsuk alakításában.

Szó sincs arról, hogy bárki helyettük tervezzen, cselekedjen! De arról igen, hogy ki-ki felkészüljön, motivált legyen abban, hogy saját sorsán változtasson.

A programban kezdetektől hangsúlyozzuk, mi csak moderátorai vagyunk a célcsoport tagjai választásainak, segítők abban, hogy ésszerű terveik valóra váljanak. Ugyanakkor fele-

Felnőttoktatás

VIII. A KIVÁLASZTÁSI, MÉRÉSI ÉS KÉPZÉSI PROBLÉMÁK AZONOSÍTÁSA, HIPOTÉZISEK

lősek vagyunk azért, hogy megerősítsük az egyént személyes képességei helyes megítélésében, hiszen csak az segítheti a racionális célkitűzésben és a feladatok hatékony elvégzésében. (Visszautalunk arra, hogy a nemzetközi kutatások általunk is felsorolt példái mind az előbbi állítást erősítik.)

Érdemes azonban arra is ügyelnünk, a hatékonyság és a siker más és más fogalom az egyén és a társadalom fejlődése szempontjából.

A kutatás hipotéziseinek felállításakor sem kergettünk illúziókat, tájékozódunk a Zempléni kistérség gazdasági, társadalmi állapotáról, mégis, amikor a terepmunkát elkezdjük, szembesültünk azzal a ténnyel, hogy ismereteink hiányosak, a valóságnak csak egyes részeit ismerjük, de annak mélységét, bonyolultságát és összefüggéseit alig. A feltáró munkát ennek megfelelően alakítottuk ki: a kiválasztáshoz számos módszeregyüttest alkalmaztunk, és hasonlóképpen jártunk el az életmódprogram kialakításakor: kérdőívvel, interjúval, mindennapi és speciális tevékenységbe ágyazottan folyamatosan arra keressük a választ, ki, milyen tervekkel milyen belső és külső feltételek mozgósítása árán igyekszik megvalósítani, mennyire bízik saját képességeiben és a környezete támogatásában.

A célcsoport tagjainak és privát közegének feltérképezését megkezdve az az első benyomásunk, hogy a vártnál is szűkebb az a perspektíva, amelyet mint ideálisan elérendőt megneveznek a megkérdézettek. De nemcsak az az ösvény keskeny, amin ők járnak, hanem az is, amelyen azok, akiktől a segítséget remélik. A térség olyan távol került a fejlesztésektől; az innovatív gondolkodás, a tenni akarás olya csekély, hogy külön aktivizáló programot kell szerveznünk azért, hogy partnereink lépést tudjanak tartani velünk a program megvalósításában.

A kutatás hipotézise azon a megfigyelésen alapul, miszerint az eddigi pályázati támogatási rendszerek keretében külön-külön megvalósított mérések, képzések, rövidebb-hosszabb ideig tartó foglalkoztatások, illetve tanácsadói szolgáltatások további megerősítés és támogatás hiányában nem voltak elég eredményesek, tartósak, hatásuk a projekt megszűnte után hamar szertefoszlott. Részben a célcsoport kiválasztásának véletlenszerűsége miatt, részben a támogatások átgondolatlan, rendszerszemléletet nélkülöző alkalmazása miatt igen magas – sokszor több mint 80%-os – a lemorzsolódás. *Hipotézisünk szerint a tudományos eredményekre, mérésekre alapozott, tudatosan megtervezett kiválasztás, a kidolgozott tanulótérképre alapozott, személyre szabott, kompetenciaalapú képzés, valamint a képzést és foglalkoztatást kísérő pedagógiai, andragógiai, pszichológiai, szociológiai szempontokra építő, folyamatos mentori munka révén az eredményei összeadónak, illetve felerősítik egymást.*

E pályázat szakmai-módszertani innovációja éppen abban rejlik, hogy a mérésen alapuló kiválasztás, a képzés és a projekt által kezdeményezett foglalkoztatás ideje alatt a roma és magyar munkavállalót tanulási, munkahelyi, privát problémaival nem hagyjuk magára, hanem – hipotézisünk szerint – a pályázat 36 hónapos futamideje alatt a folyamatos segítő-támogató-ellenőrző rendszer segítségével szocializálódik egy új típusú életmódhoz, életvitelhez, sikerrel illeszkedik be a munka világába, kiépült személyes, szociális és tudástőkéjével további munkavállalása, egyéni életútja sikeresebbé válhat. Reményeink szerint néhány személy képes lesz olyan vállalkozói tudást és kapcsolati tőkét kiépíteni, melynek

révén – további munkaügyi központi támogatásokkal – a térség kisvállalkozóivá válhat.

A MÉRÉS

A projekt keretében a régiós problématerkép kidolgozásával párhuzamosan megtörtént az 50–100 (75 magyar + 25 szlovák) fős hátrányos helyzetű célcsoport kiválasztása és előzetes tudásszintjének, kompetenciáinak, munkához való viszonyának, tanulási képességeinek egyéni projekt eleji mérése. A mérések alapján minden mért személyről tanulótérképet állítottunk össze.

97

K É K

A résztvevők toborzása három lépésben történt.

Első körben a Mérési Bizottság Sátoraljaiújrhelyen és Királyhelmeccen a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokkal foglalkozó szervezetek képviselőivel együtt felmérte a projekt megvalósításába bevonható személyek körét. Ennek alapján a bizottság meghirdette a programra jelentkezés lehetőségét plakátokon, személyes hangú levélben és szóbeli tájékoztatás formájában.

A kiválasztás prioritásai voltak:

- minden Zempléni kistérségben élő, 18 éves kort betöltött magyar és szlovák állampolgár, aki még nem tudott elhelyezkedni vagy tartósan bent maradni a munkaerőpiacon;
- akik tartósan – legalább hat hónapja – regisztrált munkanélküliek, vagy már inaktívak (kikerültek a munkaügyi központ látóköréből);

- akik vállalják a 36 hónapos projekt megvalósításában való folyamatos közreműködést az alábbiak szerint:
 - részt vesznek az előzetes tudásszint- és kompetenciamérésen,
 - részt vesznek a foglalkoztatással párhuzamosan szervezett képzéseken
 - munkaerő-piaci képzés (minden résztvevő számára)
 - szakmai tanfolyamon
 - külön megállapodás szerint vállalkozói tanfolyamot.

Prioritást élveztek:

- a projektbe bevont települések (Sátoraljaújhely, Ricse, Karcsa,

perces irányított beszélgetés során ismereteket szerezni a jelentkezők élet-helyzetéről, munkavállalási és tanulási motivációiról, egészségi-szociális körülményeiről. További cél volt megfigyelni és elősegíteni a résztvevők ösztönzését, motiválását a projektmunkára és az új közösségek kialakítására.

A „0 típusú találkozson” az egyéni, irányított beszélgetés során a mérési bizottságok bizalmasan kezelendő munkalapot (profil), a kérdezőbiztosok pedig a kompetencia-kártya kiállításához szükséges személyes, szociális, iskoláztatási és foglalkoztatási adatokat vették fel ugyancsak négy szemközti beszélgetés során. (A kérdések az iskoláztatás fokára, sikereire és kudarcaira; az esetleg megkezdett vagy befejezett szakképző tanulmányokra; a munkatapasztalatokra; a szociális és családi helyzetre, a szabadidő-eltöltés módozataira vonatkoztak.) A személyes adatok ellenőrzésén kívül pontozták az alábbi területeket:

- kommunikáció és énkép;
- megjelenés és érzékszervi dimenziók, ön- és jövőkép;
- tanulásra motiváltság, kognitív képességek;
- előzetes munkatapasztalat és iránnyultság;
- munkára motiváltság;
- vállalkozói, vezetői képességek, attitűdök.

A mérési bizottság a három munkafázis (bizottság, interjú, kötetlen beszélgetés) tapasztalatait a találkozást záró megbeszélésen összegezte, az eredményeket a résztvevők bizalmasan kezelendő munkalapjain rögzítette. A munkaanyag jelentette a „0 típusú találkozást” követő mérésnek az alapját, ahová végül 350 fő (250 fő magyar és 100 fő szlovák személy) kapott meghívást.

A mérési bizottság 2005 februárjában kidolgozta az előzetes tudásszint- és kompetenciamérési csomagot, amit márciusban lekérdezt. A mérési csomag célja szerint egyéni karrierterv és egyéni tanulótérkép elkészítését eredményezte a mért 250 + 100 fő részére. A tanulótérkép a mért résztvevők számára – előzetes tudásuk és meglévő kompetenciáik alapján – megmutatja, hogy boldogulásuk érdekében mikor, mit és hogyan tudnak lépni (foglalkoztatás és tanulás), s mindehhez a projekt futamideje alatt a képzés vonatkozásában finanszírozott módon biztosítja az utat. Ennek alapján választódott ki a 75 fő magyar, és 25 fő szlovák célszemély.

Előzetes formális és non-formális tanulási folyamatokban megszerzett tudások és a munkaerőpiacon elvárt kompetenciák mérése

A program célcsoportja formális iskolai végzettség szempontjából viszonylag egységes képet mutat (6–8 osztály), azonban a bizonyítványok nagyon eltérő tudást és képességeket takarnak mind a magyar, mind a szlovák résztvevőknél: sokan nagyon alacsony szinten birtokolják az alapkészségeket, de élethelyzetük és életkoruk miatt jelentős munka- és életpaszta-lattal rendelkeznek, amelyek sokat segíthetnek a hiányosságok kompenzálásában. Az egyéni szintfelmérés, amely ismereteket és azok megértését vizsgálja, lehetőséget adott arra, hogy a résztvevő elkezdjen egy új tanulási folyamatot. A feladat elvégzése sikerének érdekében módszertani szempont, hogy

- a tájékoztató anyagok, amelyek a tanulás eredményeinek az értékelési folyamatát mutatják be a hallgatóknak, pontosak és világosak legyenek;
- az értékelési eljárások megfelelőek és explicitek legyenek;
- a tanácsadónak, aki a tanuló számára javasolja, hogy vesse alá tudását az értékelési eljárásnak, az értékelő-

Alsóberecki, Cigánd, Pácin) lakói közül csökkenő sorrendben

- a szakképzéssel rendelkezők vagy a munkaerőpiacon értékvesztett szakképzéssel rendelkezők;
- a befejezett nyolc osztályos általános iskolai végzettséggel rendelkezők;
- befejezett hatosztályos általános iskolai végzettséggel rendelkezők;
- azon települések lakói, ahonnan többen jelentkeztek;
- a kézműves mesterségek területén munkatapasztalatokkal rendelkezők, vagy az ezekhez a munkákhoz kedvet érzők;
- a halmozottan hátrányos helyzetűek.

A második körben 2005 márciusában a jelentkezés és az intézményi javaslatok (384 fő) alapján 250 fő részvételével megtörtént az *előválogatásnak tekintendő, ún. „0 TÍPUSÚ TALÁLKOZÁS” (előmérés) és az előzetes tudásszintmérés öt mérési csoportban.* A „0 típusú találkozás” célja volt egy 30

Felnőttoktatás

- től függetlennek kell lennie, és tőle elkülönülten kell dolgoznia;
- a tanácsadónak informálnia kell a jelölteket arról, hogy milyen teljesítményt tartanak megfelelőnek az értékelési eljárásban;
- a vizsgált tanulási eredményeknek mélységükben és terjedelmükben elégségesnek és frissnek kell lenniük.

A VIZSGÁLT TERÜLETEK

- Alapkészségek vizsgálata
- Írás, olvasás, szövegértés,
- Kommunikáció (írásban, szóban, elektronikusan)
- Számolás, a matematikai és a tudományos gondolkodás alapjai
- Tanulási képességek
- Érzékelési preferenciák (látás, hallás, tapintás)
- A tanulási stratégiák megléte
- Alkalmazkodó-képesség: kreatív gondolkodás és problémamegoldás
- Divergens gondolkodás, személyes tudatosság
- Csoportépítés
- Problémafelismerés
- Csoport-interakciós és kognitív készségek, problémafeldolgozási készségek

Önismeret, önirányítás, önbecsülés, a célkitűzés képessége, motiváció és személyes karrierfejlődés

- Saját készségek ismerete, a másokra gyakorolt hatás tudatossága, karriertervezés
- Küzdőképesség, céltudatosság
- A siker jeleinek ismerete, önirányítás
- Csoporteredményesség, interperszonális készségek, tárgyalás és team-munka
- Emocionális intelligencia, volun-ciáris (akarati) tényezők, cselekvő-képesség
- A viselkedés megítélése és kiegyensúlyozása
- A két- és többértelműség kezelése
- Konfliktusoldás, csoportdinamika
- A kulturális különbségek felismerése,

- multikulturális környezetben való munkaképesség
- Befolyásolás: szervezeti eredményesség és vezetői képességek
- A szervezet működésének megértése
- A beilleszkedés
- A szervezet céljainak megvalósítása
- Problémamegoldás és döntéshozás
- Mások befolyásolása, vezetése

Előzetes tudásszintmérés

Az előzetes tudásszint mérés elemei illeszkednek az Nemzeti Felnőttképzési Intézet által kidolgozott országos számítógépes előzetes tudásszintfelmérő rendszerhez.

Alkalmazott módszerek:

- Interjú alapuló általános adatlap, illetve pszichometriai skálák felvételén, attitűdvizsgálatokon alapuló pszichológiai személyiséglap felvétele a projekt elején és végén.
- Interjúra, illetve kiscsoportos foglalkozásra alapozott kompetenciavizsgálatok a projekt elején és végén, ennek alapján továbbépíthető kompetenciakártya kiállítás.
- Az alapképességek tesztvizsgálata (kommunikáció: írás, olvasás, szövegértés; számolás, matematikai és tudományos gondolkodás; tanulási képességek) és ezek értékelése.
- Mindezek alapján valamennyi résztvevő számára mérési és foglalkoztatási egyéni tanácsadás és mentori segítségnyújtás (személyesen, telefonon, e-mailen) a pályázat teljes ideje alatt.

Célja:

A mérés célja az, hogy megállapítsa, a jelölt milyen kommunikációs és tanulási készségekkel, a (magyar) anyanyelv adekvát használatának és az elemi matematika milyen képességeivel, illetve az általános iskola 8. osztályának minimum követelményeit alapul véve milyen ismeretekkel rendelkezik. Kiválasztani azokat, akik képesek és alkalmasak munkaerő-piaci felzárkóztató képzésben részt venni, vagyis:

- képesek az írást eszközként használni;
- rendelkeznek az általános iskolai általános műveltségi ismeretanyaggal;
- elérik a 8. általánosban elvárható helyesírási készség szintjét;
- képesek a folyamatos olvasásra, beleértve az alapvető kiejtési és mondatfonetikai eszközök használatát;
- képesek az olvasott szöveg megértésére,;
- képesek önálló, 10-20 mondat terjedelmű fogalmazás elkészítésére,;
- képesek egy adott feladat teljesítésének írásbeli megtervezésére;
- képesek elemi számolási feladatok megoldására;

99

K É K

- képesek memoriter feladatok reprodukálására.

Részeli:

- *A kommunikációs képességeket, az írás- és szövegértési készséget felmérő számítógépes tesztcsomag.* A csomag öt, egyenként 20, nehezedő sorrendű feladatsorból, kitöltési utasításból, valamint megoldókulcsokból áll. A véletlenszerűen kiválasztott tesztek kitöltésére a résztvevőknek 30 perc áll rendelkezésre. A tesztek az általános iskolai 6–7 osztályos magyar nyelv és irodalom, valamint a kommunikációs készség és a szövegértés főbb elemeire építenek, megfogalmazásukban és a példák anyagában közelítenek a résztvevők élet- és munkatapasztalataihoz, figyelembe véve életkori sajátosságait, attitűdjeiket, érdeklődési területeiket.

Felnőttoktatás

– Matematikai és természettudományos gondolkodást felmérő számítógépes tesztsomag. A csomag 4 tesztlapból, kitöltési útmutatóból és megoldókulcsokból áll. A tesztek az általános iskolai 6–7. osztályos matematika anyagára építenek, megszövegezésükben és a példák anyagában a résztvevők élet- és munkatapasztalataira építenek, figyelembe véve életkori sajátosságait, feltételezett érdeklődési körüket, előzetes iskolai és iskolán kívül szerzett ismereteiket, jártasságaikat és készségeiket. A véletlenszerűen kiválasztott teszt kitöltésére 30 perc áll rendelkezésre, melyből matema-

kidolgozására vonatkozó első állásfoglalás.

Megtörtént a pszichológiai tesztek adaptálása, amelyeket a mérés tapasztalatai alapján véglegesítettünk.

A kompetenciakártya célja:

- megismertetni a résztvevőt énképével, tudatosítani szakmai terveit, megerősíteni karrierjének lehetőségét, erősségeit;
- válaszolni és tanácsot adni a résztvevő szakmai fejlődésével kapcsolatos kérdésekre;
- megtalálni azt a szakmát, amely a munkaerőpiacon keresett, és megfelel képességeinek, eddig megszerzett (szak)képztségének;
- kijelölni szakmai életútjának következő lépcsőfokát, a tanulás irányát;
- bejuttatni a munkaerőpiacra, és segíteni bennmaradását;
- hozzájárulni új életvezetési stratégia kidolgozásához.

A kompetenciamérés részei:

- a „0 típusú találkozás” munkaanyaga: (I. és II. adatlap, amelyek személyi adatok, személyes megjegyzések)
- pszichológiai tesztek
- a State-Trait Personality Inventory Form Y (STPI-Y) önértékelő skála (Spielberger–Sipos, 1995) 80 felelválasztásos kérdés keretében (négyfokozatú, 10 tételből álló pszichometriai skála) az egyes tulajdonságokat 10-től 40-ig terjedő pontszámmal jellemzi. Ezzel a szorongás, a kíváncsiság, düh/harag és a depresszió egyéni különbségeinek kimutatására alkalmas;
- Inglehardt gyereknevelési elvekre vonatkozó kérdőíve;
- a Klein-féle Raven-teszt.

2005 márciusában megtörtént a hétnapos előzetes tudásszint- és kompetenciamérés 250 fő részvételével Sátoraljaújhelyen, és 80 fő részvételével Királyhelmeccen. Ennek eredményeként a megvizsgált személyekről elkészült a tanulótérkép vázlata, melyet az alábbi táblázat illusztrál.

A tanulótérkép elemei és a kapható pontszámok a következők:

- személyes adatok, iskolai végzettség, szakképzettség;
- testi és mentális állapot;
- kommunikáció;
- matematika;
- tanulási képesség;
- Raven-teszt;
- Klein-munkateszt;
- tanulási attitűd, motiváltság;
- foglalkozási attitűd, motiváltság;
- vállalkozói attitűd;
- mindezek alapján javasolt foglalkozás;
- javasolt beiskolázás.

A tanulótérképek pontszáma és tartalma alapján beiskolázási és foglalkoztatási rangsort állítottunk fel a 100, a projektbe bevont személy számára. A végleges rangsor kialakításakor a bizottság az előzetes tudásszint- és kompetenciamérések eredményei mellett szervezési prioritásnak tekintette az egy településről jövők számát. A szakképzettéget és az előzetes szakmai, illetve munkaerőpiaci gyakorlatot a tanulótérkép tartalmazza.

A mérésen alapuló informatív-instruktív tanulótérkép kialakításának és a résztvevővel történő megismertetésének hármas feladata van:

- ösztönző-motiváló funkció;
- selektív-kiválasztó funkció;
- tájékoztató(informatív)-segítő-korrektív funkció.

Fontos jellemzője a mérésnek, hogy a tanulótérképet a résztvevők szóbeli szö-

100

K É K

tikai, geometriai ismereteikre, számolási készségeikre és általános természettudományos gondolkodásukra lehet következtetni.

Kompetenciamérés

A projekt vizsgált futamideje alatt a francia APEC2 által alkalmazott kompetenciakártya egyfajta adaptációja, valamint a magyarországi, főként a közoktatási gyakorlatban kialakult kompetenciamérés áttekintése alapján elkészült a hátrányos helyzetűek körében alkalmazható kompetenciakártya koncepciója, módszertana és dokumentációja: kitölt(et)ési és értékelési útmutató, a résztvevői és kérdezőbiztosi anyagok, valamint a mérések forgatókönyvei. Elkészült továbbá a tanulótérkép filozófiájára, szerkezetére, módszertanára (pontszámok, súlyozás) és a térinformatikai rendszer

Területek	Szempontok
Adottságok	Életkor, nem, településtípus, etnikai hovatartozás, háztartásszervezet
Erőforrások	Fizikai, mentális egészség, kapcsolatos társadalmi tőke, az egyéni érvényesítés lehetőségei
Beállítottság	Munkaethosz, vallás, gondolkodási, vállalkozási affinitás
Erőfeszítések	Előismeretek: iskolai végzettség, formális, non-formális, informális tudás feltérképezése, felhasználása

Felnőttoktatás

veges értékelés, egyfajta munkaerő-piaci, karrier-tanácsadó beszélgetés keretében ismerik meg. A szöveges értékelésről való gondolkodás során a mérés kidolgozói részben a kompetenciamérés nemzetközi irodalmára (APEC, 1996), a humán erőforrás-fejlesztés szakirodalmára és a hazai alternatív pedagógiában kialakult gyakorlatra alapoztak. (Rajnai, 2004; Rados, 2004; Winkler, 2003; Vekerdy, 1990) *A mérési csomag a fejlesztés jegyében készült, lehetőséget adva a bemeneti, a közbülső és a kimeneti mérések megtervezésére, konkretizálására, valamint a mérési csomag más környezetben történő adaptálására. A csomag karriertervező célja szerint sarkall a résztvevőnek szóló fejlesztési célok s az azokhoz vezető feladatok, tevékenységek megfogalmazására. A projekt végén, 2007-ben realizálódó zárómérést követő személyes értékelő, beszélgetésszövegű és további célokat kitűző jellegű lesz, amely a tanulóterkép mind a négy területére (adottságok, erőforrások, beállítottság, erőfeszítések) kínál további utakat. A felnőttképzési elveknek és az alternatív iskolák értékelési gyakorlatának megfelelően a projektbe bevont résztvevőket a képzett mentorok bevonják saját maguk értékelésének folyamatába, ezzel is elmélyítve a résztvevők önismeretét, önértékelési képességének fejlődését.*

Az első eredményekből megfigyelhető, hogy

- a térségben élők körében igen nagy a foglalkoztatással és a tanulással kapcsolatos apátia és kilátástalanság,
- a programba bevonható személyek azonban gyorsan motiválttá váltak, a programokon maradéktalanul, jól teljesítve vettek részt,
- a megszerzett információkat, ismereteket multiplikálták környezetükben, ezáltal hamar „beavatottá” váltak a programba (előfordult, hogy a nyári, tábor jellegű képzés létszáma napról napra emelkedett az új érdeklődő résztvevők bekapcsolódása révén),
- a kezdeti individuális érdekek, a munkahelyszerzés prioritásának han-

goztatása mellett egyre inkább szemponttá válik az együttműködés, a társakra való odafigyelés, a segítségadás, amely különböző területekre (munka, család, közélet, civil közösségi élet) vonatkoztatva fogalmazódik meg. Egyeseknél már feltűnik az információszerzés igénye is.

Képzés

Szakképző tanfolyamok – mentálhigiéniai felkészítés

A célszemélyekkel közösen elfogadott karriertervek és a térség foglalkoztatási viszonyaira vonatkozó kutatások eredményei alapján a projekt 100 fős célcsoportja számára a nyári folyamán (2005. június 27. – július 1.) gyógykövetés- és gombaismeret, illetve virágkötészeti szakképző tanfolyamokat szerveztünk. A bentlakásos tanfolyami típusú képzés olyan elméleti és gyakorlati felkészítést adott a résztvevőknek, amelyek birtokában az adott területeken betanított és segédmunkás feladatokat tudnak ellátni már a projekt első évének a végén. A nyári tábor jellegű képzés célja kettős volt: egyrészt a megcélzott szakmai ismeretek átadása, alapvető gyakorlati készségek és szakmai kompetenciák kialakítása, természetesen építve a résztvevők adott témában korábban szerzett munkatapasztalataira. Másrészt a program lehetőséget adott olyan mentálhigiénés csoportfoglalkozásokra, amelyek a csoporttagok együttműködésére, a közösség építésére, az önbizalom, énkép erősítésére irányultak. A nyári együttlét egyben kísérletet is jelentett arra, hogy a különböző életkorú, nemű, iskolázottságú és gazdasági helyzetben lévő magyar és szlovák személyeket egyéni céljaik világos megfogalmazásán túl folyamatosan arra is ösztönözzék, hogy társaikkal együttműködve ismerkedjenek a csoportmunka előnyeivel és hátrányaival, eközben erő-

sítsék önbizalmukat, akaraterejüket. Ahogy a mérést megelőzte egy „nulladik típusú találkozás” a potenciális résztvevőkkel, úgy ezen alkalom is arra szolgált a többi között, hogy a csoport tagjait közelebből, de a munkatevékenység során ismerjük meg, hogy problémáikra adekvát válaszokat lehessen adni.

Mentorképzés

A projekttervnek megfelelően a célcsoport minden tagját a teljes futamidő alatt egyénre szabott, folyamatos, mindenkor elérhető egyéni tanulási, foglal-

101

KÉK

koztatási és életvezetési mentori támogatás segíti. Ennek célja, hogy a célszemély a foglalkoztatás és tanulás ideje alatt problémáival ne maradjon magára, segítse a munka világában való eligazodásban és a bennmaradásban. Megmutatja és készségszintre emeli a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést és mások hozzáféréseinek segítségét, az erkölcsi integritás fejlesztését, az érdekartikulációt és érdekvédelmet. Reményeink szerint a mérés, a képzés és a foglalkoztatás eleghető ahhoz, hogy a résztvevők munkával és életvezetéssel kapcsolatos attitűdjei megváltozzanak, életvitelükben tartós módosulás álljon be, amit környezetükben multiplikálhatnak. Azaz roma közösségük tapasztalt referenciaszemélyévé válhatnak. Projektünk kiemelt feladata mentori munkát vállaló személyek kiválasztása és képzése. A mérési időszakban mind a magyar, mind a szlovák térségben megtaláltuk azokat az önkormányzati, civil szervezeti,

pedagógusi és szociális munkát ellátó személyeket, akik alkalmasak voltak a mentori munka elvégzésére, és vállalták azt.

2005. február–április folyamán megtörtént a mentorok toborzása és kiválasztása.

A mentorok kiválasztásának szempontjai voltak:

- a mentor legyen kistérségi lakos;
- közismert, hiteles, tekintélyt kivívott személyiség;
- legyen a mentori munkával rokon foglalkozása vagy mentori, segítői gyakorlata, ezáltal
- legyen alkalmas a projekt mentori feladatainak ellátására.

- alapozott kommunikációs foglalkozások, esettanulmány-készítés);
- mediációs (konfliktuskezelési ismereteket nyújtó) modul;
- pályázatírás és projektmenedzsment-ismereti modul.

A tréninget 30 óra otthon végzett munkaórát jelentő távoktatási modul egészíti ki, amely a tréningen elsajátított ismeretek helyi megvalósításának feldolgozására és elektronikus értékelésére vonatkozik.

A képzők képzésének célja, módszere

A program célja

A mentori munkában szerteágazó tudásra, képességre van szükség. A felkészült támogató munkán túl a kapcsolattartás, konfliktusmegoldás, tanácsadás, pályázatírás, esettanulmány-készítés stb. is feladata egy jó szakembernek.

Feladatunk: pedagógusok és/vagy önkormányzati, vállalkozásfejlesztési munkatársak, civil szakemberek számára saját élményen keresztül személyiségfejlesztési és hivatástudatattitúd-erősítési tréning lebonyolítása.

Célunk, hogy a tréning résztvevői továbbfejlessék azon képességeiket, készségeiket, melyek

- a problémamegoldáshoz,
- a konfliktuskezeléshez,
- az együttműködéshez,
- a kapcsolatteremtéshez,
- a jövőképpalkotáshoz,
- a mindennapi munkához szükségesek.

Fontos feladat: a szerepek tudatosítása, értékek, tapasztalatok, lehetőségek ismerete, a munkában használt szerepösszetevők fejlesztése, frissítése.

A program tartalmi követelményei Gyakorolja a problémamegoldás, a konfliktuskezelés, az együttműködésfejlesztés, az önérvényesítés, a célmeghatározás, a jövőképpalkotás pedagógi-

ai-nevelő, segítő munkához szükséges eszközeit, lehetséges módjait.

Ismerje meg a mediáció és a pszichodráma módszereit, elméleti fogalmait, gyakorolja azok tudatos használati lehetőségeit, konkrét helyzetekben való alkalmazásukat.

Váljon képessé saját szerepeinek tudatosítására, önértékelésre, az önellógadás változására, a hivatásbeli értékeinek fejlesztésére (elfogadás, együttműködés, hitelesség), szerepfejlesztésre.

Létszám: Egy-egy továbbképzési csoportban 12–16 szakember vesz részt.

A képzés időtartama: 3 nap

A képzési program három egymásra épülő egységből áll:

Személyiségfejlesztés (1 nap)

A programban részt vevő szakemberek fiatalokkal, gyermekekkel, szülőkkel, ügyfelekkel foglalkoznak – ismereteiket, tudásukat emberi kapcsolatokon keresztül adják át –, ehhez a munkához szükséges, hogy megismerjék saját határaikat, céljaikat, lehetőségeiket.

A kurzus fontos része az esetek feldolgozása, mely a konkrét probléma megértését, valamint új, progresszív szerepek, viselkedésmódok kipróbálását, gyakorlását is lehetővé teszi.

A hivatásom – szerepfejlesztés (60 óra)

A hivatásbeli tevékenységek fontos eleme, hogy a tréningen résztvevő tudatosítsa, rendszerben lássa működését, új eszközöket, módszereket kapjon a tanulókkal, szülőkkel, kollégákkal, segítségre szorulókkal való konstruktív együttműködéshez. A mediáció és a pszichodráma módszere lehetővé teszi a pedagógus szerepeinek elemzését, tudatosítását, a szerepek fejlesztését, mások helyzetének átélését, amelyek a pedagógiai-nevelő, támogató munka során a tanulókkal, a szülővel, a kollégákkal, vezetőikkel való hatékony együttműködést szolgálják (problémamegoldás, konfliktuskezelés, kapcsolatteremtés, jövőképpalkotás, elfogadás, empátia, tolerancia stb.).

A résztvevőkkel megkezdett szakképző és csoportépítő munka biztosítása érdekében 2005. szeptember 9–11. között a kiválasztott mintegy 30 fővel megvalósítottuk a 30 órás, bentlakásos tréningmódszerrel szervezett mentorképző programot, amely egyben a jelen lévő pedagógusok számára a képzők képzése célú tanfolyam elvégzését jelentette.

A képzés célja a mentori és csoportmunkában nélkülözhetetlen ismeretek, de főként kompetenciák és technikák (kapcsolatépítés és -tartás, konfliktuskezelés és -megoldás, esettanulmány és pályázatírás, projektmenedzsment és szervezeterősítés, együttműködés, jövőépítés) megismerése és részben elsajátítása volt.

A tréning az akkreditációra előkészített mentorképzési programnak megfelelően három modulból állt:

- személyiségfejlesztési műhelymodulból (drámapedagógiai elemekre

Felnőttoktatás

A képzés lehetővé teszi a csoporttagok önértékelésének, önértékelésének fejlődését, a szükségletekkel, célokkal való találkozást, az egyéni változtatás eszközeinek, módjának megvalósítását.

Komplex tudás

A csoport résztvevői megismerkednek a pályázati eljárás folyamatával a kezdetektől a program zárásáig, elméleti és gyakorlati tudásukkal bátran kezdenek projekttervező munkába.

Az esettanulmány készítésével és alkalmazásával előadás formájában ismerkedhetnek a hallgatók.

A képzés formája: műhelymunka

A műhelyben 2 állandó tréningvezető van (kb. 16–20 fős a csoport), valamint nyitó- és záróelőadást tartó 1-1 fő szakember (pályázati eljárás, esettanulmány készítése).

A közös munka lényege, hogy játékok, gyakorlatok, feladatok segítségével a nyílt, empatikus, feladataikat értő és erősségeiket, gyengeségeiket vállaló csoport alakuljon az egymást ismerő vagy hasonló területen dolgozó (pedagógusok, ifjúsággal foglalkozó szakemberek, önkormányzati dolgozók stb.) tagokból.

Célunk, hogy a tréning végére kialakuljon az összetartozás (iskolához, munkahelyhez, egymáshoz) „mi”-tudat élménye. A csoport létszáma megengedi a személyközi viszonyok változását nyomon követni, de a mélyebb elemzés érdekében a csoportot 4 részre osztjuk, ahol részfeladatokat oldanak meg a tagok. A 30 órát feladatorientált, a résztvevők együttműködésére összpontosító programként kívánjuk megvalósítani.

Minden nap végén közösen összerakjuk a mozaikokat és a kiscsoportok munkájából egy dinamikus változó, átfogó közös kép alakul ki. Előzetes elképzeléseink szerint a 4 kiscsoport tagjai játékos formában választhatják ki egymást. A csoportalkotást segíti az

álmó város, munka, kollegák játék.

A 30 órás képzés alatt és az együttesen elvégzett feladatok során a résztvevők megismerkednek egymással, terveikkel, vágyaikkal, tapasztalataikkal, játékos formában sajátítják el a sikeres kommunikáció fortélyait, emellett a konfliktushelyzetek megoldását is gyakorolják.

Az előre elkészített és kiosztott forgatókönyv szerint a tréning utolsó szakaszában a saját tényleges, vagy vágyott szakterületüket is megismerhetik. A záró feladat nehéz, a műhelymunka sikeres elvégzésén alapszik.

A műhelymunka a résztvevők és a csoportok közötti viszony szerint alakul, amelyet egyrészt a moderátorok instrukciói, másrészt az önmegmutatás vágya, az egészséges bizonyítási készlet, rivalizálás működtet.

Hagyományos óra: műhelymunka

A műhelymunka forgatókönyve előre kidolgozott, amely elégséges játékeretet biztosít rugalmas változtatásokra. Ez elősegíti a részvételhez, az együttműködéshez való kedvet, megkönnyíti az önkéntes együttműködés támogató légkörének kialakulását. A program során – elképzeléseink szerint – előtérbe kerül az önállóság, amely úgy módosítható, hogy az adott csoport igényeit elégítse ki. A rugalmasság, természetesen, kizárólag a program keretei között értelmezhető: *a tréningen részt kell venni, minden nap pontosan kezdünk, a csoport minden tagja egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel bír, és fontos annak belátása, hogy figyeljen mindenki a többiekre (pl. a „nem minősítünk” szabálya: a csoportban szabadon lehet saját véleményt megfogalmazni).*

A program személyességének megőrzése érdekében a trénernek és a hallgatók titoktartási szerződést kötnék, a csoportban elhangzottakat belül kell tartani.

A tréner feladata, hogy segítsék az eredményes munkát, és megkönnyítsék a tapasztalatcserét. A hallgatók magas

létszáma miatt a program nem törekedhet mélylélektani szintekre, hanem elsősorban az együttes élményt kívánja kollektíven feldolgozni és maradandóvá tenni.

A sikeres csoport feltétele az önbizalommal teli, nyílt kommunikációs légkör kialakítása.

Az együttműködés dimenziói

A gyakorlatok célja, hogy megismerjük azokat a viselkedésmódokat, amelyek akkor jelennek meg, amikor a csoport tagjainak közösen kell megoldaniuk egy feladatot, de közben nem emelkedhetnek egymás fölé. Másodlagos cél, hogy a

103

K É K

résztvevőket érzékenyebbé tegye saját viselkedésükkel szemben, amelyekkel – akár nem tudatosan – a csoportfeladat megoldását hátráltatják, vagy elősegítik.

Együttesen próbáljuk meg tisztázni, általánosságban mit jelent a kooperáció. Utána keresünk konkrét példákat arra, hogy a mindennapi életben hol, milyen viszonylatokban kell együttműködni (pl. zenekarban, focicsapatban, parlamenti bizottságban, operáció közben, közlekedéskor stb.). A beszélgetés során azonosítjuk azokat a feltételeket, magatartásmódokat, amelyek elengedhetetlenek az együttműködéshez. A szabad ötletek jegyzékét szűkítjük, és a valóban fontos elemekkel dolgozunk a három nap során.

Gyakorlati ismeretekre összpontosító, felkészítő foglalkozások azok részére, akik arra vállalkoznak, hogy jobban megismerjék önmagukat, erősségeiket, gyengeségeiket.

Alapfogalmak, alapkérdések, amelyekre mindhárom nap keressük a válaszokat:

- célcsoport-ismeret;
- hitelesség;
- pedagógiai készenlét;
- társas szempontok;
- szerepek és elvárások (képzési várakozások);
- csoportdinamika;
- percepció, kulturális aspektusok;
- sikeres kommunikáció – konfliktus-megoldási technikák;
- tájékozódás (hagyományos – társas)

- Reálisan tervezünk, és lépésről lépésre haladunk a cél felé.
- Együtt mindig hatékonyabbak lehetünk, mint egyedül.
- Merjünk tanulni másoktól.
- Minden dolognak van jó és kevésbé jó oldala. Örüljünk a sok apró pozitívumnak, ami végül sikeressé tesz.

Kreatív gondolkodás

A gyermekek természetükből adódóan kreatívak. A felnőtteket és a tizenéveseket bátorítani kell arra, hogy feladják a megszokott, analitikus megközelítési sablonjaikat.

Röviden: az analitikus gondolkodás óvatos, tárgyilagos, fegyelmezett megközelítést igényel. E gondolkodásmód számára csupán egy, esetleg korlátozott számú helyes válasz lehetséges. A diákok gyorsan felismerik ennek a gondolkodási típusnak a szükségességét a természettudományok és a matematika tanulásában.

A kreatív gondolkodás vidám, a képzeletőre épül, és nem próbálkozik a kezdeti fázisban az ötletek értékelésével. E gondolkodásban nagyszámú helyes válasz lehetséges. Igaz, hogy az ezzel a módszerrel összegyűjtött gondolatokat később kritikusan újból értékelni kell, viszont ez a módszer nagyon gyakran új felismerésekhez vezet. Ezért is fontos, hogy szigorú intellektuális fegyelemhez szokott résztvevők gyakorolják ezt.

Sok olyan játékos gyakorlat van, amely felszabadítja a gondolatainkat, és bátorítja a kreativitást. Pl.:

- Mit tudnál csinálni, ha arra ébrednél, hogy 3 m magas vagy?
- Mit lehet tenni, ha egy hullám elvitte a fürdőruhádát a víz alatt?
- Fizetésre kerül a sor az első randevún, és nem találsz pénzedet...
- Leszólítanak az utcán, hogy lennél-e gyorsan esküvői tanú.
- Hazaérteztél este, és egy aranyos kiskutyát találsz az ajtód előtt.
- Villamoson egy rossz mozdulat után elszakad a nyakláncod, és szétgurul.
- Most tényleg tanulni akarsz a holnapi

vizsgára, de este, otthon áramszünet lett

- Nincs jegyed a villamoson, jön a BKV-ellenőr, akivel egy padban ültél az iskolában.
- A közértben nagyon sokan vannak, vásárláskor ötezzrel fizettél, és a pénztáros tízezzresből ad vissza.

„Fedezzük fel egymást”-kérdőív (körbejárni, jegyzetelni: furcsa hobbi, tudkenyeret sütni, jó táncos...)

Kommunikációs játékok, amelyek a megértésről, az érthetőségről (is) szólnak.

- Egy rajzot kell valakinek elmondani, hogy azt a többiek, hallás után, lerajzolják.
- Hunyja be valaki a szemét, majd csukott szemmel mondja el részletesen, hogyan néz ki aznap reggel a társa, hogy van felöltözve, milyen a haja, a kedve stb. Amikor kinyitja a szemét, ellenőrizheti, mennyit vett észre és milyen pontosan tudott fogalmazni.

Kis csoportok alakítása a délelőtti játékok, hasonló érdeklődési kör és a szabad választás mentén.

Sikeres együttműködés

Csomagolópapírra felírni, mire van feltétlenül szükség az együttműködéshez. Pl.:

- a megoldandó feladat ismerete;
- az együttes feladatvégzéshez mi a saját feladat;
- annak ismerete, hogy a többiek mivel tudnak a feladat megoldásához hozzájárulni;
- annak az ismerete, hogy miként tudjuk mások feladatvégzését elősegíteni stb.

Játék: 5-5 fős kísérleti csoportok, amelyekhez konkrét megfigyelők kapcsolandók (az ő feladatuk konkrét, részletekre irányuló megfigyelés, amelyet a végén el is kell mondaniuk).

Az 5 fős csoportok egy-egy asztal köré ülnek, amelyről mindent le kell venni. Amikor mindenki elhelyezkedett, a konkrét feladat és a szabályok ismertetése következik. Majd minden-

Módszertani megfontolások

Eredményesség mérése: a tréning végén, kérdőív segítségével.

Képzési várakozás:

- Játék
- Előzetes várakozások – leírni, borítékban tartani a képzés befejezéséig (az önértékelés a mérés kulcsfogalma), majd a záro körben elővenni, beszélgetni róla.

A tréning alapelvei:

- „Itt és most!” (Csak azzal foglalkozunk, ami itt történik velünk!).
- Egyes szám első személy, én-jelentések, saját érzéseinkről beszélünk.
- Nemcsak ésszel, szívvel is! Érzésekkel nem vitatkozunk!
- Nem minősítünk!
- Titoktartás! Ami itt történik, az csak a csoportra tartozik, másra nem.
- Közös a felelősségünk a lezajló eseményekért. A siker rajtunk múlik.

Felnőttoktatás

ki kap egy borítékot, amelyben felvágott papírlapok vannak. Ezeket a papírlapokat – szigorú szabályok betartása mellett – kell majd úgy mozgatni, tologatni, hogy a végén mindenki előtt egy-egy egyforma négyzet legyen. Fontosak a szabályok, amelyet többször is, sőt menet közben is gyakran el kell mondani.

A szabályok:

1) a feladat végzői a feladat kezdésétől a befejezésig nem szólhatnak meg;

2) semmilyen módon nem jelezhetik (kacsintás, fixírozó tekintet) társaik felé, hogy szükségük van valamilyen részdarabra;

3) mindenkinek joga van a számára feleslegessé vált részdarabot az asztal közepére tolni, illetve onnan, csakis onnan, az ott talált darabot maga elé húzni.

Addig megy a program, amíg minden csoport be nem fejezi a csoportmunkát. A végén aztán előbb az elmé-nyek, majd a részletes megfigyelések, tapasztalatok átbeszélésével zárul a játék.

Mi kell a sikeres felnőtté váláshoz?

Kis csoportokra bontva, első lépésként, arra a kérdésre, hogy „mi minden kell ahhoz, hogy ma valaki sikeres felnőtt legyen?“, a csoportoknak mindent össze kell írniuk egy papírra (ötletrohámként). Amikor már kimerülőben a résztvevők képzelete, és nagyon sok van azokon a papírokon, az a feladatuk, hogy vitassák meg azokat, és – lehetőleg konszenzussal – válogassanak ki közülük ötöt, ami sze-

rintünk a lehető legfontosabb. (Ha például már három csoport van, maximum tizenöt olyan fogalom, tényező van, ami a felnőtté válásban aktuálisan érdekes lehet.) Amikor ezzel is készen vannak, ki kell választaniuk az ötből egyet, ami talán a legérdekesebb – szerrintük. Ahhoz az egyhez pedig keressniük kell helyzeteket, amiben az a tulajdonság, aktivitás domináns (vagy éppen az hiányzik), és szerepjátékban (kis felkészüléssel) el kell játszaniuk a többieknek. Akkor eredményes a játék, ha a többiek valóban a kiválasztott fogalmat fogják azonosítani akkor, amikor a végén megbeszéljük a történeteket.

Mediációs tréning

A mediáció oktatása tréningyszerű formában zajlik. A tréning lényege, hogy a résztvevők – szemben a hagyományos oktatási formával, mely előadásokon alapul – helyzetgyakorlatok segítségével sajátítják el a mediáció eszköztrendszerét, készségeit.

Az elméleti tudnivalók ismertetése után a folyamat részekre tagolódik, a résztvevők az egyes fázisokat külön-külön, a már megismert új technikák alkalmazásával gyakorolják. A különböző szereposztásokból adódóan mindenkinek alkalma nyílik a folyamat minden szereplőjének (tehát a mediátornak és az egyezkedő feleknek, pl. munkaadó–munkavállaló, tanár–roma felnőtt diák) helyzetét megismerni, átélni.

A résztvevők már a tréning folyamán sok olyan problémával találkozhatnak, melyek később „élesben” is felmerülhetnek. A helyzetgyakorlatok tapasztalatait, a felmerülő kérdéseket azután kisebb csoportokban, majd közösen is megbeszélik, és a trénerek vezetésével keresnek választ rájuk.

A csoport optimális létszáma 12–16 fő. A trénernek nyújtotta ismeretek, tapasztalatok mellett a csoporttagok egymástól is kaphatnak értékes szempontokat, láthatnak új megoldásmódokat.

Az oktatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a tréning révén megszerzett készségeket a résztvevők sokkal haté-

105

K É K

konyabban tudják alkalmazni további munkájuk során, mint a csak elméletben elhangzottakat.

A projekt első évében a bemutatott elméleti és gyakorlati megfontolásokat felhasználva rendszeresen dolgoztunk a Zempléni kistérségben, és kialakult az a kör, akikkel a további fejlesztő munkában közösen tevékenykedünk.

Jegyzetek

- 1 Tájékoztató a munkaerő-piaci helyzet alakulásáról Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 2005. július. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Munkaügyi Központ.
- 2 APEC.

Irodalom

- Assmann, J. (1999): *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Breakwell, G. M. (1986): *Coping with threatened identities*. New York: Methuen.
- Breakwell G. M.–Lyons, E. (eds.) (1996): *Changing European Identities: Social psychological analyses of social change*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Bruner, J.–Fleischer-Feldman, C. (1996): *Group narrative as a cultural context of autobiography*. In: Rubin, D. C. (szerk.): *Remembering our past*. Cambridge: Cambridge University Press. 291–317.
- Csepeli György–Örkény Antal–Székelyi Mária (2000): *Nemzeti etnocentrizmus Közép-Európában*. In: Kolosi T.–Toth I. Gy.–Vukovics Gy. (szerk.): *Társadalmi Ríport 2000*. Budapest: Társ.
- Chiu, C.–Krauss, R. M.–Lau, IY-M. (1998): *Some cognitive consequences of communication*. In: Fussell, S. R.–Kreuz, R. J. (szerk.): *Social and Cognitive Approaches to Interpersonal Communication*. New Jersey: LEA.

Felnőttoktatás

- EFact 2002. Szociológiai kutatások.
- Erikson, E. H. (1968): *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Erős F. (szerk.) (1998): *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Iskola–Új Mandátum.
- Erős F. (2001): *Az identitás labirintusai: Narratív konstrukciók és identitás-stratégia*. Budapest: Janus–Osiris.
- Fábián Zoltán (1999): *Tekintélyelvűség és előítéletek*. Budapest: Új Mandátum.
- Haan, N. (1977): *Coping and defending*. New York: Academic Press.
- Hayek, F. von (1995): *Piac és szabadság*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Havas Gábor–Kemény István (1995): *A magyarországi romákról*. Szociológiai Szemle, 3.
- Kemény István (2000): *Foglalkoztatás, munka, munkanélküliség*. In: Kállai Ernő–Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon*. Budapest: EÖKP.
- Kemény István (2003): *Válság után. Szegények, munkanélküliek, cigányok, versenyképtelenek*. *Esély*, 2.
- Kemény István–Janky Béla (2003): *A 2003. évi cigány felmérésről. Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok*. *Beszélő*, október.
- Krohne, H. W.–Rogner, J. (1982): *Repression-sensitization as a central construct in coping research*. In: Krohne, H. W.–Laux, L. (szerk.): *Achievement, stress and anxiety*. New York: Hemisphere.

- László János (2005): *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Le Bon, G. (1913): *A tömegek lélektana*. Budapest: Franklin-Társulat.
- Lazarus, R. S. (1966): *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.
- Rajnai Judit (2004): *A szöveges értékelés az Európai Unióban és a magyarországi szabályozásban*. (Háttér tanulmány.)
- Rapos Nóra (2004): *A hazai alternatív iskolák és a szöveges értékelés*. (Kézirat.)
- Reicher, S.–Hopkins, N. (2001): *Self and Nation*. London: Sage.
- Ricoeur, P. (2001): *A narratív azonosság*. In: László J.–Thomka B. (szerk.): *Narratív pszichológia*. (Narratívák 5.) Budapest: Kijárat Kiadó. 15–27.
- Sarbin, T. R. (szerk.) (1986): *Narrative psychology. The storied nature of human existence*. New York: Praeger.
- Searle, J. R. (2000): *Elme, nyelv és társadalom*. Budapest: Vince Kiadó.
- Tajfel, H. (1981): *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vekerdy Tamás (1983): *A Waldorf-iskola első három évének programjáról: Kitehíntéssel a tizenkettedik év végéig*. „Török Sándor” Waldorf-pedagógiai Alapítvány: OKI, Iskolafejlesztési Központ, Budapest.
- Winkler Márta (2003): *Kinek kaloda, kinek fészék*. Budapest: SHL Hungary Kft.

Úgy tűnik, hogy megtorpant az olvasni és írni tudás társadalmi expanziója, pedig európai kultúránk utóbbi fél évezredében – bár korábban csupán évszázados léptekkel, araszolva haladt – később már egyre szebb reményekkel bízott. De kiderült, hogy mindenféle alfabetizáló offenzíva és az iskoláztatás kiterjedése ellenére, a társadalom újratermeli az analfabétákat, és mi több, új változatként kitermeli az úgynevezett *másodlagos analfabetizmust* is, amely úgynevezett *funkcionális analfabetizmus*. Mindennek első jeleit az 1960-as években a fejlett ipari országokban regisztrálták. S tart azóta az analfabetizmus új változatának értelmezése is.¹

nok, akiknél az olvasási-írási deviancia az egyetemes nyelvi kommunikációs közegbe kulturálisan-nyelvileg (így vagy úgy) beilleszkedők, de az ettől eltérő anyanyelvűek „analfabétasága”, vagy másodlagos „analfabétasága”, amely az egyetemes nyelvi kommunikációs közeghez kapcsolódik, abban érvényesül. Persze ugyanakkor tetten érhető az egyetemes nyelvi kommunikációs közeghez nem kapcsolódó, rajta kívüli (mert más nyelvű), de vele együtt élő anyanyelvi „analfabétaság” és másodlagos „analfabétaság” – vagy akár az anyanyelvi olvasási-írási képességek tökéletes, magasrendű birtoklása is. Mindez a

Csoma Gyula

Lehet, hogy mégis az analfabétáké a jövő –

vagy legalábbis az úgynevezett másodlagos analfabétáké?

Analfabetizmus és funkcionális analfabetizmus

Az analfabetizmus és a másodlagos avagy a funkcionális analfabetizmus ügyeit, bár egyébként is bonyolultak, az teszi bonyolultabbá, hogy amint elég hamar kiderült (a) léteznek az adott társadalom egyetemes nyelvi kommunikációs közegéhez kötődő, annak nyelvével azonos anyanyelvű analfabéták, illetve másodlagos analfabéták; (b) léteznek az adott társadalom egyetemes nyelvi kommunikációs közegéhez kötődő, annak nyelvével *nem* azonos anyanyelvű analfabéták és másodlagos analfabéták; és (c) léteznek olyanok is, akinek „analfabétasága” vagy másodlagos „analfabétasága” nemcsak, vagy nem az adott társadalom egyetemes nyelvi kommunikációs közegéhez kötődik, hanem a mellette élő periférikus, kisebbségi anyanyelvhez. Vagyis vannak olya-

gyakorlatban a többségi nyelvhez, illetve az államnyelvhez, és/vagy a kisebbségi nyelvekhez kötődő analfabetizmus és másodlagos analfabetizmus problémája. És különbségeik értelmezésre, valamint praktikus reflexiókra várnak. Igaz, az értelmezések premierjén már túl vagyunk. Az első hipotézisek még arról szóltak, hogy az újratermelt analfabetizmus és a másodlagos, avagy funkcionális analfabetizmus a bevándorlók ügye a fejlett ipari államokban. Kifejezetten migrációs probléma. Hamarosan kiderült azonban, hogy nemcsak a fejlett ipari államokban honos, és a többségi nyelv törzsökös társadalmában ott sem, másutt sem mentesül tőle.²

Az analfabetizmus (mint *elsődleges* analfabetizmus) az olvasás és az írás technikáját, alapvető képességeit is nélkülöző tudatlanság. Illetve némi csökkent olvasási technika (pl. a nagyon gyakori szóképek felismerése,

107

K É K

csak a nyomtatott nagybetűk ismerete, egyszerű, mindennapi szövegek silabizálása, szótagolt olvasás, de az írás technikájának teljes hiánya), és esetleg (mégis) a saját név ákombákom leírását tartalmazó tudásrészlet is beletartozhat az (elsődleges) analfabétizmus fogalmába. Bár azokat, akikre mindez vonatkozik, rendszerint *fél-analfabétáknak* nevezik. Ők ilyen-olyan mértékben, töredékesen birtokolják csupán az olvasás, illetve az olvasás-írás képességeit, mert ezek nem fejlődtek ki teljesen, illetve gyakorlás hiányában elsovadtak.³

A másodlagos analfabetizmus az olvasás és az írás megtanulása után követ-

het – egyre kevésbé felel meg az élet vele szemben támasztott igényeinek. Ekként egyre kevésbé használható „a személyes fejlődés előmozdítására és a közösség javára”.⁴ Mégpedig azért nem, mert nem elegendő azoknak az újabb és újabb feladatoknak az ellátására, amelyek a munkában és az élet minden más területén újra és újra megjelennek, – mivel teljesítésükhöz új tudás megszerzésére, s ehhez az olvasás-írás új teljesítményeire van szükség. Az olvasni-írni tudás tehát kifejez valamilyen minőséget, csak-hogy az élet közben újabb minőséget igényel, s az olvasás-írás képességei lemaradnak tőle, az újabb igényekkel nem képesek lépést tartani. Ilyenképpen a másodlagos analfabéták képtelenek megvalósítani mindazokat a célokat, ellátni azokat a feladatokat, amelyekhez egyébként megvannak velük született adottságaik.⁵ Mindent egybe vetve: az olvasási-írás képességek működési, feladat-megoldási hiányairól van szó, vagyis az olvasás-írás *funkcionálásának* hiányairól, az olvasás-írás tudásának *funkcionális* beszűküléséről, ellehetetlenüléséről, szóval mégis bizonyos szintű olvasni-írni *nem-tudásról*. Ez magyarázza az elnevezést: *funkcionális* analfabetizmus.

Értelmezések és magyarázatok

kezik. Feltételezi a technikai olvasni és írni tudás – rendszerint iskolai bizonyítvánnyal igazolt – valamilyen színvonalát. Egyetértés van abban, hogy olyan műveltségi állapot, amelyben az olvasni-írni tudás – az *olvasás-megértés* és az *írásbeli kifejezés* – képességeinek megszerzett színvonala egyre kevésbé alkalmas arra, hogy használható legyen új információk befogadására és közlésére: új, a már megszerzettektől eltérő, netán bonyolultabb tudás megszerzésére, feldolgozására, kezelésére, személyközi interakciók lebonyolítására. Tehát nem az olvasni-írni tudás képességeinek teljes hiányáról van szó, még csak nem is az olvasás és az írás használatának teljes hiányáról, hanem arról, hogy az olvasni-írni tudás adott színvonala – az, *ami* az olvasás által befogadható és megérthető, valamint az, *ahogyan* felfogható és megérthető, illetve az, *ami* az írás által kifejezhető és az, *ahogyan* kifejez-

Az előbbieket annak tudatában értelmezendők, hogy a betű még mindig eltörölhetetlen kifejezője és hordozója a gondolatoknak, eszköze a gondolkodásnak és a tanulásnak, közvetítője a kommunikációnak. Az olvasás-írás minősége ezért elég pontosan kifejezi a művelődés, a műveltség minőségét, és meghatározza a tanulás lehetséges színvonalát. Itt mással nem helyettesíthető szerepe van. A funkcionális analfabetizmus ily módon a művelődés, a tanulás korlátozottságát, kiemelten a kommunikációs képességek elégtelenségét jelenti.⁶

Igaz, a szépen szólók – az „elektronikus vizualitás”, és vele a digitális hálózatok (a televízió, a videó, a számítógép, a mobiltelefon, az internet) tömeghatását észelve – a Gutenberg-galaxis alkonyáról és a Videoklip-univerzum születéséről, valamint informatikai forradalomról, avagy információrobbanásról, s általában a tanulás, a művelődés, a műveltség, valamint a kommunikáció gyökeres átalakulásáról értekeznek... És ennek kapcsán gondolkodni kezdhetünk a gondolkodás módosulásairól is. Mindenek előtt a „képiség”, a képi kód fogalomalkotó lehetőségeiről, elvonatkoztató és általánosító természetének sajátosságairól (vö. a 6. számú jegyzettel), másrészt az információ („mint olyan”) elsődleges alakjának természeténél fogva, alapvetően zárt kommunikációs tartalmáról. Az információrobbanás információs per sze betű-kódokkal – leírható és olvasható, kimondható és meghallható szavakkal, mondatokkal – is működnek, de elsődleges alakjukban így is kis összefüggések köré szerveződnek. Nem alkotnak nagyobb összefüggéseket, elvontan összetett gondolatmeneteket. S mivel konkrét és körülhatároltak, s mert egyre sebesebben és a válogatás, választás kényszerével, egyre tömegesebben érkeznek, elsőként leginkább a gyakorlati gondolkodás pragmatikus reagálásait válthatják ki. És távol tarthatnak az elvonatkozottabb és általánosítottabb gondolatmenetektől. Igaz, a befogadók (ha tudják) az információkat, gondolkodásukban, átfogóbb összefüggések közé helyezhetik, s (ha tudnak) elvontan összetett gondolatmeneteket építhetnek belőlük.⁷ Ide tartozik, hogy az elektronikus rendszerekben a hagyományosan rögzült kép és a hagyományosan rögzült betű, szóval a rögzült jel-és jelképrendszer mozgóképpé és mozgóbetűvé, szóval mozgó jel- és jelképrendszerré alakul át. Felvetődik a kérdés, hogy a mozgó megformáláshoz, valamint – ráadásul! – a gyorsasághoz és a tömegességhez alkalmaz-

codó percepció, tömeges alkalmazásuk szintjén, miként váltható át minél elvontabb fogalmakra, elvont gondolkodási műveletekre, adhat-e kellő időt, alkalmat az átfogóbb gondolkodásra és ezzel együtt az elegendő töprengésre? És teremt-e késztetést minderre? Továbbá az is ide tartozik még, hogy a gondolkodás elektronikus instrumentumai, tömeges használatuk szintjén, nemcsak a mechanikus memória felszabadítására ösztönözhetnek: a mechanikus emlékezési funkciók háttérbe szorítására, az intellektuális emlékezési funkciók térnyerésére, s ekként a gondolkodási kapacitás növelésére. De működési lehetőségeikkel és működési szabályaikkal meg is köthetik, leegyszerűsíthetik és jól reprodukálható sémákhoz – nem túl komplikált, jól begyakorolható és jól ismételtető működési módhoz – vezethetik a gondolkodást. (Pl., az egyszerű, de kategorikus, minden más lehetőséget kizáró, igen-ek és nem-ek mindent szétválasztó állításainak és tagadásainak kizárólagos használatához.)⁸

Vagyis elképzelhető (de valóban elképzelhető-e?), hogy olyan változások vannak folyamatban, amelyek módosítják az olvasás-írás tanulásbéli, kulturális, kommunikációs és gondolkodási szerepét, és ekként megváltoztatják a funkcionális analfabetizmus jelentését és jelentőségét.

Kialakulásáról szólva, a funkcionális analfabetizmus magyarázataként, a probléma vizsgálói mindenesetre legelőbb éppen az „elektronikus vizualitás” képi kódjaira és az információdömping (képi-és betűkódjainak) gyorsaságára, változatosságára, zárt információinak tömeghatására hivatkoznak. E hatás ellentmondásosságára utal azonban, hogy az „elektronikus vizualításban” testet öltött „képiség” és információs forradalom ugyanakkor a funkcionális analfabetizmus gátjába ütközik: korlátozza, máskor lehetetlenné teszi széles rétegek számára a képi kódok teljes körű értelmezését, valamint széles rétegek bekapcsolódását az új

információs hálózatba. Az olvasni-írni tudás funkcionális korlátjai okán az elektronikus információs hálózat igénybevétele elszegényedik, netán művelődési torzulásokat okoz, és felhasználási devianciákba torkollik.⁹

További magyarázatot keresve, a *közoktatás társadalmi és pedagógiai működési zavarai* kerülnek előtérbe. Az egyre nagyobb tömegeket befogadó és nevelő közoktatási rendszerek és pedagógiai kultúrák – kisebb-nagyobb mértékben – mindenütt újratermelik a funkcionális analfabetizmus tartalmát képező rétegeket. Ebben a tekintetben az iskolarendszerek szerkezeti tagolása, az iskolahálózat területi elosztása, az iskoláztatás terheinek társadalmi megosztása, az iskolák infrastrukturális különbségei bizonyosan szerepet kapnak. Emellett persze szerepet kap az iskolai oktatás kommunikatív zártsága (vö. *Bernstein* kommunikatív kompetenciáival és korlátozott kódjaival¹⁰), szerepet kapnak az uniformizálódó és gyakran iskolai kudarcokba hajszoló, de onnan felemelni már nem képes iskolai eljárások, s egyetemesebben: szerepet kap – a tanítványok személyiségének minél átfogóbb fejlesztésében, szocializációjában (a tanítványok teljes sokaságát érintően!) egyre korlátozottabb hatású – pedagógiák „öröklött tehetetlensége”.¹¹ Egyébként modernizáló törekvéseik során a közoktatási rendszerek és pedagógiáik egyre nagyobb teret és egyre fontosabb szerepet szánnak az „elektronikus vizualitás” apparátusainak. És mégis: (talán öröklött tehetetlenségük okán?) nem, vagy csupán kevésbé hatékonyan képesek arra, hogy pedagógiai alkalmazásukat az elektronikus apparátus általános művelődési hatásának kiegyensúlyozására is felhasználják.

A funkcionális analfabetizmus jelene a modern társadalmakban jelentős – egyes álláspontok szerint egyre jelentősebb – csoportokra, rétegekre jellemző. Kialakulásának legalapve-

több magyarázata szerint, a fentebb jelzett okok mögött, mindig valamilyen komplex *szociokulturális* minőség található, amely valamilyen mértékben szabályozza (ellensúlyozza vagy elősegíti, sőt erősíti) az „elektronikus vizualitás”, és vele a digitális hálózatok információs dömpingjének hatását, valamint a közoktatás, illetve pedagógiák olvasási-írasi fogyatéket termelő gesztusait. Akiket a funkcionális analfabetizmus megérint, azoknak a társadalmi perspektíváit is befolyásolja, minthogy rontja alkalmazkodási esélyeiket: a gazdasági, társadalmi változásokhoz, ezen belül az információk befogadásának, értékelésének-szelek-

109

K É K

tálásának és közlésének folyamatos átalakulásához. Ily módon konzerválja, majd degradálja életük minőségét, s ez által szükségszerűen a nagyobb közösség, egyetemesebben a nemzet (amelynek részei) társadalmi minőségét is. Ekként a funkcionális analfabetizmus a magukat szabadnak deklaráló nemzetekben is akadályává válik annak, hogy a valódi szabadság feltételét jelentő esélyegyenlőség és a civil-társadalmi demokrácia, legalább tendenciáit tekintve, valóban érvényre jusson.

Bár a társadalomban másutt is jelen van, a funkcionális analfabetizmus legpontosabban körülhatárolható társadalmi helyét az ún. *hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, rétegek* adják. S velük együtt az elsődleges analfabétákra is itt lehet a legbiztosabban ráakadni. Mindkét analfabetizmus kialakulásának magyarázatául természetesen e csoportok, rétegek *szocio-*

kulturális helyzete, egész életmódja szolgál: gazdasági háttérük, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt pozícióik, illetve a munkaerő-piaci adottságaik, megélhetési viszonyaik, életük időszerkezete, interperszonális kapcsolatrendszerük, iskolázottságuk, kultúrájuk, művelődési-tanulási lehetőségeik és szokásaik, gazdasági-társadalmi-művelődési aspirációik...

Hozzá tartozik a képhez, hogy általános tapasztalatok szerint, a funkcionális „analfabétaság” – természetesen nem genetikailag, hanem kulturálisan – könnyen örökölheto. A funkcionális analfabétaként élő szülők, családok gyermekeinek nagy esélye van arra,

110

KÉK

hogy maguk is funkcionális analfabétává váljanak.

Mindent egybe vetve, a funkcionális analfabétizmus a képességek és a kommunikációs kompetenciák zártságaként, a kulturális szocializáció korlátozottságaként, valamint a művelődésre-képzésre irányuló motivációs hiányok és a kulturális beállítódások (attitűdök) anomáliájaként jelentkeznek. De az „elsődleges” analfabétizmustól elválasztó alsó határa meglehetősen porózus. Olykor nehéz eldönteni, hogy a funkcionális „analfabétaság” legszegényebb alakzatai nem tekinthetők-e inkább „fél-analfabétaságnak”, avagy a „fél-analfabétaság” tudástörédekeinek némely alakzata nem mutat-e inkább a funkcionális „analfabétaságra”? Ugyanakkor a funkcionális analfabétizmus felső határa, amely a hiánytalan, tökéletesen funkcionáló olvasni-írni tudástól választhatná el, ma még teljesen nyitott. Az új igények

ugyanis sokfélék, és pontosan csak módjával prognosztizálhatók. S természetesen az olvasás-írás általuk elvárható, új teljesítményeinek természetét sem sikerült megnyugtatóan jellemezni. A funkcionális analfabétizmus egyelőre amolyan „fedél nélküli” fogalom. És – mert változó és változatos elvárásokhoz viszonyul – meglehetősen viszonylagos (*relatív*). Fokozatai, működési módozatai, társadalmi helyei, s ekként fogalmi tatalma, terjedelme, szóval pontos tudományos definíciójának tökéletesítése további vizsgálatot és értelmezést kívánnak. Újabban felmerült annak igénye, hogy mint kommunikációs problémát, a funkcionális analfabétizmust – az eddigieket meghaladva – ne csak a befogadó póluson, a vétel szempontjából vizsgáljuk, hanem az információadás és az információ vétel kommunikációs kölcsönhatásában. Így talán felfedezhetjük a közlés (az adás) funkcionális hiányait: funkcionális „analfabétaságát” és funkcionális „analfabétizáló” hatását is.¹²

A fogalom mindazonáltal használható, hiszen az, amit megragad és kifejez tapasztalható, valóságos entitás.

Igaz, a funkcionális analfabétizmus fogalmi bizonytalanságai közrejátszanak abban, hogy az elsődleges és a másodlagos (funkcionális) analfabétizmus társadalmi elterjedését ne tudjuk pontosan megállapítani. Bár valószínűbb, hogy az analfabétizmusok bonyolult valósága teszi bizonytalanná magukat az értelmezési megoldásokat is, és közvetlenül támaszt nehézségeket társadalmi elhelyezkedésük, valamint társadalmi méreteik megítélésakor. Amihez hozzá lehet tenni a vizsgálati, mérési eljárásoknak a tárgy természetéből következő, nehézségeit.

Adalékok a hazai helyzethez

A hazai helyzethez közel visz a *Tárki* társadalomszerkezeti modelljében a

legalsó szinten elhelyezkedő réteg, az ún. *alsó osztály*. A modell szerint a mai magyar társadalom 33%-a tartozik ide. Tagjainak egy főre (egy ún. fogyasztási egységre) jutó nettó jövedelme 2005-ben átlagosan évi 703 ezer forint volt. Itt él a romák döntő része, bár nemcsak ők, és ide sorolandók a hajléktalanok is.¹³ (Ezt a társadalomrészt a szociológia gyakran hívja „roncstársadalomnak”). S minthogy az analfabéták, és a másodlagos analfabéták legpontosabban körülhatárolható társadalmi helyzetű társadalmi rétegek adják, s az *alsó osztály* kétségkívül hátrányos helyzetű, jól valószínűsíthető, hogy az analfabétizmusok legkiterjedtebb bázisát náluk találjuk.

A becslések egyébként azt valószínűsítik, hogy az elsődleges analfabétizmus mértéke – az utóbbi másfél évtizedben, vissza-visszatérően a – 15 évesnél idősebb – népességben 1% és 2% között mozog. Nem az egyetlen, de fontos paraméter, hogy ebben az időszakban a (15 évesnél idősebb) népességben 1% és 1,5% körüli volt azoknak az aránya, akik egyáltalán nem jártak iskolába (egyetlen osztályt sem végeztek). Ezekben a határokon belül természetesen az életkorok növekedésével nőnek az arányok, s az életkorok csökkenésével csökkennek, – bár az elsődleges analfabétizmus újratermelésének forrásai nemcsak a gyermekkorban keresendők, hanem a későbbi életkorokban is, ha (az iskolásként vagy a felnőttoktatásban) netán csökkenten létrejött és aztán működés nélkül maradt olvasási-írasi képességek elsorvadásával is számolunk. A fél-analfabéták valószínűen a 2%-os részesedés felé, esetleg azon túlra húzzák az elsődleges analfabétizmus társadalmi jelenlétének méreteit.¹⁴ Csakhogy erről nem készülnek statisztikák.

Ami a másodlagos, a funkcionális analfabétizmust illeti: társadalmi jelenlétének a méreteire utal az a két képzettségi törésvonal, amely a magyar társadalmat átszeli.

Felnőttoktatás

Az első törésvonal kedvezőtlen partján azok élnek, akik egyáltalán nem jártak iskolába (1%–1,5% körül), valamint iskolai végzettségük nyolc osztálynál kevesebb. Az ó arányuk a 15 évesnél idősebb népességben (együtt) 30% körüli. A másik, a kedvezőbb partra a (15 évesnél idősebb) népesség 70% körüli hányada kerül: azok, akik *nyolc osztályos végzettséggel*, valamint ennél többel, érettségi nélküli szakmai végzettséggel, érettségivel, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.

Tehát az első képzettségi törésvonal körülbelül 30% és 70% között húzódik.

A második törésvonal kedvezőbb partjára a (15 évesnél idősebb) népesség 60% körüli hányada kerül: azok, akik teljesen iskolázatlanok, azok is, akiknek nyolc osztálynál kevesebb a végzettségük, és – mivel a csupasz nyolc osztályos végzettség korlátozott kompetenciákat prognosztizál, és a munkaerőpiacon szűkített mozgásteret enged – immár azok is, akiknek a *legmagasabb iskolai végzettsége csupán nyolc osztály*. A másik, a kedvezőbb parton a (15 évesnél idősebb) népesség megközelítően 40%-a él: azok, akik *nyolc osztálynál többel*: érettségi nélküli szakmai végzettséggel, érettségivel, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.¹⁵

Tehát a második képzettségi törésvonal körülbelül 60% és 40% között húzódik.

Az adatokhoz itt is hozzá kell tenni, hogy az életkorok csökkenésével mindkét törésvonal mindkét partján, minden képzettségi fokozatban növekszik a magasabb végzettségűek aránya, míg az életkorok növekedésével mindkét törésvonal mindkét partján, minden fokozatban csökken.

Elfogadhatjuk, hogy az első törésvonal kedvezőtlenebb partja (30%) minősített helye az elsődleges (ide értve a fél-analfabétákat is), és a másodlagos, a funkcionális analfabétáknak, – bár felelőtlenség azt állítani, hogy az első törésvonal kedvezőtlen

partján senki sem nőtt túl a funkcionális „analfabétaságon”. Mindazonáltal ezen a parton élnek azok a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, rétegek (a „roncstársadalom”), melyek a funkcionális analfabétizmus legponosabban körülhatárolható társadalmi helyét adják. Igaz, nem lehet kizárni a funkcionális „analfabétaság” jelenlétét az első törésvonal túlsó (70%) partján sem. Az oda tartozók közül azok, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége csupán nyolc osztály, különben is a *második törésvonal* kedvezőtlenebb (60%) partjára kerülnek, és ott a funkcionális analfabéták arányát növelik. Persze róluk is felelőtlenség azt állítani, hogy kivétel nélkül, mindnyájan, egyértelműen funkcionális analfabéták. Ami pedig a második törésvonal kedvezőbb partján (40%) élőket illeti – a már az előbbieken is tiszteletben tartott fogalmi relativitásra hivatkozva – a funkcionális „analfabétaság” ottani lehetőségeinek, sőt mértékének általános jellemzésével még nagyobb felelőtlenség kísérletezni.

Mindenesetre, becslések szerint, az alapiskola (a nyolc osztály) tartósan a tanulók 20% körüli hányadát „tolja maga előtt”, mint kudarcra ítélt bukkantakat, javítóvizsgára vagy osztályismétlésre utaltakat, hogy mire a 16. életévüket betöltik, a 20% lecsökkenjen 5% körülire. Feltételezhetjük, hogy ez a tanulói réteg évről-évre a funkcionális analfabétizmus tartalékát képezi. A funkcionális analfabétizmus iskolai újratermelésének mélyebb régióiba vezetnek azok a vizsgálati adatok, amelyek a tanulási teljesítmények elég jelentős szóródását, jelesül a nyolcadik osztályos tanulók 30% körüli hányadának szövegértései teljesítményét átlag alattinak értékelik. Nyilvánvalóvá vált, hogy az olvasási teljesítmények jelentős különbségeket mutatnak a tanulók településkörnyezetének településtípusai szerint, ami mögött a szociokulturális közeg különbségei is meghúzódhatnak.¹⁶ Az

olvasás-megértési és az írásbeli kifejezőképességek hazai iskolai vizsgálati nemcsak az alapfokon, hanem (a 15 évesnél idősebbeknél) a második törésvonal kedvezőbb partjára vezető középfokon is kimutatják azokat az anomáliákat, amelyek nagy valószínűséggel funkcionális „analfabétaságot” prognosztizálnak. Alapiskolai és középiskolai adatokat kapunk a mostanában sokat emlegetett (és vitákat provokáló) nemzetközi PISA-vizsgálat eredményeiből is. És – már nem az iskola előkészítő menetrendjében, hanem „kint az életben” – a felnőttek műveltségéről tájékozódó, 1998-as nemzetközi vizsgálat (International

111

K É K

Literacy Survey) a második törésvonal kedvezőbb partján élők olvasni és írni tudás ügyeiben szintén támpontokkal szolgál.¹⁷ Szóval: legalább sejtéseink mégiscsak lehetnek a második törésvonal második partjának állapotáról.

Hozzá tartozik a képhez, hogy a 15 éves koráig a népesség 95–96%-a, évről-évre, bent marad a közoktatásban, és legkésőbb 16 éves koráig a mindenkori tankötelesek 94–96%-a (formálisan) elvégzi a nyolc osztályt. Ugyanakkor az első képzettségi törésvonalon át alig mozdul a kedvezőtlenebb parton élők társadalma. Átlépni az első képzettségi törésvonalon és felkapaszkodni legalább a másodikikig, szinte lehetetlennek tűnő vállalkozás. Erre utal, hogy alapiskoláztatási mérlegünk passzív, hiszen a nyolc osztályt 16 éves korig elvégző, fentebb jelzett 94–96%, a másik oldalon 6–4%-ot (évről-évre folyamatosan újratermelő!) 5-7 ezer, nyolc osztályos végzett-

ség nélküli fiút és lányt jelent. Viszont az általános iskolai felnőttoktatásban tanulók létszáma mostanában 2-3 ezer körül mozog, pedig az 1970-es években rendszeresen meghaladta a 20 ezret, az 1990-es évek első felében is jóval 10 ezer felett volt. Az évenként nyolc osztályos végzettség nélkül maradó évi 5-7 ezret, a felnőttek iskoláiban (vagyis a második esély iskoláiban) tanuló évi 2-3 ezerrel kell szembeállítani.¹⁸ *A hivatalos szakképzés viszont leginkább a nyolc osztályos végzettségnél többet, de legalább nyolc osztályos végzettséget vár el a jelentkezőktől.*

Nehézkes a második képzettségi törésvonal átlépése is. Igaz, meglehe-

át, legnagyobbbrészt a kedvezőbb part-ról induló (körülbelül) 40%-ot kitevő tömb gazdasági és társadalmi mozgása valósul meg. Ami persze – több-kevesebb határozottsággal – arra is következtetni enged, hogy a funkcionális analfabétizmus a magyar társadalom terjedelmesebb részében, nagyjából a (15 évesnél idősebb) népesség 60% körüli másik tömbjében egyelőre tartósan akkumulálódik.

És ezzel együtt azt kell látnunk – de valószínűen ennél a 60%-ot kitevő tömbnél tágabban differenciálódó társadalmi dimenziók között –, hogy mindaz, ami a funkcionális analfabétizmus kialakulására magyarázatul szolgál, folyamatosan (s nem kizárható, hogy bővítetten) újra is termeli a funkcionális analfabétizmust a felnövekvő nemzedékek életében. Egyelőre aligha várható, hogy a funkcionális analfabétizmus feltételei a közeljövőben oly módon és oly mértékben változhatnak, hogy az *ifjúság perspektívái* e téren módosulni fognak. Ha pedig így van, akkor mindent egybe vetve, a funkcionális analfabétizmus jövője, s mi több: társadalmi expanziója biztosítva van... Bár jóslolni kockázatos vállalkozás. Az emberi ügyek oly bonyolultak, a társadalom oly sokféle tényezőtől válik ilyené vagy olyaná, hogy ami lesz, az ugyan elképzelhető, de a maga eljövendő teljes valóságában, előre alig értelmezhető. Prognózisok persze készíthetők, a már létező tendenciák felfedezhetők, talán a jövő egyes részletei egészen jól kibogozhatók. És lehetnek eszményeink is, miket szívesen előre vetítünk, és előítéleteink, amelyekhez ragaszkodunk. Az olvasás-írás jövőjére tekintve, mindezt különösen így gondolom.

* * *

Jóslatokkal, vagy nélkülük, az elsődleges analfabétizmus fennmaradása és a másodlagos, avagy funkcionális anal-

fabétizmus térhódítása mindenképpen elkerülhetetlenné teszi, hogy az egész életen át tartó tanulást, illetve a tanuló társadalom eljövetelet hirdető XXI. századi eszméinket (melyek *immár részei az Európa Unió társadalompolitikai, gazdaságpolitikai és oktatáspolitikai stratégiájának*) az olvasni-írni tudás hazai valóságával, s erre figyelve, akár a Gutenberg-galaxis megjósolt alkonyának következményeivel is, szembeítsuk. Válaszolnunk kellene arra a kérdésre, hogy az egész életen át tartó tanulás (európai!) elvárásainak közepette mit fogunk kezdeni kevéske, de makacsul őrzött analfabétánkkal, de még inkább sok-sok funkcionális analfabétánkkal? És velük kalkulálva vajon miként fog kinézni hazánk tanuló társadalma?

Jegyzetek

- 1 Vö. *A funkcionális analfabétizmustól a távoktatásig. I. II.* (Válogatás az UNESCO Prospect-Perspectives című folyóiratából) Val. és szerk. Maróti Andor. Bp. 1992.
- 2 A másodlagos, a funkcionális analfabétizmus felfedezésében fontos szerepe volt, pl. az Angliába áttelepült két-nyelvű brit-birodalmi állampolgárok angol nyelvű olvasás-íráskultúrájának. Nem eredeti anyanyelvük olvasás-íráskultúrájukat vizsgálták, hanem a többségi nyelvhez, az államnyelvhez, szóval a szigetországi társadalom egyetemes nyelvi kommunikációs közegéhez kapcsolódó olvasás-íráskultúrájukat. Ettől még analfabéták vagy másodlagos analfabéták lehettek anyanyelvükön is, avagy birtokában lehetnek magas szintű, tökéletes olvasás-íráskultúrának. Franciaországban, pl. legelőbb a tengeren túli megyék két-nyelvű lakóinak francia nyelvű funkcionális analfabétizmusa tűnt elő. Vagy: egykor a Német Szövetségi Köztársaságban németül tanították olvasni és írni a jugoszláv vendégmunkások között talált analfabétákat. *Petar Zsivojnovics*, az újvidéki felnőttoktatási kutatóintézet munkatársa, tréfásan, némi szakmai öniróniával és kis túlzással mondta nekem annak idején, hogy nekik (az 1970-es évek Jugoszláviájában) nincs igazán gondjuk az analfabétaikkal, mivel az NSZK-ban

112

K É K

tősen expanzív a felnövekvő nemzedékek törekvése az érettségi szintű középfokú végzettségek felé, s onnan a felsőoktatásba. S igaz, hogy a felnőttoktatás-felnőttképzés kiképző és átképző programjainak igénybevétele – ide értve az érettségi szintű általános-és szakképző középfokú iskolai felnőttoktatást-felnőttképzést, továbbá a felsőoktatásbeli felnőttoktatást, valamint az iskolán kívüli felnőtt szakképzést – összességében látványos növekedésnek indult és jelentősen differenciálódott. *De hipotézist lehet felállítani arról, hogy a résztvevők – akár a felnövekvő, akár a felnőtt nemzedékek tagjai – döntő mértékben a második képzettségi törésvonal kedvezőbb oldaláról verbuválódnak.* Leginkább a (körülbelül) 40%-os tömbből kikerülőnek tanulóknak tovább. A társadalom (körülbelül) 60%-os tömbje nagyobbbrészt a helyén marad. Sok jel mutat arra, hogy a társadalmi mobilitás oktatási csatornáin

Felnőttoktatás

(vendégmunkásokként) úgy is megtanítják őket németül olvasni és írni. Mostanában a török vendégmunkások már ott iskolázott, kétnyelvű nemzedékeknek „analfabétaság” vagy másodlagos anyanyelvi, és másodlagos németnyelvi „analfabétasága” okoz problémát. A határainkon túli magyar kisebbség, avagy magyarországi nemzetiségeink – persze az előző illusztrációktól eltérő történelmi és kulturális gyökerekkel – kissé másképpen, de szintén átéljük ezeket a distanciákat. Hozzá lehet tenni, hogy esetükben – s a világon másutt is, ahol a kisebbségek egységes etnikai és kulturális tömbben élnek (pl. a finnországi svédek), s még inkább, ha kulturális autonómiával is rendelkezik – a kisebbségi anyanyelv olvasás-íraskultúrája, a többségi, tehát egyetemesebb, nyelvi kommunikációs közeg mellett, rendszerint maga is egyetemes nyelvi kommunikációs közeget alkot, ami módosíthatja a kisebbségi nyelvi és az államnyelvi olvasás-íraskultúra fogyatékoságainak egymáshoz való viszonyát. Így aztán az analfabétizmus és a másodlagos analfabétizmus nyelvi viszonyai elég sajátosan alakulnak. Az 1996 őszén Illyefalván (Erdély) a funkcionális analfabétizmusról tartott szakértői konferencián, a székelyföldi előadók tárgyalták is a problémának ezeket a vonatkozásait. (In *A túlsó part messze van...*, úm. 5. számú jegyzet.) Érdemes áttekinteni mindehhez a gondolkodási és a nyelvi struktúrák összefüggéseinek alapvető pszichikai tényeit. Az anyanyelvű és az idegen nyelvű nyelvi struktúrák, valamint a gondolkodási struktúrák egymáshoz való viszonyának magyarázatai megkönnyíthetik az utat az együtt élő olvasás-íraskultúrák fogyatékoságainak megértéséhez.

- 3 Vö. Felnőttoktatás és felnőttképzési Lexikon (Bp. 2002) „analfabéta”, „analfabétizmus” és „fél-analfabétizmus” szócikkével.
- 4 Az idézett formula Morsy, Zagloul: *Az írástudatlanság újjáéledéséről* című tanulmányából való. In *Prospect-Perspectives* 1978. 2. szám. Magyarul *A funkcionális analfabétizmustól a távoktatásig* I. kötet. 94. p. Úm. 1. számú jegyzet.
- 5 Vö. *A túlsó part messze van...* (A funkcionális analfabétizmusról szóló konferencia tanulmányai és tézisei.) Szerk. Lada László. Békéscsaba, 1997.
- 6 Meg kell jegyezni, hogy az analfabétizmus és a másodlagos, funkcionális

analfabétizmus problémája itt és most a *betűírási kultúrák* keretei között marad. Vizsgálatának, értelmezéseinek egyelőre egyébként is ez a szokásosabb helye. A nem betűírási kultúrákban valószínűleg specialitásai, sajátos értelmezési lehetőségei is vannak. Az analfabétizmus körül kialakult helyzet sokrétűségéhez adalék a következő illusztráció is. Az 1980-as években, egy hazánkban tanuló egyiptomi aspiráns kandidátusi disszertációjának házi vitáján vettem részt, amelynek témája az analfabéta fellahok tömeges alapfokú, mezőgazdasági (felnőtt) szakképzése volt. Meglepetést okozott, hogy európai elképzeléseinktől eltérően, az olvasás-írás megtanítását a disszertáció nem tekintette az alapfokú szakképzés előfeltételének, hanem e nélkül működő, közvetlen szakképzési programokat mutatott be. A programok a szükséges ismereteket (fogalmak!), és a szükséges gyakorlati műveleteket képregényszerű, a végrehajtandó gyakorlati műveleteket mozzanatról-mozzanatra ábrázoló, „képfolyam” közvetítette, amelyet az oktatók szóbeli magyarázata kísért, és oktatói demonstráció, majd – a lehetőségek szerint – a tanulók valóságos vagy szimulált gyakorlata tett teljessé. Az indoklás az arab gondolkodási kultúra rendkívüli képi gazdaságára (netán ún. jobbéltelek dominanciájára) hivatkozott, valamint a csupán mássalhangzókat feltüntető arab szótagírás sajátosságaira, amely (a szótagírás következményeként) bizonyos lexikai kiterjedtséget, és a tájnyelveket, nyelvjárásokat felülíró anyanyelvi kultúrát igényel, aminek elsajátítására, a mezőgazdasági fejlesztés sürgető igényeinek képzési feltételeit nézve, a disszertáció indoklása szerint, nincsen idő.

- 7 Ez a probléma elég régen ismert már. Jellegzetes kifejtését adja Theodore Roszak: *The Cult of Information – The Folklore of Computers and the True Art of Thinking* című könyve. New York, 1986. Magyarul: *Az információ kultusza – avagy a számítógépek folklórja és a gondolkodás művésze*. Bp. 1990.
- 8 Bővebben tárgyaltam (Cs. Gy.): *A művelődés pragmatikus útja* (in *Új Pedagógiai Szemle*, 1998. 1. szám, illetve *Közoktatás és nemzet*, Bp. 2000), valamint (Cs. Gy.): *Hipotézisek az e-learningről* (in *Az e-learning szerepe a felnőttoktatásban és – képzésben,*

szerk. Harangi László és Kelner Gitta, Bp. 2003) című tanulmányokban.

- 9 Roszak, úm. 7. számú jegyzet. Másrészt a funkcionális analfabétizmus okait magyarázva, végig, az 1996 őszén Illyefalván tartott szakértői konferencia vitája alapján kidolgozott *Tételek a funkcionális analfabétizmusról* címet viselő dokumentum gondolatmenetét követtem. A konferencia megbízásából a Lada László és általam kidolgozott tételetor megjelenési helyei: *A túlsó part messze van...* (úm. 5. számú jegyzet), továbbá *Új Pedagógiai Szemle*, 1997. június, *Magyar Pedagógia*, 1997. 2. szám, *Társadalmi Szemle*, 1997. 12. szám (Cs. Gy. – L. L.: *A kultúrák csillagháborúja* címmel), és *Humán Szemle* (Magyar Honvéd-ség) 1997. 2-3. szám.

113

K É K

- 10 Vö. Kronstein Gábor: *A Bernstein-jelenség*, *Pedagógiai Szemle*, 1974. 11. szám.
- 11 Az amerikai Philip H. Coombs ír „*az oktatási rendszerek öröklött tehetetlenségéről*”, amit most valamivel konkrétan az oktatási rendszerek pedagógiáira alkalmaztam. A szerző (aki Kennedy elnök oktatási tanácsadója, oktatási miniszterhelyettes, később az UNESCO Nemzetközi Oktatási Tervező Intézetének igazgatója volt), az „öröklött tehetetlenséget” az oktatási világválság egyik okaként jelöli meg. Könyve, *Az oktatás világválsága* 1968-ban, itthon 1971-ben jelent meg. Egyébként el lehet játszani azzal a gondolattal, hogy a funkcionális analfabétizmus iskolai újratermelésének mélyén Coombs diagnózisa, vagyis az oktatási világválság húzódik meg.
- 12 Korabeli anekdota szól arról, hogy a Monarchia közös (KuK) Hadügyminisztériumában egy, erre a feladatra beosztott tisztnek az volt a dolga, hogy minden, a csapatokhoz kimenő ügyiratot (rendeletet, parancsot) elolvasson. Ha megértette, az ügyirat ki-mehetett, ha nem, úgy kellett átfogal-

Felnőttoktatás

mazni, hogy megértse. Ő volt a norma. A Minisztérium általa biztosította, hogy a közlemények megértése a csapatoknál ne okozzon problémát. Az anekdota szerint erre a beosztásra a közös hadsereg legbutább századosai közül mindig a legeslegbutábbat választották ki. – Pedig akkor még szó sem volt a funkcionális analfabétizmusról, s különösen nem annak kommunikációbeli természetéről.

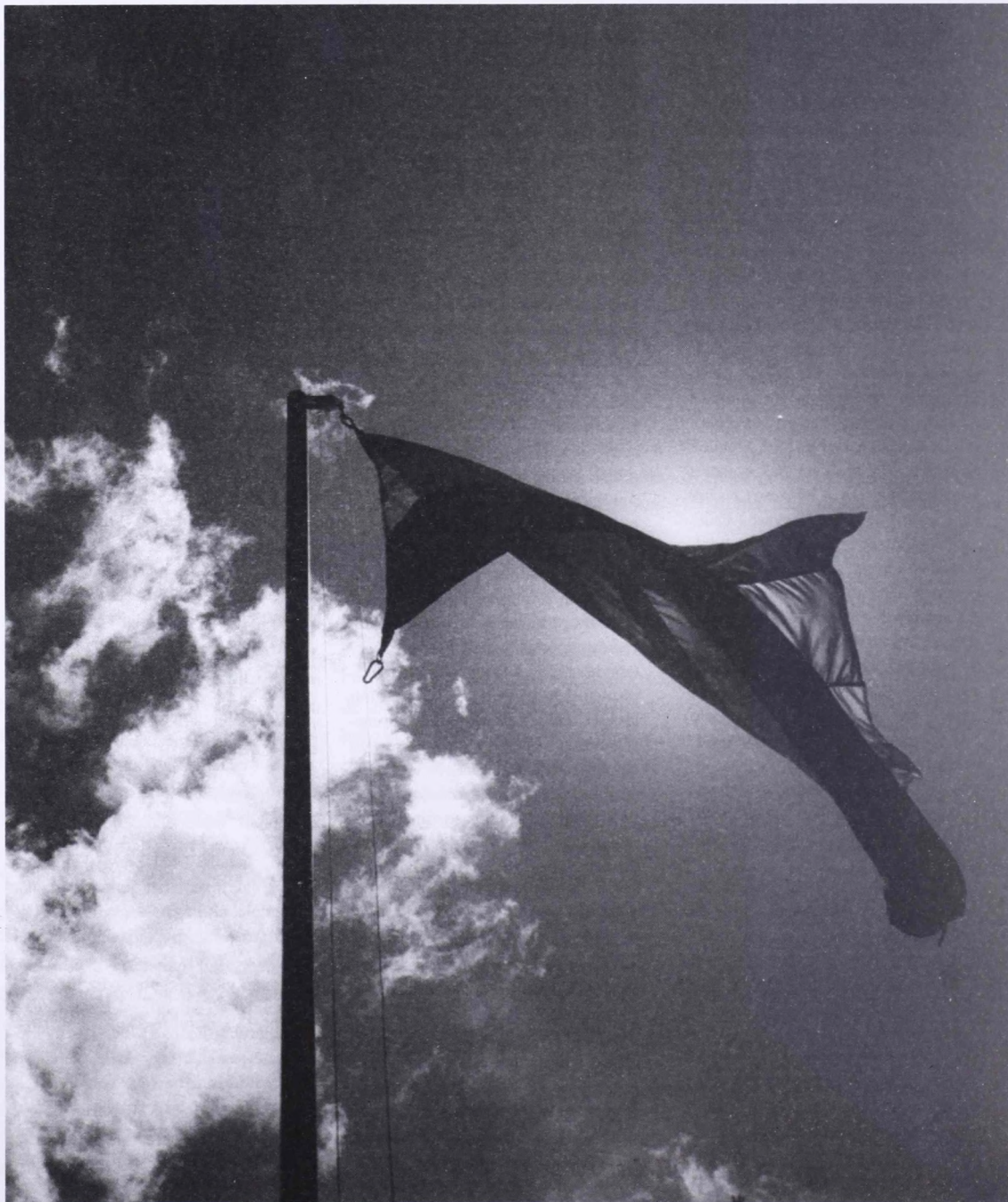
- 13 *Feketén, fehéren – Monitorjelentések.* Tárki – 2005. Kolosi Tamás és Dencső

Blanka munkája.

- 14 Források: az 1990. évi és a 2000. évi népszámlálás összefoglaló adatai (KSH, Bp.), valamint *Jelentés a magyar közoktatásról 1995, 1997, 2000 és 2003.* (Országos Közoktatási Intézet, Bp.)
- 15 Források: úm. 14. számú jegyzet. Vö. Lada László: *A kettészakadó magyar társadalom.* Új Pedagógiai Szemle,

1995. február, valamint Csoma Gyula: *A magyar iskolaügy és a hiányos képzettség problémája.* Társadalmi Szemle, 1996. 1. szám.

- 16 Vö. *A túlsó part messze van...* Úm. 5. számú jegyzet.
- 17 Az új Pedagógiai Szemle mindkét vizsgálatról adott tájékoztatást és nyomon kísérte az eredmények értékelését.
- 18 Forrás: *Jelentés a magyar közoktatásról*

A címben jelzett társadalomtudományi kutatás-sorozat célja a Holocaust emlékezetének – hazai viszonylatban új – topográfiai megközelítésű vizsgálata. Középpontjában a terrorral kapcsolatos budapesti helyszínekhez fűződő egyéni és közösségi viszony, és annak változása áll. Időköre 1944-től napjainkig terjed.

Megállapításai nem csupán a 60 éve történetekhez szolgálnak adalékkal, nem csupán a történetekhez való személyes és intézményes viszony változásaira mutatnak rá, de a jelenség sokoldalú, komparatív megközelítésével hozzásegítenek a szélesebb összefüggések fölmutatásához. Egyfajta látletet adnak a mai magyar társadalomról, a régióhoz és a fejlett Európához, e közösségekhez való viszonyáról, e közösségekhez viszonyított helyzetéről.

Pap Ágnes

A Vészkorszak nyomai az épített környezetben és az emberi emlékezetben

115

K É K

A topográfiai megközelítés itt azt jelenti, hogy az üldöztetések kialakulásában és fennmaradásában bármilyen módon és okból érintett, összes budapesti helyszínt feltérképezzük, és vizsgáljuk e helyek 1944 és 2006 közötti funkcióváltozásait, valamint e funkcióváltozásokhoz igazodó „lakó”-történetet. A kutatás alapja a helyszínek – ide értve a háború után létesült emlékezhelyeket is – több szempont szerinti számbavétele. Erre épül a helyszínek és a hozzájuk kötődő személyek, közösségek történetének – azaz az épület- és „lakó”-történet – vizsgálata. A kapott eredmény nemzetközi összehasonlító vizsgálat alapja.

Amint az előbbiekből kitetszik, nagy ívű vállalkozásról van szó, amelynek teljes megvalósítása több diszciplína – a történettudomány (társadalom- és építészettörténet), a szociológia és a szociálpszichológia – fölhasználását és több kutató (kutatócsoport) össze-

hangolt, csaknem egy évtizedes munkáját igényli. A hosszú időt főképp az indokolja, hogy szinte teljesen járatlan az út (az alapinformációk összegyűjtése is hosszan tartó, komoly munka), szükség van az – ehhez a vizsgálathoz nem közvetlenül kötődő – munka elvégzésére is (a Holocaust részeseivel készítenő Oral History-interjúk egy része, az oktatási program-rész stb.), és bizonytalan a finanszírozás. A hazai és külföldi mecénatúra ismeretében – ezt egyébként már ki is próbáltuk, hiszen csaknem négy éve fogalmazódott meg a szándék – nehéz megmondani hogyan és mikorra valósítható meg a cél. Éppen ezért **úgy épül föl a program, hogy bármely elem külön-külön is életképes legyen.** A sorrendet a szakma szabályain túl és a pénzügyi lehetőségeken kívül (sokszor azt figyelmen kívül hagyva – egy későbbi finanszírozásban reménykedve) az időkorlát hatá-

rozza meg (utóbbira a továbbiakban még kitérek).

Budapest

A kutatás fázisai:

1.) A helyszínek számbavételének szempontjai:

- kronologikus (a keletkezés, illetve felhasználás időpontja szerint);
- tematikus (a felhasználás jellege, funkciója, a felhasználók hovatartozása, a felhasználás jogcíme szerint);
- regionális (városrész, kerület, utca szerint).

116

KÉK

2.) Az épület/helyszín- és lakótörténet-kutatás irányai:

- Az 1944-es épületfoglalások körülményei;
- a háború utáni funkció- és „lakó”-váltás körülményei;
- funkció- és a hozzá tartozó „lakó”-váltások napjainkig;
- mai használók, tulajdonosok viszonya a helyszínek múltjához (lakóhelyek, munkahelyek, pihenőhelyek, útvonalak stb.);
- emlékezhelyek (emléktáblák, emlékművek) keletkezési körülményei, „működésük” (utóbbira később nem térek már ki, itt szolgálok magyarázattal: a vizsgálat e részében választ keres a Holocaust-emlékezet kanonizálásának körülményeire – mi, mikor és miért vált kanonizáltá; melyek a változtatás lehetőségei stb.).

3.) Nemzetközi összehasonlító vizsgálat helyszínei, tartalma:

A vizsgálatba bevont budapesti helyszín a német és a magyar Gestapo¹ közös működési helye, a svábhegyi épületkomplexum. A külföldi helyszínek kiválasztása még folyik. A szomszédos és a távolabbi európai országok hasonló sorsú városaiban az ottani kollégák döntenek majd az összehasonlításra szánt, adottságaiban a budapesti helyszínnel ekvivalens terepről.

Az erre vonatkozó szociálpszichológiai kutatás kulcskérdése a jelenlegi lakosok viszonya az épületekhez, a hatvan év előtt történetekhez. (Nem csupán a kortanúk, de a háború utáni nemzedékek hozzáállása, vélekedése és ismeretei is tárgya.)

Hogyan jut el e program eredménye a tudományos és laikus közönséghez?

Az eredményeket tudományterületenként külön összefoglaló tanulmány rögzíti, az összegyűjtött képeket, szövegeket és dokumentációt (a későbbi kutatásokat is segítő) adatbázisokba rendezzük. Az oktatás és ismeretterjesztés szempontjait figyelembe véve tanári segédlet, CD-ROM, internetes portál² és dokumentumfilm³ készülhet. A helyszíneket archív és recens fotók és szöveges ismertető kíséretében „történelmi bedekker” mutatja be, és egy populárisabb kiadvány (munkacíme szerint: *Holocaust képeskönyv*), valamint *mementok*, magukon a helyszíneken.

Ugyancsak a kutatást segítik és egyben publikációs lehetőséget is nyújtanak a *diákok bevonásával szervezendő programok*. (Ezek részleteire nem térek ki, kidolgozás alatt állnak. Év elejétől, kísérleti jelleggel indul az első.)

Melyek a program várható szakmai és társadalmi hatásai? Mi lehet a hozadéka?

- Az egyedülállóan teljes és több-szempontú, széles körű forrásfeltárás a Holocaust teljes budapesti topográfiájának elkészítése révén hiánypótló szerepet tölt be.⁴
- Azzal, hogy a lakóhely jól ismert közegebe helyezi az ismereteket, közelebb hozza a történeteket, és szélesebb befogadó közönséghez juttatja el; ami pedig elősegíti a szembenézést, így a *felejtés és az elhallgatás ellen* irányul.
- Nemzetközi kooperációt indukál. A több országban készülő hasonló vizsgálatok Európa-szerte választ adhatnak olyan kérdésekre, mint hogy: milyen az adott társadalom történelemszemlélete, múltbeli tragédiákhoz, konfliktusokhoz való viszonya, milyen a személyes és intézményes emlékezet helyzete, működési mechanizmusai.

Az eredmények összegzésével képet kapunk a térség egészéről, az összevetésből pedig kiderül, van-e és ha igen, mi a különbség Budapest és a posztkommunista régió többi városa, a régió és Európa egésze között, illetőleg Budapest és a fejlett demokráciák hasonló múltú nagyvárosai között.

- A túlélők emlékeinek rögzítése mellett – lehetőség szerint – megszólal egy eddig a kutatásban kevésbé megjelenő hang, az egykori szemtanúk, az elkövetőké és a kollaborálóké is (forrást szolgáltatva más kutatások számára is).

Szembe kell nézni azzal, hogy az előttünk álló időszak (legfeljebb szűk évtized) ad már csak lehetőséget arra, hogy a *Vészkorszak szemtanúi – és különböző módon részesei – megosszák velünk emlékeiket*. A kollektív emlékezet megőrzésének, helyreállításának ez a lehetősége nem maradhat kihasználatlanul, hiszen ez a feltétele a közös jövő-

Budapest

nek. Az aktuálpolitizálás szándéka nélkül emlékeztetnék itt a főváros utcáin napjainkban is zajló egynemely megnyilvánulásra és az ezeket követő nyilatkozatokra. Az egyre fogyatkozó (és fogyatkozó emlékezetű) kortársak megszólaltatása tehát nemcsak a kutatást segíti, de történelmi kötelesség. Azért is, mert segíti a beszélőt az úgynevezett *Holocaust-trauma feldolgozásában*.

- Az elkészülő, bemutatásra engedélyezett interjúk rendhagyó történelemóra keretében, valamint az oktatási segédleteken (CD-ROM, kézikönyv, Sulinet) keresztül való felhasználásával az 1944-es nemzeti tragédia valóságos történetként mutatkozik meg, így a diákok számára személyes élménnyé válik, empátiát ébreszt bennük. Ennek révén az egyébként *nehezen oktatható korszak ismeretanyaga könnyebben befogadhatóvá válik*.
- *A kutatásba is bevont diákok történelemszemléletének alakulására nyilvánvalóan pozitív hatással lehet ez az élmény*.
- A programban megismert, legfontosabb helyekre kerülő *memento* – főként azzal, hogy *az ott élők bevonásával készül* – szintén a szembenézést és a kollektív emlékezet megerősítését szolgálja.
- Végül, de nem utolsósorban az is fontos, hogy a szakmai és a nagyközönségnek majd átnyújtandó kép a Holocaust-ábrázolásokban, de a kutatásban is ritka *női narratívát* tükröz. (Itt szükséges kiemelni a tervezett dokumentumfilmét, amelynek főszereplője és rendezője is nő.)

* * *

A háttér, amelyben a program megfogalmazódott, és a kezdetek

- Egy civil közösségi *felolvasóesten elhangzott előadás* indította el a kutatás gondolatát. Ebből szereztem tudomást a Holocaust egyik jelentős, a megszállás idején hírhedt épületkomplexumá-

nak mai körülményeiről. Például arról (amit később a helyszínen magam is tapasztaltam), hogy az itt lakók közül kevesen ismerik életük múltjának e vonatkozását, de legtöbben nem is igénylik, hogy megismerhessék. A terror egykori központjának helyén óriási hirdetések csabították a megújuló épületekbe ősfás környezetet, remek kilátást és jó levegőt ígérve. És ott járva, tapasztalhatam: gyönyörű hely. A hatvan év előtti történetekre egyetlen apró jel sem utal. Valóban semmi zavaró nincs ott. Hacsak ez nem zavaró...

- *A kutatást inspiráló következő momentum két avatás volt.*

A felolvasóestet követően nem sokkal nyílt meg a sok vitát kiváltott Terror Háza Múzeum, majd ugyancsak számos ellenézés és ellenvélemény közepette az első magyarországi, állami Holocaust emlékhely. Az előbb említett épületekhez hasonlóan ezek sem tükrözték (azóta sem tükrözik) teljes valójukban a múltat. A közpénzen létesült intézmények is elszalasztották a szembesülés és a szembesítés történelmi lehetőségét (írhatnám: kötelességét).

- *További megerősítést* adott Kovács András szociológusnak a Holocaust Emlékközpont megnyitásakor nyilvánosságra hozott, *a hazai lakosság Holocaustról való ismereteit feltáró kutatása*.

Csak két momentumot idézek ide:

1. A lakosság mindössze kettő százaléka jól tájékozott, több mint húsz százalék viszont nem tud vagy nem akar válaszolni a Holocausttal kapcsolatos ismereteit firtató kérdésre. A válaszadók egy része nincs tisztában azzal, nem tudja, hogy a Holocaust Európában történt meg, és olyan is akadt, aki a középkorra tette. A legidősebb réteg, valamint a 18–25 éves korosztály tudása a leghi-

ányosabb. (Megjegyzem: azoké, akiknek rövidesen a következő generációt kellene tájékoztatniuk.)

2. Kevesen, de az 1995-ös felméréshez képest kétszer annyian állítják: nem voltak gázkamrák, és kettő százalék magát a Holocaustot tényét sem fogadja el. Egyharmaduk nem ért egyet azzal, hogy többet tanítsanak erről az iskolában, és egyötöd véleménye az, hogy nincs szükség külön – a Holocaustot bemutató – múzeumra.

- *A kutatás gondolatának továbbvitelében hatottak rám a később nyilvánosságot kapott viták és vizsgálatok* – köztük Vásárhelyi Mária szociológus kirekesztő és demokratikus attitűdö-

117

K É K

ket vizsgáló fölmérése –, valamint a közélet és a sajtó hangjának durvasága – tisztelet a kivételnek.⁵

- *A vizuális hatások* közül is szeretnék megosztani egyet az olvasóval. Az itt következő, soproni buszmegállóban készült fotón látható plakát egy-két éve hónapokig háborítatlanul uszított. Nem csak itt.⁶

Plakát egy soproni buszmegállóban

* * *

„Mindennapi holokauszt”

Az úgynevezett „létező szocializmus” hamis, félrevezető Holocaust-narratívájának eredményeképp is ez tehát a háttér, amely arra indított, hogy előkészítsem az itt bemutatásra kerülő kutatássorozatot és a hozzá tartozó programokat. Ez indokolja az itt bemutatandó kutatássorozaton alapuló, azzal szerves egységet alkotó programcím kiválasztását is.

A „Mindennapi holokauszt” – egyesek szemében talán túlzó, pusztán feltűnést kereső cím. Szerintem azonban pontosan tükrözi a program célját, és meg-

dalom tanulmányozására, a helyszíni adatgyűjtésre, valamint a kortanúk főkutatására és megszólaltatására fókuszált. És természetesen hozzátartozott a szerzett információk összeveteése. Az már látszik, hogy a források egyeztetése nem lesz könnyű. A kortanúktól kapott információk és az irodalmi adatok között sok az ellentmondás, de utóbbiak sincsenek mindig összhangban, sőt mindkét forrásban előfordulnak önellentmondások. Ezzel együtt is beszámolhatok részeredményekről. Írásom további részét ennek szenteltem.

A kutatási tervben meghatározottak alapján, a helyszínek számbavételének tematikus megközelítésű csoportosítását alkalmazom a beszámolóban. Abból a valamivel több mint 80 azonosított helyszínből választok, amelyekhez elegendő anyag áll rendelkezésre, és amelyek jól tükrözik a vizsgálatot, illetve elég érdekesek lehetnek azoknak is, akik nem kívánnak elmélyülni a témában.

Mint azt az alábbi táblázat mutatja, mintegy három-négyezer helyszíni vizsgálatára lesz szükség. Sajnos az előzetes adatgyűjtés alapján is csak becslésekre lehet vállalkozni, és az is lehet, hogy utóbb tévedésnek bizonyulnak az itt következő az adatok.

Bár a dokumentumokból kitetszik, a magyarországi forrásból származó lista alapján, előre elkészített terv szerint, olajozottan és igen gyorsan folytak az épületfoglalások,⁸ a német megszállók és magyar kollégáik, valamint a nyilaskeresztesek által használt helyszínekről még hiányos egykorú nyilvántartások sincsenek. (Mint ahogyan egyébként az ellenállás és a mentés helyszíneiről sincsenek.) Ezeknek a fölmérésére a háború után sem került sor. Nem akadunk a nyomára.

A dokumentumokból, a helyszínről és az interjúalanyoktól származó információk közlését egy **korabeli fotóval** kezdem.

A felvétel a majdani nemzetközi összehasonlító vizsgálat budapesti központi épületét, Adolf Eichmann SS Obersturmbannführer és a „végső megoldás” magyarországi végrehajtásával megbízott különítményhez tartozók,⁹ valamint a magyar Gestapo – e cél megvalósításában közreműködő munkatársainak – közös működési helyét ábrázolja. Szemtanúk ismeret-

118

K É K

győződése, hogy a kutatás eredménye is engem igazol majd. E címmel azt állítom, hogy a tisztázás, a szembenézés hiánya implicite újratermeli, mindennapjaink részévé teszi-teheti az egykori borzalmakat, megmérgezi napjainkat, megfoszt az élhető jövő lehetőségétől. A cím arra figyelmeztet, hogy a rendszerváltás sem törte meg a hallgatás, a sematizálás, a bagatellizálás, az álheroizálás és deheroizálás – azaz a hazugságok öt évtizedét. A címben használt írásmód is ezt a véleményt tükrözi. Nem az új helyesírási szabályt követve írom kis h-val és sz-szel a Holocaust szót, hanem ezzel is a folyamatosan velünk levőségére, mindennapiságára utalok.⁷

Ennyit az előzményekről és a célokról. Hol tartunk ma?

Az eddigi munka a helyszínek számbavétele érdekében a Holocaust-iro-

A TERROR BUDAPESTI TOPOGRÁFIÁJA – SZÁMOKBAN ÖSSZESEGÉBEN 3-4000 A HOLOCAUSTBAN ÉRINTETT BUDAPESTI HELYSZÍN

- A ZSIDÓK SZÁMÁRA MINTEGY KÉT ÉS FÉLEZER, DÁVID-CSILLAGGAL ELLÁTOTT HÁZAT JELÖLTEK KI LAKÓHELYÜL.
- A NAGY GETTÓ TERÜLETÉN MÁSFÉLSZÁZ KÖRÜLI, A NEMZETKÖZI, VAGY KIS GETTÓBAN KÖRÜLBELÜL FELE ANNYI HÁZ VOLT.
- A NYILASKERESZTESEK ÁLTAL HASZNÁLT HELYSZÍNEK IS VALÓSZÍNŰLEG MEGHALADJÁK A SZÁZAS NAGYSÁGRENDET.
- AZ ELLENÁLLÁS HELYSZÍNE NÉHÁNY TUCATRA TEHETŐ.
- A VÉDETT HÁZAK ÉS KÖVETSÉGI ÉPÜLETEK, VALAMINT A MENTÉS EGYÉB HELYSZÍNEI SZÁZ KÖRÜLIEK.
- A VÉGREHAJTÁS MAGYAR ÉS A MEGSZÁLLÓKHOZ KÖTHETŐ ÉPÜLETEIVEL ÉS TÖBBI HELYSZÍNÉVEL KAPCSOLATBAN, MEGKÖZELÍTŐ ADATOT SEM ISMERÜNK.

ségi köréből származó információk szerint Eichmann irodája a város felőli oldalon, a legfelső emeleten volt. „Mindenesé” arról számolt be informátorunknak, hogy kanapé, a kanapé mellett álló kandalló, nagy íróasztal és gramofon tartozott a berendezéshez. Utóbbi folyamatosan működött. Egykori mindenesé szerint a magyarországi gettósítást és a deportálásokat nagy precizitással irányító SS szerette a zenét, és Mozartot hallgattott. A helyiségben még látszik az egykori csillár helye, a terasz ma ugyanolyan, mint amikor a náci vezető üldögt ott (mozaikpadlós), és élvezhette, hogy „lába előtt hever a főváros”.

Az addig panzióként (és mint később látni fogjuk, lakásként) működő épület a megszállás után alig több mint 10 nappal már üresen várta a Judenkommandót és a magyar Gestapót, hogy irodák, börtön és kihallgató-helyek létesüljenek itt. A kerre nyíló hatalmas földszinti helyiségben tisztú étkezdét rendeztek be, amely esténként szórakozóhelyként működött. Az épületnek előzőleg is saját konyhája, mosodája, közösségi terei voltak.

Tavaly késő ősszel jutottam be a házba. Az egykori Eichmann-iroda helyén ma két lakás van – akkor néhány hónapja volt ugyanaz a tulajdonos. Tizenéves fiával a lépcsőházban találkoztam. Megkérdeztem, mit tud a múlttól. Bizonytalan volt, a szüleihez irányított. Ők rövid rábeszélés után, kérdés nélkül, érzelmesen beszéltek. *László*, a 40 év körüli férfi vitte a szót, a felesége időnkint rábólintott, vagy hangosan helyeselt, picit helyesbített: „Tudom, hogy sokan rosszul éreznék itt magukat, de nekünk jó. Itt nőttem fel. A feleségem is megszokta már itt. Nemrég halt meg az a néni, aki gyerekkoromban mindig vigyázott rám. Már a háború előtt is mindenes volt itt, vagy mi. És a németek megtartották... Ő mindent elmesélt. Képzeld el, hogy itt volt a kandalló” – az eredeti szoba közepére mutatott, amit most a fű-

dőhelyiség fala vág ketté – „és mellette egy olyan ágyféle. Ott pihent az Eichmann. Még a Göhring vagy a Göbbels is aludt a kandallónál.¹⁰ Tudjuk, hogy jó lett volna megtartani olyannak, amilyen eredetileg volt, de muszáj volt kitenni a kandallót, hogy elférjünk. Meg a pénz is jól jött. Megvette egy kályhás. Talán még megvan.”

Az egykori közös helyiségek, köztük a tisztú étkezdé helyén szintén lakás van. Az egyik tulajdonos néhány éve úgy értesült lakása múltjáról, hogy beszakadt az egyik helyiség padozata. Az eddig megszólaltatottak elmondása szerint az is véletlenül derült ki a lakók számára, hogy „pincerendszer” van alattuk, amely valószínűleg a nem sokkal távolabb álló intézményig vezet. A szöbeszéd arra utal, hogy itt lehettek a börtönök, amelyeket a háború végén menekülni kényszerülők (németek vagy magyarok) távozában berobbantottak. Erről sincsenek még pontos információk. Egy évekkel ezelőtt készült dokumentumfilmben sikertelenül próbáltak végére járni.

(Az épület vizsgálata nem fejeződött be. A helyszínen semmilyen nyomot, jelet nem találtunk, ami a hatvan év előtt történetekre emlékezne és emlékeztetne.)

Egy ettől a helytől nem messze lévő **kivégzőhelyre** hívták föl a figyelmünket.

A következő fotón látható kilátó aljában, kicsit lejjebb, a szemtanúk szerint 1944 november–decemberétől működött.

A terrorra itt sem emlékeztet semmi. A helyet avatatlan szem nem találja,

mára újra benőtte az erdő. Én *Lajostól* értesültem róla. Ő itt gyerekeskedett. Ma is a közelben lakik. Édesanyjától tudja a részleteket, ő csak a nyomokat látta, amikor barátaival a hegyet bejárták (66 éves). „Nagyon jó búvóhely volt” – emlékszik. Sokat játszottak ott, ameddig édesanyja ki nem tessékelte őket onnan. A gyerekekből rémületet váltott ki az anya elbeszéléséből megismert tény, a halállal való közvetett találkozás. Tiltás nélkül sem mentek többet oda. Felnőttként is kerüli az egykori kivégzőhelyet. „Rossz érzés ott” – magyarázza.

Elbeszélése egybevág mások szavaival (írott forrást nem találtunk még).

119

K É K

Édesanyja szerint általában hajnalban terelték ki ide az embereket. Az erdőből jóformán a pusztá kezükkel „kihasított” helyen, magukkal a halálra szántakkal alakították ki a gyilkosságok helyszínét (bokrokat, faágakat, kisebb fákat kellett kitépni a földből), majd lelőtték őket. És a következő transzportból valókkal takarították el a holttesteket.

Lajos arról is beszámolt, hogyan alakult a terror itteni helyszíneinek sorsa a háború után: az egyik rendőrségi épület lett, egy másikba katonák, honvédségi alkalmazottak költöztek (ma is honvédházként tartják számon), és később megbízhatónak számító káderek is helyet kaptak itt.

Az információk valószínűleg autentikusnak tekinthetőek. Ezeket más források is megerősíteni látszanak. Találtunk olyan interjúalanyt is, aki megerősítette az elmondottak egy részét.

Budapest

Idézet egy visszaemlékezésből: (Márta, az interjúalany, hetven év fölötti hölgy, ötven-egynéhány év után tölem tudta meg, milyen házban lakott.) A hallottakra hosszú kacagással reagált, aztán elkomorodott: „A férjemmel valóban itt kaptunk lakást. Sok barátunk is ideköltözhetett. Pezsgő élet folyt itt. Már amikor itthon voltunk. Mert rengeteget dolgoztunk. El voltam ragadtatva az itteni körülményektől. Emlékszem, nem tudtam napirendre térni afölött, hogy munkába induláskor leadhattunk a szennyest, hazaérve pedig tiszta ruha és tiszta lakás fogadott. És nem feltétlen kellett főzni sem, egészen finom ételt kaphat-

A német megszállás előtt itt lakott az akkor nyolcéves Éva. A zsidóüldözés elől menekült ide a család, hogy aztán néhány hónap múlva, szinte az egyik percről a másikra, innen is kitegyék a szűrüket. A megszállást követően nem sokkal ez az épület is a „végső megoldás” kivitelezésében segítette a német és a magyar hatóságokat. A Judenkommando és a magyar Gestapo e másik közös működési helye több ismert és népszerű ember börtöne is lett. Itt raboskodott például a zsidó árvaházat is fenntartó, nagylelkű adakozó, Vida Jenő nagyiparos (akinek házába Otto Winkelmann, a legmagasabb rangú magyarországi SS- és Polizeiführer költözött), vagy a népszerű művész, Karády Katalin és Kis József újságíró, az ellenállás egyik ismert alakja, neves kigazda politikus.

Elűzésükre így emlékszik Éva: „Varrodánk volt Újpesten, ott is laktunk,

tunk. Ma már nevetek az akkori naiv magamon, aki akkor ezt a kommunizmus áldásának fogtam föl, egy tisztességes, a dolgozókról gondoskodó világ velejárájának hittem. Azóta nem is gondoltam erre, de most, hogy kérdez, újra ámulatba estem: a mai eszemmel nehéz fölfogni, megmagyarázni pedig még nehezebb, hogyan hittem a hihetlent. Hogyan lehettem ilyen jóhiszemű, holott valószínűleg azért kaptuk ezeket a kiváltságokat vagy inkább csak annak tűnő gesztusokat, hogy minden pillanatunkat, az életünk legapróbb részét is ellenőrizni tudják. Köszönöm, hogy elmondta. Azt hittem, már nem tudhatok meg semmi újat.” (Az interjú folytatásra vár.)

A következő fotó szintén egy svábhelyi épületet ábrázol – hatvan év előtti története összefügg egyik interjúalanyunk sorsával.

és 1944-ig csak hétfőveken meg a szünidőben voltunk itt. De a varrodát és az otthonunkat apám mindenestül rábízta az egyik alkalmazottra, mert a zsidóknak nem szabad volt, hogy vagyonuk legyen, és ide kellett költözni az egész családnak. Valami olyasmit magyaráztak nekem a szomszédok, akik nem voltak zsidók, hogy a zsidóknak most meg kell húzni magukat. Ezt nem értettem akkor, de nem nagyon gondolkodtam rajta, mert a hegyen mindig jól éreztem magam. Már pár hete ott voltunk – nem tudom, pontosan meddig, amikor egyik nap azt mondta édesanyám,

most elmegyünk innen. Emlékszem, nagyon sírtam. Kapaszkodtam az ajtóba, hogy ne tudjanak elvinni... Egy udvarba mentünk, ott aludtunk a csomagokkal együtt... Ennivalónk nem volt. Azt hiszem, kétszer is aludtunk ott... Aztán engem elvittek... A szüleimmel nem találkoztam többet.”

Évának nincsenek pontos emlékei a további napokról. Lázas beteg lett, talán nem is tudott magáról. Valahogyan rátalált a nagynénje, akivel aztán együtt laktak a gettóban, míg ki nem terelték őket a Duna-partra. Egyik barátjával összekötözték. Úgy, másodmagával lótték a folyóba, de őt nem érte golyó. Amikor elcsendesedett a környék, kimászott a jeges vízből, és gyalog elment a volt alkalmazotthoz, Újpestre. Az illető nem fogadta be. Üres házakban bolyongott, míg egy számára idegen zsidó ember el nem büjtatta a háza pincéjében. Ott érte a felszabadulás (ezt a szót használta: felszabadulás). Árván maradt. És a háború után intézetbe került. Szakmát tanult, férjhez ment. Van egy fia, aki csaknem 40 éves. Soha semmit nem próbált meg visszaszerezni, és soha többet nem ment el a régi lakásukba és az üdülőbe. Nem tudja, mi történt a helyekkel, és nem is érdekli. A múltat idézve végig szigorú, érdes hangon beszélt. Egyszer halványult csak el a hangja, amikor azt mondta: a szüleimmel nem találkoztam többet. De ez csak egy pillanat volt. (Az interjú folytatódik.)

Ide kívánczik a 85 éves **Mimo** története, amelyet Izraelben osztott meg velünk. Azt mondta, férje részt vett a cionista ellenállási mozgalomban, s a barátaitól tud férje életének utolsó napjairól. (A forrás ellenőrzése folyamatban van.)

Amikor **Mimo** férjét elfogták, a svábhelyi házak egyikebe vitték kihallgatásra.¹¹ Több napig verték, éhezettették a pincében, de semmit nem tudtak kiszedni belőle. Egy sikertelen fogolycsere után kísérték a férfit a Dunához, és belelőtték.

Budapest

„40 évig nem mentem Budapestre” – emlékezik elgyötört arccal az asszony. Eleinte nagyon nem akart magyarul beszélni. Az utolsó budapesti tartózkodása óta nem szólalt meg magyarul. Nem is fog többet – mondja, és így emlékezik erre az utolsó alkalomra: „Csak a család unszolására mentem Pestre. Évek óta nem hagytak békén, azt mondtam, jól van. Nem éreztem jól magam az első perctől. Semmi olyan nem történt, aminek örültem volna. Sajnos a néhány megmaradt családtagnak sem tudtam örülni. Rossz bőrben voltak, és teli voltak panasszal. És közben mindenhol az ellopott fiatalságot és a megölt férjemet láttam. Hamar el akartam jönni, de ragaszkodtak hozzá, hogy elmenjünk a Dunához. Azt hitték, ezzel segítenek. Borzasztó volt. Nekem senki ne mondja, hogy kék a Duna. A Duna piros...”

Adolf Eichmann ebben a „hivatalától” távolabbi épületben, Aschner Lipótnak, az Egyesült Izzó akkori vezérigazgatójának családi villájában, a *Rózsadombon lakott*. A Mauthausenbe deportált eredeti tulajdonos háza ma újra magánház. A mai tulajdonosoknak nincs köztük az eredetihez, de találtunk olyan lakót, aki ismeri az épület történetét (az eredeti tulajdonost legenda övezi itt).

Itt sem láttunk mementót.

Egy bírósági tanúvallomás szerint Eichmann saját kezével vert itt agyon

1. kép

egy tizenéves munkaszolgálatos fiút, akit rajtakapott, hogy cseresznyét eszik a kerti fáról.

A *végző megoldás* gyakorlati végrehajtását szolgáló centrum és egyik vezetőjének „civil tere” után lássuk az *ideológiai megalapozást adó helyszínt*, a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézetet, amely 1943-tól – a belváros kellős közepén ma is álló épületben – már intézményes formában működött. Az úgynevezett antiszemita szellemi műhelyből kinőtt szervezet előkészítésénél már az 1930-as években ott bábáskodott a későbbi magas rangú belügyi hivatalnok, Endre László.

Az egykori lipótvárosi intézmény helyén ma is közhivatal székel. Semmilyen tekintetben nem folytonos. És semmilyen módon nem emlékeztet az itt említett múltra.

A megszállók számára munka- és lakóhely céljára rekvirált épületek közül következik itt néhány (a helyszínek ismertetéséből kitetszik a kiválasztás szempontja):

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

Budapest

7. kép

8. kép

9. kép

1. kép: A megszállók legmagasabb rangú tisztjének, Otto Winkelmannnak otthon adó Vida-villa.

Az eredeti tulajdonos előbb az említett svábhegyi börtön foglya volt, azután családjával együtt Auschwitzba deportálták.

2. kép: A német hírszerzés 29 éves magyarországi főnöke lakta a Gróf Vigyázó Ferenc által az Akadémiának ajándékozott épületet. A hatalmas könyvtár és az értékes berendezés fölött is rendelkezett.

3. kép: A báró Hatvani család palotáját az SS és a Waffen SS főparancsnokság számára foglalták le. A háború után kisiskolások tanultak itt, majd akadémiai intézmény lett. Barokk udvarán nyáron koncerteket adnak. (A műelvezetet nem zavarja az itt említett előzményre utaló folirat.)

4. kép: A miniszterelnöki és kormányzói rezidenciától, valamint az ország szempontjából kulcsfontosságú hivataloktól néhány száz méterre volt Edmund Weesenmayer német birodalmi követ székhelye. Az ostromban megsérült ház az újjáépítés után tervezőintézet volt, majd 1993-ban a kormány a német követség céljaira „szolgáltatva vissza”.

5–6. kép: A világorökség részét képező két terézvárosi épület német munka- és lakóhelyként szolgált Himmler bizalmasának, és közvetlenül az ő felhatalmazásával folytatott, sajátos üzleti akcióban kerültek a megszállók kezére. Három, egymással rokonságban álló zsidó család csaknem teljes vagyonaért (ideértve a Weiss Manfréd Művek negyedszázados bérleti jogát) jóformán csak 40 családtag életben hagyásával fizetett a náci Németország. Az üzletet lebonyolító Kurt Becher és a gazdasági törzs (Wirtschafts-stab) lakta, illetve használta az épületeket.

Becher gazdag vállalkozóként, háborítatlanul élt a '90-es évekig.

Ma közintézményként, illetve lakóházként működnek az épületek – az itt említett múltra nem emlékeztetnek.

7–8. kép: Két, ma is ekként működő, patinás vendéglátóhelyet ábrázolnak a fotók. Az első már a megszállás hajnalán kiürítve várta új lakóit. A Birodalom katonái és hivatalnokai listákkal jöttek, és aznap délutánra rabokkal töltötték meg a pincéket, kihallgatóhelynek rendezték be a földszinti helyiségeket – néhány napig itt üzemelt a főhadiszállás. A második ház is hamar az SS kezére került.

Az előbbi épület ismertetőjében kitér e múltra, vezető munkatársai anekdotákkal is szolgálnak, de az épület külsején nincs jel.

9. kép: Ebben a pasaréti házban már jóval a megszállás előtt titkos német fegyverraktárt rendeztek be. A Szálasi-féle hatalomátvételhez innen biztosították a municiót – akkor már SS-szállásként is használták. Ma lakóház.

Összefoglalva

1. A magyar hatóságok részvétele a rekvirálásban

Az előbbi részben említettek jellemezték a megszállók helyfoglalásait. A magyar hatóságok nem csupán a kezdeti helyiségproblémák megoldására készültek föl, de hamar hosszú távon és jól használható lakó- és munkahelyeket rekviráltak a megszállóknak és – mint a későbbekben látni fogjuk – maguknak is.

Az addigi lakók eltávolítása nem okozott különösebb fejtörést, hiszen többnyire zsidó otthonokat számoltak föl, és a tulajdonosok vagy bérlők rövid úton gettóban, börtönben és/vagy munka- és haláltáborokban találták magukat. A vagyonosok közül is keveseknek sikerült megvásárolniuk az életüket. Akik visszajöttek, minimum ingó vagyonuk hült helyét találták, de többen voltak, akik előtt becsukták saját lakásuk vagy házuk ajtaját, és nem letek (sokszor a fenyegetések miatt nem is kerestek) jogorvoslatot.

Egyik interjúalanyunk, **Klára**, ezzel kapcsolatban úgy nyilatkozott: édesanyja, akivel az L-i tábor túléltek, a sors akaratával magyarázta, hogy nem költözhetnek vissza, és azzal vigasztalta őt, hogy itt úgysem szerették őket. Egyetlen rokonuk sem tért vissza, egyikük Pest környéki házába költöztek be, amit aztán az államosításkor elvettek tőlük. Egy budapesti társbérletben nőtt fel. Három család élt itt együtt. **Klára** azt panaszolta, hogy az egyik családfő durva, antiszemita megnyilvánulásait is el kellett szenvedniük. Szerinte az édesanyja ettől a feszültségtől betegeskedett folyton, és a hetvenes évek elején meg is halt. Nem volt még 50 éves. **Klára** azóta is ugyanott él, egyedül. Nem tud kapcsolatot teremteni. Mindenkitől fél.

Egy másik interjúalany, **Dénes**, a deportálás után nem jött vissza Magyarországra. Több mint két évtizedes távollét után úgy gondolta, nyu-

Budapest

godtan elmehet kora gyermekkora helyszínére, első lakásukba, nem lehet baj. Meglepően könnyen rátalált a házukra, mesélte, de a házban történetek kis híján összeroppantották. Beszámolt a szívélyes fogadtatásról, a fiatal lakók kedves kérdéseiről, de ami a szobában történt, arról csak akadozva, megtört arccal préselt ki magából mondatokat. A háború idején 10 éves, a látogatáskor jó harmincas férfit a családja kedves bútorainak – egy hatalmas háromszárnyú tükrös szekrénynek és a mellette álló komódnak – a látványa taglózta le. Éppen olyanok voltak, éppen úgy álltak, ahogyan ő emlékezett rá. Csak most nem ő és a testvérei, hanem az új lakók gyerekei kergetőztek a bútorok között, és grimaszoltak a csaknem földig érő velencei tükör előtt. Épp úgy, mint annak idején ők. Dénes nem emlékezett rá, hogyan jött ki a lakásból.

Nem Magyarországon talákoztunk. Azt mondta, soha többet nem jön ide. (Ezt a történetet azért hoztam ide, mert több hasonlóval talákoztunk.)

2. Figyelemre méltó a rekvirált helyszínek kiválasztása

Többnyire elegáns, patinás belvárosi (lipótvárosi, új-lipótvárosi) és budai (vízvárosi, várbeli, szabadság-hegyi, sváb-hegyi, pasaréti, rózsadombi) épületeket bocsátottak részben vagy teljes egészében rendelkezésükre. Utóbbi helyek nem csupán esztétikai és kényelmi szempontból voltak előnyösek, a katonai szempontoknak is maradéktalanul megfelelték. Külön említésre érdemes, hogy az addigi tulajdonosok gazdag, fényűző berendezése és teljes felszerelése az épülethez „járt”.

Az épületek és lakások rekvirálását és kiürítését, a többi megszállt országban bevált gyakorlattal összhangban, részben a zsidó közösség vezetésével megbízott, úgynevezett *Zsidó Tanácsra bízta*. Hol a németek, hol a magyarok nyújtották be nekik a számlát. De nem

csupán lakó-, munka- vagy pihenőhelyet igényeltek. Mindent, amire szükségük volt. És ezek lebonyolításához is többnyire a zsidók által tulajdonolt vagy bérelt épületeket használták. A Tanács idős tagjait gyakran fölrendelték a Svábhegyre. Volt, hogy órákig várakoztatták, aztán tárgyalás nélkül hazaküldték őket. Többnyire gyalog kellett megtenniük az utat a belvárostól a Judenkommendo és a magyar Gestapo irodájáig.

Ebben az erzsébetvárosi épületben volt a Zsidó Tanács székhelye.

Ott jártunkkor az épületben még az idősebbek sem tudták megmutatni, melyik helyiségben rendezkedett be egykor a szervezet, holott a ház ma is a zsidó közösségé.

3. A megszállók és hazai partnereik számos helyet közösen használtak

Ez nem csupán a kooperációt könnyítette, de lehetőséget nyújtott a kölcsönös ellenőrzésre. Az együttműködés ugyanis nem volt zökkenőmentes. Komoly kompetenciaharc vetett rá árnyékot. Nem pusztán és nem feltétlenül hatalmi indíték vezérelte a „nézeteltéréseket”, hanem a koncert folyó harc része volt ez. Ennek is betudható például az elkobzott, lefoglalt vagyon

követhetetlen útja, az ezzel kapcsolatos nyilvántartások hiányosságai.¹²

4. Az épületfoglalások egy újabb érdekes momentumára is fölhitvom a figyelmet

Több német munka- és lakóhely volt a zsidók életterének közelében (például a mai Újlipótvárosban), viszont a magyar hatóságokhoz tartozók magáncéljaikra „zsidótlanított” környezetet kerestek, illetve teremtettek. Példa erre a magyar Gestapo feje, aki elrendelte a zsidó polgároktól frissen rekvirált, fényűző lakóhelyének kétszáz méteres körzetében

123
K É K

lakó zsidók és zsidó származásúak azonnali kiköltözését. (Kéj laknak használt háza is zsidó családé volt annakelőtte. Mindkét család haláltáborban végezte.)

Itt láthatók az épületek:

1. kép

2. kép

Budapest

1. kép: Hain Péter új otthona nem messze volt Bárdossy miniszterelnök villájától, ahol a birodalmi német követ is vendégeskedett. A fényűző épület láttán nyilvánvaló a rendőrfőnök igyekezete a feljebbvalói és a német partnerei számára rekvirált helyek kiválasztásában. (Korabeli fotó egyelőre nem áll rendelkezésre, de kortanúk szerint Hain a környék egyik legszebb, legjobb fekvésű, tájolású helyét választotta ki magának.)

2. kép: Az itt látható, kéjlaknak használt, fényűzően berendezett épület is Hain céljait szolgálta. Ezen titkárával osztozott a rendőrfőnök. Szinte teljesen kifosztották. Az eredetileg a bécsi

pedig, mert magáról a rabolt vagyontól is ellentmondóak és hiányosak az információk. Mindazonáltal a legújabb, kifejezetten erre irányuló kutatások eredményei forrásként szolgálhatnak e tekintetben.

Kettő a rablás helyszínei közül

Mindkettő pasaréti. Az első egy – a magyar Gestapo fejének személyes rendelkezésére álló – villaépület. A második álcázott hely. Az épület mögötti kertben, hegybe vájt bunkerbe elrabolt zsidó vagyontárgyakat rejtettek – állítólag a már itt is említett Kornfeld vagyontól is került ide.

Gestapo-főnöknek (Hain barátjának nevezte) lefoglalt svábhegyi villa tulajdonosát és családját már a megszállás után két nappal internálták.

Végül röviden a rablás, a nyilas jelenlét, az ellenállás és a mentés helyszíneiről

A rablás helyszíne alatt a rabolt vagyon tárolási helyét is értjük.

Baky László belügyi államtitkár engedélyére hivatkozva számos villát foglalt le és fosztott ki – főként Budán – a Hain Péter vezette szervezet. Hitbizományának tekintve ezeket a helyeket, bizalmas embereit szállásolta be ide a rendőrfőnök, vagy a rabolt vagyontárgyakat raktározta itt. Ezek föltérképezése az egyik legnehezebb feladat. Részint, mert a mai napig sok titok övezi a zsidó vagyon útját, részint

A nyilasok helyfoglalása különbözött az eddigi említettektől,

hiszen a párt betiltása előtt rendelkeztek már egyfajta székház-hálózattal. Gyakorlatilag az intézkedés után is jelen voltak minden jelentősebb településen. Volt, ahol több helyszínen is rendelkezésükre állt. A hatalomátvétel után újra zavartalanul működtek. Ezekből az infrastrukturális bázist biztosító helyekből félszáznál több lehetett. Ha a legális és illegális osztagaik

által – különösen Budapest ostroma idején – elorzott helyeket és egyszéri föllépéseik helyszíneit nem számoljuk, akkor is százas nagyságrendű a föl kutatásra váró, céljaikat szolgáló helyszínek. Ezek – attól függően, hogy mire használták – a főváros eldugott pontjaitól a városközpontig sok helyen megtalálhatók lesznek.

Itt is csak két épületre hívom föl a figyelmet.

1. kép

2. kép

1. kép: A budapesti nyilas főkerületi főközpont a főváros stratégiai fontosságú pontján helyezkedett el. A nemzetvezető állítólag innen figyeltette a zsidómentő akciókat, és sokat sikerült is ilyen módon meghiúsítani. Természetesen, mint a többi hasonló helyet, fogva tartásra és kihallgatásokra is használták.

Ma lakóház. Az utcaszinten üzletek.

Judit arról számolt be, hogy két időszakot töltött el ebben a házban. Az első alkalom a háborúhoz fűződik. 14 éves volt akkor, aki szégyellte a megkülönböztető sárga csillag viselését. Amikor a gettóból kilógott, hogy a barátaival találkozhatson, mindig rövid úton megszabadult tőle. Magya-

124

KÉK

Budapest

rázata szerint: rajta nem lehet látni, hogy zsidó. Egyszer azonban nem volt elég körültekintő, és néhány méterre a gettó Dob utca felőli bejáratától, amikor éppen elővette a zsebében lapuló szegényfoltot (ő nevezte így), két nyilas lépett oda hozzá. Nem tudta kimagyarázni magát. Ebbe a képen látható terézvárosi épületbe vitték, és napokig vallatták. Azt akarták tőle hallani, hogy félrevezetve tisztességes keresztény barátait, zsidó összeesküvésbe akarja őket bevonni. Ezért járt ki a számára kijelölt helyről, és ezért, előlük dugta el a sárga csillagját. Maig sem tudja biztosan, hogyan sikerült kijutnia, mert barátai azt állítják, nem próbáltak segíteni. Azt gondolja, hogy valószínűleg egyikük befolyásos apja segített rajta. Szerencséjére, mert már nagyon rossz állapotban volt. Utána sokáig lábadozott. (Az apát később – ezért vagy másért, nem derült ki – eltávolították állami hivatalából, de nem esett különösebb bántódása.)

Judit tehát megmenekült, és évekig nem ment arra. Ha dolga volt a környéken, óriási kerülőt tett, hogy ne kelljen szembesülnie megaláztatása helyszínével. „Ha rajtam múlt volna, soha nem megyek arra” – mondta. De nem rajta múlt, tudtam meg tőle, a körülményekkel együtt: „Ez a borzalom a nyilasokkal, azt hiszem, felnőtte tett. Ezután is levettem a csillagot, de már nem hiúságból. Kommunista lettem.” Szerettem volna, ha jobban kifejti, de nem tette. Neki ez annyira nyilvánvaló volt, hogy nem értette, mit kellene ezen magyarázni. „Illegális kommunista” – egészítette ki, és végül, tulajdonképpen magyarázattal is szolgált. Szinte visszafiatalodott, ahogyan emlékezett. „Nagyon jó érzés volt velük lenni. Őket nem érdekelte, nekik mindegy volt, zsidó vagyok-e. Volt ott más is, aki zsidó volt, de azokkal se volt téma. Fontosabb dolgunk volt. Segíteni, kiverni a németeket. Azután meg takarítani kellett, meg fölépíteni ezt a szegény országot, amit tönkretettek a németek.” Németeket mondott, pedig őt nyilasok verték. Majdnem behalt.

De az ezután következő mondanója is igen érdekes: „Nagyon komolyan vettem a pártot, bármit megtettem volna érte. Akkor sem gondolkodtam, amikor a párt a MÉH Trösztbe küldött. Ott a helyem. Azt mondtam.” Abba az épületbe kellett mennie, ahová soha többet nem akart belépni. És másfél évtizedig nap mint nap bejárt. „Nem volt rossz” – válaszolta az ezt firtató kérdésre, és hozzátette: „Ez már egy másik ház volt, a mi házunk.” De mióta nem dolgozik ott, nem jár arra. A magyarázat: „Nincs dolgom arra. Ha lenne, arra mennék.” Ezt mondja Budapest egyik legfrekvenciáltabb pontjáról a nyolcvanhoz közeledő hölgy.

2. kép: A „Hűség Háza” – így nevezte el a nyilas pártvezér a párt központját, ahol, mint előtte, a Holocaust idején is gyakoriak voltak a kínzások és a gyilkosságok, és ahonnan sokakat – köztük asszonyokat, gyerekeket, idős embereket – indítottak el utolsó útjukra, a Dunához. Az épület funkciója évtizedekig nem változott, hiszen a nyilasok előtt és utánuk is a terror hirdeti helye volt. Horthyé után az említett nyilaskeresztesek, majd a kommunista hatalom zsarnokságát szolgálta.

Ma múzeum, amely csak az utóbbi mementója.

Az ellenállás és az embermentés helyszínei városszerte megtalálhatók

A népszerű ismeretterjesztő munkák és a művészeti alkotások segítségével talán az ebbe a kategóriába tartozó helyekről tud legtöbbet a nagyközönség. Karl Lutz, Giorgio Perlasca, Angelo Rotta vagy Raoul Wallenberg nevét és tevékenységét sokan hallották. A Vadász utcai úgynevezett Üvegház (rövid ideje emlékszobája van), a svájci, az amerikai és a spanyol követség, valamint a várbeli pápai nunciatura említésére nem csodálkoznának rá annyian – jegyezzük meg: mind-

egyik épület jelzi a hatvan év előtti történetét –, mintha a dolgozatomban elején említettekről hallanának.

De hasonló meglepetéssel szolgálna az összes többi is. Ezért mutatom be éppen ezeket abból a tucatnyiból, amelyet ismerünk. Mintegy tízszer ennyit keresünk.

1. kép

125

K É K

2. kép

1. kép: A hallássérült zsidók zuglói intézete, a cionista ellenállás egyik bázisa, mely menekülők ezreinek nyújtott menedéket, és sikeres emigrációk kiindulópontja volt, egészen a nyilas hatalomátvételig. Szemtanuk szerint nyilasok törtek be ide, és mindenkit meggyilkoltak.

Ugyanerre a sorsra jutott a néhány épülettel arrébb, a zsidó árvaházban működött ellenállási központ is.

Az épületet ma is fogyatékosok használják. Állami intézmény, amelyen szintén nincs jel.

2. kép: A Szürke nővérek házaként ismert épületbe zsidó nőket és gyerekeket fogadtak be. De ez is csak a nyilas hatalomátvételig nyújtott oltalmat. A befogadottak többsége, a Szociális Missziótársulat szemközt lévő épületének lakóival együtt, a nyilas terror áldozata lett. Szálasi emberei a mentésben együttműködött nővéreket és civil segítőiket elhurcolták vagy a helyszínen meggyilkolták.

A Szürke nővérek posztumusz elismerésére nemrég került sor. Vezetőjüket, Schlachta Margitot a római katoli-

126

K É K

kus egyház boldoggá avatta. Azóta tábla is emlékeztet a történetekre.

Zárszó,

amelyben néhány *általános tapasztalata*t szeretnék megosztani az olvasóval.

– Az eddig vizsgált helyszínek *három százalékánál* találkoztunk a Holocaustra emlékeztető jellel (emléktábla, fólirat stb.), de ezek sem minden esetben voltak egyértelműek (láthatóság, pontosság stb.).

– Sokszor nehéz *megtalálni és azonosítani* azokat a *helyszíneket*, ahová nem szemtanúk vezetnek el. A forrásokból „kiolvasható” és a jelen helyzet gyakran nehezen egyeztethető. Többször fordult elő, hogy a keresett épület jóval messzebb volt a dokumentumokban jelölnél, és csak a szerencse segített az eligazodásban (régén ott lakóktól származó

információk, egy-egy visszaemlékezés stb.). Többször komolyan fölvetettük, vajon biztosan azt találjuk-e meg, amit keresünk. Arra számítottunk, hogy az irodalom további tanulmányozásával és újabb szemtanúk kikérdezésével ez a *hibalehetőség* elhárul vagy legalább csökken.

- Ami az *interjúkat* illeti,¹³
 - talán az idézett interjúk is rámutatnak arra, hogy helyes döntés volt a föllet és még föllelhető, valamint megszólaltatható kortanúk kikérdezését minden munka elé helyezni. Ahol lehetséges volt, videointerjú, ahol nem, csak hangfelvétel készült. Arra is volt példa, hogy a megkérdezett nem járult hozzá semmiféle felvételhez, viszont szívesen diktálta vagy írta le maga az emlékeit.
 - Különösen érdekes volt a budai hegyvidéki helyszíneken élők reflexiója.¹⁴ Akikhez nem volt valakitől ajánlás, sokszor visszautasították a kérdéseket. A választ megtagadók aránya eddig itt a legnagyobb. Főként a középkorú, 30–40 év közötti férfiak mondták azt, hogy nem kívánnak erről beszélgetni. Többen azzal zárták le, hogy nem aktuális a kérdés. A válaszadóknak is tartózkodást lehetett érezni. Volt, aki körülnézett, mielőtt a mondandójába kezdett. Említésre méltó az az 50-es egyetemi oktató, akihez becsöngettünk, és amikor a kaputelefonon keresztül elmondtuk, miért keressük, suttogóra fogta, sietve letette a telefont, és az utcán beszélgetett velünk. Ott nagyon készséges volt.
 - Az áldozatoknál is tapasztaltunk hasonló tartózkodást. A filmfelvételt azzal utasították el, hogy nem akarnak kellemetlenséget a gyerekeiknek. Volt, aki határozottan megmondta: a fia vagy a lánya parancsolt rá, hogy ne beszéljen erről a múltrol. Időnként a gyere-

kekkel való találkozás föloldotta a félelmet, de több helyen nem lehetett áttörni ezt a gátat.

- Az idős emberekkel, főként az áldozatokkal készített interjúk, nyilvánvalóan, amúgy is sajátos, különleges körülmények megteremtését igénylik, és hosszú előkészítő munkát. Legtöbbször legfeljebb a 4., 5. találkozásnál kezdenek oldódni, de a mikrofonnal vagy a kamerával szemben (utóbbival még inkább) akkor is averzióik maradnak: nem tudnak vagy nem akarnak őszintén megnyilvánulni. Nemcsak az indulataikat, a szavaikat is fegyvelmezni próbálják. Nehéz megtalálni a megfelelő pillanatot, amikor már és még nyitottak az elbeszélésre. Éppen ezért – az áldozatok esetében – a legjobban sikerült felvételeket az idős emberek otthonában vagy haláltáborokban, a védettséget nyújtó, illetőleg az erős emóciókat kiváltó helyszíneken készítettük.
- Fontos tapasztalat, hogy aki fölengedett, szívesen fogadta, sőt elvárta az érdeklődést. Nemcsak a múltja, személye iránt is. A kérdezőnek az volt az érzése, kifejezetten várták, hogy valaki végre kíváncsi legyen rájuk. Többen hangot is adtak ennek a – sokáig kielégítetlenül maradt – igényüknek. Ez az eddigi munka legnehezebb része. Nem szabad magukra hagyni, időről időre meg kell hallgatni őket, különben borzasztó nagy csalódást élnek meg. (Volt rá példa, hogy egy hölgy azt mondta, becsapva érzi magát emiatt.) A megkérdezettekkel csak fokozatosan, néhány áldozattal pedig egyáltalán nem szakadhat meg a kapcsolat.

Köszönet

Munkatársaimnak és segítőimnek, akik hozzájárultak a „Mindennapi holokausz”-program eddigi eredm-

Budapest

Jegyzetek

nyeihez. Akik az interjúkészítésben, az adatgyűjtésben, a publikációk elkészítésében és megjelentetésében részt vettek. Akik tanácsadóként vagy csak tanácsaikkal, illetőleg lektorként közreműködtek. Ők (névsorban): Csabai Gábor újságíró-fotós; Csósz László történész; Elődi Anna tolmács; Erőss Ferenc szociálpszichológus; Fritz Zsuzsa tanár, a Bálint Zsidó Közösségi Ház igazgatója; Győri Ádám és Hajdú János operatőrök; Hajdú János hangmérnök; Hidvégi Tibor producer; Holler Judit szociológus; The J. and Winter Fund; Kalakán László történész; Miklósi László tanár, a Magyarországi Történelemtanárok Egylete elnöke; Lányi Eszter kuratóriumi elnök (Haver Alapítvány); Németh Éva designer; Perczel Anna építész; Szita Szabolcs történész; Varga László történész; Várnai Vera muzeológus.

És a szponzoroknak (a felsorolás az abc-s betűrendet követi): Budapest Főváros Önkormányzata; Hewlett Packard Magyarország Kft.; Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány; Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége; Marion Dönhoff Stiftung, Nemzeti Kulturális Alapprogram; Pro Cultura Közalapítvány; UPC Magyarország Kft.

Örülök, hogy ebben az írásban megoszthattam a gondolataimat és a problémáimat. Szívesen veszem és köszönöm a reflexiókat.

- 1 A köznyelvben ez a kifejezés honosított meg a Magyar Királyi Állambiztonsági Rendészet, más néven: politikai rendőrség megjelölésére. A továbbiakban is így használom.
- 2 Ismeretterjesztő, népszerűsítő funkcióján túl a kutatást segítő információszerezési lehetőség.
- 3 Ez a fajta földolgozás növeli a lehetséges befogadók és értelmezések körét. Ugyanakkor a hiányzó, női narratíva megjelenítésére is alkalmas.
- 4 Ságvári Ágnes egy évtizede készített hasonló térképe, e munka előképe, nélkülözhetetlen forrás, de sok ponton kiegészítésre, korrekcióra szorul, hiszen nem bontja ki teljesen a tematikát – nem megy tovább a helyszínek leírásánál.
- 5 Durvaság olvasatomban az a hiányos, és sokszor félrevezető tájékoztatás is, amely az eseményekről való informálást jellemzi.
- 6 A plakáton látható telefonszám ma is él, a honlap megszűnt, de számos „utódja” megtalálható a világhálón.
- 7 Nem szeretnék hosszas etimologizálásba kezdeni, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy nem értek egyet az új helyesírási szabállyal. Szerintem része a Holocaust deheroizálásának. Éppen a történetek egységességét „írja fölül”.
- 8 A legfontosabb épületek napokon belül kiürítve álltak a megszállók és a kollaboráló magyar hatóságok rendelkezésére. Volt olyan épület, amely már a bevonulás hajnalán fogadásra kész volt.
- 9 Az RSHA IV/A osztálya – Judendezernat (vagy ahogyan a zsidó ügyekkel foglalkozó különítmény neve a köznyelvben meghonosodott: Judenkommando – így használom a továbbiakban).
- 10 Se Göring, se Göbbels nem járhatott ott. Talán Himmler.
- 11 Ebben vagy az Eichmann-féle házbán tarthatták fogva. Itt voltak erre kialakított helyek.
- 12 A vagyon útjával kapcsolatban itt utalni kell az 1946-os népügyészégi eljárásban még szereplő, nem teljes körű, de számos információt tartalmazó, mára megsemmisült vagy ismeretlen helyen lévő nyilvántartásra.
- 13 A nevek nem valóságosak, csak az interjúalany nemét jelzik. Az anonimitás kedvéért több helyen a helyszínek leírása sem pontos.
- 14 A legintenzívebb munka itt folyik – a nemzetközi összehasonlító vizsgálat-hoz való adatszolgáltatás érdekében.

127

K É K

IN MEMORY OF FRANK PHILLIPS
19-6-30 - 15-9-89

Örömmel vettem kezembe Kabai Imre rétegződéskutatással foglalkozó és az empirikus vizsgálatok új modellezési lehetőségeit összefoglaló, döntően szociológia-módszertani könyvét, mivel a szakmai közönség régóta csak sporadikusan férhetett hozzá az egyes társadalmi csoportok körében végzett vizsgálatokhoz.

A társadalmi helyzet meghatározása és a szerepvállalás kérdése régóta foglalkoztat, különösen az a szelete, amelyet a szerző műve középpontjába

ményeit, a továbbgondolás lehetőségét.

A mű kilenc fejezetből áll, de valamennyinek a réteg- és értékvizsgálatok kerültek a fókuszába, ezen belül az a kérdés, milyen értékeket vallanak sajátjuknak a mai fiatalok, és ennek milyen kutatási vetületei, előzményei, elméletei vannak. A bemutatást segítette az a módszertani sajátosság, amelyet a szerző nagyon pontosan és gyakorlatiasan alkalmazott: mindvégig a társadalmi tagozódás okait sorolja föl

Laki Ildikó

Változó világ – új megközelítésben

129

KÉK

állít: a fiatalok, illetve fiatal felnőttekkel kapcsolatos vizsgálatok, értékek, attitűdök. Nap mint nap sokféle információ jelenik meg a fiatalokról, de ezek többsége inkább a jelenre fókuszálva, a korcsoport problémáinak felvázolására, megismertetésére vállalkozik, és mélységében, társadalmi összefüggésében nem tárgyalja ennek a rétegnek a problémáit, időről időre kibontakozó válságainak eredetét. Ezt a hiányt igyekszik pótolni Kabai Imre munkája, melyben nemcsak áttekinti a legfontosabb ifjúsági rétegződéseket, hanem olyan módszertani megfontolásokat kapcsol össze, amelyek ismerete hasznos lehet a mobilitás- és értékvizsgálatok iránt érdeklődőknek, tanulóknak és kutatóknak, oktatóknak egyaránt.

A könyv tehát alapvetően a szociológia rétegződést értelmező módszertanára épít, bemutatva számos elméleti és tudományos kutatás eddigi ered-

csak más és más nézőpont szerint, új dimenziót nyitva ezzel a rétegződéskutatások és módszertanuk számára is.

A könyv fundamentumának tekinthető a Változó világ – eltérő megközelítések című fejezet, mely Gerhard Schulzenak a német társadalom kulturális átalakulásáról vallott felfogására épül; a fejlett nyugati társadalmak szerepváltásából kiindulva értelmezi a jelen változásait. A szerző e körülhatárolásokból próbálja megragadni a fejlett társadalmak egyéneinek és azok utódainak szerepét, karakterét, fejlődésének irányait, világképét.

A társadalmi rétegződés elméletén keresztül végül eljutunk az információs társadalom koráig, mely az ifjúság számára természetesnek és gyakorlatilag nélkülözhetetlennek tűnik, de a szerző mindvégig úgy gondolja, hogy ez az áldás inkább csapást jelent a többség számára (egyébként ezt vallja

Szemle

Fukuyama vagy Toffler is). Tulajdonképpen egyet is érthetnénk a fenti két kutató, valamint Kabai véleményével, ha nem árulkodnának azok az ellentmondások, amelyekre a hivatkozott ifjúságkutatások is rávilágítanak: a szülők mobilitása vagy épp ennek hiánya, az iskolázottságban bekövetkezett differenciálódás, a megváltozott munkaerő-piaci esélyek, a fiatalok korai önállósodása, ugyanakkor meghosszabbodott felnőtté válása, az új kommunikációs módok és lehetőségek stb. mindig figyelmeztetnek bennünket arra, hogy ebben nekünk is szerepünk, felelősségünk van, és nem is kevés.

A gazdasági változások magunkban hordozzák a társadalmiakat, és az, ahogyan ez most történik – mondja a szerző –, valójában nem kedvez az ifjúság egyéniséggé formálódásának. Az új technológiai eljárások, a sokféle, de koordinálatlan információk halmaza és terjedésének sebessége, vagy a bűnözés terjedése, továbbá a különböző demográfiai változások (pl. születés-szabályozás) a fiatalok különböző korcsoportjai individualizációját teljes mértékben átalakítják.

A fenti logikát követve a szerző végül bemutatja a család szerepvállalását a megváltozott ifjúsági életmód és életfelfogás szempontjából, mely a giddensi és a becki vonalakat követve a jelenleg érvényes tendenciákat foglalja össze különböző aspektusokból. Úgy gondolom, ezek inkább az indivi-

dualizációs formákat jelentik, és nem a mélyreható család-egyen kapcsolatok releváns vizsgálatát. Természetesen a főtéma jellegéből adódóan alaposabb elemzés e tárgykörben nem volna indokolt. A fejezet végén karakterisztikusan megfogalmazódik a könyv lényege: az életpályák, az individualizáció, valamint az ifjúság fogalmának új kontextusban helyezése. Ezt a vonalat erősíti a társadalmi átalakulásról, a különböző rétegződési módokról, vagy az útmodellekről szóló szerzői reflexió, valamint a különböző rétegződés-elméleti megközelítésmódok bemutatása és értelmezése.

A könyv harmadik fejezetében – mely az egyik legnagyobb egysége a munkának – a szerző a társadalom tagozódásának különböző modelljeit ismerteti a hazai legrangosabb szakmai képviselők kutatásainak bemutatásával. Az elméleti alapkérdések mellett áttekinthetjük és szintetizálhatjuk a különféle rétegződésmodelleket, melyek a 1960-as évektől napjainkig megjelentek. (Ld. a Ferge-féle rétegződésmodell, a Kolosi-féle társadalomtagozódási modellek, vagy a Szelényi Iván és Manchin Róbert-féle megszakított polgárosodás elmélete, valamint Somlai Péter családszociológiai kutatásai stb.). A fejezet olvasása közben azonban felvetődik a kérdés, milyen szerepet szánt a szerző ezeknek a

modelleknek? Valóban szükséges-e ilyen széleskörű bemutatásuk ahhoz, hogy értékelhetővé váljék a fiatalok jelenlegi érték- és normarendszere, vagy egyéb életmódbeli változásai. Vagy inkább azt mondhatjuk, hogy ezek a modellek alapot jelentettek egy új modell kialakításához? A könyvben – szerzőjének szándéka szerint – ez utóbbiról van szó, annak ellenére, hogy ez csak a későbbi fejezetek során bomlik ki teljesen. A modellek jó alapot adtak ahhoz, hogy értelmezhető legyen egy-egy rétegződési szint, ugyanakkor többszintű utalásos módszerrel lehetett volna alkalmazni, amivel a befogadót jobban orientálhatta volna a mű avatott írója.

Vitathatatlanul jelentős Kabai Imre vállalkozása a társadalom szerkezetének rétegződésének korszerű leírására, hiszen ebben az egyik legfontosabb kérdésre keresi a választ: milyen élet-eseményeknek van az egyén és a társadalom szempontjából struktúráképző szerepük.

A művet az érdeklődők és a felsőoktatásban tanulók egyaránt jól alkalmazhatják társadalomismeretük bővítésére, a szakszerű megközelítések megismerésére, esetleg továbbgondolására.

(Kabai Imre: *Társadalmi rétegződés és éleletesemények. A magyar fiatalok a posztindusztriális korszakban.* Bp. 2006. Új Mandátum Kiadó. 293 p.)

A Belvedere (Szeged) és a Max Weber Társadalomkutató Alapítvány (Kolozsvár) közös kiadásában jelent meg „A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után” című tanulmánykötete. Kiindulása az az ifjúsági korszakváltás, amely fáziskésésekkel, de Európa valamennyi országában bekövetkezett. Abból a felfogásból származik a tanulmányok köteté szerkesztése, hogy a fiatalok megváltozott életstílusa összefügg a perifériális helyzet átalakulásával és azzal a perspektívával, amelyet az átrétegződés kialakított. A bevezetőben Gábor Kálmán összegzi azokat a megközelítésmódo-

második gazdaságról kimutatja, hogy az valójában nem igazán piaci jellegű, emiatt lassú és megszakított a fejlődés menete.

Ez a megközelítés megerősíti azt a tapasztalatunkat, hogy a redisztributív piac konzerválja az egyenlőtlenségeket, és a monolitikus hatalmi struktúrát. A tényleges változást az iskolából a munkába való átmenet, a családból a saját családba való kilépés és a fogyasztás jelenti, ami az ifjúsági szubkultúrákban, életstílusokban kimutatható, de olyan gyorsan és szövevényesen differenciálódik, hogy ezzel csak növeli az egyenlőtlenséget. Különösen

Tibori Tímea

A perifériáról a centrumba

131

KÉK

kat, melyek valamennyi magyar és Kárpát-medencei kutatásban fellelhetők:

- 1 Utal Kemény István értéktételezésére, amely az ifjúság életésélyeinek szempontjából meghatározó: „A társadalom minden rétegére ráépült a monolitikus hatalom, de nem szűnt meg a történelmi hagyomány, amely a társadalmi viszonyokban, viselkedési módokban és kultúrában évszázadok során kialakult.”
- 2 A kettős társadalomszerkezetet értelmezi Szelényi Iván–Konrád György az Értelmiség útja az osztálytársadalomhoz című műve alapján, ahol a redisztributív piac mellett létrejön egy második integratív piac is.
- 3 Kiegészíti e felfogásokat Kolosi Tamáséval, aki a kettős társadalomszerkezetet hasonlóképpen írja le, mint Szelényi és Konrád, azzal az alapvető különbséggel, hogy a

érzékeny területei ennek az informatikai eszközök használata, a média és általában a fogyasztás szerkezetének és fontosságának előtérbe kerülése más, hagyományos értékekkel szemben. A Kárpát-medencei fiatalokra is érvényes – jóllehet időbeli eltolódással – az az individualizációs folyamat, amely túlmutat az ifjúsági problémán, és jelentős hatása van a történelmileg kialakult kulturális sajátosságokra, a társadalmi különbségekre, amelyek növekedése tagadhatatlan. Miközben a közép-kelet-európai kis nemzetekre érvényes megkésettiséget az erdélyi fiatalok identitásvizsgálataiban is tetten érhetjük, az elemzések tanúsága szerint a tradíciók felbomlása lelassult a román-magyar közegben, viszont felgyorsult a román fiatalok esetében. Két iránya látszik a perifériáról a centrum felé haladásnak, amiről Gábor Kálmán is ír bevezetőjében. Az egyik, hogy az ifjúsági életszakasz meg-

hosszabbodásával növekszik a bizonytalanság és a veszélyeztetettség érzése, a másik, hogy a pénz és a fogyasztás prioritása döntő mértékben elfedi a hagyományos értékeket. Ezért nemcsak megkésett és lassú ez a folyamat, amivel jellemezhető a társadalmi átalakulás, hanem az esélyegyenlőtlenség több szempontból megakasztja mind az individuum, mind pedig csoportjának fejlődését. Három individualizációs formáról is olvashatunk, az egyiket progresszívnek nevezi a Szerző, ami azt jelenti, hogy a fiatal autonóm módon dönt az iskolai életútjáról, a megélhetéséről és a magánéletéről, és igyekszik a zárt közösségekből

tosabb állomásairól, és a képzésben résztvevők idő- és teljesítményorientációjáról olvashatunk. A második rész a tanuló fiatalokkal és az oktatási rendszerrel foglalkozik, középpontjában a mobilitási esélyekkel, illetve a tanulók társadalmi meghatározottságával. A harmadik rész mintegy keretbe foglalja a tanulmányokat, mert az értékekről, a normákról és az identitásról szól 2000–2004-es vizsgálatok eredményei alapján. Veres Valér, aki Gábor Kálmán partnere e kötet szerkesztésében, két tanulmánnyal is szerepel. Mindkét esetben a helykereső és az identitásában labilis ifjúságról szól. Kérdésfeltevései azonban messzire vezetnek. Keresi az összefüggéseket arra, hogy

- az erdélyi magyar fiataloknak a társadalmi térben elfoglalt strukturális helyzete különbözik-e a többségi fiatalokétól, illetve a Kárpát medence más régiói fiataljainak helyzetétől;
- mennyire tükröződik az ifjúsági korszakváltás a fiatalok életeseményeinek tervezésében, az iskolai életszakasz elhúzódásában, a családalapítás és az azzal járó események kitolódásában;
- területileg hol – a szülőföldön, vagy Magyarországon, esetleg más országban – képzelik-e el a jövőjüket?

Informatív, amit a fiatalok jövőterveiről ír, és beszédes az a sorrend is, amelyben ezt az érdeklődők elé tárja:

- lakás biztosítása
- vállalkozás indítása
- családalapítás, gyermekvállalás, gyermeknevelés, iskoláztatás
- továbbtanulás (az intézményesített kulturális tőke fontossága a jövőtervezésben)
- munkahely, elhelyezkedés, megfelelő (jó, jobb) munkahely, szakmai sikerek

Ezek a stratégiák a jóléti társadalmakban kb. a 80-as években fogalmazódtak meg. A lemaradás tehát 20–30 év.

- külföldi munkavállalás, beleértve a magyarországit is

– önálló életvitel

– autó, új autó, utazás.

A felsorolás érzékelteti, hogy a jövőtervezés hasonlatos a nyugat-európai modellhez. Megjelenik a korai önállósodás és szexuális kapcsolatteremtés, de késik a házasságkötés, növekszik az együttélők, vagy egyedül élők száma, és előtérbe kerül a közvetetten ellenőrző intézmények mintáinak követése. Előítéleteket osztat Veres Valér abból a szempontból is, hogy kimutatja, a jövőtervek között szerepel ugyan a külföldi munkavállalás, de inkább eszközként, mint végcélként, és ez alig haladja meg a vizsgált almintákban a 30%-ot az erdélyiek, székelyföldiek esetében, valamivel magasabb a Felvidéken (35%), és Kárpátalján mindkét etnikum esetében 40%. A tanulás szempontjából a többség Magyarországot jelöli, de a munkavállalás esetében a környező EU-s országok is szóba jönnek. Ezzel is magyarázható, hogy a régiók közötti eltérések döntően gazdasági jellegűek, és a kulturális, valamint a társadalmi meghatározottság kisebb súllyal bír.

A tanulói státuszban lévő fiatalokról két Szerző – Csata Zsombor és Erdei Itala – készített elemzést, melyben az iskolai egyenlőtlenségekről és ezek újratermelődésének okairól szólnak, illetve azokról a mobilitási lehetőségekről, amelyeket az adott ország biztosíthat a fiataloknak. A nemzetközi szakirodalomból ismert iskolázottsági esélyek adaptálását sajátos módszerrel elemezte Csata Zsombor, az ún. „döntési fa” az iskolai hierarchia 6 szintjét jeleníti meg, melyhez 3 korcsoport adatai társulnak. Az így kialakult rendszer előrevetíti a továbbtanulás vagy kimaradás tendenciáit, de következtetni lehet az egyenlőtlenségek reprodukciójára is a különböző iskolázottsági szinteken. Érdekes aspektusa a tanulmánynak, hogy a származás hatásának időbeli változásáról sokváltozós elemzés segítségével modellál továbbtanulási lehetőségeket.

Az értékekről szóló harmadik fejezet csak részben hagyatkozik a klasszikus

a nyitottabbak felé tartani. A másik irány a regresszív, ahol a fiatalnak nem sikerül végigjárni az oktatási-képzési rendszer különböző fokozatait, döntően munka nélkül marad, és a magánéletében is kudarcok érik, gyengül csoport-hovatartozási érzése, könnyen sodródik, tehát több szempontból veszélyeztetett. Gazdaságilag jobbra semmilyen támogatásra nem számíthat. A harmadik út némi alternatívát jelent, amikor a fiatalok fölláznak a piac és a verseny ellen, ami részben megfelel az Inglehart-féle posztmaterális értékek követésének, részben alternatív közösségek létrejöttének kedvez, ahol sokszor erős a valósi, illetve ezoterikus értéktelezés.

A tanulmánykötet visszatükrözi a bevezető fontosabb megállapításait, és szerkezetében megjeleníti azt: az első fejezetben a hipotéziseken kívül az erdélyi fiatalok társadalmi strukturális helyzetének és jövőtervezésének fon-

Szemle

megközelítésmódokra, és arra törek-
szik, hogy az erdélyi magyar fiatalok
választásait a magyarországiakéval
vesse össze, és egyszerre méri az atti-
tűdöket, hagyatkozva Rokeach eredeti
felfogására. Ebből adódik az az igény,
hogy megfogalmazzák az erdélyi fiata-
lok korspecifikus jellemzőit, amely-
ben az érvényesülés, a siker és a telje-
sítmény komoly súllyal szerepel, ami-
hez a komfortorientált értékek csatla-
koznak, és a hagyományos, a család-
ról, a biztonságról, az egészségről val-
lott egyetemes értékek kisebb súllyal
szerepelnek.

Attitűd és értékvizsgálati szempon-
tokat fogalmaz meg Nagy Julianna
akkor, amikor az erdélyi fiatalok vallá-
sosságáról értekezik, eloszlatva azt a

téves képzetünket, hogy a tradicioná-
lisabb társadalmi háttérű, határontúli
fiatalok maguk is mélyebben és elkö-
telezettebben kötődnek egyházukhoz.
Az elemzés azt érzékelteti, hogy csak
nyomokban és bizonyos viselkedés- és
gondolkodásmódokban mutatható ki
összefüggés a különböző társadalmi
csoport-hovatartozás a gazdasági hely-
zet és a vallásosság között.

A zárótanulmány (Veres Valér) az
erdélyi fiatalok identitásával kapcsol-
tatban vet fel néhány elméleti problé-
mát, amely az önbesorolás és a cso-
portválasztás összefüggéseire világít
rá. Ez a tanulmány jól jelzi azt az
irányt, ahogyan az erdélyi fiatalok

elindultak a perifériáról a centrumba,
de jelenleg még számos döntési
nehézség akadályozza őket abban,
hogy jövőterveiket viszonylag kevés
vargabetűt leírva valósítsák meg.

A kötet elsősorban a szakértőknek
szól és jól hasznosítható a felsőokta-
tásban, hiszen kortárs csoporti problé-
mákról szól, gondosan válogatott
módszertani eszközök alkalmazásával.

(Csata István–Csata Zsombor–Erdei
Itala–Gábor Kálmán–Nagy (Bernát)
Julianna, Krisztina–Papp Z. Attila–
Veres Valér: *A perifériáról a centrumba.
Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezred-
forduló után.* Szeged–Kolozsvár, 2005.
193 p.)

Szerzőink

Csoma Gyula (Gyula, 1932), andragógus, pedagógus, a távoktatás elméletének hazai kidolgozója. A többcélú művelődési-nevelési intézmények pedagógiai fejlesztője.

Diósi Pál (Budapest, 1942), szociológus. A DIÓDATA Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda tulajdonosa, köz-művelődési és ifjúsági témában számos publikációja jelent meg.

Laki Ildikó (Pincehely, 1973), művelődésszervező, könyvtáros, szociológus. Jelenleg az MTA Szociológiai Kutatóintézet tudományos munkatársa.

Nagy Andrea (Nyíregyháza, 1971), európai szakjogász főiskolai adjunktus. Fő témakör: diszkrimináció, kisebbségvédelem az Európai Unióban. (A romák helyzete az unióban.)

Pap Ágnes (Budapest, 1963), újságíró-szociológus. A Magyar Rádió volt munkatársa, dokumentarista. A Holocaust topográfiájának kutatása jelenleg is folyik.

Tibori Tímea (Békéscsaba, 1950), szociológus, az MTA Szociológiai Intézetének tudományos igazgatóhelyettese, lapunk főszerkesztője.

A Magyar Szabadidő Társaság (18056855-1-43) megköszöni támogatóinak, hogy 2005. évi személyi jövedelemadójuk 1%-ával segítették szakmai munkánkat.
A befolyt összeget a KÉK korrektúrázására fordítottuk.
A Társaság Elnöke és Intézőbizottsága.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

SECRET

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

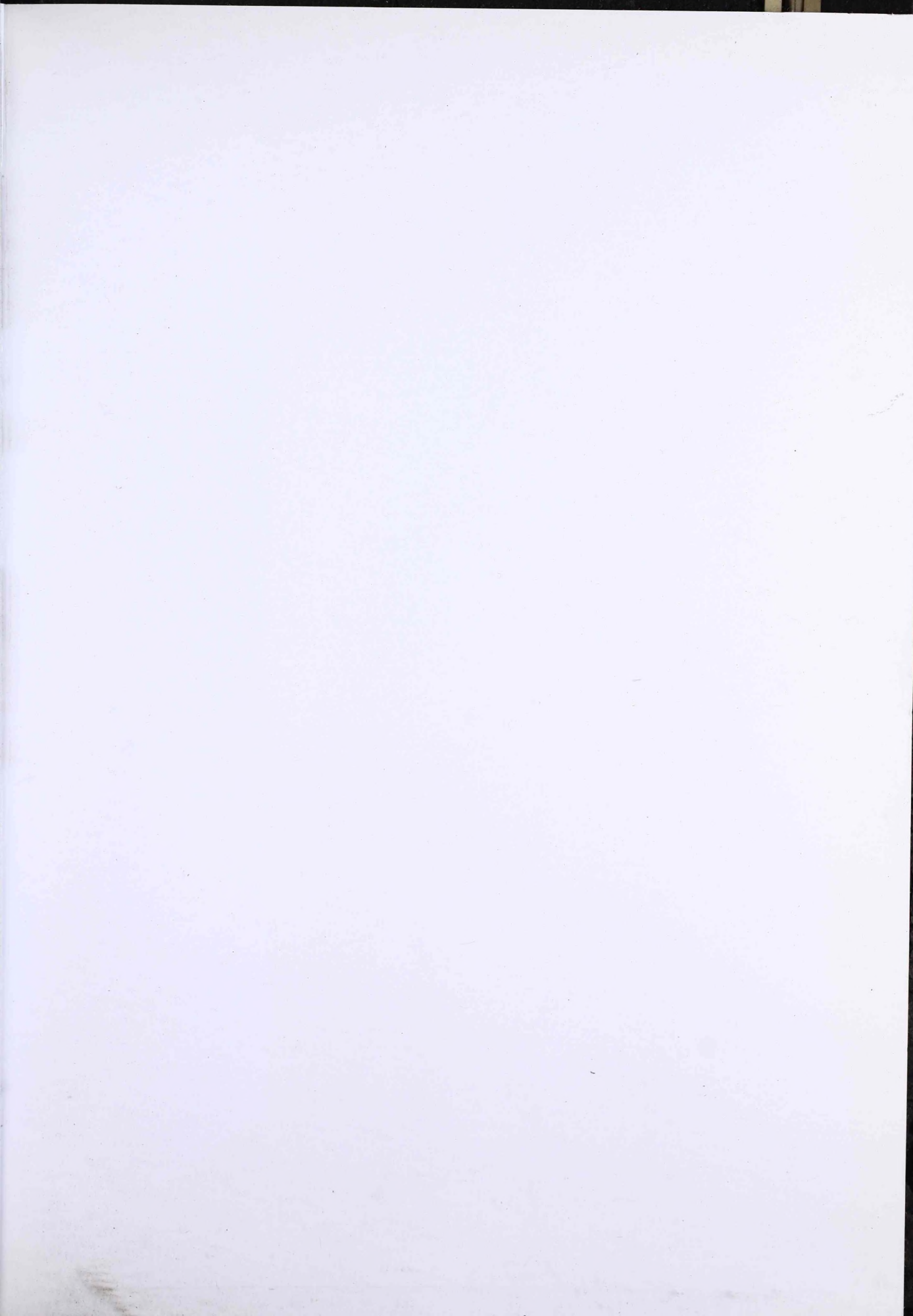
CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

CONFIDENTIAL - SECURITY INFORMATION

ISSN 0133-2597

9 770133 259002